ALEXANDRU MIRONESCU

calea inimii

ESEURI ÎN DUHUL RUGULUI APRINS

ELITA INTERBELICĂ

ALEXANDRU MIRONESCU

Calea inimii

ESEURI ÎN DUHUL RUGULUI APRINS

Cu un cuvânt înainte de
Virgil CÂNDEA

Ediție îngrijită de
Răzvan CODRESCU

ANASTASIA
1998

Editura «Anastasia» mulțumește
Doamnei **Ileana MIRONESCU SANDU**,
fără de al cărei sprijin inimos
ediția de față n-ar fi fost cu putință.

Drepturile asupra prezentei ediții aparțin
Editurii «Anastasia»

Str. Venerei 13, sector 2, București
Tel./fax: 2116745

ISBN 973-9239-94-3

CUVÂNT ÎNAINTE

Volumul de față cuprinde opt scrieri inedite, dintre cele mai reprezentative pentru personalitatea și opera lui Alexandru Mironescu. Biblioteca Academiei Române păstrează treisprezece antume ale cărturarului, publicate în anii 1929-1950 (romane, eseuri, dar și manuale de chimie organică sau lucrări științifice) și patru alte ediții postume, din 1992-1996. Dar scrierile lui inedite sunt încă numeroase. N-au văzut lumina tiparului *Poemele filocalice* (peste 300 pp.), *Jurnalul* (în 19 caiete), contribuțiile din presă și alte scrieri. Ștefan Todirașcu, prieten și însoțitor al lui Alexandru Mironescu în cugetare și urcuș duhovnicesc, a comentat *Poemele* într–un studiu amplu, și el inedit, intitulat *O revelație patetică a bucuriei*, calificare autoritară din partea unui gânditor de mare rigoare și trăire. Cronicarii unei jumătăți de veac din viața intelectuală românească, cercetătorii istoriei contemporane a ideilor creștine și ai literaturii de sertar din deceniile de cenzură n-ar putea încă realiza o monografie *Alexandru Mironescu*. Dar publicarea treptată a ineditelor permite acum altor generații de cititori descoperirea unui gânditor și căutător al desăvârșirii puțin obișnuit în istoria spiritualității românești. Sincere, spontane, edifiante (adică „ziditoare de suflet"), mărturisirile lui Alexandru Mironescu incită la reflecție profundă, pun probleme de conștiință, dezvăluie aspecte nebănuite nu numai ale vieții autorului, ci ale unei lumi puțin cunoscute și rău judecate în realitatea ei duhovnicească.

Acum mai bine de cincizeci de ani, când, prin profesorul Ștefan Todirașcu, l-am cunoscut pe Alexandru Mironescu între rugătorii Mănăstirii Antim, nu bănuiam că într-o zi mă voi apleca asupra scrierilor sale cu reverență,

cu marea dorință de a-i înțelege gândirea, mesajul și așezarea lăuntrică, ceea ce fac acum, la rugămintea Ilenei Mironescu Sandu, gest de prietenie și încredere căruia îi răspund cu bucurie, chiar dacă târziu și imperfect. Profesorul Mironescu a fost și va fi, desigur, evocat în multe ipostaze de cei care au avut privilegiul de a-l cunoaște. Pentru mine, chipul său strălucitor este acela din strana de la Antim, când citea *exapsalmul*, cei șase psalmi ai utreniei, slujite, după rânduială, seara. Lectura fără grabă, răspicată, cu glas puternic, în contrast cu rutina călugărească, îndemna pe rugători la exercițiu de luare aminte și răbdare. Îi regăseam demersul în reuniunile de la profesorul Todirașcu sau părintele Mihai Avramescu (la cele ale „Rugului Aprins" am luat parte o singură dată, când profesorul Alexandru Elian a conferențiat despre „Hristos – Soarele Dreptății"). Alexandru Mironescu vorbea limpede, rar și apăsat, apodictic, sentențios adesea, exprimând opinii îndelung reflectate. Era și în societate un magistru conștient de chemarea lui, poate unde eram și destui tineri, studenți pe atunci, de față. Cu acest chip i-am comparat apoi scrisul, în care apar, cum se vede și din cartea de față, nedumeriri, întrebări, ezitări, îngăduință față de părerile opuse, firești în procesul meditației, dar la care renunța după clarificare.

L-am asociat, așadar, pe Alexandru Mironescu, mai întâi cu mănăstirile – Antim, Schitul Maicilor, Cernica, Plumbuita –, locuri ale împlinirii sale ca și temnița încercărilor și nevoințelor, atunci când marii rugători au fost trimiși acolo, încercând apoi să-i descifrez împlinirea în catedra minții, îndreptată spre Adevăr, sau la altarul inimii în care rostea numele lui Iisus. În mănăstirea Cernica, împuținată și săracă în acel stadiu al dăinuirii ei, purtând urmele cutremurului din 1940, dar riguroasă în păstrarea rânduielilor călugărești, se aflau încă ucenici ai marelui duhovnic Antipa Dinescu de la Muntele Athos, între care părintele

Teodosie din Ostrovul Sfântul Gheorghe, povățuitor al rugăciunii neîncetate. În celălalt ostrov, Sfântul Nicolae, vieţuiau părintele Fotie Petrescu, fost mulți ani în Țara Sfântă, care se ruga cu lacrimi, Ioil, Damian arhondarul și Pamfil, psaltul orb, simpli monahi, pilduitori în nevoință și smerenie. Continua la Cernica o viață de taină, în cea mai bună tradiție isihastă, învăluită în discreție și simplitate, pe făgașul starețului Gheorghe paisianul și al Sfântului Calinic, pe care exigenții căutători bucureșteni ai izvoarelor desăvârșirii o descoperiseră și de care se împărtășeau prin frecvente pelerinaje. După cum, în vâltoarea Capitalei, ei aflaseră la mănăstirea Antim rânduielile liturgice exemplar slujite de părintele Benedict Ghiuș, povățuirile duhovnicești ale părinților Sofian Boghiu și Damian Stogu, Petroniu Tănase, Felix Dubneac, Roman Braga – și scrieri rare despre Rugăciunea inimii, care de acolo, de la Antim, erau răspândite[1]. Mănăstirea era învigorată de așezarea în obște, după scurte popasuri la Cernica sau Căldărușani, a monahilor basarabeni refugiați în 1940, care aduceau Vechiului Regat experiența spirituală, convingerea, disciplina, dăruirea păstrate mai bine de un secol, la Noul Neamț și în alte chinovii de peste Prut, de ucenicii ucenicilor starețului Paisie. Stăruia la Antim amintirea părintelui Ioan cel Străin (Ivan Kulîghin), smuls de noii stăpâni ai țării adăpostului său românesc și dus într-o temniță sovietică, în care își va afla curând sfârșitul nevoinței.

Părintele Ioan adusese, în scurtele sale popasuri din mănăstirile Cernica și Antim, mărturia păstrării în Rusia, într-un sfert de veac de ateism oficial și de prigoană religioasă, a unei tradiții care urca, prin sihăstrii celebre și mari dascăli ai Rugăciunii lui Iisus, până la Reînnoirea isihastă din a doua jumătate a secolului al XVIII-lea, până la cuviosii Vasile de la Poiana Mărului, Paisie Velicikovski, învățăturile lor și *Filocalia* în tălmăcirea slavonă a starețului Neamțului[2]. O asemenea mărturie a fost providențială

într-o vreme în care Părintele Stăniloae pregătea o nouă traducere românească a *Filocaliei* și după ce Rugăciunea neîncetată preocupa mereu mai mulți cărturari laici[3]. Orientarea lor creștină descoperea acum și o practică de realizare spirituală îngăduită de *o binecuvântare anume pentru săvârșirea Rugăciunii inimii* sub îndrumarea unui duhovnic încercat. Faptul că Alexandru Mironescu așază la începutul călătoriei sale spre locul inimii *Cuvântul Părintelui Ioan către ucenicii săi* este o mărturisire de filiație spirituală[4].

Pentru că, variate aparent prin tematica lor, toate scrierile din acest volum descriu itinerariul intelectual în care pelerinul își caută centrul ascuns, iar acolo *Steaua dinlăuntru*. Ca altădată magii, urmărind „Steaua cu dumnezeiască mergere, în căutarea Atotputernicului împărat", el „ajunge pe Cel neajuns", descoperă pe Cel inaccesibil (*Imnul acatist*, condacul V). Din primele pagini ale cărții, aceasta este mărturisirea făcută de autor la cererea prietenului său Sandu Tudor, deși conștient de dificultatea comunicării vieții lăuntrice, pentru că, afară de împrejurări privilegiate, „minune mare este înțelegerea adevărată între oameni" (p. 10). Este descrierea căii pe care a ajuns la convingerea că „rugăciunea neîncetată este singurul mijloc al omului de a se realiza în propria lui umanitate, în propria lui omenie" (p. 11). Cale presărată cu achiziții esențiale dobândite prin oameni, „prin care am învățat toate câte știu, câte le știu cu adevărat": soția, doi-trei prieteni și marele duhovnic Ioan, sau ucenicul său Leonte, despre care Mironescu ne-a lăsat portrete de perfectă autenticitate (pp. 29-35). Dar cărțile, noianul de cărți parcurse cu desfătare, curiozitate și acerbie critică de cel ce se socotea „un om de studiu [care] am învățat atâta carte câtă poate să învețe cineva sârguincios și cu vocație de elev"? Ele „au documentat, au limpezit, au transformat de multe ori într-un discurs familiar ceea ce îmi era mai greu

să exprim eu însumi dintr-o dată" (p. 11). Prin ele a avut șansa unor descoperiri adesea extraordinare, esențiale. Dar hotărâtoare în calea sa spre Adevăr a fost *trăirea*: „Nu trebuie să uităm că Viața – cu majusculă – este o continuă, o extraordinară aventură. Nu aflăm din secretele ei decât în măsura în care avem eroismul să i ne dăruim" (p. 12). Adevărul se cucerește prin nevoință și luptă (după cum, am spune, „Împărăția lui Dumnezeu se ia cu silință" – *Mt.* 11, 12). „Nu se poate înota stând mereu pe mal și hamletizând operația înotului", avertizează Mironescu împotriva oricărei încercări de cunoaștere pur teoretică, livrescă. Dar el însuși se afla încă în acel stadiu, depășit, după cum spune, cu greutate: „Într-o zi, acum vreo zece ani [așadar, prin 1937], prietenul meu Sandu Tudor mi-a spus ceva, ceva cam vag, așa cum se spune cuiva despre care crezi că nu are nici un element care-l poate ajuta să priceapă despre ce-i vorbești" (p. 16). „Au trecut apoi câțiva ani – doi, trei, patru poate – în care nu văd să se fi petrecut în sufletul meu vreun lucru deosebit în această ordine de idei" (p. 18). „De problema rugăciunii [...] eram străin". Dar „iată că s-a ivit la un moment dat prilejul unei retrageri [...] la Mitropolia Cernăuților, unde am fost invitați de Mitropolitul Tit [Simedrea] al Bucovinei"[5]. Acolo, mărturisește Mironescu, a întâlnit el „o realitate spirituală, contactul cu ceva viu, contact pe care nu-l mai simțisem și nu-l mai trăisem niciodată. Și nu era închipuire, sau literatură, sau psihologie; era cu totul altceva" (pp. 18-19). „Am *înțeles*, la Cernăuți, realitatea covârșitoare a valorilor spirituale și că *nervum rerum* al acestor valori este rugăciunea" (p. 20). A citit după aceea *Spovedania unui pelerin rus*, apoi (într-o traducere franceză) *Cărarea ascunsă* a lui Paul Brunton, carte care, „pe itinerariul meu ocupă un loc însemnat", deci o recomandă, „convins că poate fi de folos tuturor" (p. 27). În acest punct al căutărilor sale îl întâlnește Alexandru Mironescu pe părintele Ioan la Cernica; „Pă-

rintele Ioan este acela care m-a luat de mână și mi-a arătat cum arată părintele fiului său: *Iată, aceasta este calea care duce la inima ta.* Și mi-am dat o dată mai mult seama că nu știind pe de rost simfoniile lui Beethoven înveți să cânți la vioară, ci începând și practicând litania aceea a celui mai banal solfegiu și gama celor șapte note muzicale. Părintele Ioan mi-a arătat, în dreaptă rânduială, cum se primește și se ține arcușul" (p. 35). Itinerariul lui Mironescu ia acum alt curs, pe care pătrunde treptat în *sinea* sa, prin rugăciune, dar și prin exerciții de purificare intelectuală.

Unul a fost lectura, dintr-o perspectivă riguros creștină, a eseului *Lacrimi și sfinți* al lui Emil Cioran, „carte iritantă, supărătoare [...], care dă pe dinafară de orgoliu luciferic [...], o permanentă invitație la scandal". *Lacrimi și sfinți* îl arată pe Cioran rămas *Pe culmile disperării*, un autor care „nu crede în chip profund, tragic, ceea ce spune" (pp. 39-41), dornic să epateze cu orice preț, chiar al blasfemiei, „plin de rafinamente și imagini fulgurante", dar „cântând adesea după ureche", scriind despre lucruri insuficient rumegate și puțin preocupat să afle adevărul. Criticul nu-l subapreciază pe un „om atât de extraordinar", dar îi reproșează demersul arbitrar și neînțelegerea împinsă până la superficialiate. Cioran scrie despre lacrimile sfinților fără a face distincția între cele de pocăință și cele de bucurie, fără să știe ce este darul lacrimilor din mărturisirile autorizate ale celor ce l-au primit în experiența mistică sau „în artă, în muzică, în dragoste, în lectură, în actul de creație, într-o descoperire" (p. 44). Cartea „se întemeiază, în bună parte, pe câteva sensuri eronate, disarmonice (nu crucial, nu sinergetic armonice) în legătură cu Dumnezeu, cu sfinții, cu sfințenia, cu boala, cu suferința, cu creștinismul" (p. 42). Obosit, adesea, cum mărturisește (p. 84), să facă exercițiul penibil al citatelor, analizelor, revoltei față de inepțiile și blasfemiile de care cartea abun-

dă, criticul face pauze (ca aceea despre *Les heures de silence* ale lui Robert de Traz, pp. 70-80, prilej de reflecție asupra sacrificiului), care aduc aer proaspăt în pestilența autopsiei asumate. Dar sensul înalt al acestei nevoințe este examenul creștin al cugetării lui Cioran, asemenea celui făcut de Părintele Stăniloae lui Blaga.

Dar acest sever examen, publicat acum întâia oară, a rămas necunoscut tocmai în acea jumătate de veac în care Cioran și-a făurit, prin cărți la fel de zgomotoase și la fel de superficiale, o reputație de gânditor original. De critica talentului său exacerbat și rău folosit, pentru acțiune subversivă (talantul îngropat de la *Mt.* 25, 25), n-au știut atâția cititori subjugați până azi de farmecul și ingeniozitatea eseistului de la Rășinari și Paris. Cenzura comunistă l-a ajutat pe Cioran să nu ia act, până la sfârșitul său, de cea mai categorică respingere a ideilor sale despre doctrina creștină. Principele acestei lumi i-a răpit această șansă.

În același an 1949, Mironescu face un exercițiu similar cu *Pagini despre sufletul românesc*, carte a lui Constantin Noica citită întâmplător, în care îl seduce tema – *Problema culturii majore* – și întrebarea dacă românii mai pot fi „creatori, precum Occidentul". Spre deosebire de autorul *Paginilor*, el este pesimist, și la fel ar fi astăzi, când, desigur, n-ar fi schimbat nimic din judecata lui asupra culturii românești: „Anii aceștia din urmă – de teribilă uscăciune spirituală, în care discuția publică prin jurnale, reviste, conferințe, cărți nu a mai fost încălzită de nici o temă adevărată, cu rezonanțe reale – vor rămâne în istoria noastră, mai acoperită și mai dureroasă, ca o nenorocire mult mai mare decât jafurile și lipsurile" (p. 135).

Mai mult decât prin critica entuziasmelor uneori naive ale prietenului său, în *Problema culturii majore*, Mironescu impune prin actualitatea îngrijorătoare a judecăților sale. Fraza „această ultimă încercare de a ne desființa urmărește «decapitarea» noastră, distrugerea fizică a celor

care reprezintă conștiința existenței noastre ca entitate națională și culturală, distrugerea oricăror urme istorice – cărți, monumente etc." i-a fost inspirată de instaurarea dictaturii comuniste, „teribila și cea mai recentă experiență [care] ne arată că nu mai este vorba de literatură idilică, ci pur și simplu de viață și de moarte" (p. 137), dar mulți i-ar prelungi valabilitatea în perioada post-totalitară. La fel, convingerea că „astăzi un popor poate fi șters din registrul civil al istoriei în câțiva ani, ucigând elita și deportând tineretul" este încă valabilă cu mici nuanțe, de pildă „*contestând* elitele și *alungând* tineretul". Par ciudate din partea unui om de formație științifică ideile despre valoarea bunelor tradiții generatoare de valori spirituale, sau împotriva unei Românii tehnicizate, raționalizate, cuprinse de vraja mașinilor și a modernizării, așa cum o voia Cioran în *Schimbarea la față a României* (și atâția alții până azi), dar cât de judicioasă este remarca: „Dacă în vremurile acestea de jaf fără precedent în istoria noastră destul de chinuită n-am murit de foame, ci întotdeauna s-a găsit câte ceva, apoi este tocmai pentru că sub raportul organizației, cu rămășițe patriarhale și binecuvântate insuficiențe, am fost o țară mai spre coada civilizației" (p. 139). Sau: „Vai de capul nostru! Am fost dintr-o dată prea mult *manevrați de vorbe și de teorii*". Sau: „Generațiile dinaintea noastră [...] parcă au știut să ducă mai bine barca și, mai târziu, au știut să avizeze la soluțiile, omenește vorbind, cele mai realiste, mai onorabile. Noi ne-am descumpănit, pierzând până și simțul conservării". Sau: „Nu putem izbuti imitând, maimuțărind Occidentul, chiar dacă investim operația cu atribute superioare. Pe linia aceasta nu vom face decât lucruri de mâna a doua". Sau: „Suntem încă într-o confuzie și o neputință spirituală", pentru că ne lipsesc programele politice organic gândite, nu credem în ele, nu putem aplica soluții fără concepte bine definite (pp. 139-142). Sau, în sfârșit, con-

vingerile despre „fondul de adâncă omenie" al sufletului românesc, care trebuie atribuit „formației noastre creștine", deși acum (observație de luciditate critică și smerenie) „plutim în Ortodoxie ca într-o ceață"; despre „cât de mult ne-am înstrăinat și ne-am rătăcit de fondul nostru adevărat și de problemele noastre esențiale"; despre „excelența *Învățăturilor lui Neagoe Basarab*, operă care aparține unei perioade importante de cultură a poporului nostru [...], unei epoci de esențiale sugestii, valabile și pentru timpul de acum și pentru toate timpurile, căci în ultimă analiză este vorba despre o cale spre desăvârșirea omului" (p. 146). La sfârșitul reflecțiilor despre cartea lui Noica, afirmând necesitatea ieșirii „din confuzie, din echivoc, din duplicitatea tainică și stranie totodată, din neseriozitatea jocului, fie el și iscusit, dar, oricum, un joc pe o claviatură secundă", gânditorul își repetă convingerea că „rădăcinile și izvorul unei expresii autentice, originale, puternice, majore, universale se află numai în configurația noastră creștină, în fructificarea acestei dimensiuni a Omului din noi" (p. 154).

Aceeași riguroasă perspectivă asupra culturii, omului și vocației lui și asupra Lumii secolului XX este prezentă în toate paginile cărții: în *Effată*, critică a unor „locuri comune și erori tipice" culese din Gustave le Bon (pp. 155-167) sau Stefan Zweig (*Credința ta te-a mântuit, mergi în pace!* – pp. 169-181), prilej de analiză a păcatului drept cauză a bolilor. „Boala – scrie Mironescu – este o problemă a *păcatului*. Suntem, trupește și sufletește, bolnavi de mulțimea păcatelor noastre și ale altora, deoarece, prin lașitate, trădare și confort, suntem părtași la toate cele pe care, în sinea noastră, le aprobăm, le condamnăm sau le gândim împreună cu alții. Păcatele se transmit tot atât de misterios ca și viața. Și ar fi bine să știm că nu numai boala este *transmisibilă*, ci și sănătatea" (p. 172). La fel în *Poftele înșelăciunii sau chipul omului celui strică-*

cios, meditație asupra cărții lui Pierre Vachet, *Psihologia viciului* (pp. 183-220), „o colecție de platitudini" asupra erotismului, viciului, perversiunilor, moralei, scrisă cu siguranța naivă a unui admirator fără rezerve al triumfului științei din „stupidul secol al XIX-lea" denunțat de Léon Daudet. Mironescu era preocupat însă, în primul rând, de tema sexualității – subsumată, ca în tot ce gândește și scrie, problemei realizării spirituale –, de vreme ce își continuă reflecțiile analizând cărțile unor autori pe care îi apreciază, ca Marcel Jouhandeau (*Algèbre des valeurs morales*) și Stocker (*L'Amour interdit*). Dar, deși, în legătură cu boala și zonele profunde ale ființei umane, amintise opiniile „luminoase" ale lui Freud și Jung (p. 173), psihanaliza i se pare o știință dubioasă, care nu aduce *eliberarea*, o practică în care „un drac scoate alt drac" (p. 202).

Unele cărți analizate de Mironescu ar putea părea minore, iar autorii lor desueți; ei au fost, însă, foarte citiți la vremea lor și, pentru mulți, oracole autoritare de idei comune, fiecare contribuind în felul său la răspândirea subversiunii în Lumea modernă.

Azaria și Misail, ultimul text din această culegere (pp. 245-272), scris în 1940, este un dialog asupra culturii, problematică la care Mironescu va reveni în analiza cărții lui Noica. Din chiar primele cuvinte ale Azariei, care discută cu Misail (dar, firește, cele două personaje fiind ipostaze ale autorului, opiniile lor consună și se completează), îl întâlnim pe Alexandru Mironescu la treizeci și șapte de ani convins de adevărurile creștine, dar deopotrivă convins de excelența culturii „care trebuie simțită și înțeleasă ca poezia, ca melodia, ca arta, ca o prezență a Duhului lui Dumnezeu, Ce suflă pentru a ridica, spre a face să crească aluatul omenesc dincolo de măsura lui obișnuită" (p. 245). El este fascinat de „cărarea mereu urcândă a culturii", pe care oamenii îi par „ca un alai în procesiune spirituală, înălțând un imn închinat lui Dumnezeu".

Cultura i se dezvăluie ca o „față vrăjită a adevărului, un fel de a comunica ceea ce, în fond, este de negrăit" (p. 246). Gânditorul concepe, de fapt, o singură cultură subsumată cunoașterii și trăirii religioase, inspirată de Sus, nu pe cea născută din Renaștere, „profanatoare a sacrului" (p. 111). Pentru că, scrie el, „nu există cultură decât înlăuntrul unei viziuni religioase a lumii" (p. 247). Dar în 1940 era încă departe de a bănui că există și o cale mai scurtă spre inimă, aceea binecuvântată de duhovnic și parcursă în rugăciune.

Așadar, *Calea inimii* se încheie de fapt cu penultimul cuvânt din carte, *Sine intermissione orate*, scris treizeci de ani mai târziu, când autorul putea cita îndemnul Apostolului Pavel: „Rugați-vă neîncetat!" (*1 Tes.* 5, 17), cu altă înțelegere și altă autoritate.

Această culegere de meditații și mărturisiri este un document puțin obișnuit în vremea noastră. Este relatarea sinceră a unui itinerariu spiritual parcurs cu convingere și tenacitate, nu de un monah sau un „Pelerin rus", liberi de ispitele culturii moderne, ci de un universitar care înaintează și biruiește cu toată povara formației sale științifice și a pasiunii pentru filosofie, literatură și arte. Potrivit cuvântului: „Dacă vrei să slujești Domnului, pregătește-ți sufletul tău de ispită" (*Sir.* 2, 1), Alexandru Mironescu și-a împlinit nevoința înfruntând adversități demoniace prin absurdul și cruzimea lor. Viața lui s-a consumat în România călduță și inconștientă a perioadei interbelice (în sensul din *Apoc.* 13, 16), în marasmul războiului, apoi al dictaturii comuniste care i-a luat pe rând dreptul de comunicare, libertatea fizică, sănătatea, locul în societate și viața. Recunoașterea postumă a biruinței lui este și această carte care confirmă dictonul *Vincit omnia veritas*. Alexandru Mironescu și-a scris mărturisirile cu convingerea folosului lor, crezând în vocația literaturii de sertar de a fi adusă cândva la lumină prin râvna epigonilor, din dragoste filială, din reverență prețuire sau doar din avizată

curiozitate. Fie și postumă, cartea își împlinește menirea de a spori „lumina care luminează *în* întuneric" și *după* întuneric.

Virgil CÂNDEA

Note

1. Transcrise după vechi tălmăciri din Biblioteca Academiei Române (scrieri ale Avvei Dorotei, Ioan din Lindos, Isaac Sirul, Calist și Ignatie, Grigorie Sinaitul, cuviosului Nicodim Aghioritul ș.a.), traduse din rusă de un mare duhovnic basarabean, Gheorghe Roșca (*Sbornicul de la Valaam*, alcătuiri ale episcopilor Tihon Zadonski, Teofan Zăvorâtul, Ignatie Briancianinov, părinților Ioan Kronștadski și Pavel Florenski), *acesta* a fost principalul aport românesc la literatura samizdaturilor din țările comuniste, aport pe care istoricii totalitarismului continuă să-l ignore, și de care profită azi editori improvizați și mercantili, fără a aminti măcar numele celor ce și-au riscat libertatea răspândind asemenea scrieri.

2. Documentul peremptoriu în acest sens este pomelnicul personal al Părintelui Ioan Kulîghin, transmis și ucenicilor lui, care cuprinde numele cuvioșilor Vasile de la Poiana Mărului și Paisie de la Neamț, al tuturor marilor dascăli ai Rugăciunii din Rusia și Ucraina, cu menționarea sihăstriilor, mănăstirilor și ascultărilor fiecăruia, până la Ioan și Matrona, părinții după trup ai Părintelui Ioan.

3. În afara lucrărilor apusene – de Nicolae Arseniev, Irénée Hausherr, Kurt Holl etc. –, cunoscute la noi nu numai de teologi, în perioada interbelică exista despre Rugăciunea lui Iisus o bibliografie satisfăcătoare în limba română. *Spovedania unui pelerin rus către duhovnicul său* apăruse în traducerea lui G. Aliosa, cu o prefață de Gala Galaction, curând după publicarea cărții la Paris, în 1930 (si din nou, în traducerea lui Ștefan Dobra, în revista *Floarea Darurilor*, 1940); Serghie Cetverikov, *Paisie, Starețul Mănăstirii Neamțului*, tradusă de episcopul Nicodim, apărută în 1933, cuprindea un întreg capitol despre Rugăciunea inimii; *Cursul de teologie mistică* al lui Nichifor Crainic, tratând pe larg tema, a fost ținut în 1935-1936, iar un studiu cu același subiect al lui Antim Nica, viitorul episcop al Dunării de Jos, a fost publicat în revista *Biserica Ortodoxă Română*, în 1939.

4. Textul reprodus de Alexandru Mironescu este acela lăsat de părintele Ioan ucenicilor săi, înainte de deportare. El este identic celui care a circulat în dactilograme în perioada comunistă. Părintele Gheor-

ghe Rosca, apropiat al părintelui Ioan, a adăugat *Cuvântul,* ca ultimă piesă, *Culegerii despre Rugăciunea lui Iisus,* carte tradusă de dânsul și răspândită ca samizdat timp de patru decenii. În 1993, această traducere a *Sborniculuí* (publicat în 1936 în limba rusă de Mănăstirea Valaam de la Sortavalassa – pe atunci în Finlanda, azi în Rusia) a fost editată de Episcopia Ortodoxă de Alba Iulia și atunci, se pare, a văzut pentru prima oară lumina tiparului *Cuvântul Părintelui Ioan.* Un text revizuit (după originalul rus?) a fost publicat de Părintele André Scrima în cartea sa *Timpul Rugului Aprins. Maestrul spiritual în tradiția răsăriteană,* București, Editura Humanitas, 1996, pp. 21-24, în forma potrivită unei ample tâlcuiri, care cerea în demersul hermeneutului diortorisiri ale *Cuvântului* și împărțiri în paragrafe.

5. O mărturie despre acea „retragere" memorabilă a publicat recent prof. univ. Paul H. Stahl în revista *22,* 4, 1996, nr. 193, sub titlul *Întâlnirea duhovnicească de la Cernăuti. August 1943.* Prietenul din Paris mi-a comunicat și fotografii făcute atunci, la Resedinta metropolitană din Cernăuții vremelnic eliberați, în care, alături de Mitropolitul Tit Simedrea, Părintele Benedict Ghiuș, Sandu Tudor, prof. Henri H. Stahl, Paul Sterian, C. Noica, Mac Constantinescu ș.a., este prezent Alexandru Mironescu, cu chipul luminat de experiența rară pe care o trăia acolo.

PRECIZARE EDITORIALĂ

Textele inedite cuprinse în acest volum ne-au fost puse la dispoziție, în formă dactilografiată, de către D-na Ileana Mironescu Sandu (fiica lui Alexandru Mironescu), care a vegheat cu evlavie la realizarea ediției și căreia îi rămânem profund îndatorați.

Eseurile se succed în volum după criteriul cronologic; face excepție textul intitulat „Azaria și Misail – dialog asupra culturii" (v. p. 245 și urm.), care, deși datează din 1940, a fost așezat ultimul, fiind diferit de celelalte prin modul de structurare a discursului. De la Alexandru Mironescu au rămas mai multe fragmente de dialoguri, în parte nedefinitivate, având mai degrabă aspectul unor „materiale" de „atelier literar". Am hotărât să le lăsăm deoparte (ele și-ar avea locul într-o viitoare ediție de opere complete), oferind cititorilor o singură mostră, mai organic legată de conținutul volumului de față.

Titlul editorial – *Calea inimii* – are ca punct de pornire unul dintre titlurile auctoriale din cuprinsul volumului („Calea către inima mea"). Subtitlul – *Eseuri în duhul Rugului Aprins* – a căutat să circumscrie nu doar genul textelor antologate, ci și filiația spirituală a autorului, care s-a vrut – și a fost – înainte de toate *un mărturisitor*.

Textele au suferit unele „ajustări" editoriale (actualizarea ortografiei, unificarea și completarea punctuației, îndreptarea tacită a unor erori de dactilografiere, evitarea unor repetiții sau redundanțe, clarificarea – prin intervenții discrete, ce n-au afectat niciodată esența ideatică și stilistică a textului – a unor fraze mai greoaie sau pe alocuri obscure).

Îi mulțumim D-lui Prof. Dr. Acad. Virgil Cândea pentru bunăvoința de a prefața cartea și pentru prețioasele sugestii editoriale pe care ni le-a făcut.

Sperăm că ediția de față – ca și *Kairos. Eseu de teologie a istoriei*, Anastasia, București, 1996 – să slujească destinului postum al lui Alexandru Mironescu, aruncând o nouă lumină atât asupra unei personalități de excepție, cât și asupra unui context spiritual mai larg, ce poate constitui o provocare mereu vie pentru noile generații, pe linia unei Tradiții care se opune retoricii ieftine a „neantului valah"...

R.C.

Steaua dinlăuntru a magilor

1

Părintele Ioan, plecând dintre noi, a lăsat acest

CUVÂNT AL PĂRINTELUI IOAN CĂTRE UCENICII SĂI

Mulțumire Domnului Care, în chipul acesta, a binevoit către noi, pentru a întări în chip temeinic mintea și inimile noastre în fapta unirii nemijlocite a sufletelor cu Domnul și pentru ca să nu slăbească credința voastră în Pronia cea dumnezeiască a Lui, precum nici în „străinul" Său pe care voi l-ați aflat, într-un chip neînțeles, pe calea care este aceea a mântuirii sufletelor Lui. Cu ajutorul lui Dumnezeu, vă voi arăta vouă, deocamdată numai amintindu-vă pe scurt, câteva semne și clipe răzlețe și atâta cât se poate strecura prin tâlcul scrisului.

Vă mărturisesc cu tărie despre lucrarea Proniei lui Dumnezeu care s-a săvârșit și se săvârșește cu mine, cât și despre împlinirea milelor Sale dumnezeiești care se revarsă asupra noastră, a tuturor acestora, cât și asupra tuturor acelora pe care Domnul încă îi va alege, pe căi nepătrunse și în chipuri așa de deosebite, ca drept uneltele Sale, spre slava Sfântului Nume al Său.

Fericiți sunt cei care nu s-au îndoit de mine, săracul vostru părinte și duhovnic, care mă aflu „străin trimis".

Nu eu, ca făptură, am ceva deosebit, fiind om cu însușiri ale firii și cu toate lipsurile ei, ci voia lui Dumnezeu, care este minunată. Voia lui Dumnezeu m-a ales dincolo de vrednicie; ea mă călăuzește și ea sălășluiește în mine, robul Său.

Încă de pe când eram tânăr, dumnezeiasca lucrare a Proniei a avut bunăvoire față de inima mea și, pe calea mântuirii mele, m-a dăruit cu binecuvântarea harică

cea dată prin moștenire. M-a dăruit, de asemenea, cu un îndrumător duhovnicesc sub har și care avea o mare trăire. Și iarăși m-a dăruit de-a dreptul cu sprijinul Său haric prea înțelept și foarte tare, pe această cale a pribegiei mele spirituale.

Despre aceasta v-am vorbit prin cuvânt viu de mai multe ori și cu amănunt, și încă vă voi mai arăta.

„Iată, noi încă multe vom grăi și nu vom ajunge, dar sfârșitul cuvintelor noastre este Domnul întru toate"; așa vorbește, ca pentru acestea, Fiul lui Sirah în Cartea Înțelepciunii *(43, 31). Și adaugă atât de nimerit: „Preamărindu-L, noi ce vom putea?".*

Cu neputința mea, pururea Îi voi mulțumi că, pe scara de suire a propășirii duhovnicești, El mi-a dat, de atâtea ori, adeveriri și întăriri de har atât de puternice.

Da, precum zice împăratul prooroc Solomon: „Înțelepciunea lui Dumnezeu este mai frumoasă decât soarele și decât orânduirea stelelor; dacă o pui alături cu lumina, o întrece" (Înțel. *7, 29*).

Dar prin cei slabi și neștiuți lucrează puterea Sa. „Cât de măreț este numele Tău, Doamne", zice Psalmistul. „Prin gura nepriceputilor, prin gura copiilor și a pruncilor care sug ai săvârșit Tu lauda și puterea Ta" (Ps. *8, 1-2*).

Așa m-a dăruit Domnul cu ceea ce se numește „înmânarea harică a unei moșteniri duhovnicești", precum și cu încredințarea conducerii spre mântuire a sufletelor oamenilor.

Întorcându-mă înapoi să văd întinderea străbătută, eu fiind călătorul care umblă de 64 de ani prin această viață, văd cum Domnul s-a grăbit, dintru început, prin alegerea Sa dumnezeiască, să toarne în inima mea tânără o nebiruită dragoste de foc către El.

Binecuvântez pre Domnul, că El s-a grăbit să umple lăuntrul meu, și cu milele Sale cele negrăite să mă covârșească. M-am smerit întru plinătatea acestor daruri care sunt

mai presus de toate bunătățile pământești și pe care lumea și mintea omenească nu le pot pătrunde.

Binecuvântez pre Domnul că, din anii cei dintâi, m-a dus prin căile Sale cele tainice până la izvoarele nesecate din care se revarsă cu îmbelșugare harul și pe care le păzeau Părinții în sihăstrii, în munți și în unghere neștiute.

Binecuvântez pre Domnul Care, din pragul fraged al bărbăției, a făcut să se topească la un loc, în încăperea inimii mele tinere, belșugul darurilor din care și acum trăiesc și mă înnoiesc și pe care suferințele și trunchiatul drum al vieții mele totuși nu l-au pierdut, ci l-au păstrat cu grijă și cu teamă, căutând să nu-l împuținez. Ci încă, duhovnicește vorbind, pot mărturisi în chip neînșelat că și eu, smeritul, pe darul cel adevărat al Proniei, dincolo de slăbiciunea mea, l-am făcut împărtășit multora dintre acei care, în chip sincer, l-au căutat. Da, El singur S-a împărtășit pe Sine, totdeauna, tuturor acelor călători ai călătoriei noastre pământești, pe care Domnul i-a adus pe felurite cărări ale vieții lor obișnuite, pentru potolirea setei lor sufletești.

Setea Duhului este necovârșită și prin nimic nu se poate umple, iar Darul Lui, cu cât se revarsă, cu atât mai mult crește și umple. Așa este!

Fie mila lui Dumnezeu și harul Domnului nostru Iisus Hristos cu voi toți! Amin.

Ioan, Părintele cel Străin

2

CALEA CĂTRE INIMA MEA

„Voi pune legea Mea înlăuntrul lor
și pe inimile lor voi scrie"
(Ieremia *31, 33*)

Nu este pentru prima oară că trebuie – făcând ascultare sau din dragoste pentru lucrul în echipă (în Franța se practică lucrul acesta de mulți ani) – să vorbesc pe o temă dată, sugerată de unul din prietenii mei. Niciodată însă, în fața propunerii încredințate, n-am încercat, ca de data aceasta, o mare uimire.

De obicei, drept să vă spun, ceea ce am resimțit a fost – termenul sună parcă prea tare, dar nu-mi vine la îndemână altul mai nimerit – a fost un sentiment de panică. Temele de până acum erau atât de neașteptate și, în orice caz, atât de departe, de excentrice, în raport cu preocupările, cu gândurile în mijlocul cărora picau, încât la auzul lor parcă eram buimac, în sensul că se năștea, așa, dintr-o dată, pentru mine obligația de a mă smulge, literalmente, dintr-o lume foarte familiară de gânduri, care tocmai se depănau, și să trec, de la o clipă la alta, la o ordine neașteptată.

În primul moment, de jur-împrejurul propoziționii încredințate, cât era zarea orizontului interior intelectual de mare, nu vedeam decât un imens pustiu. Ce voi spune? – mă întrebam cu o grijă alarmată; și nici un răspuns nu venea de nicăieri. Mă și vedeam în fața oamenilor dând din colț în colț, fără un rezultat mulțumitor. Și nimic nu mi-a fost mai urât decât să vorbesc așa, fără să spun cu adevărat *ceva* oamenilor.

Dar gândurile se cheamă unele pe altele; și, după clipele veacului de panică, în jurul gândului primit în dar se adunau încet-încet idei, unele din ele stârnindu-mi chiar mirare.

Și astfel, de câteva ori, ceea ce a fost în primul moment pricină de tulburare și era resimțit chiar ca o amenințare s-a transformat – pentru mine, cel puțin – într-un prilej de bucurie, pe care numai eu am știut-o cât a fost de mare.

Iată însă că acum, în chip cu totul paradoxal, când prietenul meu, poetul Sandu Tudor, mi-a propus această mărturie asupra unor lucruri la care mă gândesc mereu, asupra unor lucruri cu care în mod real, efectiv, viața mea se împletește zi după zi, sentimentul avut a fost cel al uimirii, al unei mari, foarte mari uimiri.

De ce? Întrebarea, este adevărat, se naște de la sine, în chipul cel mai firesc. Ce poate fi mai lesne, se pare, decât să vorbești despre lucrurile pe care le cunoști din experiența personală și de mai mulți ani de zile. Oricât de dificilă ar fi o asemenea experiență și oricât de pirpirii rezultatele ei, și mai ales oricât de străine unor oameni pe care nu-i cunoști decât întâmplător, totuși există prezumția ca limba să se dezlege cu o ușurință mai mare decât în oricare altă împrejurare.

Și totuși, iată, nu este așa. Asta îmi aduce aminte de vorba unui profet blestemat, Oscar Wilde, meșteșugar de geniu în istorii pline de tâlc. El vorbea odată despre un copil, un cioban, dacă îmi aduc bine aminte, care, întorcându-se seara de la câmp, povestea celor care îl ascultau fermecați minunate povești cu zâne. Le povestea ca și cum le văzuse și le trăise aievea. Însă într-o zi, întorcându-se ca de obicei de la câmp, n-a mai putut povesti absolut nimic. Parcă i se legase limba în gură. Ce se întâmplase? Băiatul, de data aceasta, văzuse zânele cu adevărat. Cât și

le închipuise, putuse povesti. Acum, că le văzuse, povestirea încetase.

Este ceva pe cât de bizar, pe atât de tulburător de adevărat în întâmplarea aceasta. De unde vine oare ușurința de a vorbi despre lucrurile închipuite, despre cele ale visului nostru, sau chiar ale inteligenței noastre; și de unde oare greutatea, uneori aproape de nebiruit, de a vorbi despre ceea ce este însăși trama, însăși țesătura adevărată, profund adevărată, a vieții tale? Mai este oare de mirare că marile exemple de viață n-au lăsat nimic scris de mâna lor, și că pentru ei a grăit doar uriașa forță a exemplului și a contactului viu?

Nu este om care, având o existență personală interioară, să nu-și dea seama mereu de dificultatea de a transmite altora ceva din experiența lui spirituală și, la limită, să nu-și dea seama că, în afară de situații cu totul speciale, unice, aș zice, comunicarea acestei vieți lăuntrice este, practic vorbind, imposibilă. Ea ridică din plin extraordinara problemă a condițiilor de *înțelegere* între oameni.

Nu putem comunica unii cu alții – profund vorbind – oricând sau oricum; acesta este adevărul. Nici celor mai apropiați, celor cu care ai raporturi de fiecare zi, încă nu le poți spune când vrei și, din nenorocire, nici când trebuie, ceea ce dorești din toată inima să le împărtășești. În ceea ce trăim fiecare este ceva unic, ireproductibil, de nereeditat chiar pentru noi înșine, ceva care, dacă nu este ghicit de cel de alături de tine, dacă nu este surprins pe viu, este iremediabil pierdut; aproape iremediabil pierdut; afară de cine știe ce putere de evocare sau de daruri neașteptate.

Este adevărat că nu trebuie nici să generalizăm, nici să dramatizăm această situație, pentru că nu suntem totuși monade, oameni care plutim pe sloiuri de gheață, fără știință unii de alții. Dincolo de încurcăturile și, mai ales, de neputințele noastre de oameni foarte „deștepți" și foarte

„complicați", există alte posibilități care ne salvează, care înfăptuiesc minunea; căci vă spun: minune mare este înțelegerea adevărată între oameni. Un gest, o tăcere, o aprindere, hotărârea de a muri pentru a înțelege, răbdarea nebiruită a dragostei... dar nu este nevoie să prelungim lista, pentru că și dumneavoastră știți că, pe cât ne este de greu să ne înțelegem, pe atât, alte ori, ne este nouă, oamenilor, de ușor să ne dăruim unul altuia, fie măcar o clipă, o binecuvântată clipă.

Dar n-aș vrea să dau deloc impresia că mă feresc tocmai de ceea ce trebuie să fac: o mărturisire; că ocolesc sau că îmi iau prea banale măsuri pentru eventualitatea unei dezamăgiri, chiar a unui eșec. A dezamăgirii de a nu fi putut dumneavoastră înțelege cât am vrut eu să vă comunic; sau a eșecului de a nu vă fi spus mai nimic față de cât dumneavoastră ați fi putut cuprinde.

Dimpotrivă, v-am spus toate acestea tocmai pentru că doresc, cu toată deschiderea, să fac o mărturisire completă, din convingerea că numai o asemenea dispoziție poate clarifica înțelegerile și incomprehensiunile dintre noi și poate decide care este folosul, destinul acestei destăinuiri.

Și totuși aș dori să mai adaug încă un cuvânt preliminar, pentru că sau *tocmai* pentru că atâta introducere, atâta predoslovie ar putea să creeze o așteptare disproporționată față de ceea ce s-ar putea întâmpla să nu fie mai mult decât... oul lui Columb! Adeseori, ceea ce pentru cineva este un eveniment – prin implicații, îndoieli, năzuințe, așteptări, implorări, frământări, eșecuri, reluări, drame negrăite, ispite, șiruri nesfârșite de probleme – s-ar putea să nu fie pentru altcineva decât un fapt oarecare, sau nici măcar atât. Eu – măcar asta aș vrea să rămână limpede între noi – mă pregătesc ca de o zi de sărbătoare, ca pentru momentul în care trebuie să încredințez altora ceea ce acum am motive să afirm că este lucrul fundamental al învrednicirii de propria-mi viață. N-am să vă fac un bilanț –

și nici o secundă nu va fi vorba de ceea ce a fost ieri și ceea ce este astăzi; ar fi o copilărie și chiar ceva aproape caraghios – dar țin să subliniez, în forma cea mai simplă cu putință, și nădăjduiesc și cea mai convingătoare, că rugăciunea neîncetată este singurul mijloc al omului de a se realiza în propria lui umanitate, în propria lui omenie.

Au spus-o, desigur, și alții, dar pentru mine nu era încă de ajuns. Trebuia să pot să mi-o spun și eu însumi. Este și motivul pentru care îndrăznesc, cu toată smerenia, dar și cu toată puterea, să o spun și altora acum. Nu ca o poruncă – Doamne, ferește! – ci ca o încredințare în libertatea dragostei.

Câți ani sunt de atunci? Nu-mi mai aduc bine aminte și, de altfel, vremea exactă nici nu are vreo însemnătate deosebită. Zece ani sunt însă.

Trebuie să vă spun că lucrurile esențiale ale vieții mele mi-au venit prin oameni, nu prin cărți, deși sunt un om de studiu și, obișnuit vorbind, am învățat atâta carte câtă poate să învețe cineva sârguincios și cu vocație de elev. Dar lucrurile esențiale, repet, mi-au intrat sub acoperământul casei mele prin oameni, prin ceea ce m-au învățat, mai ales fără voia lor, câțiva oameni în special; între ei, doi-trei prieteni și, trebuie să adaug, câteva femei, între care locul întâi îl ocupă soția mea, de vreo douăzeci de ani. Oamenii sunt cei care mi-au adus în față toate problemele, m-au pus în cele mai serioase încurcături, mi-au ridicat în cale cele mai mari dificultăți. Ei sunt cei care mi-au răscolit sufletul și tot prin ei am primit marile dureri și bucurii ale vieții. Pot să spun că prin ei am învățat toate câte știu, câte le știu cu adevărat. Cărțile! Cărțile au documentat, au limpezit, au transformat de multe ori într-un discurs familiar ceea ce îmi era mai greu să exprim eu însumi dintr-o dată. Și îmi vine să cred că nici nu există alt chip de a învăța ceva cu adevărat decât printre oameni – de aici și

valoarea incomparabilă a maestrului și a învățăcelului, a duhovnicului și a ucenicului. În afara condițiilor care îi pun pe oameni în contact viu și puternic, pentru a-și trece unii altora și ceea ce știu și ceea ce nu știu, nu există cu adevărat nici școală, nici învățătură. Și încă ceva: nu poate fi vorba de învățătură acolo unde nu există, acolo unde nu se naște încrederea.

Vedeți, nu merg până acolo încât să spun: unde nu se naște încrederea, *Credința*, mai exact. Vorbesc doar de încrederea izvorâtă din aspectele autentice ale vieții, ale priceperii unui om. Și, într-un fel, în fiecare dintre oameni este și ceva autentic – fie măcar prostia lui, prostia noastră. Însă pentru aceasta trebuie să ai ochi ce știu să vadă și urechi ce știu să audă. Este cu neputință să descoperi ceva sau să ți se descopere ceva dacă nu ai ochi de văzut și urechi de auzit.

Trebuie mai întâi să prinzi ceva, ca dintr-un zbor, ca să ți se deschidă o perspectivă. Și apoi, firește, trebuie să ai curajul – ce spun! – eroismul să te dăruiești unei experiențe care, adeseori, este la început doar o bănuială. Căci nu trebuie să uităm că Viața – cu majusculă – este o continuă, o extraordinară aventură. Nu aflăm din secretele ei decât în măsura în care avem eroismul să i ne dăruim. Firește, mă gândesc în primul rând la aventura spirituală a vieții, dar nu este de disprețuit nici cealaltă, pentru că nicăieri nu lipsesc, în cele din urmă, semnificațiile spirituale.

Dar ce doresc neapărat să vă spun, pentru că nu vreau să fac doar teorie, este – și mă refer la o discuție avută cu un prieten pe drumul care merge spre Mănăstirea Govora – că nu există cale mai greșită pentru a afla ceva *cu adevărat*, decât aceea care ni se propune a fi foarte logică, în aparență atât de îndreptățită; anume, aceea de a cerceta, mai întâi și exclusiv, o problemă, o chestiune, la nivel teoretic, mai rău, la nivel didactic, și numai apoi să vină hotărârea de a încerca... marea cu degetul. Teoretic sau obiec-

tiv, cum se mai spune, îndrăznesc să afirm că dincolo de încredere nu există posibilitatea de a lua o hotărâre, de a avea o atitudine care să conducă la o experiență valabilă. Nu se poate înota stând mereu pe mal și hamletizând operația înotului!

Este adevărat, sunt domenii mai gingașe ale vieții, în care *orice alegere este înspăimântătoare* – cum spune Gide despre orice alegere, el, teoreticianul neangajării, al disponibilității la nesfârșit. Totuși viața – la nivel biologic și spiritual – este o alegere, este mereu o opțiune. Este o opțiune chiar și atunci când nu avem conștiința deplină a acestei alegeri, ceea ce de multe ori, și mai ales în cazul oamenilor obișnuiți, deschide perspectiva unor suferințe, unor regrete, și chiar a unor nenorociri. Alegere, opțiune! Aș vrea să accentuez și să precizez, în același timp, că cine nu reușește să fie sensibil la afirmațiile pe care i le oferă viața, oamenii, experiența, împrejurările, nu va fi sensibil nici la „dovezi", la „argumente", la argumentele pe care le caută. Căci, în realitate, toate pledoariile se bazează pe intuiții, pe alegeri, pe opțiuni. Dovezile și argumentele sunt – este convingerea mea – de același ordin ca și afirmațiile. Insist pentru că s-ar putea să nu fie destul de limpede ce spun. În întâlnirile cu oamenii, în discuțiile care se nasc, în controversele care se ivesc, ne întâlnim, la început, cu declarații, cu afirmații, nu cu dovezi, cu argumente, cu pledoarii care, în mod normal, vin să înlăture rezistențe, dezacorduri sau chiar o opoziție netă. Dar cine nu surprinde, măcar parțial, valoarea unei afirmații, este puțin probabil că se va lăsa *convins*. Aș îndrăzni să spun că în chiar domeniul științelor exacte lucrurile nu se petrec altfel; adică nu există *dovezi* care să întreacă în putere valoarea sau greutatea afirmațiilor. Aș întreba: nu vă dați seama că valoarea probelor este, în fond, o convenție înlăuntrul mentalității, al discursului familiar al științei?

Iată, să ne închipuim – chestiunea este cât se poate de serioasă – că un om de știință, un profesor european, vrea să demonstreze unor oameni de altă mentalitate, să zicem unor africani, un adevăr fizic, arătându-le, spre dovadă, experiența necesară. Dacă însă cel căruia i se face demonstrația consideră totul doar o scamatorie sau ceva asemănător, omul de știință nu-și va putea *dovedi* afirmația. Ce mijloace teoretice și experimentale ar putea fi folosite spre a convinge că la mijloc nu este vorba de o scamatorie, de un truc? Nici măcar unul. Și invers: un om cu o mentalitate *științifică* – sau mai degrabă scientistă – va da din umeri, va zâmbi și se va socoti *superior* la contactul cu afirmații sau situații cu un caracter foarte pronunțat spiritual, duhovnicesc.

Nu voi mai stărui, pentru că nu este cazul unei analize mai insistente. Dar s-ar putea arăta în multe feluri cât este de adevărat că perspectivele experienței personale sunt deschise de *afirmații* și, uneori, de *probe* – în măsura în care acestea sunt tot afirmații, altfel prezentate. Aș spune așa: afirmațiile sunt pentru oamenii puternici; argumentele, pentru cei care au mai mult vocația iluzionării.

Pe plan filosofic – deși știu că este mai mult decât atât, dar poate așa ne vom înțelege mai bine și de la început – este practic să folosim expresia de *intuiție*, căci la mijloc este, de bună seamă, și o problemă de intuiție. Deci secretul este, prin urmare, să prinzi semnul, semnul acela pe care ți-l face omul sau împrejurarea, semnul acela care te privește direct, care îți este adresat, vorba lui Claudel, ca o scrisoare personală. Iar cine este cu adevărat interesat de o problemă, este imposibil să nu ajungă, la un moment dat, la o concluzie, la o convingere. Rămânerea în echivoc, la jumătatea drumului sau în răspântie, din pricina lipsei de argumente sau de insuficiente argumente, este dovada ori a unei mediocrități, ori a unor neputințe care, în nici un caz, nu caracterizează o personalitate. De fapt,

ceea ce îi este propriu unei personalități este atitudinea fermă: ori rece, ori fierbinte – niciodată încropită.

Și pentru că este vorba de o mărturisire, îngăduiți-mi să vă declar că cele mai neașteptate, mai extraordinare și mai esențiale lucruri le-am aflat și le-am descoperit pentru că am avut uneori eroismul să-i citesc pe alții mai ascuțiți la minte și mai dotați decât mine.

În chip paradoxal și într-o formă aforistică, dați-mi voie să vă spun, în șoaptă, că, în viața mea, m-am salvat de câteva ori, în situații foarte dificile, nu prin inteligență, ci prin *prostie*, prin ceea ce cu stăruință repudiam pentru că îmi era comun cu toți oamenii și mai ales cu aceia pe care îi desconsideram sau chiar îi disprețuiam. Cele mai regretabile nerozii, dintre care unele m-ar fi putut costa extrem de scump, le-am comis într-o stare de euforie în raporturile cu inteligența mea. Este o mare înțelepciune în recomandarea pe care o face francezul – tocmai francezul! – atunci când spune: *Ne soyez pas trop intelligent!* Dar este foarte greu să fii atât de inteligent încât să-ți dai seama cât poți să fii de prost!

Secretul este să fii destul de ager și destul de sărac cu duhul încât să ghicești, să adulmeci cine are să-ți comunice ceva care îți poate deschide o perspectivă, care îți poate lămuri o anume nedumerire sau îți poate rezolva o problemă.

Dacă o luăm cu metodă, cum se învață la școală, aproape sigur ne rătăcim și nu ajungem la nici o concluzie pe care să fim în stare să o susținem sau să o apărăm. Nu trebuie pierdut din vedere că există metode care înșală sistematic și precauțiuni care conduc la impas, ocolind tocmai esențialul. De asemenea, să nu uităm că *teoretic* orice se poate demonstra, dacă rămâne în domeniul posibilului. Tocmai de aceea filosofii n-au putut elimina de pe ordinea lor de zi atâtea echivocuri. Adevărul este însă unul sin-

gur si se întrupează; adică, din evantaiul posibilităților, adevărat a fost ceea ce *s-a produs*, ceea ce a devenit *un fapt*.

Omul are nu numai chemarea să rostească adevărul, dar și să-l întruchipeze, dându-i consistență – o evidență pe care teoria, ipoteza, probabilitatea nu o au.

Acela care nu are „antena" necesară pentru a descoperi persoana prin care i se comunică un adevăr nu va fi niciodată în stare să-l afle, oricâte măsuri formale ar lua, pentru că ceea ce este viu se transmite în chip viu. Chiar o demonstrație se distinge de o alta nu atât prin logica sa, prin stringența sa, cât prin anumite accente, printr-o anume vibrație, o anume incandescență – și tocmai acestea sunt virtuțile care decid valoarea ei comunicativă.

În asemenea măsură adevărul are legătură cu omul, încât știm și mărturisim că, la un moment dat, *Adevărul s-a făcut Om*. Chestiunea aceasta, pe care o socotesc esențială pentru orientarea fiecărui om neliniștit, o vom relua, poate, odată ca temă principală, și atunci o vom examina până la capăt.

Într-o bună zi, acum vreo zece ani, prietenul meu, poetul Sandu Tudor, mi-a spus ceva, ceva cam vag, așa cum se spune ceva cuiva despre care crezi că nu are nici un element care-l poate ajuta să priceapă despre ce-i vorbești; mi-a spus că... Oare ce mi-a spus? Uite că nici nu-mi mai aduc aminte! Ca să vedeți!

Tot ceea ce parcă îmi mai aduc vag aminte este că mi l-am închipuit retras într-o odaie semănând cu o chilie, închis acolo, ori foarte de dimineață, ori foarte târziu, cu niște mătănii si cu un caiet în care se hotărâse să noteze amănuntele unei experiențe cam ciudate. Cum atunci, pentru mine, acesta nu era singurul lucru original pe care îl făcea prietenul meu, curiozitatea nu mi-a fost stârnită în mod deosebit. Știam însă că originalitatea prietenului meu este

autentică, și nu vreo bizarerie, cum socoteau alții care pretindeau că-l cunosc mai de mult și mai bine decât mine.

Așa am auzit pentru prima oară de această Rugăciune a inimii, care, mult mai târziu, avea să se așeze în centrul posibilităților mele. Într-o mărturisire, știu, trebuie să vorbești despre tine, nu despre alții. Cum însă, în împrejurarea despre care vorbim, îndreptar mi-a fost – fără să știe, cred – prietenul meu, cu care n-am vorbit niciodată înadins despre această rugăciune, este cu neputință, destăinuindu-mă, să nu vină vorba și despre el, ca despre omul care – fără să știe – a jucat un rol atât de important.

Nu știu din vreo comunicare directă sau din vreo lămurire explicită ce anume a făcut el (însemnările-i nu mi le-a citit niciodată), nici punctul exact în care se găsește în experiența pe drumul acesta. Dar eu mi-am străbătut calea ținând mereu seamă de problemele pe care el le ridica în discuțiile dintre noi, de sublinierile din cărțile pe care le citea și care apoi îmi deveneau lectură, de eșecurile-i, într-un fel sau altul, mărturisite, de slăbiciunile-i rectificate, de împliniri – într-un cuvânt, de toate semnele, mai apăsate sau mai discrete, care apăreau în inefabila hieroglifă a acestei existențe care se încărca de multe și subțiri probleme, și de a cărei excepțională adâncime și autenticitate nu aveam absolut nici un motiv să mă îndoiesc.

Spun toate acestea pentru a se vedea cât de tainică poate fi o experiență, o lucrare care, într-un fel, se înfăptuia în comun. Pentru dumneavoastră, amănuntul este vrednic de relevat și pentru că el demonstrează că ceea ce vă spun nu este rezultatul vreunui comentariu sau al vreunei discuții prealabile, al vreunor sugestii, al vreunor dezbateri filosofice, cum – întâmplător – s-ar fi putut să fie. O fericită întâmplare – s-o numim așa, chiar dacă nu este o întâmplare – îmi îngăduie astăzi să vorbesc cu cea mai nestânjenită libertate de ceea ce îmi este cu desăvârșire personal.

Au trecut apoi câțiva ani – doi, trei, patru poate – în care nu văd să se fi petrecut în sufletul meu vreun lucru deosebit în această ordine de idei. Evenimente – slavă Domnului! – au fost destule, cu duiumul și de toate felurile: războaie, revoluții, certuri, împăcări, noi prietenii, reluări de probleme, probleme noi, revizuiri de poziții. Câte lucruri nu s-au întâmplat! Când mă gândesc acum la ele și la mulțimea gândurilor cu care s-au împletit, am sentimentul net că am trăit deja câteva veacuri. De aceea și cifrele – zece ani, câțiva ani – v-aș ruga să le luați drept niște convenționale indicații, deoarece în realitate și din punctul de vedere al unei istorii interioare ele nu au absolut nici o importanță.

În acest răstimp, problematica mea spirituală s-a mai conturat și s-a mai adâncit. Am înțeles că singura viziune de totalitate a lumii este viziunea religioasă și nu cea intelectualistă, tributară unor idei, adică unor abstracțiuni, sau cea științifică, tributară unor teorii, sau cea estetizantă, tributară unor capricioase atitudini – cum, mărturisesc, îmi plăcuse să susțin ani de-a rândul, dintr-un senzualism mai mult sau mai puțin alambicat, prin retortele atâtor, îmi dau seama acum, penibile neputințe și contorsiuni, care încă mai sunt ale acestui exasperat om modern.

De problema rugăciunii însă eram, îmi dau bine seama, străin, atenția mea fiind îndreptată spre a traduce într-un nou registru atâtea formule și probleme de care mă despărțeam prin adeziunea la o viziune creștină, dar în care trebuia totuși să descopăr, printr-un spor de investigație și de concentrare, semnificațiile spirituale pe care acum le bănuiam, le întrevedeam. Știam că ele îmi vor fi de folos, cum îmi fusese de folos cultura păgână, cea a primilor creștini și cultura greacă a Sfinților Părinți. Dar cum anumite necesități și tensiuni interioare determină și în afară condiții materiale prielnice unor împliniri, iată că s-a ivit la un moment dat prilejul unei retrageri (în străinătate,

asemenea *retraites* erau destul de frecvente în lumea intelectualilor) la Mitropolia Cernăuților, unde am fost invitați de Mitropolitul Tit al Bucovinei.

S-ar cuveni, poate, povestite lucrurile pe îndelete și poate nu de unul singur, ca să vă dați seama de bogăția evenimentelor interioare pe care le-am trăit – fiecare în parte și împreună – acolo. Păcat că viața aceasta tainică, minunată, care este cea a omului din ce în ce mai concentrat asupra aspectelor esențiale ale existenței, este ireproductibilă sau foarte greu de împărtășit prin mijloacele obișnuite cu ajutorul cărora noi, oamenii, comunicăm între noi. Greu sau chiar cu neputință! Fapt este că acolo s-au realizat acele condiții foarte particulare care au slujit, în chipul cel mai neașteptat și cel mai fecund, participării noastre la ceea ce era mai mult decât o problematică, era o realitate spirituală, contactul cu ceva viu, contact pe care nu-l mai simțisem și nu-l mai trăisem niciodată. Și nu era închipuire, sau literatură, sau psihologie; era cu totul altceva.

Am spus, vedeți, participarea *noastră* și nu participarea *mea*, ca să vă atrag atenția că viața adevărată reclamă o sobornicitate, o ecumenicitate. Individualismul, omul de capul lui, tendințele anarhice – semne ale unui proces de decompoziție – devin un non-sens oriunde se naște sau există o viață spirituală autentică.

De data aceasta, eram nu numai prietenul meu și cu mine, ci mai mulți; și am rămas mai mulți prieteni adunați și mișcați de o aceeași puternică nevoie de viață personală. Nu pot să vă spun în aceste prea puține cuvinte ceea ce ar trebui relatat amănunțit – și poate nici nu este cazul. Nu pot să vă spun ce am resimțit, roua aceea de sensuri vii pe care, în mod impropriu, o mai numesc problemă, pentru că există condiții care transformă o cunoaștere intelectuală într-o altfel de cunoaștere: deplină, care pătrunde întreaga ființă a omului, dându-i acea certitudine pe care

nici o considerație teoretică nu i-o poate da. Am *înțeles*, la Cernăuți, realitatea covârșitoare a valorilor spirituale și că *nervum rerum* al acestor valori este rugăciunea.

Mi-am dat seama că valorile acestea, *cu deosebire* (subliniez, pentru că în acest domeniu, mai mult decât în oricare altul, este posibil un joc al fanteziei, al închipuirii, plin de primejdii), reclamă o disciplină, o rânduială, o ordine, aflarea unui punct arhimedic, a punctului aceluia vital care pulsează ca o inimă în miezul adevăratei arhitecturi care este lumea, universul duhovnicesc. Am înțeles că universul acesta duhovnicesc are caracteristicile unei geometrii superioare – nu în zadar Platon scrisese pe frontispiciul școlii sale: „Nimeni nu intră aici dacă nu este geometru"! –, a unei geometrii algebrizate, ciudată și minunată îmbinare între principiul esențial, fundamental al libertății, cu un maximum de rigoare, de intransigență și preciziune.

Se crede de obicei – cum am crezut și eu o vreme – că adevărurile vieții deschid un capitol al aproximațiilor, al relativităților și chiar al unor deznădăjduitoare îndoieli și controverse. Afirm acum cu toată puterea că nu este deloc așa. Dimpotrivă, cu cât se intensifică aspectul gingaș, inefabil al acestei experiențe, care este tot un ținut al adevărului, preciziunea se impune, căci altfel totul intră repede în haos, în penibil sau în ridicol. Chiar dacă exigența, la un moment dat, s-ar putea numi exigența dragostei, ea nu este mai puțin o exigență, refractară oricărei târguieli și oricărui compromis. Absorbirea, trăirea valorilor spirituale implică neapărat o atenție mărită, un simț acut al ordinii, o trezvie, cum o numesc trăitorii geniali ai acestei subțiri lucrări, a acestei rugăciuni.

M-am apucat să citesc acolo – ce putea să facă „intelectualul" din mine decât să citească! – celebrul și monumentalul tratat asupra rugăciunii al lui Menegoz, pe care însă, trebuie să mărturisesc, nu l-am isprăvit niciodată pentru că, sporind râvna, sporeau și neliniștile mele interioare.

M-am îndreptat, prin forța lucrurilor, spre alte meleaguri, unde cercetarea abstractă, fie ea și foarte ascuțită, cedează pasul cuvântului rostit cu autoritatea experienței personale.

De la Cernăuți ne-am despărțit – dar nu cum se despart niște turiști care au petrecut împreună momente foarte plăcute, deoarece fiecare trăise ceva care putea aduce în viața unui om sentimentul seriozității, al solemnității vieții, fără să fie eliminat acel „umor duhovnicesc" pe care l-au păstrat Sfinții Părinți și cu care ne întâlnim, bunăoară, în *Pateric*, minunata carte de dreaptă socoteală și de profundă și completă experiență spirituală.

De data aceasta nu mai eram doar doi prieteni nedespărțiți, ci trei, cel puțin trei adunați pe o cale cu o stea polară la zenit. Mă simțeam legat de ei cu mai mult decât o bună prietenie; era deja – și nu exagerez când spun – un destin comun, era nevoia, certitudinea că pe drumul pe care m-am angajat dificultățile nu se pot rezolva decât în comun, decât în chipul acela pe care îl oferă comunitatea, comuniunea care nu înseamnă punerea în comun a insuficienților, ci cultivarea aspectelor pozitive ale vieții și experienței fiecăruia. Dar cum nu este vorba aici de vreo tehnică specială sau de vreo rețetă, e foarte greu de spus limpede, pentru cine nu are deloc experiența aceasta, cum trebuie procedat.

Ceea ce e sigur este că angajarea pe drumul acesta îl învață cu adevărat pe om multe lucruri care altfel rămân greu de enumerat. Situația aceasta însă, este bine să specific, nu are nimic în comun cu procedeele didactice, nici cu cele de natură psihologică sau pedagogică, în înțelesul obișnuit și oarecum compromis. Procedeele și mișcarea, în acest domeniu gingaș al inefabilului, sunt cele care convin mai degrabă unei inițieri în artă; și ar fi nimerit să ne aducem aminte că există câteva domenii în care activitatea creatoare ține, aproape în egală măsură, de știință și de artă.

Am vorbit de *comunitate*, am adăugat *comuniune*, termen care convine mai mult, primul pretându-se la confuzii. Cert este că terenul acesta, pe care încerc să mă situez, e locul de manifestare, prin excelență, a tot ceea ce poate fi mai personal, mai semnificativ, mai autentic, mai profund adevărat în fiecare om.

În climatul acesta sufletesc – pe care m-am străduit să-l evoc, din păcate, în linii atât de sumare, care mai mult îl schițează, climat care poate a variat, sub raportul intensităților, ca o diagramă, dar pe care nu l-am mai părăsit niciodată – m-am întâlnit (mai trecuseră câțiva ani) cu o carte, o broșură pe care altădată nu aș fi citit-o, cum n-aș fi citit, bunăoară, nici *Visul Maicii Domnului*, întinsă de mâna vreunui cerșetor sau a vreunui bizar maniac religios. Era prea mare distanța de la Gide, și Proust, și Valéry la o broșură din categoria *Visului Maicii Domnului*! Broșura aceasta purta titlul *O spovedanie* și era foarte prost tradusă din limba rusă. Cărțulia aceasta ca vai de lume, care mai târziu, în Occident, a făcut o carieră imprevizibilă, mi-a produs o puternică impresie; mai mult decât atât: am fost pur și simplu zguduit. Dincolo de toate împleticirile, unele foarte neroade, ale tălmaciului, textul, ca toate marile texte, oricât de mutilate, spunea ceva extraordinar: povestea acelui simplu țăran rus care, izbit, răsturnat de recomandația „Rugați-vă neîncetat!", a plecat în toată lumea să afle ce înseamnă acest lucru. Istoria m-a impresionat, cum foarte greu îmi este să spun fără a naște zâmbete superioare sau sentimente curioase; dar știu că dumneavoastră nu sunteți numai niște intelectuali. Mai întâi, lectura aceasta mi-a produs o extraordinar de puternică impresie de autenticitate: se desprindea seriozitatea aceea de credință – și de nebunie, dacă vreți – de care sunt în stare numai rușii, rușii romanelor mari, din familia dostoievskiană, care deschid nebănuite perspective. *Rugați-vă neîncetat!* Și iată un om care ia totul în se-

rios. Lectura mi-a oferit niște emoții pe care nu cred să le mai fi încercat vreodată. Povestea, povestea asta adevărată m-a *prins*, așa cum se spune când, fără să-ți dai seama, te-a prins soarele la munte, la mare, dintr-o dată, în vreme de nici un ceas! Însă aceste prime impresii – care au rămas undeva, în sufletul meu, și care m-au marcat – nu s-au mai repetat când am recitit aceeași spovedanie într-un roman, de altfel inept, și, mai apoi, într-o lucrare publicată, cu toate onorurile unei savante erudiții, în editura *Les Cahiers du Rhône* și intitulată *Récits d'un pélerin russe*. Versiunea franceză îmi confirmă însă că, într-adevăr, cartea nu era deloc banală și că faptul prezentat era remarcabil. Nu fusesem victima vreunui înșelător sentimental, cum se poate oricui întâmpla în domeniile mai delicate ale vieții și ale marilor neliniști! Cartea, în versiunea franceză – tipărită cu grijă și competență și înarmată cu un studiu documentat –, mi-a stârnit în primul rând interesul intelectual și am cercetat-o la o altă tonalitate interioară și dintr-o altă incidență, decât la prima lectură.

De data aceasta se putea vorbi de o *lucrare*, și nu de o povestire, fie ea chiar uimitoare; de o lucrare care merita cercetată – nu exagerez – de toată lumea, măcar din pură curiozitate. N-am să mă sfiesc să mărturisesc, cu riscul candorii, că, pentru mine, versiunea franceză a risipit tot farmecul amărâtei și masacratei versiuni românești, de parcă un vechi și venerabil manuscris răpănos fusese acum tras la șapirograf. Versiunea franceză este excelentă, firește; dar se resimte în ea spiritul catolic, aristotelic, cartezian, care usucă, jupoaie unele lucruri de vraja pe care eu o prețuiesc pentru că știu să o deosebesc de mistificare sau de echivoc. Acesta este secretul meu. Versiunea franceză e ca un fluture de pe aripile căruia cineva, cu mâini nu îndeajuns de experte sau de fine, a luat polenul, pulberea aceea fină; iar acum fluturele nu mai poate zbura, se târăște. Degetele exegetului prea migălos au răcit textul!

Am motive să cred – judecând și după traducerea părții a doua a *Spovedaniei*, care ne-a parvenit într-un chip atât de neașteptat – că originalul are atât o valoare literară cât și una duhovnicească cu totul și cu totul remarcabile.

Dar cu toată impresia puternică pe care mi-a produs-o, *Spovedania* țăranului rus, plecat în dezlegarea problemei rugăciunii neîncetate, nu a reușit să mă îndrume pe o anumită cale. Prea era angajată acolo o viață întreagă de om, o dăruire, o stăruință cu mult prea mari, prea uriașe față de nevrednica mea măsură! Era ca și cum cineva mi-ar fi propus să urc Himalaia! Cartea aceasta parcă mă adusese alergând până la malul mării și acolo, lăsându-mă în brațe cu ultima pagină, îmi spusese: acum iată, soarbe noianul ăsta de ape și treci dincolo. Soluția pelerinului rus era pentru mine totuna cu propunerea de a sfărâma cu ciocanul Piramida lui Keops și a o căra apoi cu fărașul! Totuși, ca tot ceea ce este viu, povestea îmi comunicase și câteva intuiții de preț și nevoia de a căuta și alte căi. Mă și dezorientase însă, pentru că nu mai întrevedeam imediat nici o posibilitate de a urni căruța din drum, nu mai vedeam nici un capăt de fir de unde aș mai putea trage vreo nădejde. Totuși...

Îmi dau seama că este foarte greu să vă transmit starea aceea de confuzie în care mă găseam: un amestec de tenebre și de pâlpâiri de lumină. Cerul cu stelele lui oare ce stare de sentimente comunică?

Însă ritmul întâmplărilor a luat la un moment dat o altă cadență și o altă întorsătură. Acum, când mă uit înapoi, le văd cu alți ochi: îmi apar adunate *înadins*, ca să mă ajute să ies la un liman, să mă scoată din impas, din confuzie, să mă așeze pe drumul care poate duce la o concluzie.

Îmi pare rău sau, mai exact, mă simt stânjenit că toate cele povestite aici trebuie să le prezint ca fiind lucruri excepționale, că folosesc atribute și aprecieri pe care ar fi de dorit să le utilizăm mai rar, pentru a-și păstra întreagă

prospețimea și puterea de evocare, și să le păstrăm ferite de primejdia de a fi tocite, istovite de răsunetul lor. Dar această mărturisire mă silește, prin natura ei, să relev o seamă de clipe – dintr-o poveste personală care în mare parte va rămâne nespusă – al căror caracter este, pentru mine, cu adevărat ieșit din comun. Și mă mai simt stânjenit de sentimentul că nu reușesc să vă spun cât de extraordinare au fost acele câteva momente asupra cărora doresc să mă opresc, momente întâlnite pe o cale pe care poate nu o voi putea destăinui în întregime niciodată și nimănui.

Așadar, întâmplările, de la un timp, s-au aglomerat. În vremea aceasta de tensiune, de meditație, de revizuiri și de reconsiderări, într-o zi vine la țară, unde mă aflam, prietenul meu; avea cu el o carte. Împreună cu familia și cu alți prieteni goniți din București de alarmă, am trecut prin fundul curții în zăvoiul de pe malul Sabarului, vorbind și privind cu destulă neliniște, de altfel, stolul de strălucitoare și liniștite păsări de aluminiu, sclipind în soare, care bombardaseră Bucureștiul și Ploieștiul, și care se întorceau uimitor de netulburate de bombele artileriei antiaeriene care explodau, ni se părea, în vecinătatea lor! Spectacolul nu era lipsit de măreție și de putere. În orice caz, eram cu toții încărcați de emoții și cu sensibilitatea mărită. Prietenul – universul vuia de sutele și sutele de avioane – mi-a spus câte ceva despre această carte. La plecare (el era mobilizat la o unitate militară din jurul Capitalei) l-am rugat să mi-o lase și mie.

Cartea se numea *Le sentier caché* și era scrisă de Paul Brunton, un englez care fusese prin India, în continentul acela plin, zice-se, de taine și de ispite, și de unde se întorsese cu o experiență dobândită într-un mediu de valori spirituale autentice. Cartea, în orice caz, nu era un surogat, ca multe altele scrise asupra Indiei, și nici una de po-

veşti senzaţionale sau obscure, culese de la faţa locului, aşa cum citisem vreo câteva.

Lectura m-a prins şi am citit-o dintr-o răsuflare. De la primele pagini, mi-am dat seama că autorul cunoaşte unele lucruri pe care începusem şi eu să le adulmec. Nu ştiu ce impresie mi-ar mai produce acum această carte, după ce – în legătură cu rugăciunea inimii – am luat contact cu fapte şi relatări de prim ordin, unde adâncimea, limpezimea, siguranţa m-au copleşit, ca şi analiza uimitor de fină. Atunci însă, *Le sentier caché* m-a tulburat profund şi mi-a creat o stare cu totul prielnică meditaţiei şi concentrării. Cartea aceasta mi-a înlesnit o focalizare asupra posibilităţilor mele, mi-a deschis o perspectivă reală şi un interes pentru mijloacele proprii.

Încercarea lui Paul Brunton de a vorbi cititorului occidental despre o cale şi despre mijloace care i-ar permite să se ia în primire, să folosească anumite virtuţi binefăcătoare, este, recunosc, dintre cele mai delicate, în sensul că pe autor îl păştea primejdia de a face, ca atâţia alţi englezi, un sos personal pentru uz intern. Moda surogatelor şi a adaptărilor este atât de frecventă în Occident, în special în lumea anglo-saxonă, încât, atunci când mi-am dat seama că nu este şi cazul lui Brunton, am fost aproape fascinat de lucrarea lui. Talent, discernământ, simţ al autenticităţii, claritate – dar nu banalitate şi facilitate – iată ce m-a cucerit în această lectură. M-a mai impresionat şi faptul că, pentru prima oară, cineva – care nu era nici preot, nici călugăr, nici pustnic, nici sfânt, nici om „apucat", cum s-ar fi putut totuşi să fie pelerinul rus –, un om ca mine, vorbea despre un centru inefabil al interiorităţii omului. Mi-am dat seama că Brunton vorbea dintr-un preaplin, că spunea mai puţin decât ştia şi trăia, deci nu putea fi bănuit de laudă deşartă, de fantezie, de împodobire literară. Şi nu vulgariza, nu populariza, nu scandaliza toate posibilele şi ciudatele susceptibilităţi ale intelectualului obiş-

nuit, cel care știe totul, critică totul, are numai rezerve și obiecții, adeseori ridicole, pentru că sunt făcute mai mult ca să se afle în treabă decât din vreo reală pricepere.

Cartea lui Brunton impresionează cititorii, de orice formație ar fi ei, comunicând certitudinea că omul este deținătorul unor virtuți pe care le ignoră sau pe care nu le mai cunoaște bine, dar pe care este posibil să le cunoască din nou și, eventual, să le folosească, obținând rezultate indiscutabile. Nu este o pledoarie, ci o mărturisire, o expunere foarte convingătoare, chiar pentru lectorul cel mai reticent sau neîncrezător. Paul Brunton nu are o teză de susținut sau vreo poziție de apărat și nu vorbește despre cele văzute sau auzite. El comunică o experiență personală, ale cărei garanții sunt evident obiective (sau *și* obiective), garanții pe care nu le poate contesta cineva, așa cum nu este posibil să contești declarația unui om normal asupra numelui și domiciliului său.

Cred că am vorbit destul despre cartea lui Brunton. Am stăruit asupra ei nu numai pentru că pe itinerariul meu ea ocupă un loc însemnat, ci și pentru că sunt convins că poate fi de mare folos tuturor și mai ales celor care s-ar teme, pe față sau în ascuns, că unii din cei care au scris despre rugăciunea inimii nu puteau să nu scrie – căci militarul vorbește de război, iar călugărul de rugăciune –, pentru că acest lucru era, ca să spunem așa, o obligație profesională. Iată însă că un intelectual, un gazetar, în orice caz o personalitate cu calificări obișnuite, ca noi toți, vorbește, în chipul cel mai firesc, despre o problemă care, în alte condiții, poate părea dubioasă sau suspectă. Evident, argumentul nu este peremptoriu; dar cine are obsesii și se mișcă printre cărți și oameni cu o libertate interioară firească, află în cartea aceasta un interes și un îndemn – căci în multe feluri cartea este semnificativă. În altele însă, reticența nu strică, deoarece este bine să existe circumspecție în legătură cu faptul că cineva este poate obligat,

prin poziția deținută sau prin profesiune, să spună anume lucruri. Asemenea vorbiri „explicabile" sunt, pe drept cuvânt, primite sub beneficiu de inventar. Este, poate, un alt mod de „a încerca duhurile".

Nu voi înceta să subliniez și să atrag atenția că, cu cât venim în atingere cu un domeniu de valori spirituale mai gingașe, mai subțiri, cu atât trebuie să fim mai circumspecți și să avem un discernământ mai vigilent, pentru că primejdia înșelărilor crește și devine mai nocivă, întocmai ca într-o delicată experiență de laborator. De asemenea, sporește riscul ridicolului și al prostiei! De altfel, se recomandă mereu: fiți treji și vă rugați! Iar în toate scrierile marilor trăitori întâlnim mereu recomandarea atenției și trezviei, forma cea mai înaltă a luciditătii spirituale. În confuzie și în amețeală (care nu trebuie niciodată numite altfel, bunăoară: confuzia, prudență și amețeala, înaltă deliberare) nu se poate obține nimic demn de a fi luat în considerare. În mod paradoxal, registrul înaltelor valori ale spiritului este acela al clarităților, al treziei celei neadormite.

Într-o paranteză vreau să menționez cercetările doctorului Jung din Elveția și puținele pagini ale lui Carrel asupra Rugăciunii, unde ne întâlnim cu măsura care nu este reticență și cu claritatea care nu este elementarism.

În sfârșit – și cu această mărturisire am să închei – am să vă povestesc acum întâlnirea cu Părintele Ioan.

Într-o duminică am plecat la Cernica, la Mănăstire, unde mai fusesem de vreo două-trei ori, ca să ieșim din vuietul și din iarmarocul orașului. Eram trei: Părintele Benedict (Ghiuș), Sandu Tudor și eu. Doream să vedem un prieten, pe care însă nu l-am întâlnit, ceea ce, într-o oarecare măsură, ne-a încurcat socoteala noastră de acasă.

Am fost la slujbă (nu cumva era sărbătoarea Pogorârii Duhului Sfânt?), am mâncat, am stat de vorbă, am citit îm-

preună, am vizitat din nou Paraclisul, Biserica cea mare, dărâmată de cutremur...

La un moment dat, stăteam în cumpănă: să mai zăbovim sau să plecăm? Era frumos, dar în curând se înserа și drumul spre casă nu era chiar atât de ușor. Însoțitorul nostru, un tânăr și inimos călugăr, Părintele Nicodim (Bujor) – care își luase întâmplător sarcina de gazdă și care ne primise, spre mirarea mea uimită, ca și cum ne cunoștea de la întemeierea lumii, deși eu nu-l văzusem niciodată până acum –, văzându-ne mai mult aplecați spre plecare, ne-a spus, cu o inflexiune de neimitat în glas: „Haideți să-l vedeți și pe Părintele Ioan!". Propunerea nu ne spunea absolut nimic. O clipă ne-am cercetat din ochi unul pe altul și ne-am înțeles, fără cuvinte, să-l cunoaștem și pe Părintele Ioan.

Povestea Părintelui Ioan Kulîghin, călugăr din suita Mitropolitului Rostovului (sălășluit la Cernica o dată cu retragerea trupelor românești, azi decedat și îngropat tot la Cernica), este, pe cât am putut înțelege, și lungă și bogată în evenimente, dintre care pe unele le-am cunoscut întâmplător și de care îmi este încă sufletul plin de emoție. Povestea aceasta o va scrie, poate, unul din noi, cel care o știe mai în amănunt.

Părintele Ioan, duhovnicul Mitropolitului, venea tocmai de la atât de vestita Mănăstire Optina Pustina, pe unde cândva trecuse Dostoievski și către care, dacă nu mă înșel, fugise Tolstoi, mort însă pe drum, în gara Astapovo. L-a adus oare Dumnezeu pe Părintele Ioan tocmai aici, de atât de departe, ca să îl întâlnim? Oricât de prezumțioasă sau de abracadabrantă ar părea cuiva această întrebare, mi-e greu s-o elimin din mintea-mi nepriceputa și covârșită uneori de atâtea curioase *întâmplări*! În orice caz, noi aveam mare nevoie de el, de un încercat și mare duhovnic, aveam mare nevoie chiar de el, căci tocmai el purta răspunsurile vii la o seamă de întrebări și preocupări care

deveniseră ale noastre, într-un chip cu deosebire serios. După ce, într-o seamă de întâlniri de neuitat, Părintele Ioan ne-a spus și ne-a învățat unele lucruri esențiale pe care nu cred că ni le-ar mai fi putut comunica și învăța altcineva pe lume, a plecat; adică, într-o zi, a fost ridicat de ruși, răpit de ruși. Și dus a fost, sărmanul și enigmaticul străin, pe drumul ciudatelor pribegii ale acestor vremuri de apocalipsă, când anumite taine ale vieții creștine sunt semănate în chipuri cum nu se poate mai ciudate! Într-adevăr, stranii și profund tulburătoare sunt aceste întâlniri, drumurile acestea ale unor meteoriți care se întâlnesc în taina necuprinselor spații și a nesfârșitelor veșnicii!

La Mănăstirea Cernica, Părintele Ioan stătea într-o chilie cam părăginită și cam la o parte, nu cu cinstea musafirilor de care te temi sau ai nevoie, ci în condiția acelora de care mai degrabă – fie și cu frica de Dumnezeu – ai dori să te descotorosești. Dacă am putea fi destul de ageri cu mintea și cu inima să ne dăm seama totdeauna cu cine stăm de vorbă și care este mesajul pentru noi...

În chilia Părintelui Ioan, când am intrat, întâi m-a izbit iconostasul, grija și ordinea pe care o iradia; apoi, un om, un bărbat, un tânăr cam în vârstă de treizeci și trei de ani, blond, cu ochi albaștri luminoși și întrebători, purtând o mustață blajină, îmbrăcat simplu, cu o bluză, ca un muncitor sau ca un student (nu știam să spun) și care, în picioare stând și cam după ușă, ținea mâinile pe piept așa cum le țin uneori școlarii în bancă, la lecțiile mai deosebite. Omul acesta – fratele Leonte, cum i-am spus noi mai târziu, care și el a plecat apoi pe urmele Părintelui Ioan – mi-a reținut atenția numaidecât, mai mult chiar decât Părintele Ioan care semăna, în definitiv, cu toți călugării, dar cu care, totuși, n-am întârziat să-mi dau seama, călugării ceilalți nu semănau.

Aș vrea să vă vorbesc despre oamenii acestia cu toată simpatia de care sunt în stare, să vă vorbesc din toată ini-

ma, cu dragoste, cu o dragoste pe care n-am încercat-o decât pentru câtiva oameni pe care i-am prețuit, după prețuirea mea, drept extraordinari. Și iată că simt o împiedicare la gândul că n-am să știu să vorbesc cum trebuie ca să înțelegeți că exagerarea obișnuită la povestirea „amintirilor", banalul sentimentalism, aici nu-și află locul. Dimpotrivă, sunt dominat de claritățile unei gratitudini din care nu lipsește fiorul unui – cum să-i spun, Doamne? – unui singular destin! Cum să evoc eu – este oare cu putință a o face? – această întâlnire care este mai mult, cu mult mai mult decât o simplă întâlnire! Mai cu osebire, acum, doresc să vorbesc despre acest frate Leonte, căci prilejul nu se va mai oferi să vorbim despre el, acest nedreptățit al oamenilor și al condițiilor sociale. Și poate spun o prostie, sub acest convențional suspin, dar nu este deloc exclus ca fratele Leonte, între noi, să fi fost fericitul, fericitul Leonte! Căci cine, în afară de Dumnezeu, poate cunoaște rărunchii omului?!

Când fratele Leonte a început să traducă ceea ce Părintele Ioan – cu o intuiție (poate cu o mai înainte-vedere) care n-a încetat să ne uimească – a prins să ne spună aproape numaidecât ce am intrat în chilia lui, fără nici o altă formalitate banală și prealabilă, am avut impresia că tălmaciul, ale cărui mâini erau aspre, muncite, trebuie să aibă cel puțin studii de teologie, dacă nu și de filosofie, și că cine știe ce vitrege sau curioase împrejurări l-au aruncat la periferia vieții. Toată ființa sa era într-un liniștit dar concentrat efort duhovnicesc de a traduce, cu fidelitate absolută, cu o rigoare și o fervoare demne de ceea ce ni se comunica, fără să schimbe sau să ciuntească vreo iotă. Era o înflăcărare concentrată, o deșteptăciune atât de neașteptată și deosebită, o putere de a transmite nu numai un conținut propozițional, dar și atmosfera duhovnicească iradiată de cel care ne vorbea rar, cu o nuanțată frazare, cu accente viguroase, dar de o negrăită blândețe, care nu

începeau să mă uimească și să ridice registrul sensibilității și al înțelegerii mele.

Îmi vine să cred că întâlnirea aceasta cu Părintele Ioan poate n-ar fi rodit chiar dintr-o dată, chiar de la început, dacă ar fi lipsit fratele Leonte, fără mijlocirea lui Leonte, a incredibilului lăcătuș – căci Leonte era lăcătuș! Ce seriozitate, câtă limpezime de expresie, ce vioiciune gravă, ce sărbătorească incandescență care nu s-au dezmințit nici atunci, nici în tot timpul cât a fost cu noi! Nu numai că aceste cu totul și cu totul deosebite și de tot remarcabile însușiri nu au scăzut, dar s-au accentuat în admirația și în mirarea mea! Eram literalmente uimit că, printr-un intermediar muncitor, se putea realiza o atât de înaltă comuniune.

Dar, în definitiv, de ce să ne mirăm? Cu pescarii de acum două mii de ani nu s-a întâmplat ceva asemănător? Duhul suflă unde vrea!

Vă rog să închinați, în taina cugetului vostru, un gând și pentru acest tânăr excepțional (excepțional, pentru că poate gândurile se împleticesc și ele unele în altele; dar Leonte, în marea lui smerenie, nu le mai avea decât pe ale Părintelui Ioan), ca să-l ajungă acolo unde o fi, să-i fie de folos, căci și nouă mare bucurie ne-a făcut!

Părintele Ioan, cu un gest care era mereu o viguroasă binecuvântare, dată cu o mână mare cu degete lungi, ne-a vorbit fără întrerupere câteva ceasuri numai despre ce dorea mintea și sufletul nostru.

Vedeți, despre Leonte am putut să vă spun că era un om excepțional, iar aprecierea simt că i se potrivește de minune. N-aș putea să spun același lucru despre Părintele Ioan, căci nu i s-ar potrivi exact. Părintele Ioan era mai mult decât atât: era o *personalitate*, o mare personalitate duhovnicească. Avea un contur ferm, o identitate inconfundabilă, un puternic sigiliu spiritual, un stil adecvat împărtășirii unor experiențe alese și pentru noi necunoscute.

Aceste însușiri deosebitoare puteau fi deslușite în toate amănuntele felului său de a fi: în vorbă, în mers, în maniera de a sta, de a asculta. Totul vorbea despre o prezență cu totul deosebită. Stilul era complet articulat, fără să fie însă artificios sau căutat. Forma aceasta era mănușa potrivită unui fond de o imensă bogăție și rigoare. Se cunoștea că venea dintr-o casă mare.

Desigur, întâlnirea era, pentru mine, cu totul nouă; am realizat această noutate, dar multe lucruri, în amănunt și cu claritate, nu le-am înțeles decât după un oarecare timp, cum era și normal. De altfel, în repetate rânduri l-am supus, între noi, unei analize critice foarte severe, și nu mai știu de câte ori am confruntat impresiile noastre, ca nu cumva să alunecăm în vreo eroare, știind că doar Adevărul va rezista unor asemenea confruntări. N-a lipsit nici răspărul, când unul dintre noi a socotit, pe bună dreptate, că ceva se cere reexaminat cu o atenție sporită și că dialogul controversat este necesar. Vreau să spun prin aceasta că raporturile dintre noi n-au fost nici o singură clipă acelea ale vreunui entuziasm facil sau ale vreunei naive subalternante, cu toată impresia puternică pe care ne-a produs-o și care nu numai că nu s-a dezmințit, dar a crescut mereu.

Era evident și normal ca noi să avem mai multe informații în cele lumești decât Părintele Ioan, deși experiența Revoluției îl învățase o mulțime de lucruri – cât cărțile unei întregi biblioteci – iar în privința vieții și a oamenilor, cunoașterea mersese până în profunzimi.

În ceea ce mă privește, raporturile mele cu Părintele Ioan, raporturile mele interioare, au fost cât se poate de complexe: la un anumit moment m-au asaltat toate nedumeririle și toate îndoielile. În forul meu interior, întreaga problemă a rugăciunii inimii a fost pusă sub semnul întrebării și al reexaminării, făcând un bilanț riguros al situației. Multe păreri și gânduri trăgeau de mine în toate părțile:

este această rugăciune inutilă? Este ea lăturalnică sau eretică? Duce la sminteală? Este primejdioasă? Vrea ea să se substituie unei imense bogății spirituale? N-a spus Însuși Hristos: „Când vreți să vă rugați, ziceți așa: Tatăl nostru care ești în ceruri...". Rugăciunea Domnească ce este? Dar celelalte rugăciuni? Dar rugăciunea, pur și simplu? Și ce s-a întâmplat cu drept-credincioșii care nu au cunoscut rugăciunea inimii? Oare rugăciunea implică niște condiții care pot fi enunțate într-o anume tehnică? Nu este aici oare vreo sugestie piezișă, un afluent străin?

N-am să mai înșir lista întrebărilor și a gândurilor care mă invadaseră, care mă bântuiau. Mai mult decât atât, îndoiala subminase și încrederea în cei cu care mă întâlneam în fiecare zi; și, evident, și în Părintele Ioan. Dacă este la mijloc vreo sugestie, îmi ziceam, vreo iluzie, alimentată de orgoliul de a ieși din comun, de dorința ascunsă, obscură a vreunei originalități, de ieșirea din rânduri, de nu a mai fi ca toată lumea? Dacă tocmai isteținea noastră și înclinarea pentru ceea ce socotim *noi* a fi lucruri subțiri ne-au întins o cursă?

Într-o zi chiar mă hotărâsem să abandonez orice încercare și orice efort în această direcție și să particip la toată povestea asta numai formal, ca simplu observator. Eram în situația omului muncit de gânduri și pornit într-o altă direcție – și știți că atunci apar alți indici de refracție, o prismă care deformează ceea ce vedeai la început. Nu știu dacă îmi pierdusem libertatea interioară, dar este sigur că ea șovăia, iar gândurile îmi viscoleau prin inimă.

Am căutat să reconstitui psihologia fiecăruia separat, să justific eroarea pe care o presupuneam. Este inutil acum să mai refac procesul pe care l-am trăit, cu intensitate și suferință, și toate investigațiile pe care le-am întreprins. De câte ori n-am fost în viața mea Toma necredinciosul! În tăgăduirile mele, în suspiciunile mele n-am mers însă niciodată până la anarhie, până la o desolidarizare nelo-

ială; răzmerița mea interioară nu era împotriva oamenilor, ci împotriva posibilității de a aluneca în eroare sau în facil. Criza aceasta însă am biruit-o sau, în orice caz, am depășit momentul acut; căci, evident, nu toate dificultățile s-au putut evapora dintr-o dată! Nu intră un vulcan așa, dintr-o dată, în ordinea lui.

Treptat-treptat, apele, viiturile și-au intrat în albia lor normală; și am înțeles că Părintele Ioan este o personalitate care slujește o veche și autentică tradiție pe care a învățat-o și a practicat-o într-o mănăstire cu viață duhovnicească, așa cum mulți dintre noi nici nu ne putem închipui exact. Nimic din ceea ce am auzit și am învățat de la Părintele Ioan n-am găsit mai târziu dezmințit de scrierile Sfinților Părinți – pe care îi cercetez mereu. Dimpotrivă, ei nu au făcut decât să confirme valoarea învățăturii vii pe care ne-a trecut-o Părintele Ioan.

Și acum n-aș vrea să mă așez în situația unui școlar care se pregătește să spună frumos lecția – sau o lecție – pentru a astâmpăra o îndreptățită curiozitate. Dacă oamenii pot fi extraordinari și pot stârni cu ușurință, în fond, interesul nostru, lucrurile extraordinare sunt, dimpotrivă, uneori atât de simple, încât devin extraordinar de greu de înfăptuit. De alfel, în chip paradoxal, tocmai lucrurile cele mai simple și cele mai firești – ce poate fi mai firesc omului decât o rugăciune? – sunt și cele mai greu de realizat.

În orice caz, Părintele Ioan este acela care m-a luat de mână și mi-a arătat cum arată părintele fiului său: *Iată, aceasta este calea care duce la inima ta.* Și mi-am dat o dată mai mult seama că nu știind pe de rost simfoniile lui Beethoven înveți să cânți la vioară, ci începând și practicând litania aceea a celui mai banal solfegiu și gama celor șapte note muzicale. Părintele Ioan mi-a arătat, în dreaptă rânduială, cum se primește și se ține arcușul. Nici nu putea face mai mult. Dar aceasta era cheia și începutul adevăratelor înțelegeri.

Și iată, acum mai mult nu mai am ce să vă spun. V-am vorbit despre oameni și despre întâmplări – în fond, v-am vorbit despre mine, cum mă și legasem să fac; despre oamenii și întâmplările care evocau cele ce n-am fost în stare să vi le spun: chemările, neliniștile, tremurările inefabile care ani de zile m-au împins să îmi pun propria problemă și să mă gândesc necontenit la ea, înainte cu mult chiar de a fi înțeles că în miezul propriei mele probleme stă rugăciunea inimii. Orice om cu o experiență mai complexă are, sau ar trebui să aibă, o problemă foarte personală, legată de viața lui; foarte personală, dar și generală, în același timp: comună, într-un fel, cu a semenilor săi. Am înțeles că această problemă foarte personală, dar și comună unei mari familii de oameni, este problema regăsirii de sine; cu alte cuvinte, rugăciunea inimii. Indicația este simplă, ca pe o hartă fără reliefuri. Calea însă este anevoioasă, ca orice lucrare creatoare. Căci, în ultimă analiză, despre asta este vorba: o lucrare creatoare prin care să intri în posesia a ceea ce ești tu însuți cu adevărat. Să pătrunzi în *sinea* ta, acolo unde te întâlnești, în chip viu, cu omenia ta, cu icoana profundă a omului, a Omului care ești, și pe care a întrupat-o deplin Hristos!

(Comuna Domnești, 20-30 august 1947)

Talant în nisip

„Necunoasterea faptelor biblice și evanghelice
în școlile oficiale
este unul dintre scandalurile culturii noastre.
Noi coborâm tot atât din Ierusalim,
cât din Atena și Roma“
(Arbousse-Bastide)

„Sfinții vor judeca lumea... „
(1 Cor. *6, 2*)

Îmi ceri un lucru greu: să-ți spun ceva despre cartea aceasta (Emil Cioran, *Lacrimi și Sfinți*, 1937) care dă pe dinafară de orgoliu luciferic și care este plină de atâtea subtile ispite!

Despre cartea aceasta – mi-am spus la un moment dat – ar trebui scris cu totul altfel decât până acum. Ar trebui găsit un procedeu nou, așa, ca o explozie, ca să o poți dinamita cu un singur cuvânt, pentru a se vedea dintr-o dată, ca într-un neașteptat foc de artificii sau ca într-o bruscă văpaie, ce este și ce nu este, ce rămâne și ce nu rămâne, ca și cum n-ar fi fost deloc.

Analiza obișnuită, cu citate și comentarii, este în acest caz improprie, pentru că citatul, care este extraordinar – Cioran a scris doar cărți excepționale –, va pleda imediat, prin contrastul cel mai violent, împotriva analizei care, prin forța lucrurilor, rămâne mediocră și, pe deasupra, amintește de caraghioasa intervenție: *attends que je t'explique*!

Pe de altă parte, cartea aceasta iritantă, supărătoare – cel puțin supărătoare – pentru un cititor de bună credință și pentru un ortodox (nu este cazul să insinueze nimeni: *un bien pensant*), jignitoare prin aproape blasfemiile ei – spun *aproape*, pentru că blasfemiile sunt gratuite – cartea aceasta este o permanentă invitație la scandal, la irascibilitate, la ceartă cu paginile și cu gândurile care străfulgeră din ele la fiecare pas.

Într-un cuvânt, cartea este supărătoare (unii socotesc, și adeseori este adevărat, că aceasta este o calitate), chiar

dacă nu ar fi decât o vibrație nervoasă, o trepidație contaminată, rău contaminată, pentru că, orice s-ar spune, Emil Cioran – după expresia cu care Montherlant le caracterizează pe unele femei – este *plus agité que vivant*. Apoi, cartea aceasta, în ultimă analiză, mai poate fi supărătoare și prin acel spor de confuzie pe care îl aduce și de care nu mai este nevoie în lumea în care trăim.

A nutri însă asemenea stări de spirit și asemenea sentimente înseamnă totuși a cădea în cursă, nu într-o cursă întinsă intenționat, ci în lațul duhului care îl tulbură și îl frământă pe autor. Dându-mi bine seama de acest lucru, am ținut să mă așez într-o cu totul altă dispoziție de spirit, într-o liniștită stare, ca să vorbesc despre cartea aceasta cu toată libertatea și cu toată înțelegerea, ca nu cumva – ca o prea firească reacțiune – să ajung la vreo pledoarie potrivnică și pornită, sau la vreo atitudine (să-l apăr eu pe Dumnezeu de fulgerele lui Cioran) pe care nu vreau să o am față de oameni și mai ales față de un om pe care nu-l cunosc personal și care poate fi altfel decât cartea pe care a scris-o, chiar dacă aceasta ar putea foarte bine să fie o icoană a omului, dar în nici un caz omul viu și întreg.

Nu-l cunosc pe Cioran și nici nu l-am văzut vreodată. I-am citit însă și cealaltă carte, *Pe culmile disperării* (în *Lacrimi și Sfinți* este tot pe culmile disperării), care a făcut destulă vâlvă și care poate că a scos pe mulți din minți. Cartea nu mi-a plăcut; și impresia dominantă la sfârșitul unei lecturi pline de sublinieri vijelioase, făcute sub imperiul celor mai felurite și contradictorii sentimente, a fost că Cioran „face pe nebunul" – cum se spune, cu o expresie cam vulgară. De altfel, în vremea aceea, și mai înainte, cunoscusem câteva persoane care trăiau obsedate de ideea că scopul vieții lor este să „epateze burghezul", dar ei aveau, de fapt, cum s-a observat mai târziu, obsesia propriei burghezii și, de ce n-aș spune-o, a propriei mediocrități. Toți

aceștia se „montau", ca niște eroi mai mult sau mai puțin reușiți ai bovarismului.

Nu-mi dau bine seama dacă și Cioran, la o limită superioară, face parte din această familie. Dar citind cartea *Lacrimi și Sfinți* – în care, fără nici o îndoială, sunt investite însușiri puțin comune –, impresia care mi s-a impus cu cea mai mare claritate este că Cioran însuși nu crede în chip profund, tragic, ceea ce spune. Însă nici prin minte nu-mi trece să-i pun la îndoială onestitatea față de el însuși. Într-un anume fel, el crede în ceea ce spune, aflându-se totuși într-o stare contradictorie. Nu-l văd *realmente* pierdut, ca să-i sar în ajutor. În tot *patetismul* lui este și o atitudine construită, o poză, nu o dramă reală a existenței.

În *Lacrimi și Sfinți*, Cioran este încă (interesant ar fi de aflat la ce a dus, în cele din urmă, acest zbucium, această zbatere pe „uscatul" inteligenței) un romantic, în înțelesul clasic al cuvântului, care dă pe dinafară de gânduri și de sentimente despre care orice romantic crede, în taină, că sunt cu atât mai extraordinare și mai excepționale cu cât sunt mai superficiale. Există, în fond, o grandilocvență în orice romantism.

Adâncul este o simulare; este ca un lac ce pare adânc pentru că este tulburat; tulburat de vorbe. De fapt, tot ceea ce este în această carte, ca și în cealaltă – poate în cealaltă mai puțin – rămâne literatură. Nu este o experiență, o investigație profundă, nu este un document, un document de viață, ca în cazul lui Rimbaud sau Lautréamont. Într-o discuție în care căldura prieteniei ar indica sensul exact al vorbelor, poate nu m-aș împiedica să spun, așa cum numai unui foarte bun prieten poți să-i spui: „este o aiureală", deși tu știi că nu este deloc numai atât și că prietenul tău este încărcat cu daruri uimitoare.

Scriu despre această carte pentru că m-ai întrebat și din spirit de echilibru, nu pentru a-i înlătura aureola pe care, de fapt, o merită. Este o carte plină de rafinamente care

pe unii îi pot încânta, iar pe alții, sminti – pe cei care, din lipsă de discernământ, vor considera o seamă de afirmații în evidența lor elementară, confundând subtilitatea cu prostia, cu propria lor prostie.

Cioran persistă însă în eroare de-a lungul întregii cărți. Bossuet scrie undeva că *„l'erreur est une vérité dont on abuse"*. Ei bine, Cioran abuzează de adevăruri; nu are deloc simțul rigurozității, al preciziunii în exprimare, complăcându-se necontenit în a specula echivocul, duplicitatea cuvintelor. Evident, cartea lui nu este una științifică sau un contract, un act juridic în care fiecare virgulă poate determina pierderea eventuală a unui proces. Dar eu știu de la Cocteau că *„la poésie c'est le chiffre"* și că, împotriva părerii generale, poezia adevărată, filosofia adevărată, literatura adevărată, metafizica adevărată ajung la o exemplară preciziune, la o rigoare a expresiei.

Această carte însă se întemeiază, în bună parte, pe câteva sensuri eronate, disarmonice (nu crucial, nu sinergetic armonice) în legătură cu Dumnezeu, cu sfinții, cu sfințenia, cu boala, cu suferința, cu creștinismul. Și nu cred că Cioran s-a informat de la sursă, ca să știe cu precizie ce este sfântul, ce este suferința etc. El pleacă de la niște *păreri*, de la niște *intuiții* pe care nici măcar nu le aprofundează.

Cioran prea este *el, Cioran*, măsura tuturor lucrurilor. Putem oare judeca atâtea feluri de oameni și atâtea categorii de existențe prin criterii atât de subiective și de arbitrare? Este, desigur, un abuz, este ceva disproporționat. Judecând, în asemenea fel, un întreg univers uman, care are atâtea trepte și aspecte, neînțelegerea devine patentă, supărătoare prin superficialitate și ar naufragia sigur în ridicol dacă autorul nu ar avea calități de prim ordin.

Însă orice calități ar avea cineva, nu este indicat să rămână doar la *păreri*, care pot fi uneori interesante, dar care nu includ neapărat efortul spre adevăr. Sunt registre în care

nu ne este permis să cântăm după ureche, ignorând ceea ce alții, uneori în chip genial, au gândit și experimentat.

Firește, nu propovăduiesc belferia – Doamne ferește! – dar o informație este absolut necesară pentru o afirmare personală înlăuntrul unor teme majore, dezbătute și de alții. Altfel, oricât de prodigioasă ar fi strălucirea unui text, el nu poate anula impresia de improvizație.

Sunt în cartea aceasta imagini fulgurante – revelații uneori; dar aceste *imagini peste imagini* lasă totuși lucrurile pe loc, ba chiar și dezarticulate. Și, vorba lui Valéry, *o mie de versuri bune nu pot face un poem*, adică o creație organică ce poate sta în picioare. Cartea nu crește: nici formal, nici pe dinăuntru, nu se încheagă; nu conturează un tip uman; rămâne doar o... bizarerie. Fiecare propoziție a lui Cioran este extraordinară sau aspiră să fie așa, obositor de extraordinară, dar nicăieri – sau aproape – nu există *ceva* care să fie *în chip normal* extraordinar; nicăieri nu este o minune adevărată. Aceasta duce la chin – în fond, zadarnic –, la o cazană în care omul, lac de apă, nu marchează rezultate satisfăcătoare. Zbuciumul este ineficient, neconvingător – deși rezultă o seamă de ispite și insinuări care pot mușca precum șarpele și care, independent de virtuțile autorului și de virtuozitățile lui, operează prin ele însele. Cioran cultivă confuzia de sentimente, din care explodează mereu, repetându-se, într-un soi de manierism, ca o rețetă de formule strălucite și ispititoare. El practică un fel de inducere în eroare a celor înclinați să creadă că ceea ce este strălucit exprimat este și adevărat. Dar obsesia *formulei* în detrimentul adâncirii devine, la un moment dat, regretabilă la un om atât de *extraordinar*, dar neputincios să aducă un mesaj – fie el și dintr-un univers damnat.

Iată cum începe cartea: „Încercat-am să înțeleg de unde vin lacrimile și m-am oprit la sfinți. Să fie ei responsabili

de strălucirea lor amară? *(Iată deja echivocul și insinuarea: sfinții sunt responsabili de strălucirea amară a lacrimilor!)* Cine ar ști?! Se pare că lacrimile sunt urmele lor. Nu prin sfinți au intrat ele în lume; dar fără ei nu știam că plângem din regretul paradisului. Aș vrea să văd o singură lacrimă înghițită de pământ... Toate apucă, pe căi necunoscute nouă, în sus. Numai durerea precede lacrimile. *(Asta nu este deloc adevărat)* Sfinții nu au făcut altceva decât să le reabiliteze".

Dar lacrimile nu sunt numai de pocăință, ci și de bucurie, lacrimi care nu sunt ale durerii – de fapt, nici lacrimile pocăinței nu sunt, strict vorbind, ale durerii –, ci ale plenitudinii, ale bucuriei inexprimabile, negrăite, ale bucuriei de a înțelege anumite lucruri, de a iubi într-un chip gingaș, de a trăi, de a-ți fi fost dat să trăiești evenimente de o indicibilă calitate. Lacrimile curg atunci spre uimirea noastră. Atât lacrimile pocăinței – se vorbește cu adâncime în experiența mistică de *botezul lacrimilor* – cât și cele ale bucuriei (repet: pocăința este și ea un fel de bucurie, cea a unei nașteri, a unei noi existențe), care sunt ca o revărsare a Nilului ce prevestește belșug, prospețime și fecunditate, sunt un dar, *darul lacrimilor* de care vorbesc toți sfinții și ceilalți care le-au încercat – în artă, în muzică, în dragoste, în lectură, în actul de creație, într-o descoperire. Consensul este unanim, iar realitatea darului lacrimilor este o experiență fermă. Iată deci lacrimi care nu sunt ale durerii.

Citez acum pentru atmosferă: „Cu ce ar putea fi atunci comparat un suspin de înger?... Lumea se creează în delir, căci totul în afară de el este o închipuire". Mă întreb cine oare ar putea fi de acord cu o asemenea aserțiune?! O lume a închipuirii? Da, poate da. Dar există și o lume reală. Apoi, Dumnezeu, care a făcut cerul și pământul, n-a delirat – ne încredințează cei care ne-au făcut această

descoperire. Dar ce facem cu afirmațiile științifice, cu cele ale creației artistice, cu ale universului spiritual? Cu foarte rare excepții, delirul nu este un principiu creator. Dacă Cioran numește extazul *delir*, atunci lucrurile se încurcă, deoarece, așa cum spune Wilde, „cele mai abominabile minciuni sunt cele care se apropie cel mai mult de adevăr". În orice caz, sfinții, oamenii duhovnicești, nu recomandă delirul, ci ceea ce ei numesc *trezvie*, adică maxima luciditate, maxima prezență, pentru ca nu cumva omul să fie victima unei ficțiuni, să nu fie momeală duhurilor și ideilor. Recomandația este *încercați duhurile*, feriți-vă, chiar *înger de veți vedea.* Toți cei angajați într-o experiență inefabilă socotesc preferabil să alunge un mesager al lui Dumnezeu decât să cadă, din nepricepere îndestulătoare sau din ușurință, în cursa *vicleanului.* Denis de Rougemont, ca să pomenim și de un laic, face în *La Part du Diable*, privitor la această chestiune, o remarcabilă analiză. Asertiunea lui Cioran îmi amintește de Taine, care spune ceva asemănător: „realitatea este o iluzie adevărată". Eu însă știu, pe temeiul unor dovezi incontestabile, că există o realitate *reală.*

A fost o vreme când, în actul de creație (în acea perioadă, opera *burghezului* Goethe ajunsese inexplicabilă), era de rigoare să se amestece și ceva delir, superstiția fiind că geniul trebuie să fie extraordinar, nemaivăzut și nemaipomenit în toate manifestările lui, adică să nu semene cu muritorii de rând. Însă Balzac spunea că *geniul este un om care seamănă cu toată lumea, dar nimeni nu seamănă cu el* – ceea ce este mult mai exact.

În privința aceasta, cabotinajul a scornit o familie întreagă de tipuri, variații pe tema simulării, a inspirațiilor ridicole, a biciuirilor cu stupefiante, alcool de proastă calitate și prafuri dubioase. Nu este mai puțin adevărat că există și documente autentice, unde delirul operează, cu

accente creatoare, într-un univers foarte obscur. Atunci apar opere ale descompunerii, ale degradării, ale unei fosforescente deznădejdi. Iată, bunăoară, câteva rânduri dintr-o scrisoare a lui Rimbaud, care caracterizează o epocă și statornicește o mentalitate semnificativă: „Spun că trebuie să fii vizionar, trebuie să te faci vizionar. Poetul se face *(este caracteristic, observați, acest „se face"; într-o altă înțelegere, cea creștină, nu poți să te faci nimic tu singur, fără un ajutor care vine de la Dumnezeu)* vizionar printr-o lungă, imensă și deliberată dereglare a tuturor simțurilor. *(Iată monstruozitatea, sfidarea, ca un soi de masturbare care are același rezultat ca și absența cuplului normal).* Toate formele de dragoste *(din care, firește, lipsește cea adevărată)*, de suferință, de nebunie, el însuși le caută, istovind în el toate otrăvurile, ca să nu mai păstreze decât chintesențele. Inefabilă tortură în care are nevoie de întreaga credință *(este vorba despre credința în ceea ce face el, poetul, vizionarul, de capul lui, pe cont propriu)*, de întreaga forță supraomenească *(de fapt, este vorba despre o crispare, o ridicare artificială a tonusului)*, în care devine, între toți, marele bolnav, marele blestemat și supremul savant".

Evident, în absența harului, este nevoie să provoci o criză, o dezordine, o dezorganizare, o răvășire interioară din care să purceadă cealaltă. Procesul acesta, *procedeul* acesta – fie el oricât de subțire, de rafinat – este o simulare. În întâlnirea adevărată cu ordinea duhului se cere o curățire a simțurilor, o concentrare a lor din afară spre înăuntru. Simularea nu duce decât la un succedaneu „prin dizolvarea tuturor raporturilor practice" cu lumea.

Sub această lumină artificială, chiar într-o lucrare foarte personală, în sensul de obsesie, nu mai poate fi vorba de împlinire, de o realizare pozitivă. O astfel de lucrare aparține unei alte claviaturi, unui alt registru, și chiar îndeletnicirea analizei literare vorbește de poeți damnați. Și vreau

să mai adaug faptul că, într-o vreme de divort între societate și Biserică, o vreme de incomprehensiune, de tăgăduire, de sfidare a valorilor religioase, foarte mulți ajunseseră să creadă că opera de creație nu poate fi decât rodul descompunerii, al sifilisului, al distrugerii personale voite, al anarhiei deliberate, al haotizării stăruinței diabolice. Toți candidații la genialitate, la delirul genialității, au folosit și instrumentat, ani în șir, alcoolizarea și maladia. Problema creației evoluase de la *Imitatio Christi* la imitarea „marelui treponemic de la Sils-Maria".

Dar dacă rețeta tragic de facilă a născut cabotinajul și ratarea, teoretizată la un diapazon mai înalt, s-a încărcat cu răspunderea unor mari devastări... Gide scria: „Ceea ce este mare în Flaubert ține de răspunsul la întrebarea: «Care este gloria pe care o doriți mai mult?» – «Aceea de demoralizator»".

Noi, cei care am trăit în chip viu consecințele *gloriei* acestor demoralizatori, ne putem da seama de adâncimea extraordinară și salutară a cuvintelor lui Jacques Rivière: „Cred cu fermitate că există o responsabilitate mistică".

„Pentru un sărut vinovat de sfântă aș accepta ciuma ca pe un leagăn. Ce Tereză sau Caterină m-ar îmbrățișa cu tot cerul?"...

După tonul emfatic și tipic romantic, eu personal mă îndoiesc că ar accepta ciuma; dar nu asta este chestiunea. Este vorba aici numai de un sărut de sfântă în care, firește, ar fi implicat tot cerul? Nu. Este vorba despre un sărut *vinovat* de sfântă. Dar să vedem ce rezultă de aici, din atâtea insinuări și echivocuri răsunătoare: „Dacă o singură picătură din ceea ce simt, spune într-un extaz Sfânta Caterina de Gema, ar cădea în iad, l-ar transforma pe loc în viața de veci... Și sufletul meu, care așteaptă cu înfrigurare acea picătură, care, spre a-l atinge, n-ar trebui să-și schimbe ținta... *(Să înțelegem că și sufletul său este ca iadul?!)*

Voi ajunge vreodată atât de pur încât să mă oglindesc doar în lacrimi de sfinți?". Aspirația este de o noblețe emoționantă, iar textul încă urcă: „Curios cum pot exista mai mulți sfinți în aceeași vreme! *(Nu prea înțeleg de ce este curios, dar nu are importanță)* Încerc să-mi reprezint o întâlnire între ei și nu mă ajută nici elanul, nici imaginația. Sfânta Tereza, la vârsta de 52 de ani, celebră și admirată *(acest fapt nu prezintă nici un fel de importanță pentru un sfânt; unul dintre aceștia spunea: «cine mă laudă mă biciuiește»)*, s-a întâlnit la Medina del Campo cu Sfântul Ioan al Crucii, în vârstă de 25 de ani, anonim, dar pasionat! Mistica spaniolă este un moment divin al istoriei umane.

Dialogul sfinților? L-ar putea scrie un Shakespeare cu inimă de fecioară sau un Dostoievski exilat într-o Siberie cerească.

Toată viața voi rătăci în preajma sfinților...".

De ce natură este mirajul acesta? Nostalgia aceasta? Limpezirea mai întârzie, ascunsă de netăgăduite frumuseți de elocință: „Istoria se împarte în două părți: aceea în care oamenii se simțeau atrași în neantul vibrant al Divinității *(neantul Divinității!)* și cea de astăzi, în care nimicul lumii este deposedat de sufletul divin.

Muzica mi-a dat un curaj prea mare față de Dumnezeu. Iată ce mă înstrăinează de misticii orientali..."

Acum, după ce am citit cartea, pasajul acesta îmi apare revelator pentru orientarea sau, mai degrabă, pentru dezorientarea, pentru confuziile lui Cioran. El vorbește despre Cer, despre Dumnezeu, despre Sfinți ca un creștin; și vorbește, în același timp, despre *neantul Divinității*, despre *nimicul lumii*, despre curajul pe care i l-a dat muzica și despre misticii orientali... Și, de fapt, orientalii sau extrem-orientalii? Misticii ortodocși – în ipoteza că ei există – sau misticii budiști? Nu se înțelege exact. Ținând seama că mistica occidentală se deosebește atât de „mistica" ortodoxă, cât și de *neantul Divinității*, înclin să cred că

este o confuzie. Dacă s-a îndepărtat de mistica ortodoxă, s-a apropiat oare de cea occidentală? Într-un fel, poate, dacă ținem seama că vorbește mereu de sfinții catolici. Dar de unde *neantul Divinității*? Din optica neantului Divinității – notă distinctivă a Extrem-Orientului religios – nu se poate înțelege ce este sfântul în contextul lumii occidentale. În pasajul acesta se află sigur un amestec de planuri eterogene.

Negreșit, problema cunoașterii supreme, a cunoașterii mistice, este despuierea de orice imagine, de orice reprezentare particulară care reține omul într-o configurație obișnuită, separat de el însuși, spart în unitatea lui fundamentală. Dar despuierea aceasta nu înseamnă *neantul* decât atunci când demersul este ratat; altfel, este o inundare de lumină și de prosperitate negrăită.

Este adevărat că în mistica naturală indiană se vorbește despre un *vid* pe care noi, modernii, lipsiți de experiențe spirituale autentice, nu-l putem nici măcar intui. Este o problemă dificilă, de trepte de înțelegere arcană, în structuri deosebite în care este foarte lesne să ne rătăcim.

În creștinism se vorbește de o *noapte*, ceea ce mi se pare cu totul altceva. Nirvana, din punctul de vedere al unui creștin (și mă întreb dacă este vorba numai de un punct de vedere), este forma metafizică a unei sinucideri. Religiile nu sunt sisteme, elaborări personale, nu sunt filosofii, deși pot da naștere unor filosofii. Într-o religie este implicată o viziune integrală asupra lumii, o metafizică, afirmarea unor sensuri ultime ale existenței într-un stil propriu, definitoriu pentru o structură.

Am spus *religii*, dar m-am gândit mai degrabă la *doctrine religioase*. *Creștinismul* însă nu este o doctrină religioasă, este legătura plenară cu Dumnezeu, este Viața și Adevărul, este *datul fundamental al existenței noastre*. Iată de ce cred de cuviință că este de o însemnătate capitală să spui, cu putere, cine ești, să precizezi în numele

cui vorbești, chiar cu riscul de a te compromite, cum sublinia undeva Denis de Rougemont. O credință puternică ridică însă o problemă de structură și de mari limpezimi. Ea este tot ce poate fi mai contrar confuziei. Xenofan spunea: „Nu zeii i-au creat pe oameni, ci oamenii i-au creat pe zei". Cred însă cu tărie că nu oamenii l-au creat pe Dumnezeu și de aceea El nu este un produs al fanteziei, al improvizației, al confuziei; și, firește, nici sfinții – de care nu ne putem apropia în condiții de noi născocite.

De Gaultier începe o carte a sa cu propoziția: „Există o sensibilitate metafizică". Nici nu mă gândesc să-i contest lui Cioran această sensibilitate. Dar tot de Gaultier observa că: „Alții sunt orbiți de un bovarism al credinței în urma căruia sunt convinși că ei cred, dar care nu conduce la nici una din consecințele unei adevărate credințe".

În asemenea dezbateri gingașe și eu sunt înclinat spre maximum de claritate și de rigoare. Și mă întreb atunci: vorbește Cioran ca un creștin catolic, ca un ortodox răsăritean, ca un hindus sau ca un ateu disimulat? Ca un ateu care se ignoră sau ca un intelectual *religios,* dintre cei care cred în felul lor propriu, *sui generis* (care la o analiză mai profundă nu mai este chiar atât de *sui generis*), care nu pot admite etc., etc....

Trebuie să precizăm că orice om se naște ca om religios; dar *creștin* trebuie *să devii.*

„Singurul meu adăpost sunt umbrele cerești... Diferența dintre mistici și sfinți: primii rămân la viziunea interioară; cei din urmă o realizează practic". Nu prea este așa, deoarece un sfânt nu poate realiza *orice* viziune interioară.

În măsura în care misticul este mai aproape de metafizică decât de sfințenie, aș preciza că înlăuntrul metafiziciі *cunoașterea* realizează o depășire mai mult abstractă, misticul, o trăire a depășirii, iar sfântul, în cel mai cuprinzător înțeles al lui, ajunge la trăirea mesajului încredințat

de Dumnezeu; dar unealtă a lui Dumnezeu nu poate fi cineva în orice condițiuni.

„... numai sfinții iau *greul* altora, suferințele celor necunoscuți, numai ei intervin practic. *(Este adevărat; conform poruncii «iubește pe aproapele tău ca pe tine însuți»).* Față de misticul pur, sfântul este un om politic". Da; dacă acesta face o *politică divină.*

„Misticul este un om care-ți vorbește de misterul tău în timp ce tu taci. Nu știu cine a fost marele oriental care a dat această definiție." Definiție pe care eu o accept sub beneficiu de inventar. „Fiindcă sfințenia este alt cuvânt pentru acel delir." Desigur, sfințenia poate fi o nebunie, pentru că, așa cum spune Apostolul, „Înțelepciunea lumii acesteia nebunie este în fața lui Dumnezeu"; dar sigur nu este un delir.

„Frecventarea sfinților, ca și a muzicii sau a bibliotecilor, este desexualizată. Instinctele încep să servească o altă lume." Corectivul este de luat în seamă, dar sfințenia nu este o desexualizare – cuvântul este cu totul impropriu. Ea este o transfigurare a sexului, nu o devitalizare. În cazul muzicii și al bibliotecilor, cum putem elimina printr-o afirmație caracterul atât de puternic erotic al literaturii și al muzicii, în general? De altfel, există practici mistice care nu sunt deloc desexualizate, dimpotrivă. Chiar viața religioasă creștină, în forma ei cea mai autentică, se știe bine faptul acesta, nu este deloc în afara acestor ispite foarte virulente. Dar să nu ne înfundăm în meandrele de acest gen.

„Muzica este un mormânt de delicii, o beatitudine care ne îngroapă..." Deci muzica fiind un mormânt, înseamnă că desexualizarea decurge dintr-o devitalizare. Sfințenia este însă o potențare, o transfigurare a resurselor vieții, a puterilor acesteia.

În cele ce urmează, lucrurile se încurcă și mai mult.

„Doamne, fără tine sunt nebun, iar cu tine înnebunesc!... De ce vor fi Îngerii reci? Fiindcă n-au sex? Se poate. Dar și fiindcă trăiesc dincolo de soare. Iată de ce nici sfinții nu au sânge cald. Nu el, ci durerile le încălzesc inimile. Căci durerile ne dispensează de soare... Ceea ce-i face pe sfinți neinteresanți este iubirea de oameni. *(Oare Cioran nu o fi știind că sunt vieți de sfinți pasionante ca un roman de aventuri sau de dragoste?)* Virtutea aceasta spune foarte puțin și este lipsită de virtuți biografice. Dacă este vorba de iubire, tot Dumnezeu să ne mai scoată din banalitate. Tot ce se vede este demn de a fi urât; de aici pleacă avantajele lui Dumnezeu. *(Merejkowski, dacă nu mă înșel, notează un agrafon. Hristos, însoțit de apostoli, trecea pe marginea unui drum unde era un hoit de câine. Apostolii, ținându-se de nas, au exclamat: «Îhm, ce mai pute!». Dar Hristos a zis: «Ce dinți albi are!»).* Dacă n-ar exista atâta iubire în viața sfinților, ei singuri ar merita iubirea noastră. *(Este aici o rețetă facilă pentru fabricat paradoxuri).* Absolutul dragostei îi face incompleți. Aceia dintre ei care nu au cunoscut rătăcirile durerii pentru ele însele, ci s-au exercitat neîntrerupt în iubire, sunt afectați de o fadoare pe care nici un reflex ceresc nu o mai poate anima. *(Este vorba oare de sfinți de carte postală?)* Pietatea si devotiunea nu constituie în ele însele excelența sfinților. Un Francisc de Sales este prea mult un sfânt „oficial". *(Oficial! Dar universul sfinților este ilustrat de toate tipurile omenești. O unitate în diversitate. Un sfânt... oficial este ceva, să zicem, amuzant, dar atât).* Până și cel din Assisi nu poate scăpa de o asemenea bănuială.

Iubirea este locul comun al sfinților. *(Nu este nici o mirare, deoarece numitorul lor comun este Dumnezeu, Care este Dragoste).* De n-ar fi lacrimile și suspinele lor, greu am găsi un interes sau aderență la mormanul lor de iubire."

Rândurile acestea, chiar la prima lectură, m-au izbit prin bizareria lor, iar nu prin originalitatea lor; prin bizareria eco-

nomiei lor interioare, prin confuzia de sentimente. Apoi, multe pagini nu au mai fost decât o confirmare a unei stări de spirit de care sper că, totuși, cândva, Cioran se va elibera.

„Toți cei care iubesc câtuși de puțin sfintele nu pot să nu fie gelosi. Ce rost mai are să mai iubim amantele altuia!"...

N-am fost niciodată un moralist, nici nu m-au impresionat vreodată cuvintele, gesturile, ideile, atitudinile tari, scandaloase; dar a vorbi despre sfinte ca despre amantele lui Hristos mi se pare mai puțin o blasfemie, cât o lamentabilă lipsă de bun simț. Unei anume înclinații spre a profana, care este în noi, dar pe care nu este cazul s-o cultivăm, cred că expresia poate să-i placă, în chip obscur, și să obțină unele efecte; mie însă nu-mi place din nici un punct de vedere.

„După atâtea extaze și îmbrățișări, cum ar mai avea ele îmbrățișări pentru noi? Zâmbetul sfintelor este nepromițător... Căci Iisus are în inima lor dreptul primului ocupant. *(Iată cum diavolismul se intensifică!)*. Dacă voluptatea suferinței n-ar defini secretul sfințeniei, aceasta n-ar putea să ne intereseze nici cât o intrigă politică... Suferința este singura biografie a omului, așa cum voluptatea acesteia este singura biografie a sfântului. *(Ah, ces abominables mensonges!)*. A fi sfânt: a nu scăpa nici o ocazie oferită de infinitele posibilități ale durerii... Pentru cine și-a infipt Roza de Lima acul în cununa de flori? Amantul ceresc a făcut o altă mare victimă. *(La a doua lectură, „scandalul" acesta apare de-a dreptul ilar)*. Iisus a fost un Don Juan al durerilor.

Sfințenia este negația vieții din isteria cerului... Sfințenia este o nebunie aparte. Luându-se la întrecere cu Iisus, excesele sfinților reprezintă, de obicei, o Golgotă plus rafinamentele de tortură ale veacurilor creștine.

Cununa de spini a lui Hristos, prin imitația Sfinților, a provocat mai multe suferințe în omenire decât nu știu că-

te boli incurabile. Iisus a fost, în tot cazul, o boală incurabilă a sfinților."

Cioran este descurajant pentru că știe totul. Nici un secret al sfințeniei nu-i scapă și nu-l uimește. El le pricepe pe toate. El se uită la toate din afară, așa cum te uiți pe geam într-o odaie, vede *ceva* și apoi i se pare că a și priceput despre ce este vorba. Dar orice eveniment privit astfel este ridicol, ilar, absurd, chiar stupid. Orice poate părea stupid când este privit din afară, superficial, dintr-un punct care îl reprezintă numai pe privitor, care reprezintă, în fond, incomprehensiunea, prostia celui care privește. Și vai de acela care nu știe de existența prostiei din el!

În orice caz, câtă dreptate are Denis de Rougemont! Omul trebuie să precizeze în numele cui vorbește. Tot vorbind despre sfinți și Dumnezeu, tot perpelindu-se între Cer și Pământ, nu m-aș mira să văd că mulți cred că Cioran vorbește ca un creștin sau că este un teolog-ist (cuvânt pe care l-am format după farmacist). Or, în cartea aceasta, Cioran se închină cu mâna stângă, se crucește și își scuipă în sân. Uneori Satana apare ca înger de lumină, când prada este mai specială. Spun acestea nu ca să-l judec pe Cioran, și nici ca să-l condamn – Doamne ferește, doar fiecare are socoteala sa cu Dumnezeu –, ci pentru a aduce o oarecare claritate, o limpezire a unor lucruri gingașe și mai primejdioase decât ne închipuim; înșelătoria nu este de folos nimănui.

„Iisus este responsabil de atâtea suferințe. Conștiința lui trebuie să fie încărcată, prea încărcată, de nu a mai dat, în ultimul timp, semne de viață. *(De unde o fi știind-o Cioran și pe asta?!)*. La drept vorbind, el nici nu „rezistă" dacă îl comparăm cu urmașii lui. Pentru aceștia, presiunea cerească a lui Hristos a devenit un virus. În loc de trandafiri, ne-a făcut cadou o cunună de spini. Nu cunosc o vină mai mare decât a lui Iisus."

Mă înspăimânt și mă cutremur nu de îndrăzneala acestor gânduri, despre care nu știu bine de unde vin, dar mă îngrozesc de faptul că el, Cioran, *mon semblable, mon frère*, a căzut în nenorocirea de a spune astfel de grozăvii. Gândiți-vă la contrastul strivitor între două mii de ani de sfinte liturghii, de înflăcărate cântări de slavă, de mucenicești mărturisiri, de fierbinți mulțumiri pentru vindecări și nebănuite salvări, gândiți-vă la mulțimile nenumărate care L-au strigat și Îl strigă „Mântuitorule!", care Îl poartă în inimă și Îl sorb inefabil în Sfânta Împărtășanie, gândiți-vă la atâtea mărturii personale și excepționale trăiri, gândiți-vă la tot uriașul „Osana!" de care vuiesc văzduhurile, la istoria întreagă a unei lumi, gândiți-vă la toate acestea și atunci veți putea măsura într-o clipă grozăvia inexplicabilă, înmărmuritoare a acestor gânduri – ducă-se ele de la noi pe pustie!

„Caterina de Siena ajunsese să se hrănească doar cu Cuminecătura. Ușor de făcut, când ai Cerul în spate. Extazul distruge roadele pământului. *(Distruge sau ține loc de...?)* Ea sorbea cerul în Euharistie. Pentru un credincios, cerescul infinitezimal care este Cuminecătura este mai nutritiv decât alimentele de aici, de jos. Dacă vor cere înălțimile suprimarea mâncării?!"

Cioran vorbește despre Dumnezeu și despre Puterile Cerești ca despre niște atentatori la fericirea și la viața oamenilor. Dar Cerul acesta *răsturnat*, prăbușit, pustiu de dragoste, este tocmai Iadul despre care la început spunea că este în inima lui. Cioran este, în primul rând, un învrăjbit cu el însuși; și din această pricină este la fel și cu Dumnezeu, și cu oamenii. Cioran este prins într-un cerc vicios, într-o cursă în care se zbate și din care nu numai că nu vrea să scape, ci în care ține să se prindă din ce în ce mai vârtos.

„Sfințenia ar fi fenomenul cel mai extraordinar care s-ar putea concepe și care ar depăși chiar și Divinitatea dacă obiectivul ei practic ar avea o valoare efectivă... *(O sfințe-*

nie fără Dumnezeu ?! Uimitor ! Cioran ori se află pe culmile disperării, ori își râde de noi). Se reduce oare ceva, obiectiv, din amarul și din suferințele altora ? În afară de capacitatea de consolare, efortul sfinților este ineficace, iar realizările practice ale iubirii lor nu întrec dimensiunile unei iluzii monumentale... *(Asta să fie sfințenia, Biserica și Creștinismul ?! O problemă de consolare ?!).* Dacă sfinții ar înțelege aceasta, probabil s-ar face oameni politici, adică nu le-ar mai fi rușine de aparențe."

Iar dacă Cioran ar înțelege cât de jenant de elementare sunt aceste probleme, n-ar mai fi scris asemenea enormități care, în primul moment, dezarmează prin uriașa confuzie pe care o cuprind.

Orice ar crede cineva despre Hristos, trebuie să fie de acord cu faptul că El a fost, indiscutabil, o puternică Personalitate care a răsturnat Lumea, Istoria, că a adus unele lucruri peste care nu se poate trece cu ușurință; El a spus, bunăoară, că omul nu se hrănește numai cu pâine, ci și cu Cuvântul lui Dumnezeu.

Apoi, au existat sute de gânditori, de filosofi, de oameni care nu au fost niște nerozi și care au spus, sintetizând, că *omul este o specie care nu se poate dezvolta în afara unui mediu cultural.* Oare este normal ca cineva să-și permită să-i anuleze pe toți acești printr-o simplă declarație ?!

Și, în definitiv, dincolo de gânditori, de filosofi, este faptul categoric, imposibil de eludat, că Omul lipsit de o ordine spirituală se usucă, se vestejește și moare. Întâi moare Omul, și abia după aceea dobitocul din el. Iată de ce ori de câte ori aud vreun „intelectual" vorbind ca Cioran – și nu sunt puțini – mă crucesc. Pentru că sunt indivizi care, deși adună cărți, ascultă muzică, „gustă" un tablou – se mișcă deci printre valori spirituale – nu cred în realitatea acestor valori. Pentru astfel de oameni, *adevăratele* realități sunt bolovanii și scaunele. Mărturisesc: sunt

de-a dreptul stupefiat de o astfel de atitudine! Da, este adevărat, ne împiedicăm de scaune, de bolovani; dar marile piedici, unele de netrecut, materialmente de netrecut, sunt celelalte, cele inefabile.

Desigur, nu suntem îngeri, nu suntem duhuri pure ca să putem face abstracție de materialitate, ca să nu avem nevoie de lucruri; dar acestea nu au valoare dacă nu se ține seama de ceea ce nu se mai poate contesta. Însă marile, realele, teribilele dificultăți ale vieții noastre sunt în altă parte. Și chiar nenorocirile materiale care ne lovesc își au originea, la o analiză pătrunzătoare, în latura inefabilă a vieții. Omul este duh întrupat, iar centrul lui de greutate este Credința, „adeverirea celor nevăzute", și nicidecum buricul. Eu așa cred, și nu am întâlnit nicăieri vreo explicație, vreo teorie, vreo doctrină filosofică în stare să înlocuiască viziunea creștină.

Instrumentând exclusiv bunurile materiale, omul nu ar putea rezolva absolut nimic, nici una din problemele pe care le poartă, le născocește sau pe care i le impune viața. Apoi, doar prin el însuși, mărginindu-se doar la sine, deci *singur*, omul nu poate ajunge decât la un *reflex*, la un soi de contorsiune, și niciodată la amploarea posibilităților lui reale. În felul acesta înțeleg adevărul fundamental, imposibil de eludat, rostit de Hristos: „*Nimic nu puteți face fără Mine*". Omul este purtătorul sensurilor vieții în măsura în care Îl realizează pe Hristos; căci El este viața noastră profundă, a fiecăruia dintre noi. Realitatea aceasta profundă se descoperă în universul interior al omului: în inima lui. Aici este secretul cunoașterii. Iată de ce nu a existat vreodată pe lume vreun mare gânditor, vreun mare trăitor, vreo Carte care să spună: „Fiți fericiți!", ci toți au spus: „Fiți desăvârșiți, fiți sfinți!". Iar la această situație nu se poate ajunge – și nu există alta care să întemeieze și să justifice viața omului – spunând despre un sfânt că mai bine ne-ar da un codru de pâine decât să se roage pen-

tru noi; deoarece indispensabila nevoie, singura nevoie este aceea de *a fi restaurat* în starea de care, în fond, depinde și codrul de pâine. Pentru că dacă lipsa codrului de pâine nu a fost întâmplătoare, apoi este semn că altele, cu totul altele, sunt lipsă. Și eu cred că problema nu se poate pune altfel.

Și dacă omul poate să moară cu mămăliga la nas, cum se spune în popor, este tocmai pentru că *altele* trebuie să fie cele nelipsite. Și mai este Rugăciunea, lucrarea esențială prin excelență, pe care, constat, Cioran o ignoră complet, deși există o vastă literatură referitoare la aceasta. Ce-ar mai rămâne din toate speculațiile lui Cioran, mai sus prezentate, dacă i-aș opune afirmația: „Cea mai mare și mai efectivă acțiune a omului, pentru el și pentru ceilalți, este Rugăciunea"?

„Nu se pot modifica decât aparențele" – atunci de pomană mai trăim, de pomană mai vorbim despre cultură, spirit etc. Oare nu au existat oameni care s-au născut pentru a doua oară?

„Alte vremuri au născut sfinți și oamenii au fost mândri de ei. Noi nu-i mai putem decât *aprecia*. De câte ori credem că-i iubim, nu este decât o *slăbiciune* a noastră, care ni-i apropie trecător... Ce voce tainică îmi șoptește că, de s-ar afla de o parte toți sfinții pământului și inimile lor ar fi flăcări șerpuind între cer și pământ, iar de cealaltă parte, încremenit între imbecilitate și melancolie, Nero, împărat trist și nebun, mi-aș deșerta inima ultimului? Mai vastă a fost plictiseala lui Nero decât setea de cer a creștinilor. Până și incendiul Romei i-a părut banal. *(Nero, se știe, era un poet prost, iar «les mauvais poètes ajoutent à la laideur d'ici bas quelque chose de pire que l'ennui»)*. Plictiseala naște nebunia sau dimpotrivă? Nero a fost un melancolic. *(Deci Nero a fost un melancolic, iar Iisus – un călău al nostru! Într-adevăr, „convingătoare" caracterizări!)*. Altfel, de ce ar fi iubit muzica? *(Argumentul este cu adevărat «zdro-*

bitor»!). Destinul acestui om este înduioșător. *(Iată termenul cel mai potrivit, vorbind despre Nero!).* O lume întreagă îl batjocorește, uitând singura și marea lui scuză: lira."

Rețeta aceasta este atât de facilă încât devine comică.

„... disperarea, acest orgoliu rănit al voinței în luptă cu lumea... Parcă mai bine era fără sfinți. Ne-am fi văzut atunci fiecare de treburile noastre și am fi fost veseli de imperfecțiune. Prezența lor însă creează complexe de inferioritate, dispreț și invidii nefolositoare *(!?!).* Lumea sfinților este o otravă cerească a cărei virulență crește pe măsura singurătății noastre. Nu ne-au corupt ei, arătându-ne, prin exemplu, că durerile ajung și duc undeva?"

Este o simplă chestiune de ton să ajungi la efecte de umor sec. Dar Cioran nu este umorist. Din când în când parcă străbate, ca o tragică indicație, câte un crâmpei de mărturisire: „Pustiul sufletului este atât de mare și avansarea lui atât de inexorabilă, încât nu este posibil să reziști cotropirii lui neîndurate. Cu cât înaintezi în viață, îți dai seama că nu înveți nimic, ci doar regresezi în amintire. Este ca și cum am imita o lume pe care am trăit-o cândva. Nu câștigăm nimic; ne re-câștigăm. Identitatea cu noi înșine este o evoluție pe dos. Astfel se naște bănuiala unei vieți care a precedat accidentul individualității. Ființa noastră imită o viziune primordială. Care să fie atunci sensul metafizic al existenței sfinților? Nu este ființa lor tulburată de o amintire imemorială care nu poate fi altceva decât apropierea imediată a Divinității într-un paradis neîndoielnic? Să păstreze ei în ascunzișurile memoriei figura Divinității?

Sfinții îl imită pe Dumnezeu sub imperiul inconștient al amintirii celei dintâi. Pentru fiecare om, Dumnezeu este întâia amintire... Meditația sfinților este prizonieratul în prima amintire. La limita absolută a memoriei se așază Divinitatea. Acel conținut de margine se moștenește din ființă în ființă, de la dobitoacele paradisului până la noi... De ce oare toți nebunii vorbesc de Dumnezeu sau chiar se cred

Dumnezeu? Pierzând conținutul actual al memoriei, ființa lor nu mai păstrează decât străfundurile ei, limitele originare ale amintirii. La fel este și cu beția. Omul se îmbată ca să-și aducă aminte de Dumnezeu. Poate tot de aceea înnebunește. Iar sfânt devine sigur pentru aceasta."

Am citat aproape o pagină întreagă pentru a se vedea calitatea indiscutabilă a omului; și regretul că aceste posibilități nu s-au dedicat unei cauze mai bune. Din mulțimea aceasta de alambicate propoziții, aș desprinde o idee profundă, aceea că Dumnezeu este cu atât mai ascuns în noi cu cât *Timpul* ne-a invadat mai mult, ne-a cotropit. Este adevărat că întâlnirea în noi înșine cu Dumnezeu este o problemă de ieșire din Timp, de intrare în eternitate, de a trăi eternitatea fiecărei clipe. Iată de ce, într-un anume înțeles, este adevărat că întâlnirea cu Dumnezeu cere o *nebunie*, nebunia în Hristos, preafericita nebunie în Hristos!

Beție, nebunie, delir, voluptate, flăcări – lumea pe care o cultivă Cioran este cea a tensiunilor, a exasperărilor, a crispărilor. Vorbind despre sfinți, el nu se oprește la nici unul din cei ascunși sub marea lor smerenie și care nu au vrut ca după moarte să fie obiect de admirație al oamenilor – care atât așteaptă! Nu s-a oprit nici la sfinții ortodocși ai Patericului, a căror viață nu conține nimic spectaculos. Cioran i-a ales pe cei din Occident; iar între aceștia, pe cei a căror viață seamănă cu teatrul – *mais comparaison n'est pas raison* – pentru noi, răsăritenii, care avem o altă structură și o altă înțelegere duhovnicească. Dacă teatrul, în ultimă instanță, este ceea ce s-ar putea numi consimțământul la iluzionare, Revelația este tot ce poate fi mai opus spectacolului. Și nici nu poate fi altfel, pentru că adevărul este infirmarea oricărei iluzii. În această privință, m-am cutremurat profund întotdeauna gândindu-mă că Hristos nu a plecat dintre oameni decât după ce a lichidat *absolut toate motivele* de iluzionare. Patimile, Crucea, Moartea lui

Hristos – Dumnezeul! – au fost pentru înțelepții și cărturarii de atunci (oare numai de atunci?!) scandalul scandalurilor și nebunia nebuniilor.

Apoi, într-un spectacol, orice abatere destramă mirajul. Putut-a vreo astfel de abatere, vreo violență, vreo stridență să spulbere, să zdruncine Revelația? Pentru mine chestiunea este foarte limpede: extazul sfinților catolici *nu este* teatru, cum îl înfățișează Cioran, este drept, fără să precizeze în mod expres. Elemente teatrale? Poate. Eventual. Dar ce nu se poate găsi în elementele extraordinare ale vieții? Nu lasă Cioran să se înțeleagă faptul că extazul este o isterie, o nevroză, o patologie? Firește, nu este prima oară când se fac asemenea apropieri și identificări. După unii, nu este și geniul o formă de nebunie? Repet cele spuse de Wilde: „*Les plus abominables mensonges sont ceux qui se rapprochent le plus de la vérité*".

Tot ceea ce iese, oricât de puțin, din platitudine, poate fi răstălmăcit atunci când este privit din afară și privit ca o nebunie, ca o absurditate. Foarte sigur este că nu sfinții sunt nebunii, și nici cei care fac pe nebunii. În privința aceasta, comunitatea de dragoste și de imensă și genială experiență care este Biserica este imposibil de înșelat. Căci îi putem înșela pe unii tot timpul, îi putem înșela pe toți câtva timp, dar nu îi putem înșela pe toți tot timpul.

N-am să mai insist asupra extazului sfinților din Occident, problemă în care Cioran – este limpede – nu poate aduce argumente; și, de altfel, nici eu. Este o experiență care, în vremea noastră, ne depășește. Mult mai interesant și mai semnificativ îmi apare faptul că Cioran este, de fapt, obsedat de *sfinte*: Tereza, Caterina de Genua, Caterina de Siena, Margareta Alacoque, Caterina Emerich, Mechtilda de Magdeburg, Roza de Lima, Tereza de Lisieux, Cristina Ebuer, Angela de Foligno – căreia îi spune Lela –, Margareta de Cortona, Magdalena de Pazzi, „nobilă, superbă și *încântătoare*", Adelgunda, Kunigunda, Diodata, Diana

d'Andolo – un harem de sfinte, iertată fie-mi expresia! Este aici ceva tulbure, ceva care sare în ochi și care, prin încâlcitele complexe implicate, răstoarnă tragedia combinată a regilor Lear și Oedip într-un soi de *orgie* leariană și oedipiană – dacă mă pot exprima astfel.

„Actul sexual își depășește, la orice fință, semnificația biologică. El este un *triumf* asupra animalității. Căci sexualitatea este singura poartă spre cer din toată biologia."

Din *toată* biologia? Este o exagerare nemăsurată, este – iar – *„une vérité dont il abuse"*. Mai întâi, a vorbi, la animale, despre sex ca despre o poartă spre cer este cel puțin impropriu. Sexul aduce în discuție problema spirituală *numai* în universul uman. Omul modern, obsedat de sex, a ajuns, fără îndoială, la o seamă de profunde și semnificative descoperiri, care însă au fost înecate în coșmarul unor adevărate psihoze. Dar să evităm a ne înfunda în acest vast domeniu.

„Sfinții nu sunt *a*-sexuali, ci *trans*-sexuali. Ei nu mai au nevoie de *revelațiile* sexualității. A fi sfânt nu înseamnă a ieși mereu afară din tine?"

Cred că nu. Dimpotrivă. Sfințenia este o interiorizare până la întâlnirea tainică cu Dumnezeu. Este așezarea noastră în inefabilul centru din noi, în care se află ireductibila noastră putere, căci problema aceasta nu este una de idei și nici una de stări psihice, așa cum, eronat, cred unii. Dumnezeu nu poate fi cunoscut prin idei. Este o problemă de comuniune, de participare, de ajungere la o rudenie interioară cu Cel al Cărui chip este pecetluit în adâncul nostru, în inima noastră, cu Cel Care pătimește mereu cu noi, cu fiecare dintre noi. Psihologii mai comit o grosolană eroare: deși omul este o *parte* din lume, totuși, în ordinea spirituală, cunoașterea lui Dumnezeu devine o problemă nu de psihologie, ci una de antropologie, care ține de transcendental. Deci la nivelul acesta, raportul este invers, în sensul că, în realitatea profundă, *Lumea* este ace-

ea care este o parte a *Omului*. De aceea, unii au cunoscut-o chiar în ei, înlăuntrul lor, mult mai bine decât cei care s-au vânzolit prin ea. Berdiaev, dacă nu mă înșel, enunță adevărul esențial: „*Si la connaissance s'accomplit dans l'être et avec l'être, alors le sens s'y manifeste activement, les ténèbres de l'être s'illuminent. La connaissance est la vie spirituelle même*".

Reluăm firul: „A fi sfânt nu înseamnă a ieși mereu afară din tine? Ce ar mai putea adăuga atunci sexualitatea? Transporturile extatice ale sfinților fac palide convulsiile sexuale". În treacăt fie spus, extazul nu este absolut necesar sau legat de sfințenie. Apoi, relațiile sexuale nu sunt în mod obligatoriu convulsive. Dacă noi le cunoaștem mai ales sub forma aceasta este pentru că suntem exasperații unei anumite mentalități. Dar și această chestiune depășește cu mult marginile însemnărilor de față; dar dacă m-aș lăsa furat, ar trebui să vorbesc despre feciorie și despre căsătorie, care este „*une chose impossible et pourtant la seule solution*", cum scrie Alain Fournier.

Prolegomene: „Pentru noi, cerul a devenit piatră de mormânt. Lumea modernă a fost atinsă, până la blestem, de seducția lucrurilor sfinte". Și acum continuarea: „Iubesc sfintele pentru naivitatea pasionată care împrumută figurii lor o expresie de ardoare copilărească și de chin gratuit. Ochii, ce rămân veșnic întredeschiși, pentru ca pleoapele să apere misterul lăuntric de indiscrețiile clarului exterior; zâmbetul meditativ, acordat subînțelesului privirii; buzele de un roșu iluminat de azur; paloarea mâinilor, îndreptate spre alte îmbrățișări...".

Poezie, romantism – și nu de cea mai bună calitate. Este însă de notat că, printre rândurile încărcate de un senzualism ce denotă sentimente confuze, apare portretul femeii pe care Cioran o dorește cu aprinderea și convingerea că numai aceasta – suntem în plin donjuanism – ar putea potoli setea nesfârșită a posesiunii.

„Cine citește cu o necuviință inspirată confesiunile sfintelor nu-și poate ascunde impresia că Iisus a fost trimis în lume mai puțin pentru răscumpărarea și mântuirea oamenilor, cât pentru consolarea acestor inimi de femei, neîmplinite în iubire... Iisus a fost amantul *oficial* al sfintelor. Ele nu au riscat nimic mărturisindu-i tot ce aveau pe inimă și nu s-au expus nici unei primejdii în excesul lor de indiscreții... Inimile lipsite de iubire pământească sunt reazemul și odihna lui Iisus. În ele a poposit el de două mii de ani, alintat de grații pe care nu le bănuia în staul. Din iesle în inimi de sfinte!..."

Adevărat; cum el însuși spune: *blestemul seducției lucrurilor sfinte*!

„Astfel, Iisus o numește pe Angela de Foligno după diminutivul său, Lela, și-i arată toate loviturile și rănile primite, spunându-i: *Toate acestea pentru tine.* Iar Margaretei de Cortona îi spune: *Pe pământ nu există nimeni pe care să-l iubesc mai mult decât pe tine.* Este însă drept că acestea nu sunt revelațiile oficiale. Ele sunt însă nebuniile delicioase ale sfințeniei. *(Nebuniile delicioase! Parcă ar fi romanul de dragoste al doamnei de Pompadour!)* Nu-i șoptește într-o zi Iisus Angelei: *Iubita mea din toți sfinții paradisului*? Revelația este *privată*..."

Îmi aduc aminte că am văzut odată o carte, era *Cântarea Cântărilor* – publicată de cineva care a scris și vieți de sfinți și care era *bun creștin,* prezentând traducerea în versuri – și ce versuri! – împănate cu poze aproape ca acelea care se strecoară discret, noaptea, prin cartierul Montmartre! Dar oare așa stau lucrurile acestea? Erotism și excitație lubrică? Nu trebuie ca cineva să fie chiar inițiat ca să știe că această *Cântare a Cântărilor* din Vechiul Testament nu este o carte erotică, ci un tratat de dogmatică! Este adevărat că mulți doctori ai Legii s-au opus includerii în Biblie a *Cântării Cântărilor* din cauza caracterului ei „profan și erotic". Era cu puțin înainte de dărâmarea Tem-

plului. Dar Agiba, unul dintre cei mai celebri și mai marcanți rabini, doctor faimos al lumii evreiești, a cerut și a impus includerea ei, spunând și arătând, în concluzie, că: „Dacă întreaga Biblie este sfântă, atunci *Cântarea Cântărilor* este Sfânta Sfintelor".

De la Sfânta Sfintelor la *Cântarea Cântărilor* cu astfel de „poze" este o cale ori ridicolă, ori imposibil de străbătut. Nu degeaba se vorbește, în materie de Scripturi, despre trepte de înțelegere. Cioran nu a ajuns nici măcar la prima treaptă, din moment ce insuflă dialogului o astfel de coloratură.

Însă relațiile spirituale, duhovnicești, sunt de o cu totul altă factură și implică alte rezonanțe, care numai ele pot explica cum un tânăr de treizeci de ani, Hristos, îi spunea *fiule* lui Petru. Privit din afară, acest apelativ adresat bătrânului Petru pare ridicol, absurd, ilar. Oare cuvintele iubitoare adresate de un tată fiicei sale sunt incestuoase? Nicidecum. Este evident că intrăm în elucubrație, în teratologie.

„Se știe ce răspundeau sfintele când părinții lor le cereau să se mărite: că ele nu pot, deoarece i-au promis solemn lui Iisus că-i închină fecioria lor. Că el nu a meritat atâtea renunțări și atâtea nebunii este unul din lucrurile cele mai adevărate și mai sfâșietoare. Când mă gândesc la infinitul de tortură și de suferință de care a dat dovadă perversitatea transcendentă a sfintelor, drama antică a lui Iisus nu îmi pare mai mult decât tristă..."

Nu avem aici decât un romantism care poate fi asemănat cu o fermentație în vid, un amestec din fel de fel de insatisfacții și incomprehensiuni de proporții – vorba lui Cioran – sfâșietoare.

„Numai femeile care m-au iubit – scrie tot un torturat al *dragostei* – pot ști până la ce punct sunt crud. Pentru că vreau totul. Nu mai vreau nici chiar să mai trăiesc în această viață omenească."

Așa sunt toți marii amorezați: grozavi; teribili și cu femeia, și cu rivalii. Dar de câte ori o asemenea dragoste – foc de paie – nu cunoaște un trist naufragiu! Cioran nu depășește nici un singur moment acest orizont banal de domnișoară de pension.

„Atâtea tinereți răstignite din isteria veșniciei, născute sub exemplul ceresc al unui semi-Dumnezeu. *(Nu știe cum să-și mai înjosească „adversarul".)* Iisus trebuie să aibă conștiința încărcată dacă are o cât de mică responsabilitate în fața suferințelor. Din chinul inuman al sfintelor vor răsări cândva cruci grele, negre și roșii, care se vor năpusti la o Judecată de Apoi pentru a-L sancționa pe *Fiul risipitor de Dureri*... Nu-ți căuta alt mire decât pe Fiul lui Dumnezeu. Cuvintele i-au fost fatale, căci din acea clipă *i-a căzut pradă lui Iisus*... căci ea preferă să moară decât să-și piardă fecioria promisă Don Juanului ceresc. *(Parcă ar fi un final de roman foileton de genul „Răpită în noaptea nunții")*. Sau să mai amintim de sfânta împărătească Kunigunde, care, în chiar ziua nunții, jură, împreună cu soțul ei, că va rămâne fecioară până la moarte?... Cu cât mă apropii mai mult de sfinți, cu atât mă îndepărtez mai mult de El, iar în momentul în care voi avea pentru sfinte deplina compătimire umană, Îl voi urî."

Compătimire? În toată lupta aceasta, nelipsită, într-un fel literar, de câteva accente patetice, se simte o vulgară gelozie mascată, străbătută de un sentiment de ură în care extraordinară nu este decât calitatea „rivalului". Procedeu de altfel cunoscut în publicistică, unde se practică răsfrângerea faimei adversarului asupra lui Don Quijote.

Și cât de vulgară este ispita aceasta pentru femeile acoperite de vălul călugăriei! Certitudinea fecioriei duce la această lamentabilă ispită. Pentru unii – bărbați sau femei –, mănăstirile sunt locuri ce tulbură visuri, bolborosiri nemărturisite. Însă aceste lucruri despre care vorbește ast-

fel Cioran nu au nimic comun cu ordinea spirituală – și de aceea mi-am permis și eu un asemenea comentariu.

Pe Hristos Îl urăște și Îl disprețuiește. Este un orgoliu ce rezultă din simțăminte limită: „Marele noroc al lui Iisus este că a murit tânăr. De trăia vreo șaizeci de ani, în loc de cruce scria memorii. Și astăzi suflam praful de pe un Fiu al lui Dumnezeu fără noroc". Ura și disprețul lui Cioran depășesc persoana adversarului, urmărind și „familia", pentru ca tabloul resentimentelor să fie, în banalitatea lui, complet: „Cea mai compromisă persoană din istorie este Iosif, tatăl lui Iisus. Creștinii l-au aruncat pe o linie moartă și l-au făcut de râsul bărbaților. De-ar fi spus el o singură dată adevărul, fiul lui ar fi rămas un evreu obscur. Triumful creștinismului își are originea în lipsa de orgoliu a unei virilități. Imaculata concepțiune pleacă din pietatea unei lumi întregi și din lașitatea unui bărbat".

La o a doua lectură, la analiza fondului, mai toate acele pasaje care apăreau susținute de o oarecare tensiune, care ținea mai degrabă de virtuozitatea scriitorului, acum se destramă ca fumul unor dezamăgitoare scrisori arse. Mă întreb uneori dacă nu cumva Cioran se amuză copios pe seama cititorilor săi. Mă mai întreb și dacă nu cumva Cioran nu practică procedeul mai sus amintit, și anume acela al atacului unei personalități; ipoteza nu trebuie exclusă cu desăvârșire.

Este ceva foarte curios: deși textul lui Cioran este grav, dramatic, iar eu nu sunt deloc înclinat spre glume, transcriind aceste pasaje cu greu m-am putut abține să nu transform totul într-un amestec hazliu. Și pentru aceasta nici măcar nu este nevoie de fantezie. Pentru mine, textele lui Cioran maimuțăresc Marea Dramă, stârnesc ușor, la fiecare propoziție teribilistă, comentariul hazliu, întocmai ca la spectacolele de *Grand Guignol*, unde excesul de fioros provoacă ilaritate. Cioran apare tras de sforile propriului și nemăsuratului său orgoliu, de insuficiențele sau

de suficiențele lui. Dar nu aș vrea să se înțeleagă prin aceasta că mă retrag în dosul unor facilități convenționale, ca un cititor sifonat de atitudinea din *Lacrimi și Sfinți*. Nimic nu ar fi mai greșit și mai străin de firea mea decât un asemenea gând. Dacă nu am întâmpinat aceste pasaje cu seriozitatea cu care or fi fost scrise, este dintr-un sentiment al justeții și al echilibrului, al dreptei așezări față de lucruri. Nicăieri, dar absolut nicăieri, textul lui Cioran nu mi s-a descoperit cu profunzimile, cu frumusețile negre, cu revelațiile pe care le dăruiește, bunăoară, Lautréamont, scafandrul acesta plin de putere care a coborât în infern, răscolindu-l. În definitiv, ce propune Cioran? Care este viziunea lui? Niște sfinți lălâi, niște sfinte, isterice ale fecioriei și ale insatisfacțiilor aberante, un Dumnezeu cam sadic, un Hristos, autorul unui creștinism care „nu este decât o criză de lacrimi a omenirii, din care nu ne-au mai rămas decât urmele sărate și amare".

Mai departe, căci Cioran vorbește de sfinți, dar se luptă cu creștinismul: „Creștinismul este mult prea profund ca să mai poată dăinui. *(Asta ce-o mai fi? Ironie, inconsecvență, paradox?)*. Secolele lui sunt numărate. *(De câte mii de ori nu i s-a cântat această Veșnică pomenire!)*. Cum de a putut omul să reziste atâta vreme la atâtea probleme ultime, servite în mod oficial? *(Ce are a face creștinismul cu oficialul?)*. Amețelile rare ale individului au devenit religie de stat. Că omul nu s-a descompus complet de adâncimile creștinismului, îmi pare singura probă pentru vocația metafizică a acestui animal. *(Valorile creștine, valori ale descompunerii!)*. El nu mai poate însă suporta teroarea problemelor ultime *(El? Care el? Omul, în general? E vag, o generalitate care nu spune nimic)*. Creștinismul a legalizat neliniștile și le-a ținut sub presiune, încât o destindere de câteva mii de ani va reîmprospăta ființa pustiită de invazia atâtor ceruri.

Creștinismul – o adevărată avalanșă de indiscreții metafizice – a introdus moartea, suferința, pe Iisus și pe Dumnezeu în treburile de fiecare zi ale oamenilor, în politică, în afaceri, în câștiguri și în pierderi. De aici s-au născut crize de conștiință, unele peste altele – într-o adevărată arhitectură de disperări. Demonul s-a încuibat în bani, în sexualitate, în iubire. Atâta tulburare a adus el genului uman, că de aici încolo superficialitatea *(despre care mult încercatul Wilde a spus că este cea mai mare crimă împotriva spiritului)* poate fi declarată o virtute fără nici un risc.

Demonul creștin *(Demonul creștin!)* ne-a fixat tuturora o cruce în inimă, pe care nu o putem răsturna decât spânzurându-ne de ea, pentru a ispăși, printr-un sacrificiu creștin, creștinismul însuși. Și în zadar ne-am desțeleni din el, căci nu vom reuși să-i uităm *decorul*, adică pe sfinți... Ne vom împiedica de sfinți și cadavrul ne va cădea în brațele lor. *(Recunosc o forță și o suferință în pagina aceasta, dar și o mare blestemăție; mai mult decât o blestemăție, o eroare).*

La urma urmei, ne-am fi mulțumit să rămânem *oameni. (Oameni?! Cioran își închipuie că ești om, crești om precum crește o buruiană, de la sine; a uitat că cel mai greu meșteșug e acela de a fi om, și nu știe că un sfânt – da, iar un sfânt! – a spus că e atât de greu să fii om, încât Dumnezeu a fost Om numai o singură dată. Ce distanță incomensurabilă!).* Dar ne-am pomenit creștini. *(Adevărul este că nu te pomenești... creștin, ci te faci, dacă reușești, creștin. Ori poate Cioran se consideră creștin pentru că s-a pomenit creștin!)*".

Ce este, în definitiv, universul acesta al lui Cioran? Un univers în paragină, în care colcăie freudisme, complexe, suferințe inutile, nesemnificative și, dacă ar fi să luăm în serios un om în toată firea care se smiorcăie, ar trebui să spun că toate acestea, până la urmă, nu sunt decât niște prostii. Ce putem face cu asemenea sentimente și resentimente? Sunt aici niște soluții sau un material de medi-

tație, ori este un faliment într-o stupiditate? E creștinismul o poveste, o ficțiune, o înșelare? O spun unii demult, o vor spune mereu unii, o spune și Cioran. Dar întreaga Catedrală a Lumii, a Istoriei, se reazemă pe credințe religioase. Oamenii nu pot trăi, nu pot crea în lipsa acestor valori religioase. Înainte de orice considerație, e un fapt. Stă universul acesta spiritual pe o ficțiune, pe niște povești? Eu zic, și cred, și mărturisesc, alături de alții, că nu. Dimpotrivă, am temeinice motive să afirm caracterul de fundament și de realități al acestor valori.

Însă lupta cu sfinții și cu Dumnezeu nu s-a isprăvit, așa că voi relua și eu încrucișarea spadelor cu Cioran.

*
* *

Să facem totuși o pauză, și să citez ceva din *Les heures de silence* a lui Robert de Traz, carte pe care tocmai o citesc.

„Când, pentru prima oară, am intrat în camera lui A, ne-am privit, mi-a întins mâna și am înțeles că, în sfârșit, ne-am regăsit. Oamenii pe care îi iubim nu-i cunoaștem încă pe toți, nu-i întâlnim decât treptat, treptat.

Biata mână, atât de slabă, atât de pătimică, atât de arzândă. Vocea lui, atât de stinsă, abia o auzeam. Trebuia să mă apropii ca să-i prind cuvintele. Dar din această carne pe jumătate distrusă, obosită, cu sufletul la buze, ieșea ca o strălucire.

Ce vârstă să fi avut? Nu știu. Între douăzeci și patru și douăzeci și șase de ani. Sau, mai degrabă, avea vârsta veșnică a tinereții și a morții. Aproape tot esențialul vieții fugise din calea lui, și totuși el încercase totul, sau cântărise, măcar, totul. El străbătuse, depășise ceea ce ne interesează și ne frământă, și ne înștiința, ne făcea semn,

prin exemplul său, unde este ieșirea pe care trebuie să o cucerim.

Întrebuința cuvinte foarte simple, necăutate, neafectate, cu o amabilitate prevenitoare, în care regăseai sigiliul rasei sale. Uneori o ardoare concentrată îl străbătea, dar ea se risipea repede, și-și relua surâsul care semăna cu cel al unui copil tandru, fraged, încrezător și ostenit. Consimțise la cel mai mare sacrificiu, de vreme ce își acceptase sfârșitul apropiat și prematur, de vreme ce chiar îl chema.

Renunțarea îi era gândită, voită; nu mai vorbea despre ea. Nici o lamentare, nici un regret. Era natural până și în uitarea de sine: împlinea cu o desăvârșită ușurință ce îi era mai greu omului, fără să-și dea seama de dificultate. Niciodată nu am întâlnit un spirit mai liber decât acest tânăr care nu mai era legat de nimic. Era într-adevăr liber. Lui îi datorez faptul că am înțeles extraordinara putere a smereniei. Iar când vorbea de credința sa religioasă, devenea încă mai modest, parcă intimidat, firește, nu de a proclama, ci de a se vedea obiectul unui dar de care se socotea nevrednic. Nimic din ceea ce i se aducea nu respingea, și nici din ceea ce i se istorisea. Cele mai neînsemnate lucruri ale pământului îl mișcau cu atât mai mult cu cât sensibilitatea lui, aproape netrupească, se schimbase în comuniune spirituală: când puneai flori pe patul său, le lua una câte una cu degetele-i descărnate, admira în ele minunatele chintesențe ale creației, apoi le respira lung, ca pe o sărutare de adio. Față de oameni nu își atribuia nici o superioritate, nu judeca pe nimeni. Dar ghicindu-le durerea secretă, sau regretul, sau dorința, căuta, cu o delicată atenție, să le inspire o putere nouă. Și dăruia lungile sale ore de singurătate și de tăcere rugăciunilor pentru ei.

Alteori, când suferea din cale-afară – avea o tuberculoză a stomacului peste rănile plămânilor – se așeza în pat, se strângea aplecat, își înlănțuia cu brațele genunchii

pentru ca să se adune, să se împutineze și să ofere cât mai puțin răului: așa, ghemuit, slab, cu urmele suferinței săpate în obraz, aducea cu un ascet oriental. Într-o zi, mi-a arătat o fotografie făcută cu doi ani în urmă: un tânăr viguros, în picioare, cu un costum sport, cu figura nepăsătoare și plină. Și, cum i-am restituit-o fără să-i spun nimic, m-a privit drept în ochi și fața brăzdată adânc i s-a luminat:

– Eu sunt, zise. Nu știam nimic pe atunci. Nici chiar că eram ignorant. Mă amestecam în toate cu ușurință și mă înșelam. Eram mulțumit de mine, ardent și vioi. Acum iată-mă bolnav, și tot ceea ce doream să obțin nu voi mai avea niciodată. Dar l-am aflat pe Dumnezeu.

Când simțea la cel cu care vorbea o emoție crescândă și uneori o revoltă văzând atâta suferință și abnegație, așeza peste el, din fundul ochilor săi umbriți, o privire de o asemenea bunătate, încât trebuia să accepți totul, ca și el.

În sanatoriu se vorbea despre el cu o admirație neliniștită și tristă. Când știrile erau rele, conversațiile se întrerupeau cu tăceri în care fiecare se reculegea, în această clădire în care fiecare odaie ascundea o ființă rănită, care se căznea să se vindece. El însă lucra nevăzut ca un duh, ca un geniu tutelar, ca un sfânt.

– Nu numai că primesc suferința, dar o și binecuvântez, căci ea m-a deschis adevărului. Ea m-a făcut să înțeleg că sunt o ființă creată, supusă unei Voințe care m-a adus sub ordinea sa; că sunt purtător al unei sarcini pe care nu am ales-o, sortit curând să dispar. Știu că fac parte, în locul care mi-a fost rânduit, din marele ansamblu pe care Dumnezeu l-a voit și împotriva căruia nu protestez... Suferința mi-a permis să mă apropii de Hristos. (...) Să nu crezi că exagerez când afirm că sunt în mod total fericit, cu atât mai fericit cu cât boala face mai multe ravagii. Ce motiv aș avea să te mint? Aceste bucurii pe care nu le merit – căci nimeni dintre noi nu merită niciodată nimic – sunt adevărate. Dacă aș putea să-i conving pe cei care le

caută aiurea și în zadar! Oare nu am suferit îndeajuns pentru a-i convinge? *(Cine nu poate pricepe aceasta, cu adevărat nu are nici o experiență de viață.)*

Vorbea așa de rar și așa de în șoaptă, încât eram obligat să mă aplec deasupra lui cum te apleci asupra unui izvor.

– Mi-ar plăcea să-i lămuresc pe cei care suferă – chiar mai mult decât mine – că nu trebuie să te temi de durere. Ea este o încercare a caracterului nostru, un prilej de a face să țâșnească ceea ce există în noi fără ca noi să cunoaștem. Poate că durerea ne-a fost trimisă deoarece am fost socotiți vrednici de ea. În semn de încredere. Ce dezastru ar fi să pierdem șansa care ni se oferă și să nu răspundem la această chemare! Avem atâtea posibilități interioare pe care le ignorăm și pe care o lovitură violentă le poate aduce la lumină. Când ne credem sănătoși sau satisfăcuți, trăim la suprafață; mulți oameni vor muri fără să bănuiască ceea ce au zăvorât în ei! Nu crezi că, într-un fel, toți ne naștem virtuali? Lovindu-ne și, uneori, sfărâmând personalitatea noastră, suferința ne împlinește. Numai prin ea putem deveni ceea ce suntem.

Nu spuneam nimic. Mă gândeam la atâtea cazuri în care durerea la care fusesem martor părea atât de violentă, încât o crezusem cu adevărat disproporționată sau de nici un folos. Și apoi, îmi spuneam, există suferințele animalului, ale copilului, ale nebunului: la ce folosesc acestea? El simți incertitudinea mea și reluă, abia respirând:

– La început, totul pare imposibil făpturii lovite. Dar durerea, în chip straniu, fortifică. Trebuie doar să-i găsești semnificația. Dacă nu are, îi impui una. Numai egoismul, limitând cazul nostru la noi înșine, îl face absurd. Reașază-te din nou în ansamblul întreg, în haosul acesta de suferințe atât de adeseori – da, sunt de acord – nemeritat, care este lumea în care trebuie să trăim și să murim. În fața înlănțuirii consecințelor, a repercusiunilor răului – eu îl numesc păcat – încetezi a te mai înduioșa numai de soar-

ta ta, pentru a te înduioșa de toți, încetezi a te tângui și cauți remedii. Căci suntem solidari și victime unii altora. Suferința celorlalți se găsește la îndemâna oricui vrea să o bage în seamă. (...) Pentru că nu putem schimba faptul care ne doboară, care ne covârșește, pentru că este dat, primit, fatal, nu rămâne decât a ataca celălalt termen al raportului, singurul pe care îl putem modifica noi înșine. În gheara celui ce te torturează, abandonezi restul acesta al tău care sângerează; și tășnești în altă parte, eliberat. În viață fiind, noi trebuie să trecem prin morți succesive: marea problemă nu este să mori, ci să învieziz.

Într-o dimineață, după o noapte de insomnie, de fierbințeală și de sufocări, de pe buzele-i uscate s-au desprins următoarele:

– Poate că unele ființe sunt sortite să sufere în locul altora. Există inocenți care plătesc pentru cei vinovați, pentru că aceștia nu au întotdeauna cu ce să plătească. Să nu protestezi împotriva acestei aparente nedreptăți. Ea se explică poate prin faptul că există aleși. Deci nu-i numi *condamnați*; ei sunt *aleși*. Fiecare din noi are vocația sa; dar nu o cunoaștem numaidecât. Ne zbatem împotriva rolului care ni s-a distribuit, am prefera un altul pe care începusem să-l și îndeplinim. Drama omului constă în a descoperi de ce s-a născut – și în a primi aceasta. Este o dramă care adesea izbucnește târziu, prea târziu. Boala, cel puțin, risipește orice incertitudine. Ea îți arată că rolul tău este să înduri și să fii șters, ca și cum nu ai fi. Oamenii nu pot fi, toți, personajele principale ale tragediei; să consimțim a fi doar figuranți sau, cu un termen de teatru care mi-a plăcut foarte mult, *les utilités*, cei cu rolurile cele mai mărunte. (...)

La o scrisoare în care mă interesam de sănătatea lui, mi-a răspuns: «*Văd mai limpede, deci îmi merge mai bine*».

Și totuși, nu era un stoic. Ținea mereu seama de starea lui de extremă slăbiciune, de oboseală, de uzura sa; și din

ruina sa fizică scotea mereu speranța sa. Totdeauna la limita puterilor, în ajun de a sucomba, i se întâmpla, ca și Stăpânului său, să se creadă părăsit. Căci cea mai profundă dragoste acceptă să fie în taină, necunoscută. Atunci șoptea: «*Nu voința mea, ci a Lui*». (...)

– Crede-mă, spuse, sunt multe lucruri care scapă raționamentelor prea stricte, formulelor prea strâmte. Adevărul, iată, este ca raza aceasta de soare: poți s-o închizi în mâinile tale? Și care din cuvintele tale ar putea să o definească exact? Sunt un fiu respectuos al Bisericii, dar nu voi înceta niciodată să-mi pun întrebări. Credința nu mă dispensează de căutare. Dimpotrivă! Cel mai înspăimântător lucru este să fii *bien pensant*, adică să repeți o lecție din interes, din conventionalism, din lașitate sau din teamă, sau pentru că nu-ți dai seama că este o lecție. Nu trebuie să știi nimic pe dinafară. Totul trebuie descoperit.

Inteligența, sigur, este necesară. Dar nu este de ajuns pentru că ea nu ne duce până la capăt. La un moment dat, ea se oprește și ne lasă să continuăm singuri, pentru că adevărata inteligență își cunoaște limitele. Nu noi suntem aceia care o sacrificăm, ci ea este aceea care ne împinge să o depășim. Cu cât suntem mai inteligenți, cu atât mai mult vom merge *dincolo* de inteligență. (...)

Cred că marea problemă este să ajungi la un oarecare grad de transparență. Prin actele și gândurile lor, oamenii se învârtoșează, se îngroașă în ei înșiși și astfel devin mereu mai opaci.

Obiceiurile dobândite, inerția, egoismul îi izolează. De aceea sunt cruzi, mărginiți, vanitoși și, mai ales, incapabili de a comunica, de a transmite. De a transmite ce? Viața, și puterea, și bucuria care pulsează totuși în lume, precum sângele într-o arteră. Sau chiar un mesaj mai precis. Când renunți la tine însuți, te deschizi, devii precum un culoar de trecere, liber pentru Dumnezeu. Dumnezeu ajun-

ge la alții prin tine. Atunci ești ca o lampă în mijlocul căreia arde o lumină.

Din zi în zi trupul meu se distruge și așa pot să nădăjduiesc că va opri din ce în ce mai puțin razele. Iată la ce, cu toată smerenia, mai pot încă sluji.

Ceea ce putem nădăjdui mai înălțător aici, pe pământ, este ca Hristos să ne folosească și, ca în vreo împrejurare, cât de păcătoși am fi, să vorbească prin gura noastră. Cel mai mediocru om poate, într-o bună zi, să fie mijlocitorul unui ajutor inefabil. Ce minune să devii, pentru câteva clipe, slujitorul unui miracol, punctul în care irumpe supranaturalul. Firește, nu trebuie să te mândrești și nici să pretinzi, ci să rămâi disponibil, gata să execuți poruncile. *(Citind acestea, mă gândesc la cuvintele lui Pavel: «Căci pe cât sporesc în noi suferințele lui Hristos, pe atât sporește prin Hristos și mângâierea noastră... Duhul este putere... Arvuna Duhului în inimile noastre»...)*

Și, uneori, suntem răsturnați de această teribilă trecere. Străbătându-ne, suntem parcă sfâșiați. Poate că suferința este Dumnezeu care ne străbate spre a merge către altul. (...)

Nicăieri ca la căpătâiul acestui condamnat, curând în agonie, nu am resimțit senzația fizică a lumii celeilalte, către care el pornise deja. O lume, spunea el, care nu este prea departe de a noastră. O lume care se vede, care este aproape vizibilă de aici, din lumea aceasta.

În unele zile nu ne puteam spune nimic. Cu un semn îmi indica să mă așez, să stau lângă el, în vreme ce, fără să se miște, își readuna puterile sleite. Transpirat, cu sufletul la gură, cu tenul ca de plumb, ținea ochii închiși. Dacă teama aceea nedeslușită, angoasa, revenea prea puternică, vedeam cum buzele îi tremură, murmurând. Din fundul acestei înspăimântătoare neliniști venea spre mine, când redeschidea pleoapele, o privire care căuta să mă mângâie, să mă consoleze.

Din când în când intra sora, cu ceai și cu sticle cu apă caldă. Atunci ieșeam pe culoar, pentru că nu îi puteam răbda tortura și nu mă puteam opri să nu plâng. Făceam câțiva pași la întâmplare și toate îndoielile îmi reveneau, agravate de neliniște, de anxietate. Apoi mă gândeam la lumea cealaltă, despre care îmi vorbea mereu.

Odată, când, la capătul unei asemenea crize, am intrat iar în camera sa în vârful picioarelor, l-am găsit mai calm, murmurând:

– Ce-am făcut oare ca să fiu atât de fericit?

Și, după o tăcere:

– De ce oare Dumnezeu, luându-mi totul, îmi dă totul și încă și mai mult?

... Părăsisem sanatoriul. Coborâsem din nou în plai, la câmpie, când am aflat că A. a murit. M-am întors imediat.

În jurul meu, tineri și tinere ștergându-și ochii, strânși unii în alții. Unul dintre tineri mă luă de-o parte, încurcându-se în vorbă, apoi, împotrivindu-se emoției, îmi povesti dintr-o răsuflare:

– Îi încredințasem unele din dificultățile care mă împiedicau să cred în Hristos; și poate A. ghicise și unele triste ale vieții mele. Ei bine, în marile chinuri ale agoniei i-a cerut lui Dumnezeu, oferindu-i suferințele sale, să facă astfel încât să găsesc adevărul și pacea sufletului. Și pentru ca să știu că nu mă părăsise, mi-a trimis ultima carte pe care o citea, cu această bucățică de hârtie, pe care a scris pentru ultima oară: «*Cu darul suferințelor mele, ca să te ajute spre Lumină. Trăiască durerea! Binecuvântată fie moartea!*». Mă iubea atât de mult, încât s-a gândit la mine, la mântuirea mea, chiar în clipa în care murea. Ce mărturie, ce dovadă ar mai putea vreodată birui pentru mine acest ultim mesaj al unui om murind?

Și, zdrobit, sărmanul băiat a început să plângă. Am încercat să-l mângâi. Dar puteam să uit propria mea durere?

Această bucurie pe care nu o aflăm decât după ce am biruit suferința, acceptând-o, această de necrezut bucurie – dar cu putință – am văzut-o: ea lumina chipul devastat al prietenului meu.

– Nu, nu fericirea pe care o pot da oamenii, spunea el, ci bucuria..."

Este teribilă problema aceasta a sacrificiului. Este zguduitoare ca un cutremur ce despică pământul și dărâmă casele această problemă a suferinței la care, firește, m-am gândit și eu adeseori și care mi-a încurcat gândurile, și mi-a făcut pasul șovăitor. Am înțeles totuși de foarte multe ori, în cazuri concrete pe care le-am cunoscut bine, într-o mare perioadă de timp, și nu numai pe dinafară, am înțeles că nimeni nu suferă de prisos sau pe nedrept. În economia existenței, suferința are o semnificație profundă, de prea multe ori neînțeleasă, dar care este ca o binecuvântare dacă i s-ar pricepe taina mântuitoare, regeneratoare; și totdeauna este mai mică decât vina care o îndreptățea cu prisosință. Noi toți, fără excepție, fie că suferim mai mult, fie că suferim mai puțin, nu suferim niciodată *destul* ca să intrăm în *ordinea* salvatoare a vieții noastre. Noi toți trăim dintr-o îngăduință și dintr-o generozitate care ar trebuie să ne covârșească, să ne umilească, să ne întoarcă de la o viață animalică. Viața noastră, a fiecăruia, privită cu o mai puternică pătrundere, am descoperi-o ca pe o permanentă derogare, în fiecare clipă, în taina intimității noastre, căci alegem mereu între ceea ce știm și simțim că *ar trebui* să facem și inversul, echivocul, compromisul.

Toți ne derobăm de la a sluji ordinea adevărată. Nu există pe lume – și nici nu a existat vreodată – om care să nu știe și să nu simtă care gând și care gest slujește sau nu ordinea Adevărului.

Fiecare ne sustragem de la slujirea ordinii adevărate. Nu există pe lume și n-a existat vreodată om care să nu

știe și să nu simtă care gând și care gest slujește sau nu slujește ordinea adevărului. Aici intervine suferința, aici izbucnește ea, în nepotrivirea și neprimirea rostului nostru, căci am fost făcuți să slujim adevărul și nu socotelile noastre, care îl măsluiesc. În paginile pe care le-am reprodus am văzut, desigur, altă perspectivă, profund emoționantă!

Suferința omului aceluia, pe care îl iubesc, pe care l-am resimțit cu putere viu și adevărat, care mi-a răscolit amintiri personale, suferința lui, a fratelui meu, mi-a brăzdat fruntea și inima cu o lumină ca de fulger. Îndrăznesc să spun că am înțeles de mult, într-un chip cum nu mă pricep să spun, că problema Dragostei, care e Dumnezeu, e o problemă a comunității, a comuniunii, căci de asta s-a spus: *„Unde veți fi doi-trei în numele Meu adunați, acolo voi fi și Eu"*. Înțelegi de ce Dragostea, și deci nici Dumnezeu, nu poate fi ceva *abstract*. Unii întrupează această dragoste ca omul de adineauri, până în punctul în care Îl simțim pe Dumnezeu ca o prezență, ca o realitate incontestabilă. Se întâmplă minunea: Îl vedem pe Dumnezeu.

Dar de data aceasta am resimțit ceva încă mai extraordinar. Suferința unora pentru alții, a inocenților pentru cei culpabili – *care nu au cu ce să-și achite datoria*, ce vorbă teribilă! – și toate nedreptățile care ne jignesc, uluitoare, copilul care suferă, nebunul care suferă, cel drept și cel bun care suferă, află pentru mine acum tot înțelesul: în ordinea ontologică comunitatea oamenilor *trebuie* să fie o comunitate a dragostei. La nivelul realităților omenești nu e, dar în structura ei gingașă e, și atunci suferim unii pentru alții, pentru a restaura, în dragoste, comunitatea omenească. Sfinții, mucenicii resimt profund și viu lucrul acesta, sarcina noastră de a sluji ordinea profundă, chiar când nu pricepem.

Pentru cei mai mulți sensul acesta fiind insesizabil, suferința îi izbește – ca tot ce aparține *realității* majore a Vieții – prin paradoxul și stupiditatea ei. Viața e pentru noi,

în aspectele ei esențiale, paradoxală și absurdă, cum sunt și cuvintele cele adevărate ale lui Hristos, numai pentru că noi nu o surprinedm în caracterele ei dumnezeiești. De asta, după o expresie prea fericită, noi oamenii trebuie să *suferim* îndumnezeirea.

Dar aș dori să reiau gândul acesta, amintit ca un semn de dragoste pentru omul acela, care mi l-a descoperit într-un chip minunat.

Cu adevărat enigma cunoașterii este enigma lui Dumnezeu care e în om.

* * *

Să citim mai departe!

„Apariția lui Dumnezeu coincide cu întâiul freamăt de singurătate. În golul unui fior și-a făcut El loc, încât infinitul divin este identic tuturor momentelor de sigurătate, pe care le-au îndurat ființele.

Nu crede nimeni în Dumnezeu decât pentru a evita monologul chinuitor al siguranței...

Singurătatea fără Dumnezeu este nebunie curată."

Dar suntem oare realmente vreodată singuri? – sau conștiința omului modern s-a pervertit într-atâta încât a devenit o conștiință a *absențelor*? Am pierdut sentimentul acela al singurătății fecunde, creatoare, singurătatea concentrării, singurătatea rugăciunii, în care *e* mereu și mereu, și totdeauna marea și înfricoșătoarea și plina de încredere prezență a celuilalt, a lui Dumnezeu, căci suntem mereu cu Cineva, ca o Persoană, și asta e extraordinar.

Există o lumină cu care vine tot omul pe lume, cum spune Evanghelia după Ioan; această conștiință, a acestei Lumini Veșnice, interioare, am pierdu-o. Gândește-te o clipă, cu toată uimirea de care, pe neașteptate, ai fi în stare: nimeni, niciodată, nu e cu desăvârșire, nu e în mod absolut singur. Suntem, pretutindeni, în noi, cu stropul acesta

de Lumină. Și e în aceasta ceva extraordinar! – dar am pierdut singurătatea rugăciunii. Cu adevărat sinuciderea este fuga de *această* singurătate, căci uităm că nu numai streangul și pistolul înseamnă sinucidere, ci și încercarea în mijlocul oamenilor. Uite îmi iese în cale o vorbă a lui Novalis, care se leagă cu ce-ți spuneam adineauri: „Lumea e sfera unirii *imperfecte* a Naturii cu Spiritul. Identificarea lor supremă și desăvârșită este ființa, este realitatea morală prin excelență, Dumnezeu". Am avut și eu de mult sentimentul acesta puternic și profund că Lumea e o *confuzie*, că realitatea la nivelul Lumii ni se oferă, ni se înfățișează ca o *confuzie* și că punctul de joncțiun, de Lumină e Hristosul, în Care se vădesc *semnificațiile*. Înțelesul acesta nu l-am avut ca o teorie, ci ca pe ceva plastic, sensibil, căci în inima noastră, de asemenea, e un punct, un loc în care e posibilă *clarificarea*, lumina.

„S-ar putea ca sfinții să nu fie decât îngeri căzuți, care și-au recâștigat grația. Paradisul fiindu-le o amintire recentă, și-l reprezintă cu mai multă intesitate și-l doresc cu o înflăcărare mai aprigă...

Să fie Dumnezeu o simplă *modă* a sufeltului, o pasiune trecătoare a istoriei?...

Shakespeare si Dostoievski îți lasă în suflet un regret chinuitor: acela de a nu fi sfânt și criminal. Cele două forme ale autodistrugerii..."

La fiecare pas mă izbește o incomprehensiune perseverentă, deliberat aproape, și o zgomotoasă superficialitate. Și totuși omul acesta este un om viu, care mă umple de nădejde, pentru că toată lupta asta a lui Dumnezeu e în fond lupta cu el însuși; și e de bănuit că *„nu L-ar căuta dacă nu L-ar fi găsit"*. Sufletul lui e o agora în care se luptă nevăzutul; dar e încă bântuit de lumea duhurilor...

„Singurii oameni pe care îi invidiez sunt confesorii și biografii sfintelor, ca să nu mai vorbim de «secretarii» lor. Dacă am ști tot ce n-au spus Petru Clafoon despre sfânta

Brigitta, Heinrich de Halle despre Mechtilda de Magdeburg..., am fi la curent cu toate secretele inimii și cu atâtea detalii nepermise care ar face și mai straniu nimbul sfințeniei. Să poți sta lângă sfinte, în momentele lor de îndoială, să te încânte chinul lor într-un sadism al perfecțiunii! Și să te bucuri că nu le poți îndulci amarul și din lacrimile lor să-ți faci surse de voluptăți. Sau să poți fi cronicarul unei mânăstiri, să faci marginalii la toate isteriile, să ții jurnalul tuturor crizelor și iluminărilor..."

În definitiv orice „curiozitate" e de înțeles, mai puțin însă e dispoziția aceasta interioară, dispoziția care amintește Jurnalul unei „femme de chambre". E aici, în această atitudine un foarte ciudat amestec de romantism cu o sexualitate pervertită.

Mi-aduc aminte, am văzut o dată – mi se pare în Le Crapouillot – o imagine, un ofițer, îmbrăcat ca pe vremuri, lângă un cavou, lângă un sicriu proaspăt dezgropat, în care era o moartă, mireasă. Luna crea o atmosferă fantomatică. Ofițerul era profanator de morminte. În Lautréamont, ori cât de violente și de grozave sunt blestemățiile, n-ai să resimți un lucru ca acela; e altceva!

„*Sănătatea* unui om se recunoaște după rezistența la veșnicie, după ura și înverșunarea împotriva ei. *Boala* sfinților nu este decât non-rezistență la veșnicie."

Vecinătatea cu eternitatea e cu adevărat o primejdie pentru cel ce se simte pieritor, după cum tot universul e, dar și ceea ce ne aparține numai nouă, fiecăruia.

Ce e aici, în scamatoria aceasta, „sănătos" și „bolnav"? Răspund că problema este aceea a unei *integrități*. Bolnav sau sănătos, problema este în fond a integrității, căci nu mai există „nici iudeu, nici elin, nici tăiat împrejur, nici netăiat împrejur"; iar până la urmă „pentru că dreptul din credință va fi viu", boala e păcatul, iar tăria credinței măsoară sănătatea omului. Așa că pot să spun cu dreptate că veșnicia e, în fond, a oamenilor „sănătoși", folosind și eu

ghilimelele, dar altfel decât Cioran. Noi, aceștia nevăzuți, în criză permanentă, bolnavii de oameni moderni, noi, dimpotrivă, suntem departe de sfințenie, mult mai departe bunăoară decât un țăran sănătos. Pentru noi, tocmai problema sfințeniei este problema recâștigării, redobândirii unei *normalități*.

„O ființă armonioasă nu poate crede în Dumnezeu. Lepra asta de criminali, de sfinți și de săraci, l-au «lansat» pentru uzul amărăciunii lor...

Dumnezeu aterizează în golurile sufletești. La orizontul deșertului lăuntric trage el cu coada ochiului. (*Deșertului lăuntric? Sau acolo unde Îi mai lași și Lui un coltișor, plinule de tine, ca un păun, omule, nărodule!*).

Căci Dumnezeu, ca și boala, se încuibă în locul celei mai mici rezistențe". Cum o să ne atingă ca o adiere Dumnezeu acolo unde grosimea orgoliului și a suficienței tale nemăsurate ne-a făcut nesimțitori?

„Sunt clipe când fierbe în mine o ură cosmică împotriva tuturor agenților unei alte lumi, pe care nu știu la ce chinuri i-aș supune, ca să mântuiesc aparențele. Ce convingere tainică și dureroasă însă spune repetat și irezistibil că, de aș trăi printre sfinți, aș ascunde un pumnal? Să nu mărturisesc că mi-ar face plăcere o noapte a Sfântului Bartolomeu printre îngeri? Nu m-ar speria nici petele de sânge, plecate dintr-o inimă de sfântă (*obsesia lui!*). Pe toți agenții dezerțiunii i-aș spânzura de limbă și i-aș lăsa să cadă într-un leagăn de crini. (*Sfinții recomandă dezertarea din lume? – despărțirea de lumesc, da, dar nu de o lume care e făptura mâinilor lui Dumnezeu*). Cum de nu avem atâta prudență, încât să suprimăm în fașă orice vocație supranaturală și să închidem pe veci toate ferestrele inimii deschise spre altă lume (*Dar ar fi oare lucrul acesta* realmente *cu putință? De ce nu dă el, Cioran, primul exemplu?*)... Cum să nu urăști pe îngeri, pe sfinți, pe Dumnezeu și pe toată șleahta paradisului, care întreține și pro-

voacă o sete bolnăvicioasă după alte umbre și lumini, după alte adăposturi și ispite?! Va veni o vreme când mă va cuprinde rușinea de pasiunile mele cerești, de leșinul religios care e sfințenia și de senzualitatea transcendentă care e mister. Cerul mă exasperează, iar în forma lui creștină mă irită... Cum de nu s-au terminat o dată crizele religioase în omenire? Până când va mai profita Dumnezeu de atâtea semne de întrebare? Cât ne vor mai plictisi chestiunile ultime? (*Dar Dumnezeul lui Abraham, al lui Isaac și al lui Iacob nu e al chestiunilor... ultime, căci e Dumnezeul Cel Viu, nu al filosofilor*). Și unde-i otrava care spulberând amintirile, să-mi ajute să fug din Dumnezeu?"

Tare aș dori să știu unde e și cum trăiește acum Cioran? E foarte ciudat că în regimul acesta nu e nicăieri. Setea lui de răzbunare contra lui Dumnezeu ar fi găsit o tribună. Dar cum ar putea el explica zbuciumul cu o închipuire, cu o nălucire a istoriei oamenilor? Pentru o ficțiune se zbate, se perpelește el atâta? Mai convingător ar fi dacă el ar da un exemplu efectiv arătând că e posibil să trăiască fără Dumnezeu. Dar așa, Cioran nu face decât să confirme, în chip paradoxal, desigur, că Dumnezeu este, și este ceva care te atinge în chipul cel mai personal. Dar îmi dau seama că nu degeaba vorbea el de boală, adineauri, pentru că el suferea de ceea ce aș numi un *misticism protestant*; el aspiră obscur să fie un sfânt protestant – dacă e cu putință! – năzuind, în afară de Biserică, să transeze diferendul Dumnezeu-Eu, pe care îl resimte mai ales ca piedică, nemărturisită, a mântuirii lui.

* * *

Încerc, e drept, un moment de oboseală. E în cartea aceasta, *Lacrimi și Sfinți*, un amestec de atâta ignoranță și incomprehensiune cu atâtea calități, încât mă simt obosit. E ceva obositor, bunăoară, în norocirea aceea repetată a fe-

meii care se bocea că drobul de sare o să pice de pe sobă în capul copilului din leagăn. Dar nu am încotro, așa că mergem până la capăt.

„Ceea ce îi face pe sfinți antipatici este *bunătatea*, decolorarea afectivă, împreunată cu o emasculare generală a ființei". Bunătatea, decolorare afectivă, emasculare! Dar, pentru numele lui Dumnezeu, cum de, ocupându-se de lucrurile acestea, n-a priceput că realitățile profunde ale vieții și oamenii care le întrupează sunt paradoxale. Sfântul e și bun, dar și de o exigență teribilă, o exigență care începe, firește, cu el. El, desigur, e înțelegător față de situația nenorocită a fiecărui om care e de capul lui – căci sfântul nu poate să nu iubească omul, orice om, făptura lui Dumnezeu. Dar dragostea aceasta, a marii porunci, își închipuie Cioran că e rezultatul unei decolorări afective? Se cunoaște că niciodată, dar absolut niciodată, n-a luat o clipă măcar în serios porunca *„Iubește pe aproapele tău ca pe tine însuți"*. Ar fi văzut atunci ce eroism și ce ajutoare îi trebuie omului ca să izbândească în iubirea de aproapele. Să vedem însă și alte perspective și să-l ascultăm pe Claudel: „Tinde obrazul drept, spune Hristos. dar acesta este un gest ofensiv, încărcat de primejdie și de amenințare. Căci ne izbește peste obraz, dar noi țintim drept în inimă. Este o cale de *fapt*. Tinzând obrazul drept, ne conformăm atacului și dintr-un insultător al unui om facem insultătorul lui Dumnezeu. Nu mai sunt eu acela pe care l-a lovit violentul. El izbește în Dumnezeu, Care îi va da răspuns, cu siguranță, răspunsul dreptății sau, mai degrabă, nădăjduim, acela al dragostei."

Cum poate cineva să vorbească despre puterile și sentimentele cele mai înalte și mai eficiente ale omului într-o atât de totală necunoștință: sunt literalmente uimit! „Bunătatea" aceasta, pe care o ia în derâdere, e singurul mijloc adevărat prin care putem infirma egoismul, răutatea cuiva, de a sfărâma orice piedică, ori ceea ce a devenit exclusiv

între mine și aproapele meu; e *singurul* mijloc care poate afirma, mai presus de toate, unirea, comunitatea dintre eu și tu. Nu există alt mijloc de a reface din acest eu și tu, care au sărit în țăndări, pe *noi*, comunitatea, de a *dovedi* – dar ce greu e, Doamne! – că ofensa nu a biruit. Nu există alt mijloc ca doi oameni sfâșiați unul de altul să se reîntoarcă regenerați la sursele lor personale cele mai adânci.

Și acum iată din nou ce mai scrie Claudel, parcă tot în legătură cu lucrurile acestea: „De vreo sută de ani ne-au săturat până la îngrețoșare cu afirmația asta a belferilor că Creștinismul este o doctrină orientală, în genul budismului și al islamismului, o școală a resemnării, a fatalismului și a morții. Păcat, dar istoria Bisericii, de la începuturi și până în zilele noastre, ne oferă, dimpotrivă, spectacolul unei energii intense, al unui spirit întreprinzător la scara universală a unei activități spirituale, morale și materiale împotriva răului, a erorii, care n-a cunoscut vreun declin... În ce mă privește, eu cred că creștinismul e acela care a făcut Europa". Și în altă parte: „...creștinismul nu poate ceda nimic, afară de cazul unor motive puternice și printr-un fel de dispensă... e vorba de o responsabilitate veșnică. De aceea, într-un fel răsturnat decât teoriile socialiste, creștinul e atât de legat de întreaga materialitate a drepturilor sale civice, a bunurilor, de copiii săi, de patria sa. *Nu el e acela care depinde de toate acestea* (s.n.). Lui și nu altuia i-a dat Dumnezeu acestea în seamă".

Orice ar crede și ar spune cineva, nu poate fi luat în serios dacă nu ține seamă, dacă nu cunoaște adevărurile acestea grele, fundamentale. Altfel înseamnă a ne juca cu lucrurile cele mai serioase în papainoage, iar jocul e cu desăvârșire neserios. În această altă lumină, o serie de aforisme ale lui Cioran se dezumflă, se anemiază până la casexie. Exemple: „Se prea poate ca sfințenia să mă intereseze pentru delirul (*e un cuvânt care revine izbitor de des și, poate, semnificativ*) de grandoare ce se ascunde în

dosul acestor suavități, pentru avântul monumental, mascat de umilință, pentru voința de putere pulsând sub bunătate. (Pasajul acesta îmi amintește de criminalul lui Dostoievski, înduioșat de soarta unui șoricel)... De unde totuși compătimirea pentru sfinți, compătimirea noastră nemărturisită? A crede în ei nu se mai poate. *Le admirăm doar iluziile.* De aici pleacă acea compătimire..."

Compătimire pentru sfinți! Pentru sfinții aceștia care poartă pe umerii lor toate temeliile, tot universul de afirmări pozitive prin care stăruie, dăinuie efectiv Lumea, prin care Lumea nu e neant! Jocul e copilăresc, iar perseverarea... donquijotească. „Acel ce nu cunoaște dezgustul de sfinți este pierdut. Dacă nu m-ar apuca uneori o ură susținută de scârbă împotriva acestui doliu al inimii care e sfințenia, nici lepra n-ar putea fi numită boala căreia i-aș fi căzut pradă... Uneori toți sfinții laolaltă nu fac cât un presentiment erotic în înserări, iar alteori toate extazele lor nu echivalează încântarea unei singurătăți păgâne... Căci Dumnezeu este expresia *pozitivă* a nimicului". Și iată: „...ceea ce a adus *nou* creștinismul în lume nu este nici iubirea, nici păcatul, nici pe Dumnezeu și nici măcar pe îngeri. Toate au fost înainte și oamenii au trăit și au murit cu ele. Dar ei n-au trăit și n-au murit cu *voluptatea* de a muri. Sub toate inimile, creștinismul s-a instalat cu un spin". Concluzia: „Disprețuiesc pe creștini fiindcă pot iubi oamenii de *aproape.* Fără deliciile izolării, n-aș putea *ierta* nici un muritor". Aici mai bine decât în alte părți se vede limpede „culmea disperării" lui Cioran: e învrăjbirea cu sine, de unde învrăjbirea cu oamenii, cu sfinții și, evident, cu Dumnezeu; nu lupta cu păcatul din tine, ci învrăjbirea cu tine, ceea ce devine, de fapt, lupta cu Hristosul Care e pecetluit în adâncul fiecărui om sau, dacă vrei, o luptă cu *sinea* sa, care este principiul însuși al ființei, al realității ontologice în care suntem. Căci există o *sine* a noastră și a fiecăruia în același timp, ca un principiu transcendent și

permanent al ființei care se manifestă. Sinea aceasta care e veșnică și e universală, dar prin care totuși – când se depășește starea virtualităților – fiecare există, și numai prin ea, în domeniul său propriu, sinea aceasta e, în fond, Hristosul din noi, pe care l-au vădit, reeditând actul învierii, toți sfinții.

Cine nu e pe calea care duce către el însuși cel profund, către sinea lui, care nu e, într-un fel, *așezat* în el, în sinea lui, este riguros vorbind, nebun, adică e dublu – cel puțin dublu! –, e într-o duplicitate; și zic că e nebun pentru că poate, *sau își poate*, permite să spună *orice*. Și chiar dacă nu este nebun primejdios, ci unul obișnuit, vulgar, mascat de obișnuințe și convenții, nu e greu, totuși, să observi că în ceea ce spune sau face nu are sens, e lipsit de sens ca tot ce nu e situat în realitatea umană profundă. *Le style c'est l'homme* exprimă, în ultimă analiză, același lucru.

„În afară de materie, totul este muzică. Însuși Dumnezeu nu pare a fi decât o halucinație sonoră... Slăbiciunile pentru absolut îți dau gustul autodistrugerii. Și atunci îți apare, deodată, în minte imaginea mănăstirii și a bordelului (*confuzie de competența psihanalizei*). «Celule» de-o parte și de alta (*paralelismul e cam sumar*). Femei, tot așa. Dezgustul de viață crește atât în umbra curvelor, cât și a sfintelor... Oamenii vorbesc despre Dumnezeu nu numai pentru a-și «plasa» demența, ci pentru a o masca. Atâta vreme cât te ocupi de El, ai scuză pentru toate tristețile și singurătățile. Cum nu-i pronunți numele, ți se demască goliciunea nebuniei. Dumnezeu? O demență oficială (*curioase mărturisiri!*)... Imposibil să găsim gândirii alt rost decât acela de a te consola că nu ești Dumnezeu (dar nu știți că sunteți dumnezei)... Dezintoxicare de sfinte (*e o trăsătură de psihologie universală: omul spune tocmai la urmă ce a vrut de fapt să ceară ori să spună*) este lucrul cel mai greu, deoarece refuzând toate vacuitățile existenței lor, nu ne putem sustrage farmecului lor divin (s.n.)...

Nimic nu «înflorește» în Dumnezeu. Este un teren sterp ce se îngrașă din oftatele pământului. Pe întinderile lui cresc spini, florile de dincolo ale înfrângerilor de aici *(Pe culmile necredinței! Și când te gândești că fundalul tuturor realităților și realizărilor spirituale e încredere, e credință!)*. Nu iert niciunuia, nici unui mistic, de a nu se fi întrebat: ce începe după Dumnezeu? Ar fi descoperit probabil o muzică și cu ea lacrimi, din care se înalță crini... (*Romantism de fată de pension; de altfel, multe din... fulgurațiile lui Cioran au ceva de Album provincial; spun aceasta ca o caracterizare, nu ca o ironie*)... Asceza este negația biologiei (*ceea ce este o enormitate, afară de cazul când e făcută ca arta pentru artiști, și atunci e altceva. Asceza e o problemă a condițiilor creației și a stării, a treptei pe care ești efectiv și a aspirației. O asceză care distruge trupul «est une vérité dont on a abusé», este eroarea angelismului, a duhului înălțimii lucrurilor bine cunoscute celor care au o informație în acest domeniu*)... Ce este pentru un ascet toată lumea asta? O lumină ruginită, care se propagă în inimi și le macină într-o mină lentă și necruțătoare...

Asceza este un mod de a face loc lui Dumnezeu în lăuntrul ființei noastre (*asta da!*). Procedeul e simplu și sigur (*acum iar le încurcă*): secătuirea nemiloasă a tuturor energiilor, epuizarea ultimilor resurse sensibile, devastarea poftelor pentru ca un eros transcedent să împreune neantul individual cu neantul divin (*monumentale prostii și confuzii!*)... Dumnezeu nu și-a găsit un dușman mai înverșunat decât sufletul omenesc... Inserțiunea omului în devenirea universală este o zguduitură cosmică, ale cărei ecouri constituie coșmarul divin. Căci omul este un plus paradoxal în natură, tot atât de departe de aceasta, cât și de Divinitate. De când cu apariția *conștiinței* (*cum o fi explicând-o Cioran?*) s-au schimbat rosturile în cer și pe pă-

mânt. Și Dumnezeu a apărut în justa lui lumină: un nimic în plus".

Cioran se ocupă – să zic așa – de o sumă de probleme mari asupra cărora sunt cel puțin câțiva oameni care au meditat și au o experiență care nu poate fi ignorată sau anulată în chipul în care o face Cioran.

Nu ne putem lua libertatea, nici chiar cu riscurile unui cumplit ridicol, de a le expedia rapid. Improvizația lui Cioran are uneori haz și e plină de darurile unui copil teribil, dar e totuși o *improvizație* și nu e deloc genială, cum probabil își închipuie el. Improvizația e de ordinul unei virtuozități a îndrăznelii și al scamatoriei. Atâta tot.

Și nu trebuie să înșele pe nimeni, doresc și sper aceasta, deși primejdia acestor îndeletniciri e mult mai mare pentru el decât pentru alții.

* * *

Mă uit din nou peste pagini și peste sublinieri și mă întreb: cum e cu putință ca Cioran, care se exprimă aproape numai în paradoxuri, să fie atât de neînțelegător față de valorile vieții și ale spiritului, care *realmente* sunt paradoxale.

Valorile vieții, valorile spirituale – și, în cele din urmă, chiar valorile *materiale* profunde, mă gândesc la structura materiei, la electron, undă și corpuscul în același timp – nu sunt univoce, nu sunt „logice" ca un silogism, logica lor fiind mai mult lăuntrică și dinamică. Un gând al intimității tainice personale poate fi în același timp și în inima mea, dar și undeva în afară de mine. Experiența se poate face, se poate organiza, *trebuie organizată*, ca un gând mititel să trăiască în același timp în mintea a milioane de oameni.

„Mărindu-i-se întinderea pe suprafața totului, Dumnezeu este pretutindeni și nicăieri. Astăzi el nu este mai

mult decât un nicăieri universal și nici credința noastră mai mult ca un vag fără sfârșit (*afirmații gratuite!*). Pentru cine Dumnezeu nu este o persoană, pentru acela nu există Dumnezeu. (*Pentru toți creștinii Dumnezeu este o Persoană, Se manifestă cu atributele unei persoane*). Limitarea dureroasă în marginile personalității ni-l face atât de aroape și atât de necesar... Cu cât am vrut a-i da proporții mai mari cu atât ni l-am înstrăinat. De ce nu-l vom fi lăsat noi, mic și umil, în modestia lui cerească și l-am falsificat sub îndemnul unui orgoliu nemăsurat?"

Aceste considerații sunt o reverie strict personală și se referă la un Dumnezeu care nu corespunde nici unei concepții religioase, cu atât mai puțin concepției creștine.

„Ce voluptate dacă ai ajunge la un moment când în nici un fel prezența divină n-ar mai fi posibilă". Dar e cu putință acest lucru? Din tot ceea ce știm mai exact fiecare despre sine, despre oameni, despre istoria lumii, rezultă că Dumnezeu – indiferent de avatarurile lui, care ridică o problemă a treptelor de înțelegere și de sensibilitate – e o realitate fundamentală, inevitabilă a vieții, prezență irevocabilă. Înainte de orice, acesta e un *fapt*, o *constatare*. Nici o considerație nu poate face abstracție de acest dat.

„De aceea, lupta cu el..." Da, *lupta* cu el, pentru că e o realitate, nu o închipuire, o ficțiune. „Curios ce orbitoare este ideea asta de Dumnezeu! O neurastenie organică, fetală. Prezența ei în conștiință este un surmenaj continuu, o febră ascunsă și epuizantă, un principiu destructiv". Da, atunci când Dumnezeu e confundat cu o fantomă, cu un strigoi, cu o obsesie, cu o nerealizare care se răzbună mai cumplit decât desfrânarea. Câtă distanță de aici până la aceia care l-au mărturisit ca Dragoste de Dumnezeu! „Între viață și credință este o prăpastie insurmontabilă". O prăpastie! Pe ce oare se întemeiază Cioran făcând asemenea afirmații? Dar ce este viața dacă nu e afirmarea permanentă a unei încrederi într-o statornicie, într-o figură, în

repetarea unui azi și a unui mâine, într-un miracol care se reeditează.

„Dezacordul cu lucrurile este semnul evident al vitalității spirituale (*un romantism care e ca o fermentație în vid*). Și el triumfă în dezacordul suprem cu Dumnezeu". Aceasta e viziunea dia-bolică, despărțitoare, sfâșietoare despre lume. Nu e singura și, mai ales, nu este cea adevărată. Problema, dimpotrivă, e a *acordului*, dintre libertate și înțelegere, cu un univers care își are și el rosturile și normele sale. Dezacordul? E ca și cum m-aș *răzvrăti* că nasul meu nu e la ceafă și nu respir prin subțiori. E adevărat că e mult mai ușor să te răzvrătești când te încearcă zădărnicia „originalității" cu orice preț. E mai la îndemână, întorci totul pe dos și ai iluzia că ești important! Dar e o simplă iluzie, *hélas*!

Să ne înțelegem, una e nonconformismul, refuzul inerției, al platitudinii, și alta descoperirea, afirmarea și slujirea valorilor permanente, ireductibile ale vieții, ale existenței. Desigur, în realitatea concretă problema aceasta e complexă și e teribil de grea, vreau să spun că nu e de ordinul unei simple enunțări, nu e război verbal care poate face dintr-un răzvrătit un profesionist, un funcționar al răzvrătirii.

În toată zbaterea aceasta pe uscat e o sterilitate. Nici ideile, nici sentimentele acestea nu bat departe, nu deschid perspective. E o bătaie pe loc, o cazană zadarnică, se bate apa în piuă. Nu apare eliberarea, zborul, plenitudinea, și nici chiar moartea. Or, nu cunosc, nu îmi aduc aminte de vreun scriitor, poet, muzician, pictor sau chiar cercetător de laborator, de vreun *creator*, care să nu fi încercat sentimentul plenitudinii, al deschiderii și chiar al unei bucurii. De ce? Pentru că orice adevărat creator e în mijlocul unor realități, fie că le primește, fie că le refuză. Sentimentele sunt atunci puternice, loviturile viguroase, instrumentele, de acțiune și lucrarea, reciprocă, energică. Cioran e prizonierul unor ficțiuni, crâmpeie de idei, prizonierul unor

fantome, născociri proprii. Nu stă pe nimic, nu se sprijină pe nimic, se „luptă" cu un dumnezeu al închipuirii sale, cu un sfânt care nu există în realitate, ci e o... părere, cu noțiuni cărora singur le confecționează un înțeles, ca să aibă cu cine se lupta (exemple: *spiritul* este prin sine o renunțare, *eroismul* este o afirmație absolută construită pe negația individuației, *teologia,* negația lui Dumnezeu etc.). Cioran se află în mijlocul unor năluciri. Formulele sau formulările lui sunt deseori interesante, frumoase, am putea spune fascinante, dar pentru nivelul la care aspiră acestea sunt prea puțin, nu poate atinge centrul acela al omului, unde să spere vreun ecou, vreo transformare. Va rămâne de unul singur într-o exaltare în ficțiune, în minciună, căci e un simplu verbalism, mai mult sau mai puțin sforăitor. El declara că înțelege sau se comportă ca și cum ar înțelege, dar dă cu nuiaua lovituri în apă, „dărâmă", dar nu cade nimic. Care e, în definitiv, motivul cel mai profund, spiritual, firește, care explică situația aceasta, în definitiv lamentabilă? Cazul lui Cioran, în aventura unei generații și a unui tip de om, e, desigur, într-un fel, interesant, în sensul că ilustrează, eventual, aspirația de a-L cunoaște pe Dumnezeu în afară de Hristos, de Care, de altfel, parcă se ferește, abia pomenindu-L de câteva ori. Cazul lui Cioran ar putea fi oferit, la un moment dat, drept argument revelator pentru situația în care ajunge omul care nu primește – pricina nu mai interesează – pe Hristos ca intercesor între el și Dumnezeu. Încă mai profund vorbind, ceea ce mimează viața aceasta care se oglindește în *Lacrimi și Sfinți* e nerecunoașterea Sfintei Treimi. Spunând aceasta, îmi dau perfect de bine seama că o asemenea concluzie sau explicație trebuie să pară foarte bizară unui om care e departe de o astfel de problematică, unui om de cultură care nu a trecut pragul estetismului sau al disponibilității intelectuale, poziții pe care le socoate de un suprem rafinament sau singurele care oferă un teren unei discuții... re-

zonabile. Eu însă voi spune, cu toată libertatea interioară – ceea ce ar putea, de altminteri, figura și ca o notiță fugară într-un carnet de note personale: că pentru mine e prima oară când intuiesc, când înțeleg în chip viu, adânc, ce semnificație a avut efectiv, real, lupta aceea, cândva, pentru statornicirea dogmei Sfintei Treimi. Personal, am înțeles mai demult, în principiu mai întâi, și mai apoi pe câteva cazuri concrete, că nu numai în ordinea fizică există o legalitate, un sistem de puncte de reper, de puncte fixe, dar și în ordinea spirituală există o *structură,* niște norme, niște legi chiar, unele cu un caracter inamovibil, ireductibil. Lucrul acesta l-am înțeles nu numai teoretic, printr-o analogie sau inferență ineluctabilă, ci l-am înțeles în chip profund, printr-o experiență de viață bogată, substanțială. Totuși, sectorul acesta al *dogmelor,* al dogmelor creștine, mi-a rămas destulă vreme inaccesibil sub aspectul intransigenței lor. Că două lumi s-ar fi despărțit, bunăoară, pornind de la *Filioque*, mi s-a părut multă vreme excesiv, și uneori chiar absurd; ca atâtor altora! O vagă îndoială totuși că s-ar putea să nu fie chiar absurd nu m-a părăsit niciodată, pentru că, măcar ca o bănuială, simțeam că oamenii care au participat la această patetică dezbatere nu puteau fi niște nebuni sau imbecili, și că trebuie să fi avut și motive temeinice ca să nu cadă la o învoială.

În universul spiritual – ca și în cel material – funcționează o *structură* în care ceva nu poate fi decât așa și nu altfel. Cu toate acestea, „dogmele", când mă împiedicam de ele într-o meditație mai stăruitoare, parcă violentau totuși o anumită independență (independență sau anarhie? – pentru că nu poate fi vorba de ordine acolo unde nu funcționează anumite intransigențe; nu rigidități, ci: intransigențe) de gândire.

Îmi dau acum însă cu *claritate* seama ce anume înseamnă a face abstracție, în viața ta concretă, în acțiunile și gândurile tale, ce însemnează a nu primi pe Hristos

drept a doua Persoană a Dumnezeirii. Aici, în *Lacrimi si Sfinți*, consecințele impun faptul, restaurează un adevăr major, fundamental, esențial, ca o dovadă *prin absurd* folosită în matematici. Constatările ne conduc la recunoașterea misterului, a Tainei Sfintei Treimi, și, negreșit, în cele din urmă, la înțelegerea semnificației unor evenimente care n-au fost nici întâmplătoare, nici de prisos în emoționanta și agitata istorie a Bisericii și a lumii. Cei care au luptat atât de aprig, de hotărâți, de „absurd" de intransigenți pentru dogma Sfintei Treimi au avut această claritate supremă: a rătăcirii, a deznădejdii profunde în care se află un om pentru care Dumnezeu rămâne o abstracțiune. Fără îndoială, lucrarea lor stă sub semnul revelației, dar îmi permit să subliniez aici dimensiunea *practică*, și să atrag atenția că, în mod paradoxal, adevărul care necesită o formulare foarte abstractă este cel mai bogat în consecințe practice, în fizică și în ordinea „subțire" a existenței.

Henri Poincaré spunea că ipoteza învârtirii pământului în jurul soarelui e mai... comodă. E sigur însă că un adevăr cu cât e formulat mai riguros cu atât e mai bogat în consecințe practice. Atunci universul material și spiritual se explică, se vădește, se dăruiește. Nu trebuie să stai la *pândă*, să-i *furi* secretele, să-l jecmănești de bogății și de frumusețe, căci nu mai ești față de universul acesta într-o atitudine de adversitate, care, într-o dialectică complicată și cu un soi de maladie a afirmării de sine, ajunge la o negație, la faliment, la o haotizare, la o aneantizare.

Iată cam cum îmi apare mie zbuciumul steril al lui Cioran și al familiei pe care o reprezintă.

Ce semnificative apar acum rânduri ca acestea: „Va putea oare duce Dumnezeu toate lipsurile mele? Va putea el să se urnească sub povara atâtor tristeți?". Firește că nu, atâta vreme cât Dumnezeu e o abstracțiune, e nimicul, e neantul, e o Idee! Totuși, o lumină străbate și în această dezorientare atât de plină de tristețea pustiurilor interioa-

re, căci iată ce spune numaidecât: „Cine nu se gândește la el (*la Dumnezeu*) rămâne străin sieși. Căci Dumnezeu e singura cale de auto-cunoaștere, iar Istoria universală, descrierea formelor lui (*aici iar virează în vag, în inform*)".

Aici, Cioran se arată ca un somnambul, ca un hipnotizat. Merge bine până la un punct, până acolo unde ar trebui să-L mărturisească, să-L recunoască pe Hristos (vorbește doar mereu și mereu de Dumnezeu și de sfinții Lui), dar exact când suita gândurilor l-ar obliga să-I pronunțe numele, se derobează, alunecă, ocolește numele Lui, scăpând într-un vag, în nimicul de care e obsedat. Dar ce poți să faci cu un Dumnezeu nebulos, care e pretutindeni și nu e nicăieri? Perspectiva însă se modifică, atitudinea interioară se schimbă, ca și sensul cuvintelor, carnea lor, atunci când suferința ta stă în fața unui Dumnezeu întrupat, Care a fost realmente *omul* întreg, adică fiecare dintre noi. Atunci este evident că singura cale de „autocunoaștere" e acest Dumnezeu întrupat, Hristosul. Ce sens mai poate avea „Istoria universală, descrierea formelor lui?" – decât aruncarea în oceanul haosului, căci Istoria universală decapitată de un scop e haosul. Fără icoana de omenie și de plenitudine a sensurilor, care e Hristos, pecetluită în inima ta, omule, „Eternitatea este putregai la înaltă temperatură, iar omul un hoit descompus pe cadavrul lui Dumnezeu".

Personal, în culmea deznădejdii fiind – Dumnezeu ne și părăsește uneori, ca să reîmprospăteze chemarea în sufletul nostru – n-aș mai putea să vorbesc de Cioran, aș cârti însă ca Unamuno, spunând: „dacă neantul e ceea ce ne așteaptă, să facem ca aceasta să fie o nedreptate"; sau aș striga mai degrabă ca tatăl copilului aceluia îndrăcit: „*Cred, Doamne, ajută necredinței mele!*".

Cioran – nu e o întâmplare – e pasionat după muzică, e din familia acelor melomani care seamănă cu pasionații după droguri; muzica e pentru ei, fără să știe, un narcotic,

un stupefiant – și, firește, un univers de senzații și de idei, despre care ei cred că e, în cele din urmă, chiar Universul în esențialitatea lui. Iată câteva pasaje care revelează calitatea subțire a omului: „Meditația muzicală să fie prototipul gândirii în genere. Oare a urmărit vreun filosof un motiv până la capăt, până la epuizare și până la limita lui, așa cum face un Bach sau un Beethoven? Gândire exhaustivă există numai în muzică. După cei mai profunzi cugetători, simți nevoia s-o iei de la început. Numai muzica dă răspunsuri definitive... Beethoven a eliminat pe Dumnezeu din muzică (*eu cred că cele mai realizate părți din muzica beethoveniană sunt cele care sună ca o rugăciune*), din cauza predominanței elementului eroic. Până la el, ea exprima un regret plin de parfum ceresc. Năvala eroică a lui Beethoven a laicizat transcendentul într-o dramă umană. Nu cunosc o muzică mai *politică* decât a lui. Un triumf *asupra* lumii, dar nu *dincolo* de ea. Dincolo de lume? Dar Beethoven n-a avut un singur moment regretul paradisului... Așa mi-am închipuit totdeauna un muzician: un om care *aude* cu toate simțurile... Orga este o cosmogonie de lacrimi. (*Ce facem aici cu Bach?*). De aici rezonanța metafizică pe care în flaut și în *cello* n-o întâlnim, decât în expresia lirică și într-un tremur nostalgic infinit subtil, izvorâte din fiorurile transcendente ale inimii. (*Ce de confuzii!*). În orgă se auto-interpretează absolutul fără intermediul sufletului omenesc. Iată de ce este ea instrumentul cel mai puțin uman (*eu aș zice, eventual: omenesc*) și impresia stranie că nici un om (*aș adăuga: om fără nici un Dumnezeu*) n-a căutat cândva la el!... Deznădejdea energică a lui Beethoven te obligă să faci planuri de viață, și marșurile lui funebre sunt amurguri întăritoare, o muzică tonică, de eroism imanent, ce stimulează pasiunea pentru aparențe monumentale. Ce puțin îți spune Beethoven în clipe de mare detașare! Nu există nici măcar o aluzie la Dumnezeu în singurătățile sale. Fără geniu muzical, el

nu putea fi decât un tribun oarecare sau un hamal într-un port olandez... În afară de materie, totul este muzică. Însuși Dumnezeu nu pare a fi decât o halucinație sonoră".

Iată și alte însemnări cu accente revelatorii, aproape: „Dumnezeu pendulează între Rusia și Spania – între Dostoievski și El Greco. Țări *gravide* de Dumnezeu. Mai sunt și altele, dar ele nu-l poartă în măruntaie, ci se mulțumesc a-l cunoaște. Rostul unui popor în lume este să reveleze măcar un *atribut* al lui Dumnezeu, să ni-l prezinte într-o lumină sau într-alta, într-altă umbră, să ne descopere una din fețele lui ascunse".

Pasajul acesta îmi aduce aminte, între altele, de ceea ce îmi spunea un prieten despre o conferință a lui Berdiaev. Cu un gest patetic, din clasa tragediilor antice, și într-o atmosferă de înaltă emoție, Berdiaev rostise propozițiile acestea memorabile: „*Vous ditez «La douce France», et on dit «La belle Italie», mais nous disons: «La Sainte Russie»*!".

„Prin ateism, Dumnezeu se apără pe sine însuși de nimicirea prin credință... *Ovalul* nu este, la El Greco, produsul unei deficiențe optice, ci forma pe care o ia figura omenească tuguiată spre Dumnezeu... Rusul, sau spaniolul cel mai sceptic, este mai pasionat de Dumnezeu decât oricare metafizician german. Tot clar-obscurul picturii olandeze nu echivalează cu intensitatea dramatică din umbra arzătoare a unui tablou de El Greco sau Zurbarán... Orice sfințenie este mai mult sau mai puțin spaniolă. Acestui popor îi stă bine când e bolnav, îl „prinde" împărăția cerurilor... Deosebirea între Spania și Olanda este incomensurabilul dintre disperare și melancolie. Însuși Rembrandt ne invită să ne odihnim în umbre, și clar-obscurul său nu este decât un leagăn în care murim fără revoltă, fiindcă am trăit fără chin. Tot Rembrandt nu este decât *așteptarea* bătrâneții... Față de Renașterea italiană, el este un apocaliptic, iar față de spanioli, un gânditor calm și interiorizat. Dintre olandezi, numai el l-a înțeles pe Dumnezeu... ca o

germinație impalpabilă a clar-obscurului... Există alt criteriu în afară de apropierea de cer?... Englezii sunt un popor de pirați, care, după ce-au jefuit lumea, au început să se plictisească. Excesul de barbarie accelerează epuizarea vitală și neagă gustul pentru viață în culmile vitalității (*observația e foarte profundă*)..."

Chestiunea aceasta a plictiselii, a acelui „*ennui de vivre*" de care s-a vorbit cândva atât de mult, nu e chiar atât de simplă, căci semnificația ei profundă e, fără îndoială, de natură metafizică. Cioran intuiește ceva, dar viziunea lui îl împiedică să pună punctul pe i. „Între plictiseala care miroase a pământ a rușilor și între aceea parfumată a saloanelor engleze sau franceze, deosebirile sunt mai mari decât ar părea, căci, la amândouă, sursa este aceeași: inaderența sângelui la lume... De aceea nu este plictiseală care să nu reveleze două lucruri: corpul nostru și vidul lumii. (*În realitate, nu două lucruri, ci* două lumi, *căci ni s-a spus: «nu sunteți ai lumii acesteia». Aici e marea semnificație a plictiselii. De ce s-ar plictisi* omul *dacă* aici s-*ar simți în apele lui, în toate apele lui?*)... De ce ne plictisim mai mult, de aceea suntem mai puțin inconștienți... Dar care este spațiul plictiselii? Unde e *locul* ei natural?... Toată viața nu este decât o soluție a plictiselii... Îmi place să mă gândesc la *rădăcini* când e vorba de plictiseală. Cu atât mai mult cu cât și este întâia treaptă a dezrădăcinării din lume... Totul în viață e să știi plictisi *esențial*. Nenorocirea este că aproape toți oamenii rămân la suprafața plictiselii. Se cere mult stil pentru a vietui *urâtul substanțial*".

Când citești asemenea lucruri, e cu neputință să nu suspini: ce păcat că omul ăsta e, la rădăcina lui, prost orientat, sucit, împiedicat să țintească *drept*! „Înțelegi atunci pe un sfânt șantajist ca Léon Bloy sau pe un creștin anticreștin ca Nietzsche". Hm! Ce spui? Caracterizările sunt puternice. Nu e ușor să subliniezi, descoperind în două cuvinte

măduva unor existențe atât de complicate și extraordinare! Să continuăm, ca să cunoaștem omul cât mai complet.

„Remușcarea este flacăra neagră a inimii... Se prea poate ca Biserica să nu fie decât un moment al terorii... Nevoia de a profana toate mormintele, de a da viață cimitirelor într-un apocalips primăvăratec de sicrie. Există numai viață, în ciuda absolutului morții!... Ce transfigurată este sexualitatea pe o lespede de mormânt! ... Judecata de Apoi? Ei și! Dumnezeu să ne mai omoare încă o dată?... Haideți la Judecata de Apoi cu flori la butonieră... Cine nu bănuiește ce înseamnă așteptarea de fiecare clipă a Judecății este prea timid cu Dumnezeu și incapabil de această ultimă provocare. Nevoia unei răfuieli definitive cu patronul prostiei cosmice naște în suflet această așteptare ciudată... Nu trebuie să fii creștin pentru a te cutremura de Judecata de Apoi sau pentru a o înțelege. Creștinismul a exploatat numai o temere și o neliniște omenească, scoțând maximum de profit pentru o divinitate care și-a aliat, las și fără scrupul, teroarea".

E aici, în cuvintele acestea, o îndrăzneală pe care nu doresc să o subestimez, care trezește în inima mea o cutremurare pentru accentele ei de blasfemie, dar și o încredere că un asemenea om poate fi totuși mai aproape de mântuire decât s-ar părea, căci s-a spus: *„Pentru că nu ești nici rece nici cald, te voi zvârli!"*. Dar este totuși efectiv o îndrăzneală? În anii din urmă, în fața unor primejdii *reale,* în fața unor amenințări grozave, imediate, câte îndrăzneli nu am văzut topindu-se ca ceara lumânării și câte eroisme n-au murit chiar înainte de a se schița bine primejdia! Pentru că, vezi, eu știu din rugăciunile lăsate tocmai de aceia pentru care martirajul nu a fost o simplă vorbă donquijotească și care au spus: „Doamne, sunt prost de nu mă vei lumina Tu, și slab și neputincios de nu mă vei întări Tu". Și mai știu că Frica e lăsată ca o mare încercare, în sensul că e *singura* situație a vieții omenești din

care orgoliul nu poate să scoată nimic, singura situație pe care orgoliul nu o mai poate escamota; frica e o slăbiciune totală, o covârșire totală, un leșin al tuturor îndrăznelilor. Văzând în anii din urmă atâtea primejdii și spaime, nu teoretice sau intelectuale, ci rele și iminente, adeseori mi-am spus: ce ne vom face totuși noi, cei care dădeam din colț în colț și tremuram ca frunza din cauza unei alarme de avioane sau a unei bătăi în ușă la miezul nopții, din cauza unor glume, în fond, în comparație cu Judecata aceea de care ni s-a vorbit, pe care o luăm ca poveste și despre care vom descoperi cândva că a fost o poveste adevărată? Haideți la Judecata de Apoi „cu flori la butonieră"! E frumos spus și aș dori din tot sufletul meu s-o pot face, dar mi-e tare teamă că nu cei cu îndrăzneala asta de vorbe vor nimeri atunci butoniera, ci ceilalți, care cu altă îndrăzneală l-au iubit, cu frică și cu dragoste, pe Dumnezeu, în adâncul inimii lor smerite și curate. Pentru că nu cu flori retorice putem noi, oamenii, „să luăm cu asalt împărăția lui Dumnezeu!".

Încă o dată gândește-te și așează-te în situația reală, în ipoteza că Apocalipsa este o poveste adevărată, și să vezi atunci cum ți se ridică părul măciucă și-ți zboară toate florile de la butonieră! Nu cred că e realist să luăm lucrurile acestea cu ușurință.

Și iată cum sună acum rândurile acestea, care parcă și le adresează lui însuși: „Ironia este un exercițiu al neseriozității metafizice. Eul convertește lumea în neant, pentru că ironia nu-ți dă senzații de putere decât atunci când nu mai există nimic. Perspectiva ironică este un subterfugiu al delirului de grandoare. Eul devine *tot*, pentru a-și consola inexistența. Ironia se ridică la seriozitate metafizică atunci când sfârșește în viziunea implacabilă a nimicului. Tragicul este stadiul ultim al ironiei".

Dar ce este, în fond, în definitiv – mă urmărește metafora „florile la butonieră"! – Judecata de Apoi? Nu poate

fi decât dobândirea definitivă a *sensului.* Sensul, iată viața veșnică, și floarea, încă de aici, de la butonieră.

„Una dintre sursele nefericirii este că înăbușim prea multe dorințe criminale. Dacă am da drumul instinctului distructiv, de câte «complexe» n-am fi scăpați! Și de câți indivizi! Dezgustul de oameni izvorăște din refularea pornirilor criminale. Ce deschisi am fi umanității dacă am fi putut sancționa pe loc pe toți cei ce au intrat în sfera scârbei și urii noastre! Ființelor pe care nu le-am omorât, le purtăm cadavrele în suflet, și exaltările descompunerii alcătuiesc mizantropia. Fiecare om este un călău ratat". Și asta e o „floare la butonieră", e unul din acele sentimente și porniri „teribile" pe care atâția intelectuali romantici, cu alură de îndrăzneli și perversități, le-au arborat gălăgios și ostentativ, ca să sperie... burghezul. Burghezul? Sau ca să se sperie pe el însuși, imaginându-se un canibal, un câine mușcând dintr-un hoit. E un romantism care a substituit geniului, ingeniozitatea; puterii, îndrăzneala nerușinării, sentimentelor adevărate, o contorsiune lamentabilă!

În realitate, oamenii nu comit crime, *crime,* nu de teama sancțiunilor, ci pentru că în viața din ei tresaltă o teamă, teama depusă acolo, că o crimă alterează substanțial propria noastră existență, care intră într-o stranie dezagregare. Macbeth nu este o ficțiune, nici Rascolnikov!

„Ceea ce mă separă de viață și de tot este bănuiala plină de groază că Dumnezeu ar putea fi o problemă de a doua mână. Și această îndoială – lucidă până la demență – îți încrucișează brațele: ce se mai poate face? Frivolitatea existenței să fi atins până și pe Dumnezeu? Boala inesențialului să fi afectat esența?"

Într-adevăr, cu cât ar fi mai grozavă – cu toate păcatele noastre de care va trebui să dăm socoteală – situația noastră, dacă n-ar exista Dumnezeu!

„Conversiunea este o *sarcină* dusă la bun sfârșit". Toți purtăm *sarcina* aceasta, dar... e un car; și câteva pagini mai încolo, parcă o preciziune, ca un ecou, poate fără să-și dea seama. Ce spune aici, răsună dincolo, când nici nu te aștepți, într-un soi de propoziții bizare rătăcite într-un text cu care nu mai are nici o legătură, s-ar zice: „Când nu realizezi nimic din chemările imperativului tău ideal, când deviezi de la destinația ta primordială, decăderea continuă te plasează într-o distanță de viață care fixează o idiotenie inspirată".

Și din nou problema „crimei", care e un caz mai particular al faimoasei întrebări: „putem face orice?" – la care marele Pavel a răspuns simplu și categoric, în sensul că totul ne e îngăduit, dar nu totul ne e de folos; la care și Dostoievski a răspuns cu o întreagă literatură edificatoare.

„Dostoievski este nedrept cu Rascolnikov; îl face să se prăbușească pe un *adevăr*. (*Da, dar nu pe adevărul pe care îl vede Cioran, din perspectiva lui romantică, ci pe adevărul experienței de viață că o crimă săvârșită alterează omul, iar restaurarea e dificilă, imposibilă fără Dumnezeu*). Căci distincția între oameni, împărțirea lor în două tabere, care îndreptățesc teoretic crima (ce nu se poate îndreptăți teoretic?), e un adevăr care nu poate fi tăgăduit. De o parte este mulțimea, care trăiește după legi mecanice, automatizată și cu nici un drept care să depășească limitele naturii. De cealaltă parte, cei câțiva cărora totul le e permis (*Totul le e permis? – Bine: totul le e permis,* dar *nu totul le e de folos*), fiindcă ei spală prin tragedia și tensiunea vieții lor rușinea naturii și mediocritatea existenței".

Problema e capitală, iar soluția aleasă decide destinul fiecăruia; și aici găsim unul din punctele nevralgice ale lui Cioran și ale altora. El persevereză însă: „Numai în măsura în care urăști oamenii te poți considera eliberat. (*Ce iluzie! Învrăjbirea cu oamenii e o foarte mare nenorocire*

personală). Sunt atâtea alte lucruri care se cer iubite! (*Cred și eu, dar dacă nu reușim să avem sentimente umane față de semenii noștri înseamnă că, pe undeva, este un viciu de fond*). Ce rost are să te mai încurci cu ei! Trebuiesc urâți ca să avem libertatea de a adera la perfecțiuni inutile... Este o lipsă de distincție și de gust în orice aderență la umanitate".

Și, cu toate acestea, ființa, *Realitatea* comportă și un element *uman* care, orice ar spune Cioran, este esențial, și mă mir că nu-și dă seama!

„Nu sunt atât de nefericit pentru a fi poet... dar nici atât de indiferent pentru a fi filosof. Sunt însă destul de lucid ca să fiu condamnat". E o luciditate luciferică, un soi de lumină neagră, ca o căldură obscură. Totuși, nu știu dacă e chiar atât de „lucid" încât să fie condamnat, dar eu regret că, în realitate, nu e *destul* de nefericit ca să fie poet și atât de poet ca să fie profet. Și mă mir că nu a ajuns, chiar în cartea aceasta, în cele din urmă, după atâta dezgust, după atâtea nostalgii și imprecații, la marea poezie, la *marea frumusețe*. El este încă, în întregime, prizonierul binomului acesta: bine și rău, el este încă prizonierul Legii, ca în Vechiul Testament. *Le mal n'a pas devoré le mal.* Aspiră, zvâcnește, dar rămâne în lanțuri: „Este de un farmec straniu să te năpădească în mijlocul unei biblioteci, cufundat în lectură abstractă, urmărind subtile și inutile probleme filosofice, un dor nestăpânit de întinderi dezolante, să irumpă pustiul la nu știu ce capitol dintr-o logică. Atunci se întorc toate lucrurile pe dos, iar o problemă te mai interesează doar transfigurată în absurditate... În toate lucrurile se ascund flăcări, căci groaza descoperă universul ca un început de incendiu. Destul să se frângă echilibrul panicii și armonia formală a terorii, ca munții să devină scântei și stelele scrum. Și după astfel de clipe, greu ai mai putea găsi în suflet altceva decât o aspirație după întinderile deșertului".

Ce sfânt spunea? – „omul are două aripi: harul și libertatea". Cioran nu e lipsit de aripi, dar sunt încă ne-potrivite, incongruente, incomensurabile, precum cercul și diametrul său!

„Senzația asta stranie și chinuitoare de curgere a vidului în nopți singure și nemiloase... Ce teroare tăcută îmbibă întunericul, îmbracă inima și paralizează creierul? Sau, parcă, se despică în bucăți imensitatea neagră și se prăvălesc stânci de întunecime peste incendiul ascuns al pământului... Fiecare noapte este un univers în doliu, o măreție de ireparabil. Izvorul cosmic al groazei purcede din noaptea fără de început cu care Dumnezeu a dat întâia bătălie".

E izbitor faptul acesta, cum nu iese la lumină, cum rămâne în tenebre, în tenebru! Aspirații, nostalgii, anvoleuri, și totuși! Păcat!

„Fiecare om ispășește – de la naștere până la moarte – păcatul de a nu fi Dumnezeu. (*Cioran nu știe că omul e un dumnezeu creat*). De aceea viața nu este decât o continuă criză religioasă, superficială la credincioși, zguduitoare la îndoielnici... Față de ceea ce ar fi trebuit să devenim fiecare, viața nu este decât un morman de ruine... Voluptatea puterii mărită până la demență nu se poate satisface în această lume... Viața are seducții de delir în care Napoleon pare un impiegat. Și de aceea, când înjurăm spre cer, o facem cu dreptul omului ce poartă povara altuia. Dumnezeu bănuiește ce se întâmplă cu noi, și dacă l-a trimis pe Isus (*Cioran scrie mereu Isus, cu un singur î*) să ne preia din dureri, a făcut-o din remușcare, iar nu din milă". Cei care sigur cunosc această chestiune mai bine decât Cioran, care îi ignoră sistematic și suveran, spun: „din dragoste". Dar nu mai e cazul unei controverse! Mai ales că: „...înjurăturile sunt mai aproape de Dumnezeu decât teologia sau meditația filosofică. De altfel, înjurăturile, în grade diferite, lui și numai lui i se adresează". De asta

Îl înjură Cioran pe Dumnezeu, în calitate de *vecin,* de rău vecin, de vecin care e *alături,* e peste drum. Îl înjură! – dar de câte ori nu L-a pus la îndoială!

„Nu interesează dacă există sau nu există Dumnezeu (*în realitate,* numai *asta interesează*), ci numai dacă *rezistă* avântului și singurătății noastre. Fiind o funcție a deznădejdii, el ar continua să existe pentru cei atinși de acest rău incurabil, chiar când am avea probe precise despre inexistența lui. (*Tare aș vrea să cunosc și eu aceste probe ale lui Cioran, dar el face numai afirmații fără acoperire*). Și, la drept vorbind, orice lucru servește de argument pro și contra lui. Căci tot ce există dezminte și confirmă Divinitatea. În aceeași clipă, blestemul și rugăciunea sunt egal îndreptățite. De pot fi făcute deodată – cu o mână amenințând, și cu alta însemnând o cruce –, te-ai apropiat până la identitate de Echivocul suprem și pari a fi Dumnezeu de câte ori nu știi dacă exiști sau nu".

Ce să te mai *apropii,* căci, în momentul când cu o mână faci cruce și cu cealaltă amenințî, ești însăși *Duplicitatea,* în Persoană, echivocul în Persoană! Dar Cioran nu poate păstra măcar o clipă nici un fel de echilibru, nici pe acela răsturnat pentru care pledează, parcă, și de care parcă s-a apropiat, căci iată ce scrie în aceeași țesătură de gânduri: „Forța asta absurdă care te face să-l strângi pe Dumnezeu la piept, ca pe o ființă scumpă în agonie, să-i ceri o ultimă dovadă de dragoste, să-l turtești din patimă nemărginită și să rămâi cu cadavrul lui în brațe... Și apoi să fugi, să fugi, de teamă că oamenii ar găsi și pentru el un sicriu... „.

Dincolo de înfloriturî, e aproape o mărturie de dragoste.

* * *

Mânat de un gând prin labirintul acesta care e cartea *Lacrimi și Sfinți,* am ajuns cu lectura, cu răsfoitul și subli-

nierile mele, la capătul ei. Câteva pagini au mai rămas totuși; și câteva sublinieri de creion albastru, ca niște dâre groase de azur. Dar nu mai e loc, loc potrivit și pentru ele. La ele am să renunț. N-am să renunț însă la două pasaje mai lungi, pe care am fost nevoit să le trec. Cu unul îmi propusesem să închei, dar intenția mea a fost depășită; iar pe celălalt nu l-am putut împleti nicăieri. Iată-l mai întâi pe acesta: „La orice grad de cultură și de oricâte subtilități ai fi capabil, dacă nu te gândești intens la moarte, rămâi un inconștient. Un mare matematician – și care este numai atât – e mult inferior unui țăran care suferă primitiv pe chestiunile ultime. În general, știința a îndobitocit oamenii prin reducerea conștiinței metafizice (*Să spun oare că gura păcătosului adevăr grăiește?*). Când s-ar putea spune, la un moment dat al construcțiilor matematice, cuvântul *moarte,* atunci aș abandona totul pentru inutilitățile acestei științe! Dar ea e recomandată chiar pentru a uita teroarea cosmică. Oamenii de știință sunt niște copii bătrâni, care nu trebuie luați în serios decât în momentele «cetățenești» ale vieții. Universul nu merge spre formulă, ci spre poezie".

Și celălalt pasaj pe care îl pierdusem pe drum: „Cu cât nebunia e mai gravă și mai adâncă și cu cât rezonanța ei se întinde spre zonele imemoriale ale sufletului, cu atât se instaurează ea mai mult în centrul ființei divine. Când, printr-o catastrofă mentală, întorci spatele tuturor semnificațiilor și refuzi un sens naturii și omului (*e bizară destăinuirea asta a lui Cioran*), Dumnezeu este singura prezență care poate să umple izolarea incurabilă a demenței (*apoi virează sub plafonul primei înălțimi, primei înălțări*). Religia este un mod (*un mod!*) de a fructifica nebunia latentă, iar bisericile sunt ospicii necompromițătoare. (*De fapt, Biserica e un univers, universul uriașei lucrări mântuitoare*). Ele îngrădesc elanurile singulare ale muritorilor, legalizează porțiile de otravă transcendentă și opresc ast-

fel transformarea lumii într-o casă de sănătate. (*Viziunea e cel puțin parțială, dacă nu complet falsă, pentru că, admițând aspectul teratologic al lumii, e totuși cu neputință oricui să nu recunoască fața cealaltă, a devotamentelor, a sacrificiilor, a frumuseților emoționante, a suferințelor străluminate, a nobleței foarte normale a omului*). Meritul religiei este de a fi știut să dea o direcție nebuniei, de a o fi administrat în folosul comunității și de a fi bătut monedă din Dumnezeu". Și pagina aceasta se încheie așa: „Este o *regulă* generală printre sfinți ca, ori de câte ori își aduc aminte de revelația principală a vieții lor, să-i podidească lacrimile...".

*

* *

Cartea *Lacrimi și Sfinți*, cu sublinierile mele, s-a sfârșit, nu însă și tot ce vreau să spun despre „cazul" acesta care ilustrează o anumită mentalitate, mult mai generală decât s-ar crede, și o situație în care se găsesc mulți intelectuali ai veacului nostru; mentalitate și situație în care se amestecă, în doze felurite, autenticități și surogate alcătuite din reminiscențele unei literaturi patronate de Rimbaud, „*ce mistique à l'état sauvage*", cum îl numește Claudel, și reflexele confuze ale pledoariilor lui Donatien Alphonse François *Marquis* de Sade, care, direct sau prin interpuși de a doua mână, au alimentat imaginațiile și perversitățile, adeseori copilărești, ale atâtor literatori. Mi-aduc aminte, de la o sindrofie, de un bătrân grec cu cioc, care, fumând, învârtea metanii de chihlimbar și povestea despre controversele sale „teologice" cu Patriarhul din Istanbul, și pe care l-am surprins la un moment dat, când, din nebăgare de seamă, se credea singur în biroul amfitrionului, șterpelind discret o carte renumită pentru obscenitățile ei, pe care

a strecurat-o în buzunar cu un gest și cu o expresie a figurii de nepovestit...

Cioran ilustrează în aria noastră românească, de proporții mai reduse, tipul, sau un anumit tip al omului din Renaștere, al cărui faliment total și chinuit îl trăim noi acum, cu o atât de, să zicem, dramatică zvârcolire; falimentul omului care, nemaiputând sau nemaivoind să fie Om, închipuindu-și că e prea puțin lucru, a visat să fie *supraom*, stăpân al Universului și al Lumii, ca un Dumnezeu, stăpân al propriului său destin și al... Fericirii, care – vai! – nu este, nu poate fi decât un anumit fel de a fi cu adevărat tu însuți, nefardat. Omul acesta, teoretician al umanismului, sau al neo-umanismului, mai târziu, adică făuritor al unei concepții care reduce orice lucru la un punct de vedere exclusiv uman – consecințele au fost incalculabile! – a rămas la un moment dat singur, s-a descoperit *singur*. Iar când omul rămâne singur, cotropit, covârșit de sentimentul izolării și al absolutei singurătăți, singur, fără nici un alt sprijin decât ideile sale, pierde simțul propriei sale realități, devine în fața propriilor săi ochi un soi de fantomă, o imagine de vis, căci numai sub presiunea puternică a unei transcendențe persoana noastră capătă consistență, soliditate și trăiește în chip viu, discriminatoriu, ceea ce suntem efectiv și ceea ce ne închipuim că suntem.

Totuși, la început – când a ieșit din pântecul gravid de Dumnezeu al Evului Mediu –, omul Renașterii nu încetase să creadă în ceva, chiar când era ateu precum acei, cum spunea Unamuno, „*veritables athées qui sont follement apris de Dieu*". Incandescența Evului Mediu ținea încă fierbinte vatra interioară a omului, care era cald încă, fierbinte chiar, ca o pâine, și nu căldicel, călâu.

Cu timpul, omul s-a răcit însă, s-a înecat, a naufragiat în șovăieli, în incertitudine, în provizorat, devenind un intelectual, un castrat al credinței. Procesul acesta, zbuciumul acesta, firește, nu a fost lipsit de interes și de măreție chiar,

mai puțin poate în perioadele de criză, de febră acută, caracterizate prin cinism, decât în fazele celelalte, în care omul deznădăjduit de „formula" lui de viață a recurs la soluția care i se prezenta drept cea mai evidentă și mai simplă: răsturnarea valorilor, răsturnarea *tuturor* valorilor. Dar dacă *Persoana* este condiția pentru ca omul – individul, dacă vrei – să ia act de problemele lui *reale,* e de la sine înțeles că perioadele și fazele acestea, de care pomeneam adineauri, succesive și întrepătrunse, au însemnat, dimpotrivă, un vast proces de depersonalizare, de depersonificare chiar.

Cunoașterea aceasta filosofică– pentru că *trăirea* a cedat pasul în toată această lungă vreme, din ce în ce mai mult și mai grăbit, *cunoașterii* abstracte, filosoficești, cunoașterea filosofică, așadar, nu trebuie să uităm, e o cunoaștere *omenească,* în care intră libertatea omului, dar nu ca într-o revelație; ea nu e o revelație, ci e un exercițiu liber, o acțiune cognitivă, asupra revelației. Ea a fost un joc *secund,* o speculație, însă nu o sursă originară de fapte și experiențe, cum e revelația.

Omul acesta al Renașterii, în chip paradoxal, cu cât suna în trâmbițele și surlele lui osanale vieții, cu atât secătuia și se depărta mai mult de izvoarele vieții. Iar îndepărtarea de viață e o boală alimentată de o curiozitate... bolnăvicioasă, specifică atitudinii nemetafizice, și de o tendință de a *explica* totul, semnul neurasteniei, al neputinței de a suferi incertitudinea, simptomul unor goluri, al unor deșerturi interioare, al unor grave sincope interioare. Și așa precum, în ordinea fizică, întunericul provoacă o neliniște, o incertitudine, tot astfel neliniștea, incertitudinea, *angoasa* de care s-a vorbit atâta e semnul caracteristic al unui soi de *întuneric* metafizic; al lipsei de har, dacă vrei să-ți spun cuvântul adevărat.

În chip prematur, ca să zic așa, omul acesta a naufragiat într-un infern, în infernul acesta care, la limită, nu

poate fi decât învesnicirea aberațiilor omenești. Mai mult, în cele din urmă, chiar această cunoaștere filosoficească (expresia am auzit-o la un bătrân călugăr și mi s-a părut mult mai evocatoare decât „cunoașterea filosofică") a degenerat, căci ceea ce fusese cândva cea mai înaltă *Știință*, înțelegerea vieții adică, a devenit „înțelegerea" naturii, știința fizicului, Fizica.

Aș putea oare să spun, într-o viziune măsurată cu viziunea Apocalipsei, că în vremea noastră se încheie procesul acesta de acaparare a ordinii metafizice de către ordinea fizică, determinată de Păcatul dintru început? Separarea aceasta a rodit, ca o floare, ceea ce înțelegerea istorică obișnuită – ce cruntă ironie! – a numit „Renaștere"; Renașterea aceasta în care, de fapt, omul cel mai viu a murit, ca să lase niște fantome, niște strigoi, niște „morminte văruite", care sunt cărturarii și fariseii epocii *moderne*. Și pentru mine nu este deloc o simplă întâmplare că tocmai Renașterea e cea care descoperă, dezvăluie legătura ciudată, misterioasă, între nașterea *individului* – a unității anarhice – și nevoia de profanare a sacrului, atât de semnificative în răzvrătirile și crimele acestei lungi perioade; prelungindu-se până în zilele noastre.

Chiar încercările, ca o reluare a unor amintiri, în arte mai ales, de a restitui vieții semnificațiile ei sacre nu au mai putut fi, în această lungă perioadă, de aproape o mie de ani, decât o sanctificare simbolică – imagini, și nu *semne* simbolice – însă despre o transfigurare a vieții, despre o trăire exemplară a ei prin simbolurile realității nu a mai putut fi vorba niciodată.

În concluzie, aș spune că această Renaștere, lungă și complexă perioadă a istoriei, e Piesa, e drama în care s-a jucat Pierderea credinței. A credinței care nu este un sentiment, căci, deși în ea e angajată sensibilitatea noastră, ea nu ține de registrul durerii și al plăcerii, adică al claviaturii întâmplărilor psihologice, ci în această credință e implicată

întreaga noastră ființă, toate puterile spirituale ale omului. Ea presupune o transfigurare a tuturor aspectelor existenței noastre, pătrunderea într-o altă ordine, a semnificațiilor și a articulației acestor semnificații. Credința este efectiv în stare să transforme omul, nu schimonosindu-l cu teroarea unor „adevăruri" cerebrale, impuse din afară, ci oferind înțelegerii lui nestânjenite, libertății lui, subordonarea, slujirea mai exact, a realității ontologice.

Aceasta nu mai e o *supunere,* ci o slujire, este *exigența* reclamată de recunoașterea ordinii spirituale. Atitudinea justă, recunoașterea că viața se află irevocabil implântată în enigmatic a fost treptat, treptat înlocuită – printr-o reacție și o pedalare crescândă împotriva acestui mister esențial și primordial – cu o altă atitudine din care a ieșit lumea matematicii, a fizicii, a artei, a politicii, și chiar lumea „religioasă" așa cum o cunoaștem noi astăzi, un univers *adăugat* sau substituit celuilalt. Iar pentru că și această lume are o figură, o ordine, un plan – căci e o construcție, o creație –, omul Renașterii, prin excelență ingenios și imaginativ, a sfârșit prin a o lua drept bună; a lua drept bună ceea ce e, totuși, prin toate atributele, prin procesul verbal al concepției sale și prin certificatul său de naștere, o *ficțiune.*

Orice om care a avut însă o experiență de viață tragică – și multora din zilele noastre le-a fost dat să o aibă din plin – poate afirma cu putere că nu lumea construită de noi e realitatea cu care ne întâlnim în chip zguduitor, serios, teribil. Viața nu e un roman, ci o realitate teribilă. Iar întâlnirea neașteptată cu ea a fost întotdeauna un șoc, o izbitură grozavă, din care omul a ieșit ori nebun, ori reînnoit, renăscut, dacă nu a crezut într-un vis, ci în realitatea însăși. Abia acum, după aproape o mie de ani, redescoperim, altfel decât sub forma unei bănuieli sau a unei ipoteze, că ceea ce ne obișnuiserăm să numim realitate, lumea exterioară sau lumea construită de noi, nu este

rânduiala esențială, ireductibilă. Abia acum începem să ne dăm seama că tot universul acesta re-construit e mai mult un surogat, o carcasă, o schelărie de hangar, în care nu ne putem adăposti cum credeam, pentru că este rodul îndoielii. Atât filosofia Renașterii, în mod paradoxal, cât și, mai târziu, Știința – știința *exactă* – au fost rodul acestei *îndoieli,* adică al dorinței de a dobândi, de a afirma o *certitudine* în locul celei care se prăbușea sau se prăbușise odată cu anemierea sau pierderea credinței. Așadar, în mod paradoxal, această Știință, mândria noastră, este, într-un fel, opera incertitudinii și a îndoielii, ceea ce unii savanți au și început să observe. Firește, nu vom asista, cum își închipuie unii, la un dezastru al științei sau la un faliment al ei, ci numai la o rectificare a unei idolatrii, în sensul că ne vom da seama la un moment dat că postulatele științei nu pot înlocui punctele cardinale ale credinței.

Toată opera rezultată din această fugă de noi înșine, din tăgăduirea unor date fundamentale, din lupta cu noi înșine, cu ceilalți, din lupta fățișă cu Dumnezeu, în cele din urmă, stă mărturie pentru setea nepotolită după un infinit iluzoriu, care se îndepărtează ca o Fata-Morgana. De ce? Pentru că în intimitatea omului a pătruns treptat, treptat anonimatul, acel *nimeni,* iresponsabilitatea, la toate nivelele, care l-a caracterizat pe omul modern – fiul Renașterii.

Omul acesta, mai bine zis acest portret reprezentativ despre care vorbesc acum, și care mai stăruie în noi ca un avatar, nu este oare tocmai omul care a experimentat neantul, după mărturia atâtora? E semnificativ faptul că nu știu să se fi vorbit vreodată în istorie cu o mai mare competență decât acum despre Neant și Nebunie. Am să stărui puțin, pentru că și nebunia e un fapt, o experiență care dezvăluie ceva din omul secret și esențial.

În această ordine de idei și dintr-un anumit punct de vedere, aș putea să spun că nădejdea și credința sunt reac-

ții normale – ale unei firi, ale unei așezări sănătoase, ontologice – când viața e amenințată; nu numai a ființei în realitatea ei, ci și în trupescul, fizicul ei. Dar și nebunia este reacție tot la o situație în care viața e primejduită, amenințată ca o entitate antropologică într-o dramă fundamentală, însă dincolo reacția e declararea eșecului total, întrevăzut ca o ultimă lumină.

Întrebarea tragică – simptomul premergător al nebuniei –, la care, în cele din urmă, omul Renașterii n-a putut răspunde, e: cine e acesta care zice „Eu"? E tocmai nedumerirea pe care o resimte în chip violent și exasperat, ca o dezorientare definitorie, în cele din urmă, nebunul. În acest absolut al singurătății, totul este cu putință, în sensul că omul poate să-și permită orice, să facă și să spună orice; e semnul *dezordinii,* al haosului. Nebunul se simte gol, are pudicități și impudicități extravagante (cum arată nu numai clinica, dar și o parte a literaturii), se simte inconsistent, e transparent ca o sticlă, nu mai are nici o limită personală și nu mai are nici o posibilitate de a mai fi stăpân pe *gândurile* sale; e stăpânit discreționar de gândurile care altădată se numeau duhuri, e stăpânit de duhuri.

Astfel, nebunia este, esențial vorbind, o mistificare (faptul că *misticismul* are o rădăcină comună cu *mistificarea* arată încă o dată că orice realitate spirituală e cu o relativă ușurință degradată, vulgarizată, sau poate fi), mistificarea unui conflict și a soluției adevărate pe care o reclamă acest conflict.

Am să reproduc aici, ca o paranteză, niște rânduri dintr-o nuvelă care ilustra puterea prefăcătoriei, și pe care le-am notat pe o foaie de hârtie rătăcită: „Spunea că, în cele mai multe cazuri, boala – nebunia – este încheierea unui lung șir de prefăcătorii, uneori conștiente. Brezis pretindea că un om se poate preface și fără să vrea... că intenția nu este o condiție necesară prefăcătoriei... Este adevărat că, sprijinit pe această idee, a vindecat mulți pacienți

cărora, cu o răbdare infinită și cu o iscusință diabolică, le smulgea masca. Leacul – spunea Brezis – stă în puterea pe care o ai de a-l învinge pe bolnav și de a-i descoperi cele mai perfide planuri, de a-i ghici cele mai stranii intenții, de a-i da pe față toate înșelătoriile sale". Așadar, vindecarea nebuniei ar fi ca o dezvrăjire, ca destrămarea unui miraj, ar fi o capitulare; și, la limită, ca o vindecare totală, profundă, metafizică, o capitulare în fața lui Dumnezeu.

Pagina aceasta m-a impresionat – deși întrevăd că problema e mult mai subtilă și mai complexă –, pentru că mi-a adus atunci aminte de o istorisire din care mi-am dat seama cum, la rândul său, un om „normal" poate apărea în fața unui om duhovnicesc ca un apucat, ca un „nebun". Într-adevăr, odată, departe, într-o mănăstire, am asistat la o dispută, pe o chestiune aflată atunci la ordinea zilei, în care un prieten al meu înfrunta niște călugări. Discuția era foarte aprinsă, și prietenul meu se lupta singur – singur! –, perseverând, dar fără nici un ecou. Rezemat de pervazul ușii, sta tăcut un călugăr, bucătarul, cu polonicul în mână. Când focul discuției și al înfruntării era mai în toi, bucătarul se desprinse din cadrul ușii și, apropiindu-se de prietenul meu, îl luă de braț, zicându-i: „Dă-te bătut, frate! Dă-te bătut!". Intervenția aceasta, care mi-a amintit-o pe aceea a starețului Zosima aflat în mijlocul fraților Karamazov, care se certau, mi-a arătat că leacul nebuniei e să te lași biruit de Dumnezeu. Aici ar mai fi nimerit să ne gândim și la problema comunității, a comuniunii, a refacerii acelui *noi* din tu și eu. Dar să închid paranteza și să mă întorc la mistificarea aceea, a unui conflict profund, cât și a dezlegării lui.

Vezi, nu există conflict, oricare ar fi înfățișarea exterioară, care să nu fie, în fond, însuși *conflictul,* unicul conflict, conflictul cu noi înșine, care ne desparte, care ne sfâșie interior. Orice conflict, așadar, participă, își are originea, rădăcina, în acest conflict fundamental. Afirmația se înte-

meiază pe analiza unor fapte profunde și gingașe, iar eu o consider incontestabilă. Ea nu este străină de o experiență mai vastă, universală, sintetizată în formularea Păcatului originar. Această poveste, să zicem, acoperă și dă expresie unui fapt misterios, resimțit ca o realitate profundă imposibil de tăgăduit. *Păcatul* acesta apare ca o excomunicare din noi înșine, dintr-o realitate a noastră mai profundă decât cea obișnuită, cu care suntem familiarizați în fiecare zi, apare ca o *izgonire,* ca o izgonire din noi înșine (tratatele de psiholoige vorbesc azi în mod curent de un Eu superficial și de un Eu profund, distincție pe care oamenii duhovnicești au făcut-o demult). E un fapt: suntem luxați din cadrul, din *chipul* nostru originar, din icoana noastră de omenie, decăzuți din umanitatea noastră, dintr-o *altă* stare, în care am fost și pe care o recunoaștem, în anumite situații, ca pe o virtualitate. Care e Chipul acesta, starea aceasta? Dă-mi voie să-ți răspund dintr-o dată și în modul cel mai simplu: e Hristos. În această privință, pe temeiul Scripturii, care ne vorbește de o stare paradisiacă, de Împărăția cerurilor care se află în noi, există o documentație care ne arată că aici nu e vorba de metafore, ci de o realitate fermă. Ea nu este inaccesibilă și neverificabilă. Putem astfel afla și cunoaște că acest conflict de care vorbeam e o dramă adâncă, adeseori ignorată în resorturile ei, pricina atâtor ratări și a atâtor vorbe în vânt. Suntem chipul și umbra lui Adam dedublat și sfâșiat de păcat și trăim povestea lui fără să ne dăm bine seama. De aici sentimentul profund, mărturisit de unii, al omului condamnat, al culpabilității. Nebunul trăiește faptul acesta în chip tragic, ca un deznădăjduit, necunoscându-i răscumpărarea. Deznădejdea lui e un fenomen de limită, împins până acolo unde, declarat sau nu, se simte *urmărit,* se simte eroul unei *infracțiuni,* al unei crime.

Medicii, naturaliștii, vorbesc adeseori despre stările *anormale* ca despre niște *experiențe* ale naturii, care ne infor-

mează, prin contrast, despre situația *normală*. Cazurile anormale apar atunci ca o developare, ca o amănunțire a unui fenomen complex, unitar, solidar ca un tot. Nebunia e și ea o asemenea experiență. Adevărul complet nu poate fi separat însă de implicațiile metafizice, religioase, ca să spunem cuvântul exact, căci omul e o făptură esențial religioasă, care resimte profund dependența de o ordine care îl depășește, dar cu care formează un tot și cu care e solidar.

Omul în păcat e în plin conflict cu el însuși, e răzvrătit, despărțit de acest tot, de această solidaritate. E spiritualmente singur, iar în această singurătate se elaborează nebunia. E vorba de o fatalitate? Organismul spiritual al omului e echipat cu mijloace de apărare, dar ele se cer validate, puse în situația de a reacționa pozitiv.

Renașterea – ce ironie! – e toată această perioadă a unui proces de estropiere a sensibilității metafizice și de anemiere religioasă, de înlocuire a lui Dumnezeu cu idolatria Omului, omul *alfa și omega*. Renașterea a substituit, treptat, treptat eroismului creștin, *Pasiunii* Evului Mediu, o vitalitate socotită mai aptă să realizeze viața omului. E adevărat că *pasiunea* devenise un indiciu al agravării *conflictului*, al adâncirii divorțului lăuntric între chipul profund al omului și jocul său secund. Astăzi, când experiența noastră în această privință a crescut, ne dăm seama că pasiunea, care nu mai este pentru adevăr, nu exprimă personalitatea noastră și nu este deloc un act al libertății noastre. Dimpotrivă, pasiunea ne apare ca o constrângere, ca o cursă în care cădem prin împuținare, nu printr-o amplificare, printr-o înstrăinare de noi înșine. Parcă *altcineva* ni se substituie și ne împinge să acționăm, să făptuim. Înțelegi de ce toți oamenii Renașterii, fără nici o excepție, au vorbit de un echivoc, de o duplicitate ascunsă, misterioasă, și mai ales – cu cât semnificativ orgoliu! – de demonul, de *daimonul* lor interior. În schimb, nu există nici un om duhovnicesc – ei stau sub un alt semn – care să vorbească acest limbaj. Câți

literatori însă nu au trăit drama „marionetei", câți n-au fost efectiv niște marionete – geniale uneori – care, după consumarea acestui joc secund, am să spun diavolesc, n-au supraviețuit apoi decât sub forma unor epave, a unor carcase lepădate, aruncate, ca niște cadavre vii.

Toate aceste cuvinte evocă și pentru alții, cu siguranță, atâția scriitori și poeți pe care cândva i-am admirat cu frenezie!

Din cultivarea, deliberată mai târziu, a pasiunii care se opune rațiunii, rațiunii dumnezeiești, s-a născut toată problematica iraționalului, și ea interesantă, negreșit, dar speculată până la un fel de demență, și care nu a dat nici ea rezultatele scontate. Omul a rămas descumpănit; altfel, dar tot descumpănit. Tot din pasiunea aceasta s-a născut și dăruirea, abandonarea în prezent, prezentului, clipei, fără nici o grijă și teamă de viitor. S-a dezlănțuit o luptă împotriva creștinismului, care a îmbrăcat toate formele, de la lupte fățișe până la toată claviatura artelor și stupefiantelor – ingenioase perversități.

De aici, în sfârșit, toată această ficțiune imensă în care a intrat omul modern – împins până în pragul unui grozav faliment – din care nu se va putea întoarce la realitățile majore, la *concretul* existenței decât redescoperind în chip viu calea întoarcerii către sine însuși. În orice caz, restituirea problemelor adevărate, în aria culturii, nu o vor putea face decât oamenii care, printr-un concurs de împrejurări, vor redescoperi chipul lui Hristos, icoana umanității lor. Astăzi, după rătăcirea individualistă și colectivistă, sper, uneori îmi pare inevitabil, să ne întoarcem la o înțelegere religioasă a vieții. Dar nu e suficient. Problema – dă-mi voie să o enunț într-un fel izbitor – e: o *reîncreștinare a lumii,* a omului, pentru că omul se naște cu o vocație religioasă, dar creștin trebuie să *devină,* să se facă.

Suntem, istoricește vorbind, moștenitorii unei ereditați culturale, spirituale, încărcate de incalculabilele consecințe

ale *conflictului* pe care încerc să-l lămuresc. Cât e de gravă, de serioasă această moștenire, am văzut, chiar la nivelul sensibilității noastre românești, în *Lacrimi și Sfinți*, mărturie exemplară și semnificativă. Criza pe care o străbatem acum – de fapt, e o cascadă de crize – e aceea a neputinței de a retrăi și de a înțelege – din punctul acesta de vedere, comunismul e o farsă – unitatea omului, în timp și spațiu. Nu mai avem simțul comunității omenești, al solidarității de destin, al *catholicos*-ului, al universalității chipului omenesc, ci pe acela al diviziunii dintre noi – națiuni, rase, grupuri politice etc. – o perspectivă pulverizată, atomistă a lumii. Evident, problema nu este de a trece la o generalizare, adică la o altă ficțiune, cum e, de pildă... internaționalismul; problema e o înțelegere paradoxală în care sunt implicate, în același timp, nu ca o contradicție, ci ca o sinergie, *persoana* și *universalul*. De fapt, trebuie redescoperit secretul acesta: cu cât e afirmată mai cu putere Persoana, cu atât valorile universale sunt afirmate și ele și puse efectiv în circulație. În special noi, românii, ne găsim, din acest punct de vedere, care este esențial, într-o situație, aș putea spune, jalnică, pentru că asistăm de ani de zile la un soi de sinistră improvizație și aventurism; mă refer la propunerea iluzorie și devastatoare de a „începe o viață... nouă" cu fiecare generație. Câteva generații de-a rândul și-au închipuit că pot inaugura o viață nouă pentru poporul român, dar viața nu ține de *arbitrar*, nu este ceva care se poate elabora în oficiile de partid. Ea este un trecut, o tradiție în care se află exprimat un sens, o experiență vastă, mult mai vastă decât aceea a unui grup izolat, care se sprijină pe o concepție integrată fără exagerare unei viziuni cosmice. Viața e o problemă de constante; însuși progresul nu poate avea vreun sens fără niște puncte fixe. Viața e o litanie, o dezvoltare prin creștere, prin reluări a unor teme fundamen-

tale. Principiul său activ e desăvârșirea, nu improvizația de figuri, de forme instabile, fără rădăcini.

Ideea unei deveniri fără o *realitate* esențială este un nonsens, e plină de contradicții intestine. Dar cu *Panta rhei*, formula lui Heraclit atât de des vânturată, nu se poate înțelege temeiul Credinței în realitatea comuniunii cu întreg universul, material și spiritual, în putința de a lucra în timp pentru eternitate.

În omul Renașterii s-a cultivat mai ales, sub toate formele (să nu facem abstracție nici de implicația sexuală, care a devenit obsesivă), sentimentul posesiunii, degradat, deteriorat mereu, în vreme ce omul de credință îl resimte pe acela al dependenței, al reciprocității, amestecul inefabil de siguranță și așteptare, de neliniște și de pace. E adevărat că deznădejdea, zbuciumul, ca aspecte ale vieții moderne, sunt, într-un fel, mai bune decât conformismul și indiferentismul perioadei din jurul anului 1900, bunăoară, pentru că această *disperare* – când nu e o voluptate a negației, ieșită dintr-un vid și generatoare de neant – nu este străină cu desăvârșire de neliniștea religioasă.

În jurul anului 1900, ateismul și creștinismul erau deopotrivă confortabile; se putea vorbi de un ateism confortabil și de un creștinism la fel. Acum, această înspăimântătoare situație s-a schimbat. Astăzi, tragicul nu se mai naște dintr-o plictiseală, plictiseala că nu se întâmplă nimic, ci se naște dintr-o alarmantă instabilitate a unei furtuni de evenimente. Obligația unor angajamente în viață, în răul sau în binele care se amestecă mereu, a devenit din ce în ce mai imperioasă, iar numărul celor căldicei se împuținează, și n-ar fi de mirare să ajungă neglijabil. Experiența tragicului se generalizează și se impune ca o problemă de conștiință chiar celor care nu sunt încă direct atinși. S-ar putea să fie începutul unui proces de regenerare spirituală. Mă exprim cu prudență, dar în sinea mea cred într-o regenerare. Rezerva mea ține de faptul că, cel

puțin deocamdată, suferința noastră nu e *pentru* Dumnezeu, deci nu e un spor al sentimentului de responsabilitate față de noi înșine și față de ansamblul comunității, dar s-ar putea să devină, cu timpul. Suferințele noastre sunt deocamdată provocate de noi înșine, ca un bumerang al prostiei și nemerniciei. Omul e propriul său călău, iar suferința apare ca o *stupiditate* jalnică. Or, această stupiditate funcționează ca un ecran în raport cu înțelegerea mai profundă, în economia vieții, a parametrului suferinței.

Suferința este însă simptomul unei prăbușiri, al unei lichidări, dar și al nașterii unui nou ev, despre care a vorbit în chip profetic Berdiaev.

O renaștere creștină? Da. Evident, nu mă gândesc la un creștinism romantic, la un creștinism stil Renan, sau al suspinelor și ochilor dați peste cap, la o formă fadă, ilustrată de o literatură cu bătrâne doamne și pensionari, la un creștinism cu un „Dumnezeu intendent pentru menținerea ordinii între etajele sociale", cu onoruri oficiale și mai mult sau mai puțin dependent de vigilența poliției. Un creștinism religie a femeilor, a bătrânilor, a burghezilor speriați de un cataclism. Am motive să cred că în zilele noastre sporește numărul acelora care se orientează cu seriozitate și pricepere către soluțiile pe care creștinismul le oferă vieții. Cei care și-au închipuit că se pot „aranja" cu aspectele virulente ale vieții, că pot folosi Biserica drept un instrument politic în slujba feluritelor meșteșuguri de dominare sau confuzii, își vor da seama că lucrul nu e totuși posibil, chiar dacă se găsesc tranzacționari și chiar trădători. Și burghezul, și comunistul, care pe față sau în ascuns scontau pe o lovitură de grație, vor descoperi că, de fapt, porțile iadului nu pot birui Biserica, adică singura modalitate de *a fi deplin* a Omului.

Cel dintâi reușise cu mult mai mult să anemieze organismul omenesc al Bisericii, într-un joc de confuzii psihologice, de ipocrizii, de țeluri nemărturisite. Lupta fățișă,

la scară mondială, împotriva creștinismului, împotriva lui Dumnezeu, cred că va revitaliza conținutul creștin al omului. Mă întreb adeseori dacă, în ultimă analiză, comunismul nu va fi fost în funcțiunea sa istorică mijlocul de a reîmprospăta niște probleme adevărate și esențiale. Afirmația, socot, ar merita un examen mai serios. Și nu pot să nu mă gândesc, chiar și în fuga condeiului, la subtila observație a lui Alain, că „chiar politica, subiect sfâșietor, nu ia amploarea pe care o numim filosofică decât prin conflictul permanent între politică și religie", iar noi ne găsim tocmai într-un asemenea conflict. Pentru mine este o certitudine absolută că dacă sarcina noului ev care se va deschide va fi restaurarea Omului – și nu văd să poate fi alta, pentru că în feluri deosebite și în Răsărit și în Apus, Omul a ajuns de nerecunoscut –, apoi această restaurare nu poate fi, indiferent de forme și formule, decât o lucrare a creștinismului în care există mereu resurse de regenerare.

E adevărat, creștinii, ca oameni, au greșit grav de atâtea ori, ca niște trădători, iar Unamuno scria pe bună dreptate: „Lepra aceasta care roade de atâta amar de vreme creștinismul a ieșit din abaterile creștinilor. Și e un mare mister faptul că trupul social regenerat prin botez și prin tainele Euharistiei, și care a avut Crăciunul și Paștele, a ajuns în halul acesta. E semnul unor mari trădări din partea creștinilor".

Da, e adevărat, creștinii sunt răspunzători de abaterile, de crimele și de devastările pe care le-au comis, și nu Hristos sau Testamentul care le-a fost încredințat și care nu poate fi depășit, în nici o privință, de nici o teorie sau construcție omenească. Dar nu e mai puțin adevărat că creștinismul în amplitudinea și înălțimea lui e o problemă de limită și un *proces,* o economie a mântuirii; și ar fi o eroare gravă în raporturile noastre cu el și în raporturile noastre cu noi înșine să ne închipuim că e cu putință aici, în ordinea aceasta lumească și istorică, să realizăm *raiul*

pe pământ. Această eroare, care este de asemenea o moștenire a Renașterii – și îmi pare rău acum, că trebuie să o spun, pentru că am aerul că ponegresc această epocă, și dintr-o pornire obsesivă îi arunc în sarcină toate ponoasele, ceea ce nu e adevărat –, nu mai trebuie comisă. Trebuie, adică, să ținem seama că suntem încă sub o stare de păcat. În special toate romantismele, amplificate în monstruozități sociale – am văzut – sunt picnite de acest viciu fundamental: nu țin seamă de înclinația noastră încă foarte puternică spre păcat. Eroarea e astfel dublă, întâi că nu ținem seama că *„Împărăția cerurilor e în voi"*, iar nu în afară, ca o posibilitate de organizare politică, și în al doilea rând pentru că ea e o problemă de limită, a creșterii interioare până la măsura desăvârșirii; și, bineînțeles, o problemă a păcatului. Creștinii sunt, suntem, niște păcătoși, inclusiv sfinții, care dăruiesc mereu credința, cum se *dăruiește,* cum se comunică viața, dar se impune discriminarea, distincția că printre păcatele lor nu există deznădejdea, care înseamnă de fapt o pecetluire a noastră în păcat, o solidaritate inexpugnabilă cu el. Noi, ceilalți, stăruim în păcat până la pervertire, până la distrugere, până la o conștiință de justificare a păcatului. Păcatul sfinților nu merge niciodată până la o despărțire de Dumnezeu, ci e o problemă a nedesăvârșirii. Dezastrul nu e să păcătuim, ci să ne hrănim din păcat, să ne lipim interior de el până la identificare, până la pierderea răspunderii sau a nădejdii. Așa că dezastrul în care ne găsim astăzi, în care se găsește lumea, nu e atât al mulțimii păcatelor, cât al solidarității noastre permanente, netulburate, cu ele. Convingerea profundă că numai în creștinism, în împăcarea cu Dumnezeu este posibilă restaurarea omului, și nu pe itinerarul schițat în *Lacrimi și Sfinți,* care este al unui fals eroism, care este, în fond, un scepticism camuflat, amestecat cu o deznădejde mai mult sau mai puțin ipocrită, fardată cu o disperare pe care îmi permit să o primesc sub

beneficiu de inventar. Brutalități exercitate asupra unor ținte împăiate, cinisme și teorii într-un talmeș-balmeș cu femei, cu sfinți și cu sfinte, rafinamente și barbarii, confuzii înspăimântătoare, iată cum îmi apare această spovedanie a lui Cioran, grimat ca Borgia!

* * *

Dar cartea aceasta a lui Cioran, cu tot avântul ei adolescentin și neconvingător, îmi solicită și alte gânduri, care, văd, au rămas pe dinafară, fiindcă sunt mai mult crâmpeie de gânduri. Cum însă scrisoarea aceasta nu e un studiu – Doamne ferește! – te rog să ai răgazul să mă urmărești până la capăt, până voi fi spus, într-un rezumat concentrat, aproape tot ce mi-a stat pe suflet și mi-a fost la inimă.

Iată, mă uit din nou la *Lacrimi și Sfinți*, în care, la fiecare pagină, te întâmpină numele lui Dumnezeu și considerații asupra celor, oameni și evenimente, ce sunt în legătură declarată cu El, și mă întreb ce drum, ce salt au putut să facă oamenii de la smerenia și frica de a rosti numele Lui, la îndrăzneala de a se „ocupa" de El și de economia Lui? Ce distanță, ce haos, de la o afirmație ca aceasta: „viața e o liturghie", adică de la conștiința că fiecare gest și gând al nostru trebuie și are o semnificație în Dumnezeu, până la destrăbălarea, căci nu pot s-o numesc altfel, de a trăncăni verzi și uscate și a da din mâini și din picioare ca o paiață! Vom mai ajunge oare iarăși să ne dăm seama în chip profund că a gândi *asupra* lui Dumnezeu e un nonsens, că, propriu vorbind, nu există un alt fel de a ne gândi la Dumnezeu decât a ne ruga neîncetat lui Dumnezeu și că nu putem vorbi despre lucrurile Lui decât meditând ca într-o rugăciune? Claudel spunea că Biblia trebuie citită în genunchi, și s-ar putea spune că orice gând care nu are la temelia lui rugăciunea e o scamatorie, un joc deasupra vidului. Mai putem însă noi pri-

cepe astfel de cuvinte, noi, care ne bălăcim în apele necredinței și am ajuns să născocim atâtea bazaconii?

Gândim?! – punem degetul la tâmplă și spunem prostii peste prostii! Ce înseamnă a gândi, dacă la bază nu stă nici o realitate, ci simple jocuri ale unei fantezii despletite? Ce înseamnă teoria jocurilor? Poezia e un joc, arta, un joc, filosofia, un joc! Dar o propoziție cuprinde atâta adevăr câtă smerenie, câtă dragoste, câtă credință, câtă rugăciune îmbibă. Aceasta nu e o *altă* perspectivă, ci e singura perspectivă, în care celălalt nu e victima unei înșelătorii. Nimic nu e adevărat dacă nu e conform cu niște criterii veșnice, și a gândi nu poate fi decât efortul de restaurare a omului în figura lui fundamentală și inexpugnabilă. Toată lumea aleargă după „originalitate" și chiar filosoful caută pentru faima lui mai degrabă eroarea, vreo eroare nouă, decât, ceea ce a devenit rușine, să rediteze un *adevăr* spus și de alții – deși noutatea nu este totuna cu adevărul. Cei mai mulți au ajuns la căutarea unui verbalism care să dea iluzia gândirii, la procedee de sugestii, de hipnoză, la răscolirea unor ieftine sentimente și resentimente, generatoare de penibile confuzii. În omul modern s-a spart, s-a descumpănit unitatea armonioasă instinct-inteligență. Inteligența, în ceea ce are ea înnăscut, preciza Bergson, este cunoașterea unei *forme,* instinctul implică o cunoaștere a unei *materii,* dar sunt lucruri pe care numai inteligența singură e în stare să le caute, dar pe care, prin ea singură, nu le va găsi niciodată, lucrurile, instinctul singur le va afla, dar el nu le va căuta niciodată. Nu voi intra într-o discuție, dar cercul vicios e izbitor. Pentru mine s-ar pune aici problema *instinctului religios,* implicat în aspirație și posibilitatea cunoașterii *Realității,* să nu zicem încă integrale, dar efective. Nu e vorba de vreo introspecțiune ca un exercițiu inutil, ci e vorba de condiția care ne dă posibilitatea întâlnirii cu planul *semnificațiilor.* Nici gândurile, nici sentimentele nu pătrund până

în adâncul nostru, dimpotrivă, se interpun, dacă nu se îndeplinesc anumite condiții. Rugăciunea este altceva. Ea pune în mișcare resorturile profunde ale ființei noastre, și efortul de cunoaștere se înscrie pe alte dimensiuni. Aș vrea să crezi și să simți că acesta nu este numai *un fel* de a vorbi. Cine a surprins vreodată modalitatea mai ascunsă a soluționării unei probleme sau motivarea unei acțiuni spontane va înțelege bine ce vreau să spun. În asemenea situații sunt angajate resorturi foarte profunde ale ființei noastre, care nu mai au de a face în nici un fel cu jocul.

Există de bună seamă o ierarhie a *înțelegerii,* căci nu toți oamenii sunt la fel de echipați în demersul cunoașterii. Întrebarea pe care vreau s-o pun însă este ce înțeles poate avea la un moment dat expresia „experiență adevărată", limpezită de hățișul erorilor și al inutilităților? E clar că într-o asemenea situație trebuie să intervină, să participe și alți factori, și alte posibilități ale ființei omului, decât cele cunoscute omului obișnuit. E logic, e strâns, e clar, nu? S-ar putea să nu fie convingător. Am să procedez atunci altfel. Să presupunem că cineva zice în sinea sa *cred în Dumnezeu*, dar în același timp e, totuși, dublat de mirarea că e chiar el acela care rostește aceste cuvinte, care parcă n-ar fi ale libertății lui, cele mai interioare, mai personale, și aceasta nu pentru că realitatea sa cea mai tainică și mai esențială ar fi misterioasă, insesizabilă, ci pentru că aceasta e situația lui, treapta pe care se găsește. El nu a ajuns la relația originară între Dumnezeu și om, și el, la rugăciune. Îți dai seama că *trebuie* să existe un moment, o altă stare, o altă situație când certitudinea care naște afirmația: *eu cred în Dumnezeu* nu mai e deloc străină de certitudinea mea că sunt om, și că ceea ce decide caracterul de *evidență trăită* al conținutului acestei propoziții nu mai e deosebit de curajul, de efortul, dacă vrei, de a afirma: *eu trăiesc.* Îți dai însă seama că trebuie să existe un moment în care Dumnezeu e un dat imediat al consti-

inței omului, o Prezență, Realitate – o realitate suboectivă dacă vrei să întrebuințăm și acest cuvânt care a provocat atâtea încurcături – o realitate subiectivă permanentă însă, care se impune cu aceeași intensitate, cu violență chiar (descoperirea de tine însuți, manifestarea noastră *personală,* nu e adeseori ca o explozie, ca o violență?), cu aceeași evidență ca și realitatea propriei tale prezențe, a persoanelor care te înconjoară, a lumii fenomenale care e împrejurul tău. Noi aparținem însă unor generații care au uitat de Dumnezeu, de Dumnezeul cel viu, care nu mai au sentimentul prezenței Lui, care au trăit viața lor pe cont propriu, ca pe o socoteală individuală. Noi suntem din categoria celor care vor „probe", „dovezi", care cer „explicații", care alungă „misterul" și fac lumină, care în fond nu cred în nimic. Noi am ajuns aproape, aproape la un refuz organic al miracolului, deși este evident că ne întâlnim cu el la fiecare pas, și că toate aspectele vieții sunt implântate adânc în el. *Trebuie* să fie o... explicație, iată cuvântul magic, iată superstiția cea nouă. Desigur, există mereu niște explicații, dar ce explică ele? Adevărul este că, pe măsură ce ne cunoaștem, misterul invadează mai impetuos, mai incontestabil. Dar chiar tu, probabil, te îndoiești în momentul acesta că eu fac aici altceva decât să teoretizez. Într-un fel, nu mă mir, căci ești contemporan cu o Teologie care s-a transformat dintr-o trăire, dintr-o experiență, într-un *Tratat* în care dogmele sunt... explicate rațional, științific chiar, ca un sistem, ca niște definiții, ceea ce e aproape o prostie, care, sub atâtea condeie pe cât de râvnitoare pe atât de neîndemânatice, sunt chiar niște prostii. Nemaiputând *dovedi* cu propria noastră existență, trebuie să administrăm altora probe teoretice, deși, la capătul tuturor... dovezilor, Dumnezeu nu *este,* ci apare cel mult posibil, *poate să fie,* atâta tot.

Substratul tragic al acestei cărți, substratul deznădăjduit e lipsa credinței și neputința ca ea să se nască. Printre cre-

dincioșii de azi se înmulțesc cei care cunosc teologie, științe naturale, geografie, astronomie, geologie, dar, vorba lui Dostoievski, toate bune, dar în Dumnezeu crezi? „Dovezi" nu pot aduce cei care nu sunt atei, cei care au o sensibilitate religioasă, cei care justifică credința cu argumente de care mai mult ei au nevoie, căci chestiunea aceasta e mai altfel, și chiar cu totul altfel. „Că există credincioși – scrie un faimos eseist din vremea noastră – și că sunt fericiți este fără îndoială un soi de dovadă în favoarea Bisericii. Dar există credincioși? Toată lumea îmi spune că sunt; eu n-am cunoscut niciodată. Practicanți, da; dar nu e același lucru. Pentru a ști ce este credința, și dacă e credință, trebuie vorbit cu inima deschisă cu credinciosul. Dar aproape toți sunt ca niște morminte. Să fie dintr-o pudicitate sau dintr-o ipocrizie? Ei se feresc. Poate că vorbind realmente despre ei înșiși ar încerca aceeași tulburare ca și cum ar umbla goi pe stradă. De asemenea, nu e sigur că cel mai îndrăznet coboară vreodată în adâncul lui lui însuși". Nu știu ce impresie poate crea altora o astfel de declarație, dar mie mi-a pricinuit o perplexitate, tulburând ceva în sufletul meu. Eu totuși am cunoscut și cunosc, nu sfinți – cine poate să-i cunoască până nu-i descoperă însuși Dumnezeu? –, dar *credincioși* creștini ancorați cu putere în credință, cu toată viața lor înrădăcinată în Hristos. Nu se văd? Nu-i știe lumea? Da, nu-i știe. Dar aici nu e o chestiune de certificate sau ceva ca la iarmaroc: poftiți, intrați, aici e... etc. Pentru o lume lipsită de probleme interioare, de nevoi duhovnicești, ei nu există și nici nu vor exista, deoarece, ca și în artă sau în cercetarea științifică, nimic nu există dacă nu există ochiul care să vadă și priceperea care să deslușească. Lucrurile s-ar schimba dacă oamenii ar simți nevoia să ceară, să bată ca să se deschidă, dacă i-ar împinge dinlăuntru niște probleme efective personale. Pe „totul de-a gata", „totul electric", aici nu e nimic de făcut...

Dar să ne mai întoarcem puțin la problema noastră centrală, aceea a regăsirii noastre personale, pe care au răscolit-o Lacrimile și Sfinții și pe care n-am pierdut-o nici o clipă din vedere. E potrivit, socotesc, să înțelegem că noi, fiii risipitori ai gălăgiei, ai tumultului, ai vieții revărsate în stradă, în piețe publice, să înțelegem, zic, că viața spirituală e o problemă, esențial vorbind, de *concentrare*. În ziua în care vom înțelege puterea *concentrării,* vom fi asemenea copilului care jucându-se cu lupa în bătaia razelor de soare, descoperă că există un punct în care e cu putință să țâșnească flacăra. Risipirea întreține nebunia, demența, balamucul. Regăsirea nu e cu putință în afară de exercițiul adunării din împrăștiere și de un soi de asceză care nu e deloc compatibil cu modul nostru de viață, deși cei mai mulți cred că asceza e o absurditate, o bizarerie, chiar o nebunie. Dar ce este asceza? În fond, există o seamă de condiții în care se realizează luarea omului în mâinile sale, în care se realizează ieșirea din prolixitate, din confuzii, din balamucul de fiecare zi, în care ne-am înecat, ieșirea din vâjâiala gândurilor, din furtuna sentimentelor despletite și a pasiunilor inutile sau păgubitoare. Asceza nu e o instrucție cazonă, ci e o foarte suplă problemă personală, care trebuie să conducă la o reașezare în natura noastră adevărată, care s-a deteriorat într-un soi de bătaie de joc de noi înșine, într-un joc facil cu ispitele și chiar cu perversitățile. Prin teoriile refulării, ale restrângerii libertății individuale am ajuns robii, victimele ieftine, în fond, ale unei prostii patente. Firește, orice încercare de a introduce o disciplină în viața personală are și niște aspecte exterioare, care, privite din afară, pot stârni nedumeriri, dar lucrul n-are nici o importanță când rezultatele interioare sunt evidente. Evident, o asceză nu e o gimnastică suedeză, ci se înfiripă și se dezvoltă din dragoste pentru cele dumnezeiești, dinlăuntrul omului. Asceza nu este o ipohondrie spirituală, vreo obsesie – Doamne ferește! –

sau vreo slăbănogire a puterilor trupești, dimpotrivă, este o echilibrare, o împuternicire, nu pe linia sportivă, firește, ci ca să absorbi și să dai ceea ce cu adevărat hrănește viața ta și a altora. Evident, trupul, într-o lucrare de asceză, își are partea lui de atenție cu cât suntem mai *trupești,* mai înclinați spre poftele cărnii, căci realitatea asta este: trupul, frumusețea trupească a fost invadată de înclinațiile cărnii. N-ar fi aici nepotrivit să vorbim despre o dragoste pentru trupul nostru, și câte din erorile pe care le comitem bătându-ne joc de el n-am înțelege atunci. E o libertate care este o împuținare, pentru că e un libertinaj, și e o reținere, care nu e o sărăcire, o blazare, o dezamăgire, o restrângere a vieții, ci o eflorescență, o descoperire a unei bogății. Metode, principii? Recomandări? Desigur, dar la temelie e dragostea, în înțelesul duhovnicesc. Există oare un alt înțeles?

Acestea nu sunt vorbe. Ele sunt și prin cărți (nu se poate altfel), dar știu că ceea ce poate fi literă moartă când omul e mort e apa vie prin care omul renaște, când iese din crisalida în care s-a închis ca într-un mormânt. Din *Lacrimi și Sfinți* nimeni nu poate renaște. În ea e o falsă fierbințeală, o răvășeală din care, până la urmă, cititorul rămâne cu mâinile goale, cu inima și mintea pustiite. Cioran nu poate, pe calea aceasta, să ajungă la lucrurile duhovnicești, către care în aparență pare că aspiră, căci, iar contrar aparențelor, el e mereu triumfător, el biruie mereu. El e în starea aceea de inaptitudine totală față de valorile duhului. El e suprasaturat de orgoliu, or, fără un pic de smerenie (și aici sunt trepte, sunt grade), nu e nimic de făcut, căci omul e într-o ipocrizie, într-o impostură față de el însuși. În orice caz, o lumină interioară nu se poate dobândi fără de ceea ce toți oamenii pricepuți în materia de care ne ocupăm numesc SMERENIE. Numai prin ea putem ajunge în familiaritatea de la început a lucrurilor și a lui Dumnezeu. Mai e oare vreo mirare, cum văd că ex-

plodează la fiecare pagină în *Lacrimi și Sfinți*, că miracolul nu se petrece, că acel eveniment extraordinar, acea negrăită întâlnire nu se produc nicăieri? Totul se desfășoară într-o așteptare zadarnică, totul e răsturnat, e pe dos, ciocnirile au violența izbirii de iluzii și fantome, iar psihologia este a unui posedat. În această carte, dincolo de aparențe, totul e mimat, iar exigența e o înșelare. Din ce exigență și rigoare se poate vorbi în chipul în care vorbește el despre sfinți? E de mirare că *curăția,* noblețea, rigoarea sfinților este declarată o teratologie și urmărită ca o pedeapsă și ca o catastrofă? E cazul lui Cioran, cazul lui Kierkegaard, care spune: „A nu fi tu însuți este deznădejdea"? Mă îndoiesc!...

Mă opresc aici. E destul și te îmbrățișez cu toată dragostea și cu nădejdea de a-ți fi fost de folos, mai ales dacă mila lui Dumnezeu pe nici unul nu ne va pierde din vedere!

București, iunie-iulie 1949

Docendo discitur

1

PROBLEMA CULTURII MAJORE

Comentariu la
Pagini despre sufletul românesc
de C. Noica

Am citit întâmplător cartea aceasta mică a lui C. Noica, *Pagini despre sufletul românesc*, din colecția *Luceafărul*, o culegere de câteva articole și vreo două conferințe, dar câte sugestii și câte discuții interesante posibile!

Ce contrast între sărăcia, mizeria intelectuală de acum, a repetării până la îndobitocire a câtorva jalnice formule, și cartea aceasta mică în care se reflectă – și în ea, desigur – o perioadă cu ticuri și manii, dar care totuși, prin calitatea oamenilor și prin participarea efectivă la anumite stări, pune în chip viu o seamă de probleme.

Anii aceștia din urmă – de teribilă uscăciune spirituală, în care discuția publică prin jurnale, reviste, conferințe, cărți nu a mai fost încălzită de nici o temă adevărată, cu rezonanțe reale – vor rămâne în istoria noastră, mai acoperită și mai dureroasă, ca o nenorocire mult mai mare decât jafurile și lipsurile.

În cartea lui Noica este vorba despre aspirație, despre posibilitatea noastră, a românilor, de a fi prezenți în marea cultură, de a fi creatori, precum Occidentul, de mare cultură. Dar cum să fim creatori de mare cultură după o asemenea pustiire, după o asemenea perioadă de devastare sufletească? Fără îndoială, vremurile aspre, teribile, sunt pentru câțiva un prilej, aș zice, binecuvântat, de adâncire, de fecundă meditație și lucrare personală; dar pentru cei foarte mulți, care nu pot să mai vorbească, să mai citească nimic, să mai audă, să mai aibă contact viu

cu problemele și cu verbul tulburător, înviorător, împrejurarea se transformă într-o adevărată catastrofă. Întreruperea dezbaterilor, a contactului viu cu oamenii purtători ai flăcării de cultură, devine un soi de asasinare a sufletului. În orice caz, marile culturi s-au născut și au prosperat acolo unde regimul politic nu a suprimat, fie chiar și într-un context aberant, nici discuțiile, nici participarea efectivă, în bine sau în rău, a membrilor unei colectivități. Există, pentru viața spirituală, ca și pentru existența fiziologică, factori care le întrețin sau care le minează. Pentru revendicările noastre culturale, anii aceștia se vor înscrie ca un adevărat dezastru. O singură oază: Biserica. Ea a primit din nou, cu înțelegerea sa și cu nebiruita-i dragoste, atâția naufragiați politici și intelectuali. Dar căile acestea sunt mult mai anevoie de descifrat...

Îmi propun să parcurg paginile acestei broșuri și să relev câteva pasaje care m-au interesat cu deosebire.

„Dar tocmai aceasta ne nemulțumește azi: că am fost și suntem – prin ce avem mai bun în noi – săteni. Noi nu mai vrem să fim eternii săteni ai istoriei. (...) Economicește și politicește, culturalicește ori spiritualicește, simțim că nu mai putem demult trăi într-o Românie patriarhală, sătească, anistorică. Nu ne mai mulțumește România eternă; vrem o Românie actuală."

„Nu mai vrem să fim eternii săteni ai istoriei". Nu, nu mai vrem să fim eternii săteni ai istoriei – și poate chiar suntem în stare! – și nici să existăm la periferia, în suburbiile Culturii. Un conventionalism nenorocit a crescut câteva generații în ideea elementară și falsă că țara aceasta este *eminamente agricolă* și că țăranul este totul. Optica acestor generații a fost complet strâmbată, ele privind viața de la țară, și deci toată țara, ca pe o nesfârșită idilă. O literatură întreagă a mers, în privința aceasta, până la, aș zice, perversitate: porcul apărea ca o privighetoare, iar bă-

legarul mirosea a trandafiri. Asemenea imagini sau aserțiuni erau de două ori neadevărate: întâi, țăranii au, ca toți oamenii, nu numai calități, dar și defecte, acestea din urmă îmbrăcând uneori o formă deplorabilă; apoi – și subliniez cu putere acest lucru – România nu este o creație a țăranilor, ci rodul activității unor oameni de cultură, al unor oameni politici și al cărturarilor. Fără o seamă de oameni politici, fără mitropoliți și călugări, fără poeți, fără cărturari, noi nu am fi reușit – oricâte calități ar fi avut anonimatul – să ocupăm un loc în istoria adevărată. Existența noastră – sub o altă formă decât cea larvară – este fructul acestor inteligențe; și măcar astăzi, după o tragică experiență, este cazul să ne dăm seama că fără elita politică și fără cărturarii de frunte *nu putem exista.* O fi românul „pui de leu" și o fi având el „șapte vieți în pieptu-i de aramă" – Doamne, Doamne, ce de mai prostii! – dar este momentul să înțelegem – nu numai cu mintea, ci și cu oasele noastre – că fără oamenii făuritori și păstrători ai conștiinței naționale și ai unei sensibilități față de valorile spiritului am intra în neant, nemaifiind decât, poate, o amintire. Nu în zadar această ultimă încercare de a ne desființa urmărește „decapitarea" noastră, distrugerea fizică a celor care reprezintă conștiința existenței noastre, ca entitate națională și culturală, distrugerea oricăror urme istorice – cărți, monumente etc. – în care stăruie, ca un duh adormit, conștiința existenței noastre ca personalitate istorică. Asupra acestui aspect – și anume că țăranii nu mai pot trece în primul plan al preocupărilor – trebuie neapărat să dobândim o claritate supremă, deoarece teribila și cea mai recentă experiență ne arată că nu mai este vorba de literatură idilică, ci pur și simplu de viață și de moarte. Cu mijloacele de astăzi, pe care barbaria și tehnica le posedă, *desființarea* unui popor se poate face în câteva zeci de ani, nu ca altădată, în decurs de veacuri sau chiar de milenii. Astăzi, un popor poate fi șters din registrul stării ci-

vile al istoriei în câțiva ani, ucigând elita și deportând tineretul. Dacă nu vom cultiva cu discernământ și cu tot simțul răspunderii necesitatea absolută a culturii și a oamenilor care o reprezintă, dacă nu ne vom da bine seama că *aici* cade accentul esențial, nu este exclus ca, la o nouă grozavă încercare, *să pierim*. Să pierim fizic sau să ne pierdem *conștiința* existenței, a entității și a posibilităților noastre – ceea ce este același lucru.

„Nu ne mai mulțumește România eternă". România eternă?! Eu nu cunosc nici una. Eh, dacă *ar exista* una! Atunci eu personal aș prefera-o pe aceasta, aș prefera eternitatea în locul actualității, mai ales că la un examen mai adânc există realmente posibilitatea unei eternități mereu actuale, nu desuete, cum pare-se sugerează autorul, dar, din nefericire, România aceasta este încă atât de inconsistentă, cu toate că e plină de atâtea posibilități, aș zice de primejdioase virtualități, dacă mă gândesc la o înspăimântătoare superficialitate. N-aș vrea să rezulte de aici că jinduiesc după modelul unui stat... civilizat. Ar fi o nerozie să ajungem să disprețuim țăranii și să ridicăm într-o slavă disproporționată valoarea celor care formează garanția conștiinței noastre active, creatoare. În nici o problemă nu este recomandabilă lipsa de discernământ și nici o problemă nu poate căpăta o soluție după criteriul cantitativ. Trebuie să cumpănim termenii ca să înțelegem că ecuația *România = țărani* nu numai că nu este deloc adevărată, dar este o greșeală din acelea pe care Talleyrand le condamna mai aspru decât pe o crimă, pentru că ea determină și deschide o perspectivă cu consecințe foarte grave, chiar catastrofale.

România patriarhală! De altfel, farmecul României patriarhale nu este deloc de neglijat atunci când el păstrează bunele tradiții, indispensabilele tradiții generatoare de valori spirituale! Eroarea contrară ar fi o țară complet tehnicizată, „rationalizată" în toate sectoarele ei, cum o doresc

unii și cum s-ar putea s-o dorească din ce în ce mai mult, ispitiți de vraja mașinilor. Nu trebuie să uităm nici o singură clipă că dacă, în vremurile acestea de jaf, fără precedent în istoria noastră destul de chinuită, n-am murit de foame, ci întodeauna s-a găsit câte ceva, apoi este tocmai pentru că, sub raportul organizației, cu rămășițe patriarhale și binecuvântate insuficiențe, am fost o țară mai spre coada civilizației. Ce ne-am fi făcut dacă totul mergea ca pe roate și dacă eram, cum visa Cioran, „un neam românesc cuprins de febra modernizării"?

„În fapt, noi *mergem* către forme istorice. Când un neam sau o cultură încep să coboare din eternitate, ele nu mai pot fi oprite nici măcar de convingerea că nu vor putea înfăptui dintr-o dată forme istorice superioare. Ce este această eternitate din care începem să ieșim?"

În fapt, dragă prietene, vai de capul nostru! Am fost dintr-o dată prea mult *manevrați de vorbe și de teorii*, pentru că, și este paradoxal, multora dintre noi, la origine din neam de țărani, ne-a lipsit simțul concretului, al justului, al vieții, al *realității* profunde a vieții. Generația, generațiile dinaintea noastră parcă nu au fost așa. Între turci și ruși, parcă au știut să ducă mai bine barca și, mai târziu, au știut să avizeze la soluțiile, omenește vorbind, cele mai realiste, mai onorabile. Noi ne-am descumpănit pierzând până și simțul conservării. Iată, chiar dumneata care spui, în atât de puține pagini, atâtea lucruri demne de reținut, scrii totuși, referindu-te la cele trei momente ale culturii noastre: „Momentele sunt reprezentate de: Neagoe Basarab, pentru secolul al XVI-lea; Dimitrie Cantemir, pentru secolul al XVIII-lea; și gânditorul Lucian Blaga, pentru ziua de azi". Neagoe Basarab, Dimitrie Cantemir și... Lucian Blaga! Nu vreau să-mi permit vreo speculație facilă, dar trebuie să spun că enumerarea îmi apare bizară, disproporționată și, sunt sigur, neadevărată. *Nu poate fi adevărată.*

„În momentul totuși în care producem pe cel mai personal dintre creatorii noștri de azi, pe Lucian Blaga, un adevărat filosof în înțelesul occidental al cuvântului, creator de sistem și de valori filosofice proprii, ne aducem aminte de satul românesc."

„Cel mai personal"! Să admitem că este așa, căci n-aș vrea să ne împiedicăm de cuvinte, de preferințe sau chiar de exagerări, de atâtea lucruri discutabile – nu pentru că totul ar fi discutabil, căci eu nici nu cred că totul poate fi discutabil; dar nu cred că Lucian Blaga este reprezentativ pentru al treilea moment. Nu poate fi reprezentativ pentru că *momentul* acesta este, de fapt, o perioadă în care se împletesc mai multe generații cu structuri deosebite, cu concepții deosebite. Momentul acesta este cu mult mai complex; și este incontestabil că am trăit, în spațiul a treizeci de ani, istoria de altădată a câtorva veacuri, deci o mare experiență condensată. Experiența noastră și mărturiile acestei vremi le văd cu mult mai bogate, le văd depășind un singur om. Singurul reprezentativ, din cei pomeniți, și mai presus de orice discuție, îmi apare Neagoe Basarab. Cantemir? Este un semn de întrebare. Nu se impune ca o evidență, deși exemplul, cred, are greutate. Lucian Blaga, insist, ridică însă serioase impedimente pentru a fi recunoscut ca exponent al acestui al treilea moment. S-ar putea ca viitorul apropiat să aducă o mai clară vedere în această chestiune. În ceea ce mă privește, o spun cu toată modestia, am văzut demult, de la început, tot ceea ce este ditirambic, pripit, atât în elogierea lui Blaga, cât și în sumara și gălăgioasa încercare de lichidare a incontestabilului mare poet și gânditor român.

„Ce avem de făcut? se întreabă el (Blaga). Să ridicăm cu o octavă mai sus realizările noastre populare, să sublimăm și să monumentalizăm valorile noastre anonime și vom atinge creații care să se impună. Nu vom repeta, nu vom imita minorul, dar îi vom urmări *elanul stilistic* inte-

rior. Ambele culturi sunt produsul aceleiași matrici stilistice, deci nu este de căutat decât acordul adânc cu noi înșine."

Oricine și-a pus la noi problema aceasta a marii culturi, este imposibil să nu-și fi dat seama că nu există o altă cale decât cea indicată în rândurile de mai sus. Nu putem izbuti imitând, maimuțărind Occidentul, chiar dacă investim operația cu atribute superioare. Pe linia aceasta nu vom face decât lucruri de mâna a doua. Ceea ce s-a făcut acolo s-a făcut așa de bine și într-un context atât de organic, încât orice vom lua va fi o *copie* sau o schimonoseală. Nici un ochi priceput nu se va înșela în această privință. Năzuind să re-producem ceea ce au făcut ei la ei acasă, vom rămâne mereu la remorca lor. Numai adâncind ceea ce *suntem*, ceea ce suntem în măsură să trăim în chip autentic, ne vom înscrie în registrul marii culturi precum creatori de valori de mâna întâi, de valori universale.

Care este însă fondul nostru original? De necesitatea descoperirii autenticității noastre s-a vorbit la un moment dat, dar nu încă destul ca să apară cu claritate ce suntem, să putem exclama, ca în fața unei revelații: asta e!

„De câteva decenii, cărturarii români se întreabă dacă valorile țărănești sau cele orășenești trebuie să precumpănească pentru împlinirea destinului nostru național. Este adevărat, prin ceea ce avem în noi mai bun până acum, suntem țărani. Așa ni s-a spus, iar noi înșine o proclamăm adesea, cu mai mult sau mai puțin romantism."

Eu cred că, în realitate, ca popor și comunitate intelectuală – cu excepția, poate, a câtorva; dar cu câteva flori nu se face primăvară – nu avem încă, nu suntem fecundați de probleme adevărate. Nu avem încă nici probleme adevărate, și nici nu suntem într-o *ordine*, într-o organicitate, într-o ordine pe care să o cunoaștem, să o resimțim ca fiind a noastră și numai a noastră și pe care să o slujim

cu conștiință teoretică deplină. În situația în care ne-am aflat și, am impresia, încă ne mai aflăm, chiar dacă, din întâmplare, ne-ar fi cercetat o problemă adevărată, unghiurile sub care ea ar fi fost examinată ar fi dat imediat naștere unui balamuc. Nu numai probleme adevărate nu avem, dar nici criterii, deci planuri definite în care să așezăm o discuție rodnică. Suntem încă într-o confuzie și o neputință spirituală. Ca să vorbesc la un nivel la care să ne înțelegem dintr-o dată, aș spune că întotdeauna m-a impresionat, bunăoară în politică, absența *programelor* organic gândite, definitorii pentru o poziție ideologică, precum și neputința de a crede într-un program sau de a năzui a-l aplica în structura lui. Toate *programele* noastre politice au naufragiat mereu într-un același sistem de metode și soluții, dacă se poate vorbi de soluții fără o concepție definită.

„Prin ceea ce avem în noi mai bun până acum, suntem țărani"? Nu prea înțeleg, în definitiv, această afirmație. Țărani! Dar oare toți țăranii din țara noastră sunt la fel? Unii au o mare noblețe în stilul portului și al vorbei lor, alții înoată într-o comună vulgaritate, în confuzii, în inexpresivitate. Astfel, într-o mai amplă analiză, apare și se impune întrebarea: *În fond, prin ce este bun sau vrednic țăranul de a fi o sursă de material de prelucrat și de inspirație?* Părerea, certitudinea mea, constă în aceea că țăranul este *bun* în măsura în care păstrează și trăiește tradiția, concepția de viață creștină. Un câmp de putere creștină a prelucrat, de-a lungul multor secole, materialul acesta omenesc al țăranului nostru – firește, cu rezultate deosebite și chiar foarte inegale. Numai cu referință la acest fond pot înțelege propoziționea de adineauri: „Prin ceea ce avem în noi mai bun până acum, suntem țărani". Fondul acesta de o adâncă omenie a rămas încă, fie și sub o formă infuză, ca ceva destul de evident și caracteristic. Nu este o ipoteză hazardată să îl atribuim formației noastre creștine, deși plutim în Ortodoxie ca într-o ceață.

Am fost și suntem înlăuntrul Ortodoxiei în mod pasiv, dar nu ne-am învrednicit de ea la modul personal. Duhul a plutit peste pământul nostru, ici și colo, în forme de vârf, dar pecetea lui peste cultura noastră n-a căpătat încă relieful marilor înțelegeri și expresii, cu toate că la începutul bolboroselii noastre culturale aflăm câteva mănăstiri și câțiva călugări.

„Cu simple valori țărănești noi putem avea – și avem cu adevărat – toate virtualitățile: de cultură, de omenie, chiar de înfăptuire istorică. Dar nu avem nici o actualitate."

Așa este. Țăranul cel *bun*, cel adevărat, cel lucrat de tradiția creștină, vorbește și se comportă ca un om în care oricine trebuie să re-cunoască ceva, să stimeze ceva, să fie uimit uneori de ceva. Depășește vagul acest ceva? Capătă o expresie puternică, personală? Desigur. Uneori. Dar până la un punct doar, până la o limită care nu trece dincolo, în registrul participării, al trăirii cu putere, cu o conștiință trează, cu conștiința personală că sunt aici implicate valori și probleme supreme.

„... nu cu sufletul țărănesc s-a înfăptuit și nu cu el se înțelege fapta aceasta de artă românească. *(Este vorba despre Mănăstirea Voronet, unde tocmai, după părerea mea, țâșnește un firicel din filonul de aur existent în lava noastră țărănească).* Expresie de putere și expresie de sensibilitate cultă, bisericile acestea dezvăluie o altă dimensiune a sufletului românesc."

O „altă dimensiune"?! Cuvântul acesta îmi arată cât de mult ne-am înstrăinat și ne-am rătăcit de fondul nostru adevărat și de problemele noastre esențiale; până acolo încât, oglindindu-ne în iile și în apele acestor biserici-giuvaere, nu mai deslușim chipul nostru limpezit.

Este o temă care revine în cartea aceasta, temă atât de puțin cunoscută *la noi* și *de noi*, și anume: *Învățăturile lui Neagoe Basarab.*

Mă bucur mult că prietenul Noica are intuiția că *Învățăturile* sunt un fapt important al culturii noastre, mă bucur de toate bănuielile și sugestiile pe care le face în legătură cu aceste *Învățături*: „Nu cunosc o problemă de erudiție, în câmpul istoriei literare românești, mai cuceritoare decât cea a *Învățăturilor lui Neagoe Basarab*".

N. Iorga, reeditând în 1910 *Învățăturile*, scria: „Cred că am redat literaturii noastre o carte de cetire populară din care se pot scoate multe învățăminte". Iar prietenul meu observă: „Iată ceva – în ciuda autorității celui care scrie – care nu merită să fie spus despre *Învățături*. O carte de cetire populară sunt *Învățăturile*, ca și *Biblia*, sau o carte clasică, în înțelesul că pot fi citite de oricine? Dar nici paginile de viață duhovnicească, nici cele de artă militară sau comportare domnească nu fac din ea o carte cu adevărat populară". Hotărât, N. Iorga făcea un act *cultural*. Încă mai sugestiv se exprimă Iorga mai târziu, în *Istoria literaturii române – Introducere sintetică*, București, 1929, când vede în *Învățături* „un suflu războinic admirabil" și le consideră „un produs al spiritului militar de la începutul veacului al XVI-lea". Dar caracterizarea este voit parțială.

Cuprinzător, privind adică și aspectul războinic sau domnesc, dar și pe cel de viață spirituală, le caracterizează Cartojan – chiar dacă se referă doar la una din *Învățături* – spunând că sâmburele doctrinei lui Neagoe este ideea monarhiei absolute, dar subordonate creștinismului. În general, Cartojan le consideră „cel mai de seamă moment al cugetării și simțirii românești în limba slavă", împreună cu cercetătorul bulgar Romanski, cel care vede în această scriere cea mai bună lucrare a vremii în limba slavă.

Cu toate că, din punct de vedere al înțelegerii, al caracterizării, Iorga este în afară de subiect, iar Cartojan este și el destul de departe de înțelesul și semnificația acestor *Învățături*, părerile lor arată oricui că această carte a lui Neagoe nu este deloc o carte oarecare, spre care ne îm-

bie un simplu și legitim sau convențional sentiment de pietate pentru trecutul nostru.

„Domnia mea se va risipi ca fumul...", scrie Neagoe Basarab. Iar Noica observă numaidecât: „Ce sentiment al zădărniciei poate susține atâta desprindere de lucruri, chiar și la stăpânitori? Firește, este în joc toată perspectiva aruncată de creștinism asupra lucrurilor: cea de aici nu este nimic față de cea de dincolo, *pentru că* există cea de dincolo. Dar, independent de certitudinile orbitoare de dincolo, deci independent de sentimentul religios, o conștiință care proclamă zădărnicia lumii percepe direct nesiguranțele și prăbușirile acesteia".

Pătrunzând însă din ce în ce mai mult în analiza *Învățăturilor*, Noica scrie, la un moment dat, lucruri care multora o să li se pară surprinzătoare, dar care exprimă, în bună parte, și convingerea mea: „Să observăm apoi că factura textului indică o anumită tehnică de viață spirituală *(nu este cumva un fragment dintr-un tratat ascetic?)*, tehnică pe care o mai găsim în diferite locuri din opera lui Neagoe... Într-un rând, chiar este vorba despre o tehnică strict monahală, pentru combaterea Satanei... Este greu să crezi că o asemenea tehnică de viață spirituală s-a născut altundeva decât într-o chilie. Toate locurile acestea – inferioare, firește, ca frumusețe și adâncime primului fragment – vin să arate că el face parte dintr-o familie de practici și tehnici, mai puțin mistice ori filosofice cât ascetice. Lucrul trebuie deschis recunoscut".

Am impresia că toți comentatorii aceștia – la care trebuie să-l adăugăm și pe V. Grecu, cu o traducere atât de incomprehensivă – cu excepția, într-o oarecare măsură, a lui Noica, se feresc tocmai de partea cea mai semnificativă, cea mai importantă, în toate privințele, a acestor – este adevărat – ciudate *Învățături*.

Pentru un om cu o mentalitate strict „modernă", ca să nu mai vorbim de aceia care au – fie că știu, fie că nu știu

– una mai mult sau mai puțin „materialist-dialectică", lucrarea lui Neagoe Basarab este aproape o prostie sau, în cel mai bun caz, o bizarerie. În realitate, din *Învățăturile* acestea, care par a fi o carte naivă a unei vremi „depășite", fiecăruia i se dă și i se ia după priceperea lui, după *măsura* lui duhovnicească. Afirmația „o carte de cetire populară sunt *Învățăturile*, ca și Biblia..." este, în bună parte, adevărată. *Învățăturile* fac parte din familia acelor cărți care par a nu fi *cine știe ce* pentru complexitățile suficiente care nu pot birui primele impresii și care s-au deprins, s-au exersat într-un anumit conventionalism.

Nu este însă locul aici să deslușim enigma *Învățăturilor*; este destul dacă cititorul rândurilor de față va rămâne cu ideea că această Carte aparține unei perioade importante de cultură din viața poporului nostru și dacă se va naște dorința aprofundării acestei epoci de esențiale sugestii, valabile și pentru timpul de acum și pentru toate timpurile, căci, în ultimă analiză, este vorba despre o cale spre desăvârșirea omului.

„Miracolul românesc" – cum a fost denumită rezistența, dăinuirea noastră în furtuna veacurilor – s-ar putea să nu fie străin de centre și oameni care, pe pământul acesta, au cultivat și au păstrat o flacără puternică de viață interioară. Am înțelege, de asemenea, de ce în țara aceasta Domnii au zidit atâtea mănăstiri, atâtea lăcașuri de rugăciune care rămân semnele unei evlavii, dar și ale unor nevoi mai profunde ale norodului, ale comunității ca trup spiritual. În structurarea, în îmbogățirea materială și culturală, în apărarea, în propășirea, în rezistența, cu un cuvânt, în istoria acestui neam, mănăstirile au avut un rol de care habar nu mai avem în calitatea noastră de superbi „revoluționari" și bonjuriști ai tradiției (?!) de la... pașoptiști. În adevăr, „revoluția" aceasta, pe care nu deageaba o ridică în slăvi și o speculează în toate felurile regimul socialist, a fost, pentru dezvoltarea organică a spiritualității

noastre, pur și simplu o catastrofă. Prin ea am fost rupți de rădăcinile tradiției noastre pline de sevă. Mai mult decât atât, disprețul, lichidarea ei într-o batjocură – amestec de lașitate, de ignoranță crasă, de slugărnicie – este un simptom penibil al unei destrămări înlăuntrul unei nenorociri: prăbușirea interioară a unor stâlpi de susținere.

În veacul al XVI-lea, Neagoe Basarab, Domnitor, Stăpân al unei țări, vorbește ca un ascet, iar „Barbul, Ban de Craiova, atât de influent, după unii, în timpul domniei lui Neagoe, a întemeiat Mănăstirea Bistrița, unde a și devenit călugăr în 1520...". Iată un fapt pe care ar trebui să-l adâncim, să nu-l mai ignorăm cu candoare, fapt pe care Mircea Vulcănescu îl socotea, vorbind în 1942, „dimensiunea românească a existenței".

„În fața marilor întrebări, scrie și Noica, am spus și spunem încă adesea: o fi! S-a putea face o întreagă filosofie a lui *o fi*, ca o concepție românească despre lume. *O fi* nu are sens disjunctiv sau nu duce la o judecată disjunctivă: am să văd eu *dacă* este *ori* nu... El nu obligă la cercetare și nu face grupări în materialul întrebării: este sau așa, sau așa...".

Și, pe tema aceasta, Noica face câteva interesante considerații. Mai interesant însă, pentru desfășurarea comentariului nostru, este pasajul următor: „A gândi e, în general, tocmai dimpotrivă: a te dezintegra, a te înstrăina. Sau poate fi și așa; a fost și așa – iar *atunci* s-a întâmplat filosofia". Eu cred că a gândi nu este a te dezintegra, nici a-ți pune întrebări care pot fi semnul unui romantism, al unei naivități. Procesul de gândire îl văd începând efectiv cu *a fi ceva*, cu dobândirea unei *existențe*, a unei *realități*. Iar *a fi*, *a exista*, este, în primul rând, o problemă de descoperire, de participare și de slujire a *ordinii* valorilor spirituale. A gândi înseamnă *a fi* în *ordinea* valorilor spirituale.

„De aceea, filosofia lui *o fi* sau a lui *au și lucrurile o noimă* nu este, în ultimă instanță, o filosofie. Trebuie o

consecvență, o ducere până la limită, un act de rebeliune spre a obține o filosofie. *O fi* nu se răzvrătește. De aceea, practic, orice filosofie e un exces. Grecii nu s-au sfiit să meargă până la capăt, până la exces. Idealismul german a făcut la fel. Iar acestea sunt cele două mari filosofii ale istoriei... Într-un cuvânt, *sensibilitatea din care s-a născut filosofia este a unei rupturi, nu a unei continuități.*"

Eu nu prea văd lucrurile așa. Pentru mine, *excesul* de care se pomenește aici este de fapt o problemă de *angajare* efectivă, puternică, într-o experiență autentică, intelectuală sau de viață. Iar *ruperea*, dezagregarea, *înstrăinarea* pot fi generatoare de *filosofii* numai pentru că integrarea, plenitudinea, întruparea realităților profunde ale existenței sunt generatoare de viață. De altfel, concepția aceasta romantică despre filosofie mă face să mă despart, la fiecare pas, la un moment dat, de textul lui Noica.

„Cine gândește lumea o gândește chiar împotriva ei; chiar dacă ea nu-i dă dreptate." Lumea? Care lume? Haosul, non-sensul, stupiditatea, lumescul din lume? Sau lumea ca și creație a lui Dumnezeu? Lumea sensurilor, a semnificațiilor, a structurilor esențiale, a „cuvintelor acelora care nu vor pieri niciodată"? Mai este cu putință să ai *dreptate* împotriva sensurilor? Există, da, îndreptățiri, justificări ale *opiniilor*; dar *dreptatea* nu este decât una singură.

„Dar în viziunea românească descrisă mai sus, omul nu gândește lumea, ci lumea gândește în om." Nu cred că, în sensul acesta, s-ar putea vorbi de o singură viziune românească. Desigur, este una în care lumea gândește, aș zice chiar *vuiește* în om; dar este și alta, bunăoară cea a lui Neagoe, în care omul nu mai este *întâmplător*, ci gândește lumea într-o ordine, într-o anumită perspectivă, plină de garanții și temeiuri.

„Spiritul nu se așază în fața lumii; căci lumea nu se vrea văzută, nici înțeleasă, ci doar împlinită." Eu nu văd posibilitatea de a *împlini* lumea dacă nu o *înțelegi*, dacă

nu arunci asupra ei o structură, ceea ce, într-un anumit înțeles, este tot *o înțelegere*, care poate duce sau nu la *dreapta înțelegere*.

„Există în viziunea aceasta românească o dulce continuitate între fire și spirit." Da, aici este o observație în care este implicat mult adevăr care ne privește și pe noi, dar și pe alții, și chiar pe om, în general. Prin așezarea ei însă acolo în text, o văd, prin chiar bogăția cuprinsă în ea, dând naștere la o sumedenie de confuzii și de discuții. O despărțire, o pronunțată tendință de despărțire între fire și spirit caracterizează mai ales Occidentul și Extremul Orient. În Apus, aceasta a condus la ceea ce se cheamă angelism, la purisme – la artă pură, poezie pură, gândire pură și alte erezii – iar în Răsărit, la neant sau la un alt fel de neant, Nirvana. Când firea inundă, cotropește spiritul, procesul duce la ceea ce, mai mult sau mai puțin propriu, s-ar numi păgânism. Ce este atunci această „dulce continuitate"? Nu văd deslușit. Este o armonie, un echilibru? Nu cred că echilibrul este o continuitate; el implică mai degrabă niște contrarii.

„Există la noi o curioasă și uneori nefilosofică sete de armonie. Doar sub inspirație creștină armonia se rupe. Și este paradoxal: doar sub inspirație creștină se întâmplă, în trecutul nostru, câte o ruptură între om și lume, *putând duce la filosofie*."

Cred că, la noi, această „dulce continuitate" nu este o armonie, ci o confuzie. Nu se poate vorbi de armonie și echilibru, în chip propriu, decât acolo unde s-a întâmplat o cucerire de sine. Altfel, pot fi stări, virtualități – ceea ce este cu totul altceva. La noi, firea și spiritul sunt încă într-o stare de confuzie, și nu într-o polaritate armonică. Fără să știm – și este mizeria nerealizării noastre – joacă încă în noi, ca într-o marionetă, multe drăcii, mulți draci.

„Oricât de disparate ar fi aceste filosofii valabile, fie că este vorba de doctrina lui Conta, de pildă, sau de cea a lui

Blaga, pretindem să arătăm că ele sunt în consonanță cu orientarea adâncă a culturii noastre populare. *(Da, adaug, în măsura în care este vorba despre „confuzia" de adineauri, și pe care Blaga o ilustrează).* Ce ni se părea caracteristic în această orientare? Continuitatea dulce dintre fire și spirit; prelungirea firii în spirit." Această „prelungire" arată clar că este vorba despre un amestec, despre o confuzie. Dar sunt și texte concludente, nu numai cuvinte care direcționează analiza.

„De altfel, Pârvan o spune limpede, arătând că energia universală este unică *(Vedeți? Energia universală! Câtă cale de la Neagoe la energia universală! Neagoe vedea energia universală trinitară: nici unică, nici plurală!)*: lumina, sunetul, căldura, electricitatea, magnetismul ori spiritul nu sunt decât vibrații ale aceleiași forțe, variate numai ca iuțeală absolută, intensitate și ondulație; aceeași energie poate deveni, după modalitățile vibrării ei, sunet, lumină, căldură ori spirit." Și Noica încheie: „Nicăieri, în gândirea românească, prelungirea naturii în spirit nu a atins o exprimare atât de plină și de încărcată, poate, de forță păgână". *Quod erat demonstrandum*!

Îmi dau însă seama că *nu este posibil* ca un român care s-a adâncit în ceea ce ne este propriu ca popor și cultură să vorbească așa cum vorbește Pârvan. Firește, ceea ce spun acum nu are nimic de-a face cu naționalismul. Pârvan însă, țăran susceptibil de rafinamente, a amestecat lucrurile, fără să-și mai poată da seama – ce s-a întâmplat cu bunul simț, și el românesc? – că în chiar ipoteza că spiritul este tot o vibrație, sau așa ceva, totuși el este, în realitate, altceva, pentru că, bunăoară, din borcanul cu colesterol (substanța care se găsește masiv în creier) nu ies idei; și nici din vibrațiile căldură, sunet, lumină nu ies operele lui Shakespeare. Dar Pârvan nu este singurul exemplu de confuzie, deși cazul său este mai mult emoționant decât suspect.

„Fără puterea de expresie și setea de armonie clasică a lui Pârvan, dar cu adâncimea și probitatea de specialitate, profesorul C. Rădulescu-Motru *(Ce rău îmi pare că, în ciuda adâncimii și a probității cugetătorului de specialitate, profesorul a îmbrăcat uniforma FRN!)* a putut afirma o concepție care ține de aceeași inspirație și se sprijină, în ultimă instanță, pe aceeași sensibilitate filosofică românească. Pentru C. Rădulescu-Motru, personalitatea este *o realitate* din marea Realitate a universului... Și de ce ține această obiectivitate? De faptul că *sufletul și materia nu sunt deosebite ca natură, ci ca aspecte,* de faptul că *viața sufletească nu este decât un plus de adaptare* și că, în definitiv, *conștiința este un proces final de evoluție a naturii.*"

Dă-mi voie, prietene Noica, să spun că aceasta nu este, *nu poate fi* o filosofie românească – adică a locului acestuia geografic, istoric și spiritual în care ne aflăm – ci este o infiltrație în discursul academic al unui *profesor de filosofie* care ține să fie... în pas cu vremea. Da, la asemenea lucruri, țăranul român răspunde: *O fi, maică, dacă zici dumneata, că ai învățat prin școli!* etc., etc. Dar în acest *O fi, maică* nu este nici scepticism, nici inerție, ci este ascunsă, sub umor și ironie, o certitudine despre care s-ar putea scrie multe. Românul are certitudinea că omul nu aparține naturii cu titlul cu care aparține acesteia, de pildă, piatra. Și mă îndoiesc că ar putea să-l convingă cineva că ceea ce vede și resimte el că este *Viața* ar fi ceva ca niște „forțe variate numai ca iuțeală absolută, intensitate și ondulație"!

„Cu Lucian Blaga triumfă românescul în filosofie. Ce este acest românesc? Sau ce devine el în perspectiva filosofiei noastre culte? În primul rând, este el *cosmicism*? Termenul îi aparține lui Vasile Băncilă și ne place să-l regăsim. Băncilă îl descrie ca *o intuiție a armoniei cosmice* și *un sentiment al participării la cosmos.*"

Dacă nu aș ști că, la un moment dat, printre cei din generația mea s-a ivit ciudata tendință de a-i idolatriza pe unii dintre semenii lor, nu aș ezita să văd în asemenea rânduri o ironie împinsă până la bătaie de joc. Totuși mă întreb: să vireze oare excesul de admirație, în chip paradoxal, într-un soi inconștient de bătaie de joc? În orice caz, felul acesta de a vorbi despre cineva mie îmi sună, în cele din urmă, aproape disprețuitor.

Și acum, că ne-am apropiat de sfârșitul atât de interesant – ca material de discuție – al cărții lui Noica, să dăm un citat mai amplu.

„Dar duhul acesta lumesc și însetat de armonie *(Eu nu văd la noi o sete de armonie, pentru că nu am impresia că în natura noastră este înscrisă descumpănirea, eventual catastrofa)*. nu poate să nu aducă un suflu de păgânism în atmosfera românească. Trebuie să o spunem deschis: există o dimensiune păgână a sufletului românesc. *(Este adevărat, în bună parte adevărat; deși nici aici lucrurile nu sunt atât de simple. Suntem păgâni ca grecii care au dat „Odiseea", Partenonul și pe Platon? Nu cred. Sigur nu. Păgânismul nostru, care este o realitate, îmi apare mai degrabă ca un primitivism, un conglomerat de superstiții, de înțelegeri rudimentare într-un context religios)*. Când subliniem cu atâta apăsare că românii au fost, într-un fel, totdeauna creștini, creștinismul venind peste ei ca o împlinire și nu ca purtătorul de mesaj al unei crize de tip nou, recunoaștem, fără să vrem, că *după* ce ne-am creștinat, am păstrat moduri ale lumii păgâne. O vedem bine în mitologia noastră populară, iar credințele noastre sunt pline de eresuri care ne încântă pe plan cultural și care, în definitiv, nu ne supără nici în perpectiva Bisericii. Dimensiunea noastră păgână a fost tolerată de Biserică și chiar asimilată într-un sens. Creștinismul nostru a avut, prin aceasta, un conținut mai viu, o istoricitate mai adevărată.

Dar acum, când ies la lumină lucrurile în filosofia cultă, ele capătă accente de împotrivire care pot îngrijora uneori. Și au și îngrijorat. Polemica iscată în jurul filosofiei lui Blaga între apărătorii Ortodoxiei și nesocotitorii ei – căci dușmani direcți nu are Ortodoxia noastră – nu este o problemă legată de persoane și de timp. Ea angajează manifestări și comportări mai adânci, permanențe ale ființei noastre spirituale. Blaga nu este întâiul gânditor român indiferent față de Ortodoxie ca izvor de inspirație. Un suflu de păgânism – firește, în stilul secolului al XIX-lea – străbate, după cum e limpede, opera lui Conta. Iar dacă Motru rămâne străin de Ortodoxie, fără să facă din *păgânătatea* lui un act de afirmație, acest splendid tip de păgân care este Pârvan stă ca o evidență împotriva oricui ar dori să facă din ființa spirituală a neamului nostru o ființă exclusiv creștină. Nu, toți aceștia n-au filosofat pe dimensiuni creștine. *(După simțul meu, aceștia și alții nu au gândit decât sub imperiul unor idei străine, din afara ariei propiu-zise a unui conținut specific românesc).* Dar sunt români, sunt profund și hotărâtor români. Când Blaga spune că nu are nevoie să facă filosofie ortodoxă spre a face filosofie românească, are perfectă dreptate."

Are perfectă dreptate?! Pentru mine, *that is the question.* Nu am să afirm că nu are deloc, dar am să spun că, astfel pusă problema, nu ne orientăm pe calea cea bună, adică pe calea care să ducă la o *realizare* a noastră cu caracter de universalitate. Eu contest că putem fi cu adevărat păgâni. Păgâni de tipul grecilor nu suntem sigur; iar dacă nu putem – sau nu *mai* putem – reedita, după două mii de ani de creștinism, un astfel de păgânism, suntem candidați la un eșec sigur. *Adevărați* păgâni nu mai putem fi – este cât se poate de evident. Creștini suntem? Nu s-ar putea spune. *Nu* suntem. Aceasta este, în definitiv, tragedia, problema fiecăruia dintre noi și a culturii noastre. Păgâni nu putem fi, nu mai putem fi, dar nici creștini, cu

toată gura, nu putem spune că suntem. Putem fi? Putem încerca să fim, adică să ne angajăm într-o trăire creștină care să fie ridicată și la o conștiință teoretică? Este, desigur, o problemă personală, dar poate fi și o problemă a comunității românești și a culturii noastre. Sigur este că ne naștem într-o ambianță creștină, înlăuntrul unor tradiții puternice pe care nu le cunoaștem bine, înlăuntrul unor virtualități, desigur, dar *nu reușim* să dăm o expresie majoră fundamentului nostru creștin, o expresie la coordonatele, la stadiul unei problematici moderne și universale, cum sunt bunăoară în stare să o facă, la modul genial, unii ruși din diaspora sau cum reușesc atâția alții, în interiorul universului catolic, să exprime sensurile necontenit creatoare ale creștinismului.

Îmi aduc aminte, cu o umbră de tristețe, de cuvintele pe care mi le-a spus, într-o discuție, Dem Theodorescu, numit de colegii săi *Sacalul*: „Să observi că românul nu spune niciodată ca francezul: *Lasă, o să mă descurc eu!*, ci zice: *Lasă, c-o încurc eu*!".

Ei bine, oricât de „cosmici" am fi, afirm, cu o convingere de nezdruncinat, că nu vom putea birui mediocritatea noastră, fie ea și o mediocritate aurită, dacă nu ieșim din confuzie, din echivoc, din duplicitatea tainică și stranie totodată, din neseriozitatea jocului, fie el și iscusit, dar, oricum, un joc pe o claviatură secundă.

Problema și perspectiva rămân deschise.

Personal afirm, din cea mai profundă a mea convingere și fără nici un echivoc posibil, că rădăcinile și izvorul unei expresii autentice, originale, puternice, majore și universale se află *numai* în configurația noastră creștină, în fructificarea acestei dimensiuni a Omului din noi.

(București, 29 mai 1949)

2

EFFATÀ

Locuri comune și erori tipice

„Si, privind la cer, a suspinat și a zis lui: Effată ! Ceea ce înseamnă: Deschide-te ! Și îndată s-au deschis urechile lui, și s-a dezlegat legătura limbii lui, și grăia bine"
(Marcu *7, 34-35*)

În *L'Évolution actuelle du monde*, Gustave Le Bon, acest spirit enciclopedic cu intuiții absolut remarcabile, care a tras neașteptat de juste concluzii din cele mai eronate ipoteze, face uneori, cu o seninătate caracteristică, de obicei, ignoranței, o sumă de afirmații pe care doresc să le relev, pentru că, sub o formă sau alta, le-am întâlnit și la alții – savanți, filosofi, oameni politici – care, fără urmă de bănuială și cu o ușurință regretabilă sau cu o candoare ridicolă, spun niște prostii – acesta este termenul cel mai potrivit – acoperite de banalitatea folosirii lor.

Iată citatul: „Omul supus unei credințe religioase este un mistic. Robespierre, tăind în grabă capetele pentru a stabili domnia virtuții, era un mistic. Mistic în aceeași măsură, comunistul convins că realizarea evangheliei iudeo-germanice a lui Karl Marx va face să apară aici pe pământ paradisul".

Mai întâi, ce înseamnă *supus* unei credințe ? Termenul, riguros vorbind, îl socotesc impropriu, pentru că omul nu este deloc *supus* unei religii, deoarece o poate alege, o poate tăgădui sau o poate ignora. Este adevărat că orice om *se naște* religios, cu o vocație religioasă – dar nu în

sensul acesta vorbește Le Bon. În orice caz, orice om profund religios este într-o claritate deplină, credința lui fiind un act al libertății lui, al unei libertăți pe care nu o cunosc mulți dintre aceia care folosesc termenul în afara religiei. Credința, strict vorbind, este un dar înlăuntrul unei libere aspirații și nu este niciodată o siluire, un act impus. De aceea – paradoxul scapă celor din familia lui Gustave Le Bon – este mult mai lesne să nu crezi decât să ai Credința.

Apoi, enormitatea aceasta că oricine este *supus unei credințe religioase este un mistic.* Credincioși sunt mulți sau destui, dar *mistici*, adică aceia care realizează rânduiala lui Dumnezeu, beneficiind de o cunoaștere *directă* a Lui, au fost și sunt mereu foarte puțini. Nu orice om credincios are o înaltă experiență personală în cunoașterea lui Dumnezeu, precum nu orice om care crede în Știință a experimentat personal, în laborator, temeiurile ei majore. S-ar putea, eventual, susține că orice om care folosește un medicament are, într-un anume fel, o experiență științifică personală. În acest sens, este deopotrivă de adevărat că orice credincios se întemeiază cumva pe niște experiențe personale, implicate în economia vieții lui.

Mai departe, afirmația că *Robespierre, tăind în grabă capetele... era un mistic* este nu numai surprinzătoare, dar este de-a dreptul o prostie, o enormitate! Cum poate fi pus alături un Robespierre de un Francisc de Assisi, de un Ioan al Crucii sau de un Serafim de Sarov? Este evident că nu există măsură comună, criterii comune. Robespierre era pur și simplu un nebun, un monoman, un apucat de o idee fixă pe care voia să o impună siluind conștiințele libere – ceea ce, în numele lui Hristos, nimeni nu are dreptul s-o facă; iar dacă unii creștini au comis, cândva, asemenea lucruri, au procedat de capul lor și nicidecum în numele dragostei și al poruncii de a-ți iubi aproapele ca pe tine însuți. Acțiunile lui Robespierre îl privesc per-

sonal și este clar că sărmanul a fost nebun! Nu *părea* nebun, ci *era* nebun.

Mistic, în aceeași măsură, comunistul care etc... Probabil că Le Bon vrea să spună *fanatic*, ceea ce este cu totul altceva. Un *comunist mistic* este un non-sens, o contradicție în termeni. Un comunist *nu poate fi* mistic. Felul acesta de a vorbi este totuna cu ceea ce se numește a bate câmpii. Confuzia aceasta grosolană care duce la a numi *mistic* un apucat, un pătimaș, un fanatic este, din nenorocire, destul de frecventă în zilele noastre, fiind dovada ignoranței crase și a superficialității în care plutim.

De altfel, iată ce aflăm în pagina următoare: „Aflându-mă într-o zi cu Bergson la Émile Ollivier, am avut o lungă discuție asupra adevăratului sens al cuvântului *mistic*. Bergson îmi opunea mulțimea dicționarelor de pe o masă pentru a-mi dovedi că acest termen nu putea avea decât o semnificație religioasă. Această părere nu putea fi a mea pentru că tocmai scrisesem o carte despre Revoluția franceză..."

Ce argument! El nu era de părere pentru că... tocmai scrisese o carte! Uluitor! Parcă văd scena: Bergson, eminamente serios și informat, spirit de o rigurozitate aproape geometrică, luptându-se cu improvizația și suficiența unui om îmbătat de propria-i superficialitate. Este însă evidența însăși că Bergson avea dreptate și nu Le Bon. Și mă gândesc din nou la Bergson și la spaimele lui, tocmai pentru că avea atâta simț al valorii cuvintelor și expresiilor!

Apoi erorile și confuziile se țin lanț: „Într-un fel foarte sumar *(cum singur mărturisește cu candoare, ce noroc!)*, putem spune că persistența misticismului în istorie ține de nevoia ireductibilă a omului de a supune orientarea vieții sale puterilor superioare, socotite infailibile. Această nevoie este atât de puternică, încât îndată ce un popor își pierde dumnezeii, caută numaidecât să-i înlocuiască".

În realitate, misticii – adică oamenii care pot să-L mărturisească pe Dumnezeu printr-o experiență personală

directă, generatoare de certitudini – formează un dat fundamental al Vieții și al Istoriei. Pot fi mai mulți sau mai puțini, foarte cunoscuți sau anonimi, dar ei nu lipsesc niciodată din mijlocul oamenilor și al desfășurării istoriei; la fel, fanaticii. Dar una este misticul și altceva este fanaticul. Priviți din exterior, ei pot apărea ca având puncte comune. Numai că unul este un om *liber*, fierbinte și axat pe dragoste, în timp ce celălalt este legat în lanțurile obsesiei, are febră și deseori generează fapte rele. Substanțial, ei sunt radical deosebiți.

Această nevoie este atât de puternică încât... Care nevoie? Nevoia de a crede într-o ordine suprafirească? Da, desigur, căci nevoia aceasta corespunde unui dat fundamental, permanent, înscris în însăși natura omului, irevocabil. Nevoia aceasta nu poate fi expediată atât de... sumar, tocmai pentru că este un fapt fundamental și permanent, indiferent de părerea personală a cuiva, căci nu numai noi judecăm astfel de situații, ci și ele ne judecă pe noi. În raporturile cu ele ne verificăm seriozitatea sau neseriozitatea, vocația înțelegerii sau stupiditatea. Nevoia aceasta revelă *starea religioasă* a omului, funciară, care comportă, firește, trepte, grade de înțelegere. Zeii? O treaptă, un grad. „Monstruozitatea" lor, care îi rebifează pe unii, acoperă zona de enigmatic, reacția unei sensibilități față de o realitate presimțită. În orice caz, „nevoia" aceasta este atât de puternică, încât o încearcă și cei care se declară fermi, chiar... fanatici împotriva ei, cum ar fi, bunăoară, specia asta de „raționaliști" – comuniștii – care fac alergie când se pronunță numele lui Dumnezeu, care vorbesc despre zei cu superioritate, dar, cu candoare, practică idolatria... portretelor – un soi de surogat de sfinte moaște. Apoi, ca orice om care este într-o eroare evidentă, *se încăpățânează*, preferă să stâlcească noțiunile, sensurile, să schimonosească situațiile, numai dintr-o naivă susceptibilitate, să nu recunoască ceea ce este adevărat, chiar

dacă asupra interpretărilor, eventual, s-ar putea ivi rezerve sau controverse. În această psihologie, unii sunt împinși spre un soi de ne-onestitate; căci altfel cum s-ar putea numi Credința credulitate! În mod cert, Credința nu este o credulitate; iar cine nu poate înțelege acest lucru, oricâte aere de superioritate ar lua, tot el rămâne, până la urmă, într-o postură, să zicem, curioasă. Aș observa că tocmai cei care nu sunt în stare să aibă o Credință dau coeficientul cel mai ridicat de creduli.

„Din vremurile cele mai îndepărtate și până în timpurile moderne, credulitatea *(?!)* a jucat un rol fundamental în istorie... Fără credulitate, omul etc., etc." Nu este adevărat. Credulitatea nu a jucat niciodată un rol fundamental. Credulitatea a dat și ea naștere unor fenomene sociale locale, a iscat neînțelegeri și acțiuni nedrepte etc. Dar credulitatea nu a fost niciodată un fenomen unitar de amploare, și nici generator de acțiuni, de opere *istorice* creatoare. Credința, indiferent de cum o privește cineva, s-a manifestat ca o forță pozitivă a vieții, a istoriei, a dat un sens existenței. Credința este totdeauna un fapt major al vieții; credulitatea – unul minor.

„Credulitatea antică a populat lumea cu o legiune de divinități a căror existență nu era niciodată pusă la îndoială." Aceste divinități – nu ale credulității, ci ale religiozității antice – reprezintă, de fapt, o modalitate, o *anumită* treaptă a înțelegerii, a trăirii, a expresiei religioase; ele traduc o anumită *rezolvare* a problemei, a stării religioase, la coordonatele de atunci ale popoarelor respective. Dar divinitățile acestea, oricum ar fi ele, confirmă *realitatea* unei stări fundamentale a omului, a unei realități ontologice în care este el înrădăcinat. Starea aceasta, energia aceasta, realitatea aceasta în năzuința, în manifestarea ei, poate întâlni diferite planuri, diferite clivaje ale înțelegerii, ale sensibilității umane, planuri legate de diferite contexte istorice. Nu numai popoarele, dar și oamenii izolați își rezolvă, în

chipuri felurite, vocația religioasă – care rămâne mereu un fapt incontestabil și adânc.

A privi însă cu superioritate „naivitatea", „credulitatea" grecilor, bunăoară, este o dovadă nu numai de incomprehensiune, ci și de așezare aproape comică față de o modalitate creatoare genială a unei comunități extraordinare din toate punctele de vedere. Toată Mitologia, firește, poate fi privită și ca o fantezie, ca o poveste, ca o poezie – aici ar fi multe lucruri de spus – și chiar, eventual, ca o naivitate; dar la originea acestei izbucniri de chipuri și de semnificații, la obârșia acestui univers, care îl articula pe celălalt, este, de fapt, afirmarea unei alte ordini, a unei dependențe, este afirmarea credinței fundamentale, resortul capital al vieții, al puterii ei de creație. Și s-ar putea arăta – este o chestiune de informație, de documentație – că niciodată, chiar popoarele acestea, *toate* popoarele acestea cu zei și divinități, deci politeiste, nu au fost *simplu* politeiste, nici generatoare, în chip simplist, de fel de fel de statui sau monștri. Înlăuntrul lor, unii au străbătut până în planul cel mai ridicat al intuiției, al înțelegerii religioase, ca fapt al existenței. Nu numai evreii, nu numai grecii (vezi altarul Zeului Necunoscut la care se referă Pavel în faimoasa întâlnire din Areopag cu elita ateniană), dar toate popoarele, să zicem, păgâne nu au fost complet lipsite nici de datele esențiale ale Revelației, nici, prin vârfurile lor, de o înțelegere superioară. De altfel, la toate nivelurile istoriei – astăzi ca și altădată – avem reprezentate, cu coeficienți diferiți, printre popoare și printre oameni, toate gradele de înțelegere, de rafinamente sau de nerozie. Culmile înțelegerii ca și culmile prostiei, geniul adevărat ca și geniul prostiei sunt și astăzi reprezentate, cu egală strălucire, ca și pe vremea lui Platon, ca și în toate vremurile. Nu se cunosc epoci sau popoare care să fi monopolizat numai geniul sau numai prostia, ci le aflăm mereu amestecate – doar proporțiile sunt diferite. Piscuri și pis-

curi, atunci ca și acum. Calitativ, există niște limite: în sus ca și în jos. Universul uman a fost și este mereu reprezentat în toată gama lui calitativă.

„Istoria zeilor tuturor epocilor constituie unul din cele mai minunate și mai instructive fenomene ale psihologiei." Aceasta este o altă eroare grosolană pe care o comit foarte mulți, deoarece fenomenul religios nu este unul psihologic. De o psihologie religioasă este liber oricine să vorbească, dar faptul religios nu se înscrie pe portativul psihologic. El poate arunca reflexe pe planul psihologic, dar, în esența lui, este altceva.

Diferența este ca, de pildă, între Dostoievski și Tolstoi – mă refer la operele, la pozițiile lor. O asemenea discriminare nu are absolut nimic arbitrar și este foarte ușor de arătat, ca și o operație elementară de aritmetică.

„Faptul că popoare ajunse la fazele cele mai diverse de civilizație au putut să considere ca indubitabil dovedită existența divinităților pur himerice arată, în mod clar, că imaginația este capabilă să creeze fenomene iluzorii, ce apoi sunt apreciate ca adevăruri incontestabile".

Aici totul este confuzie, la fiecare pas, la fiecare cuvânt: *indubitabil dovedită*; *divinități pur himerice*?! Firește, considerate în sensul acesta plat, toate divinitățile – și, în general, tot ceea ce nu poate fi văzut, pipăit, cântărit, măsurat – *nu există*, sunt o închipuire. Punctul acesta de vedere este însă cu desăvârșire primitiv – și folosesc un cuvânt blând – nu numai pentru că atâtea realități fizice există, deși nu se văd și nu se pot pipăi, dar pentru că *există o ordine* a inefabilului și a semnificațiilor. Statuile – și ceea ce se poate spune despre ele în perspectiva religioasă sau estetică – au întrupat și întrupează sensuri, semnificații ale existenței, care există, deși nu pot fi pipăite sau cântărite. Dar când cineva nu vede într-o *divinitate* decât o statuie, adică un soi de bolovan, atunci divinitatea este doar o pură ficțiune. Când însă cineva ajunge să pri-

ceapă că, pentru o anumită treaptă de înțelegere omenească, divinitatea acoperă o realitate în ordinea semnificațiilor, atunci lucrurile se schimbă dintr-o dată, deoarece ordinea semnelor și a simbolurilor există, cu adevărat, ca o realitate.

„În afară de fenomenele științifice experimental demonstrate, putem mereu să ne întrebăm unde sfârșește și unde începe eroarea." Asta este culmea! Toată opera științifică a lui Gustave Le Bon – *L'Évolution de la matière*, *L'Évolution des forces* – conține, cum am spus, intuiții, anticipații, concluzii care, de cele mai multe, s-au dovedit a fi juste. Spun *s-au dovedit* pentru că toate *argumentele* invocate în lucrările sale, pentru dovedirea afirmațiilor făcute, sunt false. Din această pricină, afirmațiile sale au fost – la vremea la care au apărut – controversate, tăgăduite, ironizate, socotite chiar neserioase și superficiale de către Academiile și de savanți adevărați, după cum mărturisește însuși Gustave Le Bon. Și nu este o întâmplare. Istoria științelor experimentale arată că deseori argumentele *dovedite experimental* n-au fost convingătoare. Dobândirea unor convingeri, stabilirea unor adevăruri, și ele reformabile, sunt procese mult mai complexe și mai alambicate decât le prezintă Gustave Le Bon care – este drept, nu e singurul – ignoră luptele patetice, din aria disciplinelor exacte, pentru stabilirea unor consensuri. *Faptele* nu dovedesc decât, eventual, că *ceva* există; dar incorporarea lor în *discursul științific* se face numai în lumina unei teorii, a unei concepții. Și chestiunea este încă mai complicată – și nu inutil sau fantezist complicată – deoarece cunoașterea științifică se află, fortamente, înlăuntrul Cunoașterii, în general. Iar adevărul este – și o spun nu de dragul paradoxului și nici pentru a violenta prejudecățile oamenilor obișnuiți, în categoria cărora se pot include și mulți oameni de știință – adevărul este că cer-

titudini nu putem dobândi decât în ordinea adevărurilor esențiale; iar acestea sunt de natură metafizică.

Știința modernă, în unele compartimente ale sale, rămâne, cu tot arsenalul experimental, un domeniu al ipotezelor, al presupunerilor, chiar al erorilor grosiere, chiar dacă nu se poate tăgădui că experiența este astăzi în situația de a spune, în unele cazuri, cu o certitudine absolută: aici *ceva* există în mod sigur. Indiferent chiar de teorii, experiența este acoperită de o realitate indubitabilă. Jocul ipotezelor poate însă dăinui în jurul unei situații reale. În ordinea *propozițiunilor* însă, omul de știință nu va putea spune vreodată: este *așa*; nu este *altfel.*

În planul valorilor spirituale, lucrurile se schimbă; ceea ce este semnificativ atât pentru aceste valori, cât și pentru situația omului în raport cu ele. La paralela aceasta nu numai că există posibilitatea de a afirma că un lucru sau o situație *este așa și nu este altfel*; dar este posibilă și o verificare, o confirmare personală. Bunăoară, nimeni nu se poate realiza pe sine – sau ceva temeinic – mințind, trișând vizavi de el însuși, instrumentând niște socoteli fără acoperire. Vreau anume să spun, cu alte cuvinte, că domeniul valorilor spirituale nu este – cum eronat și prea adesea se crede – la discreția hazardului, a aproximațiilor, a presupunerilor, a tatonărilor, ci el funcționează în niște condiții care se pot stabili cu foarte multă rigoare chiar. Așa că intransigența, adeseori izbitoare, a acelora care cunosc bine o structură spirituală, nu ține – deși acest caz poate exista – de fanatism, ci de însăși natura acestor lucruri.

Dar aici este vorba, firește, doar de niște indicații.

Iată însă că Gustave Le Bon – și nu i se întâmplă numai lui – fără să vrea, mai pe ocolite sau direct, își declară confuzia: „Grație luminilor rațiunii *(formula este de o banalitate aproape insuportabilă!)*, epoca modernă se credea liberă de toate iluziile trecutului, rațiunea pură deve-

nea singurul ei ghid. *(De fapt, nu numai epoca modernă, ci însuși autorul, dintr-o cunoaștere superficială a realității, a intrat într-o ficțiune, teoretizând progresul, evoluția, emanciparea omenirii de sub... prejudecăți, biruința Rațiunii și toate celelalte nerozii ale unui soi de romantism ieftin și vulgar, de unde și mirarea, și dezamăgirea).* Observarea mai atentă a faptelor a dovedit totuși persistența anticei credulități. În afara laboratoarelor, această credulitate – credulitatea religioasă, credulitatea politică, credulitatea pentru toate formele miraculosului – continuă să domine spiritele".

Este clar, sper, că Gustave Le Bon nu prea înțelege mare lucru. În orice caz, nu înțelege deloc, dar chiar deloc, faptul că aici nu este vorba de credulitate, ci de o funcțiune, de o virtute fundamentală a omului: aptitudinea, vocația, capacitatea de a crede. Omul nu poate să facă nimic – nici știință, nici artă, nici măcar nu poate să gândească – dacă nu *crede*. Afirmația mea se sprijină pe analiza și pe declarațiile unor foarte mari oameni de știință care au cumulat și calitatea de filosofi. Problema, așadar, nu este *a crede* sau *a nu crede*, cum își închipuie Le Bon, pentru că, în fapt, nu există om care să nu creadă *în ceva* – ca și el însuși, de altfel; ci problema constă în *a crede, a sluji cu credință ordinea adevărată a existenței.*

Dintr-o pricină sau alta, nu toți oamenii ajung să slujească ordinea profundă și adevărată a existenței, a vieții. Și atunci se ajunge la o îndrumare greșită a capacității de credință și sunt slujite în chip idolatric politica, falsele spiritualități, surogatele de concepții filosofice sau științifice etc. Prin urmare, credința se află pe linia de forță a unei vocații fundamentale; așa că problema este cum s-o folosim și nu cum s-o înlăturăm, pentru că înlăturarea, radierea credinței *nu este posibilă*. De altfel, Gustave Le Bon – cazul totuși este tipic – ar fi în măsură să-și dea seama de situația aceasta; dar, legat fiind cu odgonul de

mărunta lui idee, de prejudecata lui, este împiedicat să vadă corect, este orb.

Într-adevăr, iată ce scrie mai departe: „Și, contrar celor ce se învață, credulitatea *(iar credulitatea !)* nu este deloc un simplu rezultat al ignoranței, pentru că ea există, așa cum o dovedesc faptele relatate în acest capitol, la cei mai iluștri savanți. Vechile credințe religioase, magia, spiritismul *(adică surogatele spirituale !)* află printre acestia adepți fervenți".

De aici rezultă că această *credulitate* de care tot vorbește Le Bon este, de fapt, o chestiune mult mai serioasă și mai profundă. Eu știam și am mărturisit-o, dar mă bucur să fi putut interveni chiar cu armele celor ce gândesc altfel. De asemenea, se mai poate constata că un om liber în spiritul său poate fi în măsură să nu rămână, până la capăt, într-o eroare, poate să bănuiască, măcar, că lucrurile nu sunt chiar atât de simple pe cât le vede el. Dar Le Bon se comportă aici ca un obsedat; parcă ar fi covârșit de o seamă de mărunte banalități care aleargă pe străzile vremii lui și care se referă la rațiune, la credulitate, la știință, la experiență, la prejudecată; niște sloganuri cu desăvârșire elementare, instrumentate fără nici o suplețe și fără nici un discernământ, fără urmă de subtilitate!

Și continuă: „Acest fenomen m-a izbit mult în vremea în care căutam să determin sursele psihologice ale opiniilor și credințelor care au influențat mai mult sufletul popoarelor. Cum să înțelegem credința unor iluștri gânditori *(tocmai aici era cheia problemei pe care ar fi trebuit s-o considere altfel un om ca Le Bon !)* într-o religie în care îl vedem pe Creatorul nenumăratelor lumi care populează spațiul *(să observăm că Le Bon introduce o părere personală; în religia la care se referă se spune că Dumnezeu a creat lumea, nu lumile).* lăsându-și fiul să piară într-un înspăimântător supliciu, pentru a răscumpăra greșeala îndepărtaților noștri strămoși. Asemenea enormități *(De ce*

„enormități"?! Pentru că el nu le înțelege?!) au fost totuși acceptate de stăpâni ai rațiunii precum Galilei, Descartes și Pascal. *(Ceea ce, subliniez din nou, în loc să-i dea de gândit, îi stârnește, la nesfârșit, uimirea, blocându-i orice comprehensiune și făcându-l să folosească, alături de numele citate, cuvântul „enormități", cel puțin nepotrivit, și care se întoarce împotriva lui ca un bumerang, deoarece aceștia nu pot fi, cu toții, nici nebuni, nici proști!)* Nu li s-a părut deloc exagerat să vadă un Dumnezeu destul de feroce ca să condamne focului veșnic niște biete creaturi care au uitat o clipă să asculte de decretele sale rigide".

Un asemenea om, în stare să folosească un asemenea limbaj, devine impenetrabil. De altfel, iată-i concluzia care este, cu adevărat, o enormitate: „Credințe de același ordin, observate în toate religiile, la toate popoarele, dovedesc în chip peremptoriu *(de fapt, dovedesc numai cât este el de baricadat în „credulitatea" lui)*. că absurditatea unei dogme *(Le Bon este chiar în stare să creadă că mii de ani, popoare întregi, oameni extraordinari și geniali au fost, pur și simplu, nebuni!)* nu poate să dăuneze propagării ei. Chiar și cele mai ascuțite inteligențe pot fi cuprinse de credința *(în sfârșit, credința!)* în dogme pe care nici un argument rațional nu ar putea să le apere".

De fapt, Le Bon nu vrea sau nu poate să cedeze. Nu să cedeze, ci să înțeleagă un lucru simplu: că adevărurile continuă să existe, să stea în picioare, chiar dacă el nu le pricepe; și că nu el, persoana, puținătatea lui, este măsura adevărului.

Spre sfârșitul cărții mai scrie: „Savanții de care vorbeam mai sus ar constata că iluziile mistice sunt astăzi tot atât de puternice ca și în vremea lor. Făcând parte din natura omului, ele nu mor, cum nu moare nici dragostea, nici ambiția, nici ura".

Și atunci? Ce facem, atunci? Continuăm să vorbim ca niște bezmetici? Ori *încercăm* măcar să înțelegem că în

credința asta este implicată o problemă mai complexă și mai profundă, care nu poate fi expediată ridicând din umeri, dându-ne aere de superioritate sau izbindu-ne de ea ca fluturele care vrea să treacă prin geam?

Evident, liber este fiecare să stăruie în măruntul, eventual ineptul său discurs. Dar dați-mi voie să spun, cu toată simplitatea, că paguba nu va fi a Credinței, nici a Dumnezeului acesta *absurd* și *feroce*, pe care cei care L-au cunoscut mai de aproape, L-au mărturisit ca fiind Bunătatea și Dragostea.

(București, 22 iulie 1949)

3

„CREDINȚA TA TE-A MÂNTUIT; MERGI ÎN PACE!"

În cartea sa, *La guérison par l'esprit*, St. Zweig scrie în *Introducere*: „Sănătatea, pentru om, este un lucru natural; boala, un lucru antinatural. Trupul se bucură de sănătate în chip tot atât de natural precum plămânul se bucură de aer și ochiul de lumină. Sănătatea trăiește și crește în mod tăcut în om, o dată cu sentimentul general al vieții. Boala, dimpotrivă, se strecoară dintr-o dată în el, ca o străină, se năpustește pe neașteptate asupra sufletului speriat și tulbură în el o sumă de întrebări. Acest dușman neliniștitor vine din afară, deci cine l-a trimis? Va rămâne? Se va retrage? Poate el fi stăvilit? Implorat să plece? Poate fi stăpânit? Ghearele ascuțite ale bolii trezesc în inima omului sentimente contrare: teamă, încredere, speranță, resemnare, revoltă, umilință, deznădejde. Boala împinge bolnavul să întrebe, să gândească, să ridice în gol privirea speriată și să născocească o ființă către care să se poată întoarce în angoasă. Suferința este cea care mai întâi a creat în om sentimentul religiei, ideea de Dumnezeu.

Sănătatea fiind starea normală a omului, ea nu se explică și nu se cere explicată. Însă orice ființă care suferă caută să descopere sensul suferinței. Boala se instalează în noi fără nici o pricină? Trupul ne arde de fierbinți fără nici o vină din partea noastră? Fierul roșu al durerii ne scormonește măruntaiele fără scop și fără noimă? Omenirea n-a îndrăznit niciodată să urmărească până la capăt această idee înspăimântătoare a absurdității totale a suferinței, idee care – singură – ar fi de ajuns ca să distrugă ordinea morală a universului. De aceea, de la început, fenomenul bolii este indisolubil legat de sentimentul religios."

Analiza lui Zweig, superficială, conține totuși câteva lucruri adevărate. Propozițiunile însă, semănate ici și colo ca niște concluzii, îmi apar ca lipsite de orice consistență. Boala – generatoare a sentimentului religios? Dar Părinții Bisericii și, în general, trăitorii fierbinți, ca și drepții Vechiului Testament, au fost, în majoritatea lor copleșitoare, oameni foarte sănătoși, ce au viețuit până la adânci bătrâneți. Eu aș zice că nu boala, ci credința, care le-a întreținut o sănătate uimitoare, este mai degrabă sursa unor raporturi cu Dumnezeu. Firește, nu vom contesta însemnătatea suferinței în meditația cu implicații religioase, dar, pe cât știm, suferința a fost totdeauna mai mult o piatră de poticnire și o sursă de negații.

Credința, socot, implică o *anume* integritate. Dar nu într-o asemenea controversă aș vrea să mă afund, ci aș vrea să mă întreb dacă la om există acea sănătate animalică, bovină, la care am impresia că se referă Zweig. Nu, nu cred. Nu cred că sănătatea, pentru om, în situația lui de acum, „este un lucru natural". Toți cei care vorbesc așa, substituind *realității* o ordine ideală, abstractă – și, fără să știe, o ordine paradisiacă – ignoră faptul că omul este sub stare de păcat – răscumpărat, este adevărat, dar înclinat și împovărat nu de păcatul strămoșesc, ci de păcate, de păcatele pe care le adună el însuși sau le moștenește. Omul este destituit, *deplasat*, starea aceea de deplinătate și de desăvârșire îi lipsește și tocmai de aceea o resimte mereu ca pe o deficiență.

Dacă prin *natura* omului am înțelege natura lui originară, adamică, atunci ar fi loc să spunem că sănătatea deplină îi este *naturală*; dar, repet: numai în înțelesul de natură harică, originară; altfel, nu. Animalul, da, ar putea poate spune că este sănătos. Însă omul care spune *sunt fericit* sau *sunt sănătos*, în realitate nu face decât să mărturisească un oarecare grad de inconștiență, o carență asupra *situației lui reale*. Aceasta nu înseamnă, firește, că

omul nu poate, în chipul cel mai real, să încerce mari bucurii – menționez însă că *la joie est surnaturelle* – și adevărate plinătăți. Dar aceasta este altceva decât *sunt fericit* și *sunt sănătos*. Deplâng omul care poate să vorbească așa fără reticență, fără o bănuială măcar că afirmația-i s-ar putea să fie abuzivă.

Există, negreșit, oameni *bolnavi*, adică cei care suferă de boli care poartă o denumire și comportă tratamente medicale; și n-am cunoscut oameni care să nu sufere de nimic. În condiția noastră umană, un asemenea om nici n-ar mai putea ști că există, nu s-ar putea simți pe sine însuși. Acești oameni nu sunt *bolnavi*, ci sunt sănătoși, dar nu în sensul naiv în care se exprimă Zweig. Omul *trebuie* să aibă ceva, mereu ceva, ca să-și aducă aminte de el, de alții și, eventual, de Celălalt, dacă nu cu sentimente de compasiune, de co-fraternitate, măcar ca să critice sau să blesteme.

Dar ce este, în fond, boala? Ce secret livrează analizei, în cele din urmă, această stare a omului? De fapt, boala nu este altceva decât o derogare metafizică; sau este fundată pe o asemenea derogare. Iată de ce nu mai este nici o mirare că astăzi sunt medici – și am să-l citez numai pe profesorul Jung – care spun că nu există *vindecare* adevărată fără o *modificare* în substratul adânc, metafizic, al omului, medicamentele, tratamentele, nefiind decât adjuvante. Oricum, într-o derogare metafizică ne aflăm toți. Înseamnă – și am constatat acest lucru în toată viața mea de până acum – că, de fapt, în grade deosebite, toți suntem bolnavi trupește și sufletește, bolnavi în partea noastră văzută ca și în cea nevăzută, și avem nevoie de tămăduiri. Suntem, în sensul acesta, mereu bolnavi, oferindu-i bolii teren deschis; toți avem o predispoziție mai mare sau mai mică – de la individ la individ și de la situație la situație – către boală. În zona aceasta prielnică a derogărilor inefabile și adânci cade sămânța bolilor cunoscute de

doctori și înscrise în tratatele medicale. Așezată într-o viziune de ansamblu, boala este o problemă a *păcatului.* Suntem, trupește și sufletește, bolnavi de mulțimea păcatelor noastre și ale altora, deoarece, prin lașitate, trădare și confort, suntem părtași la toate cele pe care, în sinea noastră, le aprobăm, le condamnăm sau le gândim împreună cu alții. Păcatele se transmit tot atât de misterios ca și viața. Și ar fi bine să știm că nu numai boala este *transmisibilă,* ci și sănătatea – cea trupească și cea sufletească.

Toate aceste afirmații ale mele despre faptul că *realmente păcatele ne îmbolnăvesc* nu sunt o simplă teorie, ci ele decurg dintr-o experiență profund personală pe care doresc să o trec mai departe, să o împărtășesc și semenilor mei. Nu este vorba de o metaforă, nu este doar un fel de a vorbi, ci este pur și simplu comunicarea unui adevăr care trebuie corect înțeles.

Spălând vasul care suntem, apare o ușurătate, o transparență, o convalescență, un sentiment al însănătoșirii. Nu este o bizarerie ceea ce spun, deși sunt conștient că, aparținând acestui timp în care s-au descoperit spectaculoase medicamente, felul acesta de a vorbi poate să pară cel puțin surprinzător. Insist totuși, pentru că îmi dau seama, în același timp, de necesitatea de a înțelege faptul că boala, într-un anumit stadiu al ei, nu este doar o chestiune de microbi și de viruși, ci este o problemă mai cuprinzătoare și mai complexă care trebuie discutată și rezolvată ținând obligatoriu seama și de parametrii ei spirituali. Medicamentele sunt bune, firește. Dar, în ordinea de idei pe care o expunem aici, ele nu sunt numai urmarea acțiunii de cercetare, ci semnifică și faptul că derogările au luat o asemenea amploare încât, în naufragiul în care ne aflăm, ambarcațiunile nu mai sunt suficiente, ci este nevoie și de mii de colaci de salvare.

Spectacolul acesta, privit dintr-un anumit unghi, apare ca o catastrofă, ca un sinistru în care intervenția trebuie să

fie de maximă amploare și eficiență, ca în timpul unui uriaș incendiu. Lumea de astăzi ne apare ca un lazaret al suferințelor și bolilor de tot felul; de altfel, spitalele gem, cererea de medicamente speciale este tot mai mare, iar operațiile care se fac sunt de o îndrăzneală care evocă nu numai pasiunea cercetării, ci și panica și deznădejdea. Nemaifuncționând deloc medicamentele *celelalte*, cele duhovnicești, medicamentele fabricate în retorte au invadat literalmente existența noastră. Chiar dacă discursul acesta va stârni mirare și nedumeriri, iar unora li se va părea că se compromit numai citind sau ascultând aceste rânduri, tot voi îndrăzni să-l țin, pentru că știu foarte bine că nu vorbesc ca un ignorant, ci mă bazez pe informații și experiențe. Și nu opun niște prejudecăți altor prejudecăți. Că boala este intim legată de climatul interior al fiecăruia este o afirmație care astăzi nu mai surprinde pe nimeni; există, poate, o oarecare timiditate sau o oarecare comoditate în a recunoaște acest lucru, dar practica de a asocia medicul cu preotul este din ce în ce mai răspândită; și nu pentru a da de lucru în plus serviciilor de pompe funebre, cum s-ar putea macabru glumi, ci pentru a-i aduce bolnavului o vindecare cât mai substanțială, mai durabilă, mai completă, înscrisă în ambele registre ale vieții. Freud și, mai ales, profesorul Jung au adus, în domeniul acesta, contribuții luminoase, arătând că nu numai bolile numite *nervoase* sunt ancorate în zone profunde ale ființei umane, ci și celelalte, cele *obișnuite*, chiar dacă aparențele nu oferă asemenea indicații ochiului neantrenat.

Este momentul, socot, să introducem un nou factor – esențial. Vom observa că Apostolul Pavel nu opune păcatului virtutea, cum aproape toți oamenii o fac, ci contrariul păcatului este Credința. Descoperirea este genială și de o supraomenească adâncime. În această perspectivă, totul capătă o semnificație și o limpezime extraordinare. Putem înte-

lege dintr-o dată care este *cheia*, secretul vindecărilor minunate: „Credința ta te-a mântuit; mergi în pace!" (*Luca*, 7, 50).

Astfel, Apostolul Pavel este cel care pune punctul pe i, care subliniază cu linia evidenței substratul ontologic al bolii – păcatul. De aceea Credința este tămăduitoare. O verigă în lanțul unor experiențe întinse pe multe și multe veacuri este adăugată, în vremea noastră, de doctorul Alexis Carrel, care vorbește cu mai multă autoritate decât reprezentanții mesmerismului, ai grupului *christian-science* și ai altor sisteme de vindecare întemeiate pe încredere, pe sugestie sau pe o anume credință.

Dacă nu ne vom da seama de aceste adevăruri esențiale, boala va crește și se va adânci peste tot în lume, cu toate penicilinile existente și viitoare, pentru că păcatul nu va face decât să sporească în contextul social actual, în care numărul ispitelor crește o dată cu bunăstarea și cu născocirea atâtor *jucării* și fantezii. Spiritul omului modern a devenit complice într-un vast proces de dezagregare. Există, în privința aceasta, a diagnosticului, un criteriu sigur: cred că, întocmai ca și trupul sănătos, un *organism spiritual* reacționează și el, când i se inoculează adevărul, cu atât mai puternic cu cât este mai sănătos ori mai capabil de refacere. *Insensibilitatea* unui om sau a unei comunități față de adevăr este o indicație sigură, fină, gingașă asupra *stării* „pacientului" nostru.

Noi, oamenii de astăzi, lâncezim. Nu mai suntem, cu îndrăzneală și cu hotărâre, creatori ai Vieții noastre, aceasta fiind invadată, de-a dreptul potopită de mulțimi de lucruri și sugestii. De aceea și suntem bolnavi, minați, într-un grad înspăimântător, de atâtea boli, majoritatea subversive. Cu cât cererea de penicilină este mai mare, cu atât pentru unii, între care mă prenumăr, este semn că „microbii" – dintre care cei mai primejdioși sunt ideile rele și păcatele – cotropesc trupurile și sufletele noastre, oricare ar fi „bunăstarea" cealaltă.

Să fim atenți: ținta ultimă a tuturor păcatelor, dincolo de orice aparență mai mult sau mai puțin machiată, este Dumnezeu. Păcatul este ceea ce, cu o deschidere tot mai largă de compas, ne abate de la ordinea Lui, adică de la ordinea Vieții care este cea a plenitudinii, a îmbunătățirii personale. De câtă semnificație se încarcă, în contextul de față, gândul acesta al lui Carrel: „A face voința lui Dumnezeu constă, evident, în a asculta de legile vieții, așa cum sunt ele înscrise în țesuturile noastre, în sângele nostru, în spiritul nostru".

Boala, păcatul, sănătatea – noțiuni și realități care se leagă strâns unele de altele – ridică o problemă de *integritate.*

Aceasta este baza de plecare pentru o înțelegere profundă și eficace; de aici pleacă drumul spre soluția adevărată. Căci nici însănătoșirea trupească nu este o problemă de industrie materială, nici însănătoșirea sufletească, una de industrie morală.

Am să mai relev câteva pasaje din *Introducerea* la cartea lui Zweig, *La guérison par l'esprit,* pasaje interesante, într-o oarecare măsură, pentru că oglindesc dezorientarea caracteristică veacului trecut – care, la diferite niveluri și dimensiuni, rămâne un parametru constant al vieții oamenilor – și pentru că din ele rezultă că autorul „simte" totuși ceva, chiar dacă nu știe să prindă firul.

„Sarcina principală a oricărei științe medicale ar fi deci să nu contracareze cu tot dinadinsul natura, ci numai să fortifice, în caz de boală, voința de vindecare, totdeauna existentă în individ. Un impuls moral, religios sau intelectual este adeseori mai eficace decât medicamentul sau decât aparatul folosit; rezultatul, în realitate, vine întotdeauna dinăuntru, niciodată din afară. Natura este *medicul interior* pe care fiecare îl poartă în el, de la naștere, și care știe mai mult despre boli decât specialistul, care nu face decât să se sprijine pe simptomele exterioare."

Simplist vorbind, dar dintr-o mare experiență, se poate spune așa: vai de cel care se încredințează *orbește* medicilor și medicinei, adică unor aproximații, unor teorii care se schimbă necontenit, unor ochelari forțamente solicitați de mode și sugestii care bântuie în sectorul acesta; vai de cel care nu se cunoaște pe sine, care nu-și cunoaște organismul propriu, care nu-și deslușește semnalele interioare, pentru că acesta nu posedă instinctul de conservare și nici pe cel al lucrului prielnic și de aceea se va încredința unor grave erori posibile! Pe un asemenea om îl pasc mari primejdii și o adevărată aventură fiziologică. Un bolnav obișnuit, dacă nu are simțul de orientare care să-l călăuzească prin meandrele medicinei și printre primejdiile inerente aflate în lumea specialiștilor, pătrunde într-un labirint din care se iese foarte greu, dacă se mai iese! Nu este o glumă, mai ales că din orizontul medicilor omul propriu-zis dispare, se estompează, ca să-i ia loc „dosarul", cazul clinic, experimentul.

„Această idee fundamentală a rezistenței organismului la boală a făcut să se nască, în decursul secolului al XIX-lea, o întreagă serie de sisteme. Mesmer își bazase doctrina pe *voința de vindecare* existentă în om; *christian science* se întemeia pe forța fecundă a credinței, rezultat al cunoașterii de sine... Aceste vindecări admirabile nu sunt, în realitate, nici rare, nici miraculoase: ele reflectă în mod nedefinit o lege încă secretă pentru noi și pe care timpurile ce vor veni o vor aprofunda poate, legea raporturilor superioare între trup și spirit... (care poate) scoate din neant puteri incomensurabile."

Puteri incomensurabile din neant! Astfel de propoziții nu mă pot decât uimi. Forțe din neant?! Expresii aruncate la întâmplare, ca tot la întâmplare cititorii să diserteze asupra lor și să construiască ipoteze și teorii pe care să le folosească, trăgând nădejde că vindecarea le va veni din prisnițele neantului, extrăgând din el puteri incomensura-

bile! Un om prevenit, care ar fi în măsură să nu declame astfel de... naivități, ar trebui să fie mai circumspect, mai la adăpost de cursa întinsă celor mai puțin pregătiți, și nu să cadă el însuși în această capcană. Dar iată ce scrie Zweig, câteva pagini mai departe: „Misteriosului Ev Mediu, care, în chip vag și respectuos, exercitase arta ghicitului, îi succedase raționalismul enciclopediștilor, al a-toate-știutorilor, dictatura grosolană și materialistă a celor ca d'Holbach, La Mettrie, Condillac, a celor care își înfățișau universul ca pe un mecanism interesant, dar încă ameliorabil, iar omul numai ca pe un curios automat gânditor. Mândrindu-se peste măsură pentru că nu mai ardeau vrăjitoarele, pentru că tratau sărmana bătrână Biblie ca pe o culegere de naive povești pentru copii și pentru că furaseră fulgerele bietului Dumnezeu grație paratrăsnetului lui Franklin, acești emancipatori taxau drept iluzii absurde tot ceea ce nu putea fi luat cu penseta, nici dovedit cu regula de trei simplă".

Portretul este scurt, dar bine făcut. Rămâne curios doar faptul că nu-și dă seama că și-a făcut și propriul portret!

Zweig scrie mai departe, înfățișându-l pe Mesmer: „În anumite crize, o ființă omenească poate adeseori să ajute o alta prin pezența și influența sa mai mult decât orice remediu chimic. *Dintre toate corpurile naturii, acela care acționează cel mai mult asupra omului este omul.* Boala, după el, este un dezechilibru al armoniei individului, o întrerupere primejdioasă a legilor ritmice ale fluxului și refluxului".

Ideile acestea vor fi reluate, cu siguranță, mai târziu și examinate cu o înțelegere sporită. Dar iată acum, în paralel, un alt pasaj, pe care îl aflu în *La Prière*, cartea lui Carrel, în care se observă imediat o altă înțelegere, la un alt diapazon. Carrel scrie: „Chiar atunci când rugăciunea este de o slabă valoare și constă adesea doar în recitarea mașinală a unor formule, ea exercită un efect asupra felului de a fi. Rugăciunea împuternicește în același timp simțul sacrului și pe cel moral... Pare-se că este dovedit că, în cazul

unei dezvoltări intelectuale egale, caracterul și valoarea morală sunt mai ridicate la indivizii care se roagă, fie și în chip mediocru, decât la cei care nu se roagă... Rugăciunea făcută pentru un altul este totdeauna mai fecundă decât aceea făcută pentru tine însuți".

Mai ales asta voiam să relev: cât de extraordinar, de nebănuit de mult *poate* să facă un om pentru un alt om. Meditațiile și experiențele care se înmulțesc în vremea noastră asupra a ceea ce este, mai înainte de toate, *un fapt*, este cu neputință să continue să rămână fără consecințe de o mai mare amploare și să nu aibă, într-un viitor relativ apropiat, consecințe pozitive.

Am citit cândva, nu mai știu unde, cuvântul acesta care m-a izbit: *Acela care nu s-a văzut pe sine niciodată nu știe ce este teama.* Care este felul corect în care trebuie înțeles, n-aș putea să spun, mărturisesc; dar m-a impresionat și mi-a indus o stare asemănătoare cu a unei persoane în spiritul căreia plutește un înțeles, o amintire sau un cuvânt, dar care nu poate încă deslușì, contura acel înțeles, acea imagine sau acel cuvânt. Înțelesul, imaginea, realitatea există, dar este încă difuză. Întrezăresc aici, în *Acela care nu s-a văzut pe sine niciodată nu știe ce este teama*, un gând de taină, pentru că un Părinte spune, la rândul său, că *acela care s-a văzut pe sine e ca și cum a văzut un înger.* S-ar putea să fie o referință la frica, la spaima provocată de orice întâlnire foarte neașteptată, de două ori neașteptată: *în timp* și *ca imagine*, ca spectacol. Apoi, întâlnirea aceasta cu *sinea* ta poate – desigur, la limită – merge până la întâlnirea cu Chipul cel Sfânt al tău, ceea ce, evident, ar stârni o emoție singulară, teribilă, care s-ar manifesta probabil cu lacrimi de bucurie, dar și cu temeri. Ne-am putea întâlni însă, presupunere încă mai probabilă, și cu infernul din noi, cu chipul smolit de păcate și de urâciune; și atunci, altfel de lacrimi vor curge și alte spaime ne vor bântui...

Într-un memoriu scris de tatăl unei copile, care sub îngrijirea lui Mesmer își dobândise vederea pe care ani de zile medicii din Viena nu reușiseră să i-o redea, se spune un fapt tulburător. În paranteză fie spus, vindecarea a produs atunci un mare scandal. Iată pasajul la care ne referim: „Ea fu într-un fel înspăimântată și spuse: *E teribil să vezi! Oare acesta este chipul omului?*". Restul nu mai are importanță, dar merită reținută mirarea oarbei care vede pentru prima oară. Propoziționea se cere întâmpinată cu prospețimea cu care trebuie întâmpinat un act de sinceritate, un act spontan în stare să comunice un lucru delicat care surprinde, deoarece ne revelează brusc pe noi, oamenii, într-o ipostază necunoscută și poate ireproductibilă; un fulger care a luminat pentru o clipă un peisaj interior care nu va mai fi niciodată luminat, rămânând definitiv înghițit, ca o taină. Momentul trebuie păstrat, atât cât este posibil, în prospețimea și unicitatea lui. El nu va mai putea fi evocat decât foarte greu, și numai cu mijloace de artist, căci orice comentariu obișnuit îl va dizolva în banalitatea întâmplărilor cotidiene, fără relief, fără conținut revelatoriu.

E teribil să vezi! Oare acesta este chipul omului? Ce s-ar mai putea adăuga?! Nimic! Încredințăm această fulgurație meditației fiecăruia.

„Extirpând credința religioasă a societății veacului al XVIII-lea prin ironia și scepticismul lor agresiv, Voltaire și enciclopediștii nu au ucis în om nevoia de a crede, eternă și indestructibilă; ei nu au reușit decât să-l sucească pe căi mistice și ascunse. Niciodată Parisul nu a fost mai superstițios și mai avid de noutăți ca la începutul *secolului luminilor*. De când nu se mai crede în legendele sfinților biblici, fiecare caută de capul lui sfinți noi și stranii și îi descoperă în persoana șarlatanilor, a alchimiștilor, a căutătorilor de pietre filosofale, a rozcrucienilor, care sunt ca frunza și ca iarba la Paris; tot ceea ce este de necrezut, tot ceea ce se opune în chip sfruntat științei clasice oficiale, află o primire

entuziastă în lumea mare pariziană, blazată și tobă de filosofie. Pasiunea științelor oculte, a magiei albe și negre pătrunde în mediile cele mai bune." Ce adevărat! Chesterton descrie admirabil o asemenea societate de „raționaliști", unde toți sunt plini de superstiții nemărturisite, dosite, plini de amulete și ticuri: marți, zi nefastă, *touchons au bois*; te mănâncă nasul, semn rău; să nu te întorci din drum că ies lucrurile prost etc., etc. O carte plină de umor și de adevăr. Și eu cunosc câțiva din aceștia care nu vorbesc decât de rațiune și de logică, dar viața lor este o complicată confuzie de horoscoape, ocultisme, steinerisme, teosofisme etc. Un om *credincios* este eliberat de tributul acesta; este liber. Și apoi, era vremea în care „Montgolfier tocmai cucerise lumea eterului, Lavoisier descoperise ordinea chimică a elementelor și iată că se reușise o primă incursiune în supranatural: nimic de mirare că generația întreagă se dăruise speranței fără margini de a vedea în sfârșit dezvăluit în mod total misterul originar al sufletului". Este însă la fel de adevărat că J. Rivière vorbește, în foarte interesantele sale scrisori, de „Rasa plată a optimiștilor"; și ce mare dreptate are, deoarece există o „cunoaștere" optimistă care este sinonimă cu platitudinea.

Este evident că oricâte „progrese" exterioare ar face omul, problema esențială rămâne mereu cunoașterea și perfecționarea interioară, creșterea spirituală a vieții noastre. Și afirm, în ciuda aparențelor care par a-mi sta împotrivă, că sunt și vor mai fi mult mai mulți oameni nefericiți decât ne închipuim sau bănuim.

Întorc paginile una după alta. De rândurile acestea uitasem: „Omul trăiește clipa cea mai misterioasă când ia cunoștință de personalitatea sa; umanitatea – când naște religiile sale". Așadar, chiar un Zweig, în definitiv străin de asemenea probleme, întrezărește ceva esențial. În aceeași ordine de idei, altcineva scrie: „Această trezire a conștiinței,

această primă privire *(este vorba si de o privire, o vedere interioară)*, care este pentru noi ca o nouă naștere, este, în același timp, și un fapt tragic. *(C'est terrible à voir!)*. Iată locul de naștere al oricărei istorii și al oricărei drame. Acest eveniment ne marchează pentru totdeauna. În gălăgia lumii, el se poate estompa; dar îl vom găsi mereu la originea tuturor neliniștilor și lucidităților. Această întâlnire *(cu noi înșine)* ne face oameni".

Dar ce înseamnă, în fond, toate acestea, dacă nu că Adevărul este printre noi? Iar pentru sensibilitatea și conștiința noastră, acest fapt este un eveniment: evenimentul prin care devenim adevărați, prin care *ne* simțim, trăim, *ne* vedem ca adevărați; sunt clipele noastre de realitate și de veșnicie.

„Quimby, grație experiențelor sale de hipnotism, a ajuns la constatarea că un mare număr de boli sunt datorate imaginației și că cel mai bun mijloc de a înlătura răul este de a distruge credința bolnavului în boala sa. *Dacă reușesc să modific ideea eronată, modific și fluidul din corpul bolnavului și restabilesc adevărul. Cura mea este Adevărul.*"

Acest Phineas Pankhurst Quimby, un modest ceasornicar vrăjit de un discipol al lui Mesmer, vorbește și el cum se pricepe, dar fără să-și dea bine seama de ceea ce spune: *și restabilesc adevărul*! Să fim atenți însă, deoarece din gura copiilor, a oamenilor simpli, a nerozilor, a nebunilor chiar, ni se strigă, pe neașteptate, lucruri surprinzătoare, minunate, căci „cele nebune ale lumii le-a ales Dumnezeu ca să rușineze pe cei înțelepți, și cele slabe ale lumii le-a ales Dumnezeu ca să rușineze pe cei tari, și cele de neam de jos și nebăgate în seamă ale lumii le-a ales Dumnezeu, și cele ce nu sunt, ca să strice pe cele ce sunt, ca să nu se laude nici un om înaintea Lui" (*1 Cor.* 1, 27 și urm.).

Interesant este că acestor „vindecători" le trebuie „calm, meditație, răbdare și o putere de concentrare salutară și reconfortantă..."

Pretutindeni, la oamenii cei mai feluriți și la nivelurile cele mai deosebite, unde apar aceste fenomene, apar și niște condiții comune. Subliniez: *niște* condiții, pentru că *minuni* nu se fac *numai* în numele lui Dumnezeu – și aici este primejdia *unei* vindecări care, ulterior, s-ar putea să fie generatoare de rele încă și mai mari. Nu doresc, bunăoară, nimănui să se vindece trupește și, în schimb, să-și piardă sufletul. Este o problemă asupra căreia fiecare trebuie să mediteze.

Încheind, aș vrea să ne despărțim ascultând cuvintele acestea care, de atâtea ori, cândva, intrând o clipă, în tăcere, seara, la vecernie, m-au atins în inimă cu putere: „Și răspunzând, Iisus le-a zis: Aveți credință în Dumnezeu. Adevărat zic vouă că oricine va zice acestui munte: «Ridică-te și aruncă-te în mare!», și nu se va îndoi în inima lui, ci va crede că ceea ce spune se va face, fi-va lui orice va zice. De aceea vă zic vouă: Toate câte cereți, rugându-vă, să credeți că le-ați primit și le veți avea“ (*Marcu* 11, 22-23).

(București, 27 iulie 1949)

4

POFTELE ÎNȘELĂCIUNII

sau

CHIPUL OMULUI CELUI STRICĂCIOS

„Și pe când Se ruga El,
chipul fetei Sale s-a făcut altul
și îmbrăcămintea Lui albă, strălucind"
(Luca 9, 29)

Materialul care va face obiectul acestei meditații este luat în întregime din *Introducerea* la cartea doctorului Pierre Vachet, *Psychologie du vice*, carte săracă în care autorul, cu toată faima și autoritatea de care se bucură, nu relatează decât niște fapte din care rezultă că unii oameni sunt așa, spre deosebire de alții, care sunt altfel, și nimic mai mult. Nici o viziune, nici o cât de vagă încercare de a pătrunde în adâncul acestor fapte care sunt, într-un fel, foarte semnificative.

„Totuși – scrie Pierre Vachet, la un moment dat, în *Avant-propos* – nu este indiferent explicației și chiar vitalității însesi a viciului dacă el cuprinde acte condamnate de morala societății. Sacrilegiul este însoțit întotdeauna de emoții puternice, care răspund acestei permanente nevoi de excitație din care este alcătuită afectivitatea omului.

Diferențierea se stabilește nu între normal și anormal, ci între naturalul animal și artificialul uman. De altfel, impulsiunea naturală, animală, este, în mod obișnuit, considerată drept grosolană, în vreme ce, pătrunsă de artifi-

ciu, ea devine o conduită morală sau, tot atât de bine, o conduită perversă. În aceste condiții, unde să punem semnul viciului? Unii autori religioși au condamnat orice act între soți, care nu are în vedere doar fecundarea; cu atât mai mult au condamnat toate acele ocolișuri ale amorului care nu au, evident, alte scopuri decât căutarea unei plăceri sterile. În schimb, medici și psihologi i-au blamat pe mirele stângaci sau pe mireasa lipsită de bunăvoință. Plăcerea este, poate, cursa în care natura îl prinde pe individ pentru a-l face să îndeplinească gesturile necesare perpetuării speciei.

Dar plăcerea, egoistă în esență, admite o varietate infinită de nuanțe și de grade, în care normalul și anormalul par să fie numai ceea ce este permis și nepermis de canoanele colective. Interesul grupului și al speciei, interesul individului în funcție de acest grup și de această specie, determină aici judecățile de valoare."

Vai, vai, vai! Ce colecție de platitudini! Numai un savant care se știe stând pe superstiția prestigiului științei, pe suficiența orgolioasă și tâmpă a adevărurilor *obiective*, numai un om care nu face literatură sau – ce grozăvie! – metafizică, este în stare să debiteze cu atâta candoare, să înșire într-un chip atât de stupefiant toate locurile comune ale așa-zisei *înțelegeri* care, în fond, fie și la un nivel mai înalt de vorbire, este – cum să spun? – tot o prostie. Și ce catastrofală dezorientare! Totul aici este un talmeș-balmeș de cea mai vulgară *înțelegere* și *explicație*. Și, dacă mă gândesc bine, asemenea oameni, pe care îi găsim în toate generațiile, n-au nici o îndoială că stăpânesc perfect tema de care se ocupă și că ei examinează... probleme! Dar iată și accentul *specialistului*, al omului de nuanțe, al omului care are aerul că a atins subtilitatea. Ce impresie trebuie să fi făcut – vai! – această *subtilă* observație! Vorbirea aceasta este o chestiune de temperament, deoarece știu bine că doctorul Vachet a scris ce s-a priceput, dintr-o per-

spectivă pe care o cunosc și care poate fi foarte nocivă – deși este complet neinteresantă.

„Un act ca acela al sărutului este un gest al viciului? *(Ce aventură a gândului iscoditor, ce întrebare ridicolă, ca și cum ar fi un singur fel de a săruta!)* Valoarea erotică a gestului nu este, în mod sigur, primitivă, naturală. *(Continui citatul, deși tot ceea ce spune se rezumă la niște pure stupizenii).* Fără îndoială, se poate spune că sărutul pe gură produce un oarecare grad de asfixie trecătoare, a cărei acțiune afrodisiacă poate fi admisă. Și totuși gura este, înainte de orice, un organ de alimentare, care nu joacă la om un rol erotic decât printr-o deviație a funcțiunii sale naturale."

Așa prezentate, lucrurile acestea îmi apar ca niște încurcături inutile, pe care adeseori oamenii le provoacă numai ca să aibă apoi ce descurca și ce vorbi! Nu văd de ce gura nu ar avea funcțiuni multiple, de ce ar fi condamnată la un rost unilateral! Gura nu este oare și un organ al vorbirii? Sau poate aspectul acesta scapă savantului doctor, ca un fapt divers, neînsemnat?! Apoi, a mânca, a te hrăni și a pofti sau a te lăcomi, este același lucru? În definitiv, dacă este vorba de făcut o analiză la acest nivel cam scăzut și cam naiv, s-ar putea spune că gura devine un organ al viciului, al păcatului, adică al unei alienări, când este utilizată pentru a pofti mâncare sau altceva – și câte nu poate să poftească porcește o gură de om! Sau totuna este să săruți o femeie pe care o iubești – și să lăsăm nuanțele posibile la o parte – sau să săruți fruntea mortului de care te desparți, sau oasele înnegrite ale unor sfinte moaște, sau o icoană?

În realitate, problema depășește, ca să spun așa, „organul și funcția sa", pentru că gândim, iubim și ne rugăm, cum spune Carrel, cu toate organele, deoarece „cu inima se crede spre îndreptățire, iar cu gura se mărturisește spre

mântuire". Vreau să spun că problema esențială este una de *atitudine* interioară.

Iată un fapt, care pe mine m-a cutremurat, istorisit de Hermann Rauschning în cartea *Hitler m'a dit*, citat reprodus și de Edmond Vermeil în *Hitler et le Christianisme*, și care ne face să înțelegem ce poate însemna *gura* asta a smereniilor, a trădărilor, a blestemățiilor: „Doctrinei creștine, privind valoarea infinită a sufletului omenesc individual și a responsabilității personale, opun, în chip rece și în *deplină claritate* de spirit, o altă doctrină a mântuirii, aceea care afirmă *neantul și neînsemnătatea totală a individului și a existenței sale viitoare* în fața imortalității vizibile de care se bucură națiunea" (sublinierile îmi aparțin). Nebun? Îndrăcit? Posedat? Citind aceste oripilante și înspăimântătoare declarații, ieșite din gura lui ca dintr-o trompetă apocaliptică, m-am cutremurat. „Afirmă... neantul individului"! Coincidență sau altceva? Puteți alege. Dar trebuie spus că de neantul acesta a avut parte, căci l-a afirmat „în deplină claritate de spirit", tăindu-și toate punțile de retragere. Nu recomand nimănui să creadă că este vorba despre o coincidență și să treacă mai departe. Pe mine însă nu este prima oară când mă izbesc cu putere, cum nici nu pot să spun, *coincidențele* acestea dintre inima, gândurile și destinul unui om și întâmplările semănate pe cărarea vieții lui. Pascal parcă a spus: „Omul este ceea ce gândește". Da, subscriu. Viața noastră poate atârna de un gând, de gura asta despre care un profet a spus: „Pune, Doamne, strajă gurii mele!".

Erotism, asfixie, alimentație!... După simțul meu, parcă mai este ceva; ceva *altfel*.

„Vor fi taxate drept viciu toate actele care, având drept scop plăcerea, pun în primejdie vitalitatea speciei și a instituțiilor."

Spun drept, cu toată smerenia adevărată, când citesc asemenea lucruri sunt uimit, pentru că omul acesta totuși

nu este un oarecare. Îmi dau seama, pe de altă parte, că un om normal, un om obișnuit, n-ar putea spune, n-ar putea spune cu tonul acesta, sub forma aceasta, astfel de... de... lucruri! Situația îmi apare tulbure, alarmantă.

„Sunt purtări care tind spre plăcere pe căi excentrice, fără să strice speciei și individului *(complet eronat!)*. Judecățile de opinie pe care le suscită *(oare este vorba numai de dat cu părerea?!)* pot varia după timpuri și mode, după evoluția ideilor și a instituțiilor. *(Eu știu că există și niște permanențe ale vieții, ale comportamentului)*. Viața sexuală ar fi foarte săracă și foarte grosolană dacă nu s-ar pătrunde de nici o artă, dacă nu s-ar supune nici unui artificiu... *(Nu-mi apare chiar atât de indiscutabilă această afirmație)*. Viciosul nu este atât cel care recurge la cutare sau cutare artificiu de excitație sexuală, ci mai degrabă cel care este obsedat, care polarizează asupra acestui artificiu întreaga sa personalitate, care face din el obiectul unei pasiuni exclusive... De altfel, impulsiunea sexuală nu se prezintă întotdeauna în stare pură, ci se asociază impulsiunilor diferite, cum ar fi cruzimea și nevoia de a fi dominant. Originea perversiunilor, de altfel, nu este totdeauna ușor de determinat... Principalul resort al viciilor se găsește în imaginația individului... Freudismul a pus în valoare..."

Nu pot să nu mă gândesc că doctorul Vachet a fost contemporan cu o împrejurare despre care s-a scris astfel: „La Würzburg, un fizician puțin cunoscut, cu numele de Wilhelm Roentgen, probează, printr-o experiență neașteptată, posibilitatea de a vedea prin corpul omenesc, considerat până atunci impenetrabil. La Viena, un medic tot atât de puțin cunoscut, Sigmund Freud, descoperă aceeași posibilitate pentru suflet" – și că el, Vachet, a rămas opac! Este adevărat, Vachet este îmbibat de spiritul epocii aceleia „rezonabile și lucide" pe care „progresele nemaiauzite ale științei veacului al XIX-lea au scufundat-o într-un soi de amețeală, de beție a rațiunii. Totul părea să se supună servil

dominației intelectului. Fiecare zi și aproape fiecare ceas anunțau noi victorii ale spiritului..."

Ce... confuzie de sentimente! Din nenorocire, chiar acela care își dă seama, precum se vede din citat, de situația obtuză a unei epoci, și care se întreabă: „Cum o epocă atât de rezonabilă și de lucidă a putut să se rătăcească până la un asemenea punct și să afișeze o psihologie atât de nesusținută și atât de falsă? Cum secolul marilor descoperiri, al cuceririlor tehnice, a putut să coboare morala până acolo încât să facă din ea un tur de prestidigitație cusută cu ață albă?", poate totuși pe urmă să scrie cu seninătate (citez mereu, pentru că citatele acestea ilustrează, din toate punctele de vedere și în mod tipic, o mentalitate, o psihologie, un orgoliu, o suficiență a înțelegerii): „Orice comunitate omenească, legată prin spirit religios sau național, se vede forțată *(forțată?!)*, în interesul chiar al conservării, să frâneze tendințele agresive, sexuale, anarhice ale individului și să le îndiguiască în dosul unor bare numite Morală și Lege". Deci iată ce sunt Morala și Legea! Niște convenții, niște frâne ca să nu o ia omul razna! De unde s-a și tras, la un moment dat, ridicola și dezastruoasa concluzie că o societate perfectă este aceea care are Legi ideale și o Morală ideală... pe hârtie. Și mai scrie: „Experiența culturii începe să zidească în această mărunță ființă sălbatică o conștiință socială și estetică *(De ce „și estetică"? Faptele, descoperirile arată că atât conștiința cât și fenomenul estetic nu au o origine socială)*, un aparat de control cu ajutorul căruia să poată să clasifice acțiunile sale în două categorii: cele bune și cele rele.

Pentru că dobândește această conștiință, Adam este izgonit din paradisul iresponsabilității. În același timp, se afirmă dinlăuntru un anumit recul al instinctului de juisare..."

Este adevărat că instinctul sexual lăsat de capul lui este distrugător, că prin el se joacă în lume atâtea farse. Dar

felul acesta de a vorbi – pe care am ținut să-l ilustrez cu citate tipice – este un discurs care denaturează, strâmbă, falsifică la fiecare pas orice, chiar și atunci când spune ceva adevărat. Pentru că, este adevărat, cultura deschide și perspective de dominare și de sublimare a instinctelor, a instinctului sexual; dar nu devine ea oare, în același timp, și sursa unor rafinamente și perversiuni? Bineînțeles că da! Așa că nu putem spune simplu: *Cultura este un hotar*; pentru că într-un fel este, dar în alt fel nu este; De aceea în exprimare *trebuie* să apară cumva rezerva, indicația aceasta, fiindcă așa stau lucrurile în realitatea incontestabilă. Desigur, într-o frază nu putem spune totul – deși Cocteau pretindea să i se spună totul în două cuvinte – dar putem totuși scrie și vorbi astfel încât exprimarea noastră să cuprindă și implicații esențiale.

Capitolul perversiunilor străbate toate zonele istoriei și toate latitudinile culturii, toate vârstele, toate satele și orașele, toate aglomerațiile și solitudinile. Pe zidurile lupanarelor – din Pompei, de pildă – stau mărturie toate răsuciturile, toate contorsiunile...

Mă întreb deci cum poate cineva scriind *și* reflectând să vorbească despre „experiența culturii" etc., etc.! Imediat se vede calitatea omului, în sensul posibilităților de înțelegere pe care le instrumentează și până unde anume străbate sondajul. Iată, bunăoară, cum se exprimă, cam în aceeași ordine de idei, Huxley, spirit evident mai puțin conformist, mai apărat de naufragiul în locul comun. Nici el nu face aici cine știe ce mare descoperire, dar este, oricum, altceva decât dincolo:

„Este surprinzător cât de mult este erotismul o chestiune de punct de vedere *(ideea aceasta este totuși remarcabilă)*. Când considerăm oamenii în calitatea lor de dătători și de primitori de plăceri, când concentrăm atenția noastră asupra satisfacțiilor senzuale, erotismul devine de o importanță imensă și uriașe cantități de energie se vor

cheltui în această direcție. Să focalizăm însă interesul nostru, atenția noastră, în altă parte, și perspectiva se va schimba..."

Iată o observație, un gând, o experiență care deschid o perspectivă cu bogate consecințe sociale și educative, care conduc la meditație și la experimentarea personală. Dar cu legile, numai cu legile, ce putem face într-o atât de grea și obscură problemă plină de hățișuri și curse?

Mai scrie Huxley: „Între civilizație *(iată nuanța: nu „cultură", ci „civilizație"!)* și sexualitate este o strânsă corelație: cu cât una este mai dezvoltată, cu atât cealaltă este mai intensă. *(Exprimarea este cu mult mai consistentă și mai sugestivă).* Într-un oraș mare se poate trăi foarte multă vreme fără să știi ce este aceea *natură*. Totul este făcut de mâna omului și este comod. Dar omul are nevoie și de excitație, de riscuri și de surprize. Unde să le găsească? În goana după bani, în politică, în războaie, în sporturi și, în sfârșit, în sex. Dar cea mai mare parte dintre oameni nu pot să fie negustori, nici politicieni activi, războinici și mai greu; sporturile sunt complicate și primejdioase. Astfel încât rămâne sexul". Este o altă perspectivă decât cea de adineauri, care nu spunea absolut nimic.

Dar să mă opresc o clipă. M-a furat condeiul, dar n-am uitat că îmi propusesem să nu mă aventurez în această spinoasă problemă, mai înainte de a fi adus tot materialul – atât cât este – oferit de *La Psychologie du vice*. O să-mi îngădui deci să o răsfoiesc până la sfârșit, ca să o pun apoi de-o parte și să mă simt mai în voie.

Iată deci povestea Cavalerului d'Éon, care a umblat o viață întreagă travestit în femeie și despre care mulți, până la moartea lui, n-au știut dacă este sau nu bărbat. Este ceva interesant în această istorie. Cel puțin, pentru felul meu de a gândi: eu socotesc că în viața unui om există așa-numitele amănunte *întâmplătoare* care nu sunt, într-o realitate mai profundă, deloc întâmplătoare, amănunte cărora

nu li se dă nici o atenție, deși ele apar deseori încărcate de ciudate indicații. Firește, nu vreau să spun că ar funcționa aici o *lege*, dar sunt sigur că nu este vorba nici de simple coincidențe. Și oare există *simple* coincidențe într-un univers atât de gingaș articulat?!

Când l-au botezat pe copilul acesta, născut în 1728, pe acest d'Éon de Beaumont, printre numele acelea multe care i s-au dat – așa era obiceiul – s-a strecurat și unul de fată: Charles-Geneviève-Louis etc... Mai mult decât atât, în starea civilă a tânărului d'Éon – iar *coincidență*? – se insinuează o... eroare: „Născut ieri, a fost *botezată* de noi etc." Explicația lui Vachet este: „Nu trebuie văzut aici altceva decât o eroare de scriere, făcută într-un timp în care grija pentru ortografie nu era deloc o preocupare, nici chiar la cei mai buni autori". Nu mai insist.

În altă parte, unul dintre acești travestiți, bărbat căsătorit, care însă trăiește cu sentimentul că este femeie și tânjește să fie femeie, mărturisește: „În afară de raporturile în care bărbatul se simte în rolul femeii, căsătoria procură impresia coabitării a două femei, dintre care una nu se consideră decât ca un bărbat mascat". Și un asemenea „bărbat" are totuși copii! Să vedem cum este această progenitură. „După o sarcină dificilă, vine pe lume primul băiat, afectat însă și astăzi de o natură melancolică. Apoi vine un al doilea, foarte calm; un al treilea, foarte agitat; un al patrulea, un al cincilea... dar toți au o predispoziție la neurastenie."

N-aș vrea să fac vreun comentariu, ca să nu sărim la o altă problemă. Dar să-mi fie îngăduit să spun, în două cuvinte, convingerea mea: în actul zămislirii, nu este deloc indiferentă relația interioară, inefabilă, dintre bărbat și femeie; actul zămislirii nu este deloc – așa cum se crede mai ales la nivel oficial – o horă simplă cu ovule și spermatozoizi. Există și niște condiții mai gingașe care atârnă în cumpăna destinului acestor copii pe care îi aducem,

uneori atât de inconștient, pe lume! Există voci care afirmă că procreația nu este o *creație*. În procreație folosim un material natural; mai exact, vehiculăm, la nivelul animalității noastre, un material natural. Viziunea este parțial adevărată, deoarece oamenii cu o existență spirituală mai marcată ar putea totuși crea – sau măcar înțelege – condițiile interioare înlăuntrul cărora să fie folosit acest material. Inconștiența noastră are niște corective firești, pentru că altfel... Dar ce mai știm noi despre lucrurile acestea care au avut cândva și un caracter ritual, sacru, nu doar pur animalic?! Evident, Doamne ferește, nimeni nu trebuie să se gândeacsă să *fabrice* după vreo socoteală deliberată – și mai ales foarte personală și rațională – copii! Rătăcirea aceasta ar fi mai grozavă decât cea dintâi. Dar cine are auzul fin, va prinde, fără îndoială, subțirimea și caracterul esențial al acestei chestiuni.

În sfârșit, în ultimul capitol, destinat psihologiei travestiților, este o propoziție care revine: „El manifesta mult gust pentru muzică".

Aceasta ar fi toată cartea; în rest, descrieri irelevante.

Cred că, din această extraordinar de subtilă problemă, nimic nu se poate înțelege profund dacă nu mergem până la capătul ei, până la semnificațiile ei metafizice. Pentru că – și este ceea ce se pierde de obicei din vedere – trupul, carnea aceasta, nu este niciodată complet opacă, ci totdeauna, fie și ca într-o pată de ulei, spiritul transpare. Este în el, în trupul acesta, în carnea aceasta, un reflex, o lumină, chiar acolo unde ea nu mai răzbate decât ca o pâlpâire obosită, gata să se stingă. Trupul, trupul însuși, nu este o masă inertă, un morman de kilograme, ci este o *expresie* – un *simbol* –, este însăși expresia necesară unei existențe spirituale, a unei existențe, aș spune, ca o aventură, o aventură aici, pe pământ; căci existența nu trebuie totdeauna luată ca un atribut, ca un predicat; deoa-

rece, în ultimă instanță, pentru ca ea să nu mai fie o simplă ficțiune, trebuie să fie însăși atitudinea, însăși poziția omului față de *realitate* și, negreșit, față de *propria* realitate – ceea ce, la un moment dat, într-un anumit punct, se confundă. Și chiar considerată cu un ton mai jos, viața instinctuală a omului nu îmi apare deloc a fi un mecanism, o schemă rigidă; ea comportă grade și virtualități care indică faptul că nu este de-sine-stătătoare, independentă, ci că ea se cere completată; că, în afara acestei roze a vânturilor, este vorba, într-un plan superior, și de o problemă de orientare spirituală.

De altfel, nici nu se poate să nu fie așa, pentru că omul *normal, natural*, dacă vreți, nu este o paiață dezarticulată, confecționată din bucăți; dimpotrivă, în omul *natural* totul este articulat, îndreptat spre consensuri, cum n-am să ostenesc să repet. Măsura acestui adevăr îmi este dată chiar și de un gânditor ca J.J. Rousseau care multe lucruri le-a văzut incorect. „Trebuie ca trupul – scrie el – să aibă vigoare pentru ca să asculte de suflet: un bun slujitor trebuie să fie robust. Știu că intemperanța excită pasiunile; ea extenuează de asemenea trupul, cu vremea. Macerațiile, posturile produc adeseori același efect, printr-o cauză opusă. Cu cât trupul este mai slăbănog, cu atât el comandă; cu cât este mai puternic *(de fapt, duhovnicește mai puternic)*, cu atât este mai ascultător. Toate pasiunile senzuale se cuibăresc în trupuri efeminate, moleșite, care se irită cu atât mai mult cu cât pot mai puțin să le satisfacă."

Bine spunea cineva – Gide, îmi pare – că numai oamenii puternici au sentimente puternice. Viața interioară este, într-un fel, și o problemă de carură – evident, spirituală. Geniile, chiar puțintele la trup, au fost întotdeauna și *des bêtes de somme*, animale de povară. Dialogul interior, ca și cel cu trupul nostru, poate fi o văpaie sau o pâlpâire, un discurs susținut sau o smiorcăială. La întrebările

și nedumeririle lui, inclusiv cele interioare, putem răspunde cu putere sau ca niște slăbănogi în spirit.

Un om de calitate spirituală are și simțurile foarte treze, foarte ascuțite, puternice și delicate în același timp: universul senzațiilor întreține bogăția gândirii. Există chiar și o metodă de vindecare a psihopaților care constă în reeducarea bolnavului prin recâștigarea controlului asupra senzațiilor, în vederea redobândirii echilibrul nervos. Lipsa de senzații, de *bune* senzații, înseamnă pierderea contactului cu realitatea sau transformarea acestuia într-o stare de permanentă confuzie. Așa începe adeseori și boala: cu dezorientarea senzorială. De aceea nici nu există tehnică spirituală – dacă *tehnică* este cuvântul cel mai potrivit – care să nu se ocupe, în primul rând, de disciplinarea și de educarea simțurilor, precum și de aceea a respirației – esențială, în multe privințe, pentru disciplina de ansamblu a acestora. Problema este majoră, deoarece nu poți deveni tu însuți, nu-ți poți controla sinele dacă simțurile moțăie, sunt amețite sau păstrează cu realul doar un contact vag, debil. Reflexiunea deficientă, ficțiunea de o calitate îndoielnică ce se strecoară pe ferestre senzoriale cu balamale aproximative întind curse și ispite – iscate din mai nimic, este adevărat – dar cu mult mai primejdioase decât cele reale. Iată de ce indivizii care *visează* cu ochii întredeschiși sunt mai degrabă comparabili cu cei care dorm în picioare. Din această –uneori foarte subtilă, s-ar putea spune – *neatenție* apare prăpastia, „sfâșierea de sine bântuită de amenințări pe care nu le mai știe numi, întotdeauna, lumea asta care este a noastră și care pare să nu mai aibă altă dorință decât să uite – în frenezia unei agitații zadarnice, vane – secretul său tragic", așa cum scrie Marcel Schwob. Și cât de teribil de sfâșietor este strigătul lui Kierkegaard, notat în jurnalul său: „Ceea ce mi-a lipsit este bestia care, și ea, face parte din destinul omului... Dar dă-mi, pentru Dumnezeu, un trup!... Oh, mai ales în prima mea ti-

nerețe, ce n-aș fi dat să fiu bărbat, fie și numai șase luni... Ceea ce îmi lipsește, în fond, este un trup și condiția fizică a existenței". *Dați-mi un trup!* Iată drama multor intelectuali, pradă lașităților, neputințelor, perversiunilor, victime ieftine ale unor anormalități căutate și chiar cultivate.

O paranteză, iubite cititorule, ca să fii sigur că nu ocolesc complexitatea problemei. Jung scrie undeva: „Experiența m-a învățat să fiu foarte prudent: există mai mulți oameni decât ne închipuim care poartă în ei o psihoză latentă... Puteți constata aceasta observând, bunăoară, că unul este vegetarian convins *(Jung se referă, firește, la lumea occidentală)* sau abstinent intransigent, că altul aparține, cu exces de zel, unei asociații de binefacere *(fondul nostru țărănesc ne apără încă de multe elucubrații; dar, pe de altă parte, întreține o mediocritate adeseori inexpugnabilă)*. sau se complace în acțiuni cu desăvârșire rezonabile, ca și cum ar dori să-și probeze că ceea ce face ține întotdeauna de rațiunea absolută. Acesta este și motivul pentru care atâția indivizi purtători de psihoze latente devin alieniști: ca să-și demonstreze lor înșile că sunt cu mult mai puțin nebuni decât bonavii pe care îi tratează". Închid paranteza.

Asemenea cazuri nu se tratează cu... sporturi, unde oboseala poate uneori determina abandonuri care au fost asemănate cu un soi de sinucidere treptată; nici cu exhibiții de trupuri goale. Metoda – și câți pedagogi nu o recomandă! – nu este o terapeutică împotriva prostituției, a drogurilor etc. Firește, lucrurile acestea nu trebuie eliminate din principiu, dar a le recomanda fără să știi că la originea unei nevroze zace un conflict mult mai subtil, un conflict – spun cuvântul direct – metafizic, este totuna cu tratarea unei plăgi sifilitice cu prișnițe de ceai de mușețel! Insist

pentru că umanitatea acoperă o gamă întinsă de la neant la plenitudini, iar problema nu este deloc *numai* abstractă, ci este și una a simțurilor, a trupului – și îmi permit să aduc aminte că ni s-a spus că vom învia *și cu trupul*; deci nu suntem niște fantome și nu vom fi niște strigoi.

Confuzia este teribilă pentru cei care cred în aspectele exclusiv intelectuale, abstracte ale existenței. Îmi apare cel puțin ca o legitimă prudență – utilizez termenul lui Jung – să nu fie înlăturat cu ușurință aspectul metafizic al unei chestiuni în care, în mod paradoxal, sunt implicate simțurile, trupul. Existăm – cu trup și spirit – în grade deosebite. Unii există mai mult, alții, mai puțin; unii, pe jumătate, oferind un caz de hemiplegie destul de greu de diagnosticat. Sunt existențe cu un contur ferm, puternice; sunt și altele spălăcite, cu tendințe de lichefiere, de estompare, de disoluție, absorbite spre marginea neantului încă din viața aceasta. Câți oameni își pot considera existența ca fiind un *fapt* și având o *valoare*? Câți ies cu adevărat din incertitudinea de sine, din ceața crepusculară resimțită fizic și moral? Câți reușesc să părăsească zona în care confuziile și rătăcirile colcăie precum viermii într-un mormânt?

Pervertirea trupului sau, cu un cuvânt mai larg, tăgăduirea lui este o problemă *reală*, cu rădăcini în ordinea metafizică. Ne putem înșela în două feluri: trăind numai în spirit și în gânduri; sau dezlănțuiți numai pe latura dobitocească. Ambele modalități pun cunoașterii tulburătoare probleme pentru că în nici una din aceste perspective, luate separat, nu se poate vorbi de un *ideal* al existenței. Din acest punct de vedere, trupul nu este *inferior* sufletului și deci nu ne putem purta cu el cu mai puțină grijă decât am fi înclinați, eventual, să o facem. Trupul suferă și el, încearcă și el durerea și moartea. Și, repet, și el este chemat să învieze. Afirmația aceasta – este cazul să observăm –, chiar primită cu deschidere, nu încetează a

ne uimi prin caracterul ei extraordinar și imposibil de a nu fi reținut într-o meditație normală.

La o perversiune, la o rătăcire, la o schimonosire trupească sau spirituală se poate ajunge, în chip paradoxal, fie printr-o neglijare a trupului, care se reflectă întotdeauna și în ordinea spirituală, fie printr-una a spiritului, care va avea reflexe și în ordinea fizică. Să nu ne închipuim că ne putem juca cu simțurile fără grave consecințe în ordinea inefabilă și, îndrăznesc să spun, fără consecințe grele în ordinea *de dincolo*. Într-adevăr, așa precum există o ereditate materială, o *determinare biologică* – dar de care nu suntem răspunzători (nu suntem răspunzători de nasul, de ochii, de statura noastră...) – există și o *determinare spirituală*, duhovnicească, în sensul că *dincolo* vom arăta exact așa cum am râvnit să fim aici, pe pământ. Iar de această fizionomie interioară suntem răspunzători, pentru că stă în puterea noastră să arătăm, spiritual, așa cum dorim.

Îmi dau seama că, pentru mulți, felul acesta de a vorbi poate părea ciudat sau chiar fantastic; știu aceasta deoarece și mie mi s-a părut cândva astfel. Dar întrucât acest discurs nu este singular – și nici vreo dungă în sensul semnalat de Jung – ci are o mare acoperire, părerea și recomandarea mea este că ar fi cazul să nu trecem cu ușurință peste acest fel de a înțelege problema. Oricum, sunt aici foarte adânci motive spirituale care ne arată că nu ne putem trata trupul, oricum, fără nici o grijă. Nu pot să nu atrag atenția că, și numai ca ipoteză de lucru, modul acesta de a privi lucrurile deschide o perspectivă mult mai cuprinzătoare și mai bogată în consecințe. Ni s-au spus lămurit – iar cel care vorbea era cel puțin tot atât de inteligent ca și noi – următoarele: „Oare nu știți că trupul vostru este Templul Duhului Sfânt?". În această lumină, chiar obișnuința spirituală poate deveni un viciu, o perversitate, pentru că ne țintuiește locului, ne toarnă într-un șablon, ne garează în rutină; iar rutina este o moarte mai grozavă decât moartea

de care ne speriem, căci ajungem la negarea oricărui act creator, ajungem la ticuri, la manii, adică la moartea sufletului. Și aceasta ne împiedică să devenim ceea ce trebuia și, eventual, puteam fi.

Există însă și obișnuințe bune, deprinderi pe care este necesar să le dobândim, pentru ca apoi ele să poată deveni reflexe. Ele formează un cadru, ne conferă stabilitate, ne dau repere care ne ajută în momentele de oboseală, de neatenție, de uitare, de confuzie. Din acest punct de vedere, problema spirituală este *și* o problemă de educație, de autoeducație în sensul dobândirii de bune obiceiuri care conduc la un stil de viață corespunzător. Am să citez cuvântul lui Jankelevitch: „Maniera fundamentează valoarea actelor noastre, cum fundamentează și prețul operelor noastre" – și nu este vorba de nici o exagerare.

Să citim acum câteva pasaje din *Apologie du Mal*, un capitol din cartea lui Marcel Jouhandeau, *Algèbre des valeurs morales*. Jouhandeau este un spirit foarte ascuțit și poate chiar tulburător, cum se va vedea numaidecât.

Vreau însă mai întâi să menționez că nu fac aici vreo pledoarie și nici nu urmăresc, Doamne ferește, să impun perspectiva mea în această problemă a poftelor înșelăciunii. Nici nu pledez, nici nu insist, ci mărturisesc o experiență. Dar nu pot să nu atrag atenția asupra seriozității și complexității acestei probleme.

Să trecem acum la Jouhandeau: „Pudoarea nu este decât o șiretenie a naturii, iar obscenitatea – o iluzie obținută abuzând, într-un fel, de mister".

Nu îmi aduc aminte exact în ce împrejurări, vorbind despre Freud și freudism, Cocteau a spus că părintele psihanalizei dă „târcoale raiului", în sensul, firește, că acesta a descoperit o cheie a vieții spirituale profunde. Iar din definiția pe care o dă Jouhandeau pudorii – termen prin care autorul insinuează atâtea alte lucruri – se observă lim-

pede că problema sexuală este cu adevărat *centrală*, deoarece în punctul acesta – interior, în fond – omul *se desparte*, trebuie să se despartă, de animal, de dobitoc. Da, desigur, există și o pudoare, o rușine care este confuză, difuză, provocată mai ales de o indiscreție care gelatinizează ființa noastră, parcă roasă de un mucegai. Ea este o psihoză, negreșit, o strâmbătură la care omul recurge pentru a-și ascunde viciul, nu păcatul. Ea este la originea unor îndrăzneli smintite sau a unui sentiment excesiv de culpabilitate, la originea acelui obositor complex de inferioritate care înmuiește, dacă pot spune astfel, și care dă ființei umane aproape o înfățișare de mucilagiu. Dar nu despre această pudoare răsturnată, pervertită, aș vrea să spun câteva cuvinte, ci despre cealaltă, pe care aș numi-o fericită și fecundă, deschisă ca o nesfârșită pocăință; și prin care o vom putea surprinde pe cea pervertită în esența ei.

Problema este extrem de gingașă, pentru că *pudoarea*, fără nici o îndoială, înseamnă o *despărțire*, o despărțire nu numai de obiectul de care îți este rușine, dar și de o prezență. Dar dacă, prin pudoare, omul se izolează în mod *total*, despărțindu-se de orice realitate, materială sau inefabilă, de cea care îl înconjoară cât și de cea care îi este proprie, atunci ori cade într-o adâncă deznădejde, ori încearcă o supremă îndrăzneală, ajungând pe culmile unui nerușinat orgoliu.

Pudoarea este întotdeauna pe muchie de cuțit: ea poate fi pozitivă, salvatoare, numai dacă, dedublându-ne o clipă spre a vedea că nu este un simplu fenomen natural, ci că ea are o valoare proprie supra-naturală, supra-animală, ne determină, în momentul imediat următor, să ne acceptăm, cu toată smerenia, condiție umană în întregul ei. Situația este paradoxală, și nu numai la un singur nivel al analizei. Într-adevăr, s-ar putea, la o altă secțiune a realității, să ne dăm seama că ne rușinăm de o expresie a naturii noastre fizice, tăgăduind-o dintr-o poziție – mă gân-

desc la fenomenul angelismului – în care ne ipostaziem, dar în care totuși nu ne aflăm cu adevărat, deoarece suntem făpturi din carne și oase.

Pudoarea – cea reală, pozitivă, netrucată – nu este, cum afirmă Jouhandeau, o viclenie a naturii, ci un loc gingaș de ispitire, în sensul că, revelându-se brusc aspectul suprafiresc al naturii noastre (dacă am aparține total ordinii fizice, n-am cunoaște pudoarea), apare tentația de a crede că aspectul trupesc nu mai există, că este o ficțiune. De aici o ipostaziere, o impostură cu consecințe din cele mai grave în toate manifestările noastre.

În fond, trebuie să ne rușinăm de faptul că *am ajuns să ne rușinăm*, iar nu de condiția noastră umană la nivelul acestei revelatoare pudori. De aici poate apărea, cel mult, înclinația puternică spre tragic – nostalgie care este însă semnul cunoașterii profunde, al exigenței, și al vitalității, și care nu are nimic în comun cu coplesirea, cu pesimismul acela romantic și permanent al sufletelor moi, sărace, învinse.

În ordinea aceasta de idei, un compatriot, mi se pare, doctorul Stocker, face, în cartea sa, *l'Amour interdit*, o seamă de observații de o rară subțirime și adâncime, peste care nu pot să trec, deși aveam la început intenția să merg până la capăt cu *Algebra valorilor morale*; sper să nu pierd firul conducător.

„Povestea *Facerii* – scrie Stocker, făcând analiza angelismului, adică a procesului care a condus la toate purismele în morală și în artă, precum și la un anume comportament din partea unor oameni care se considerau a fi spirite pure – ne spune că Adam și Eva, după ce au mâncat din fructul oprit, s-au rușinat de goliciunea lor. Ori fructul acesta le-a fost oferit de un înger, de Îngerul căzut. Ei, ascultând de povețele acestuia, au devenit asemenea lui, angelici, rușinați de carnea lor omenească... Ei au devenit ca îngerii,

iar condiția lor omenească le-a apărut drept o imperfecțiune umilitoare. Această *imperfecțiune*, nedesăvârșirea pe care au crezut că o văd în trupul lor, i-a făcut să arunce opreliștea infamiei asupra unei părți din ei înșiși, făcându-i să se simtă *inferiori* condiției angelice.

Acest raționament, care nu este un păcat al trupului, ci un păcat *contra* trupului, este obârșia sentimentului de inferioritate al atâtor ființe omenești. Acest sentiment țâșnește din intimitatea ființei omenești care nu se acceptă așa cum este, care se sparge, care nu vrea să fie, simplu, om, ci înger. Se înțelege că *inferioritatea* trupului nu este decât o atitudine spirituală."

Bărbatul se vrea femeie, femeia se vrea bărbat, omul, supraom și așa mai departe – o intervertire a ordinii, a ordinii tale în primul rând.

Jouhandeau scrie: „Sobrietatea nu creează decât posibilități de încă și mai mare îmbătare și numai abținându-ne de la trup păstrăm dorinței acuitatea sa". Da, dar numai într-o apologie a Răului! Ce spune Jouhandeau este adevărat doar ca îndemn spre perversitate și poftă, pentru că plăcerea e numai amânată, simțurile fiind ținute în frâu artificial, până la exasperare, printr-o tensiune maximă. Dar oare aceasta este sobrietate? Nicidecum! Este doar un rafinament pervers.

Îndrăznesc să spun că sobrietatea, mai mult, castitatea, atunci când ea *există realmente*, nu este o refulare; virginitatea este o putere a sănătății, a deplinătății. Și am să mai afirm – pentru ca cele spuse adineauri să nu pară o simplă îndrăzneală paradoxală – că mă îndoiesc de caracterul de *refulare* al perversiunii, cum se crede astăzi ca într-o dogmă. Mă îndoiesc, pentru că dacă perversiunea ar fi o refulare, ar urma ca trăirea ei din plin să ducă la o însănătoșire; dar se întâmplă tocmai pe dos. De ce? Pentru că nu există o rostogolire, o *cădere* pur mecanică, fiziologică, animalică, o cădere curat omenească, ci intervine o

putere mai mare decât a omului. Ca să spunem lucrurilor pe nume, orice asemenea cădere are loc printr-o colaborare cu dracul.

Psihanaliza este, de fapt, *un pis-aller*, pentru că, deși conține un factor spiritual folosit în dizlocarea răului, nu este, în ultimă instanță, decât un drac care scoate alt drac. În orice caz, există în ea ceva dubios, o *lucrătură* între oameni; unul – medicul – îl păndește pe celălalt să scoată capul și să-l lovească. De o *eliberare* n-aș putea vorbi, decât dacă aș vedea-o ca pe o eliberare metafizică. Nu neg psihanalizei posibilitatea obținerii unor rezultate pozitive, dar nu cred că acestea sunt profunde, deci durabile, deoarece sistemul nu are un caracter temeinic, spijinindu-se, ca și *isteriile* lui Charcot, pe realități de ordinul al doilea și al treilea, nu pe puterile adevărate și ferm fundamentate.

Tradițiile spirituale, mai ales orientale, cunosc foarte bine cazurile acelor „producători", acelor fabricanți de fenomene extraordinare, de vindecări miraculoase; numai că ei n-au ajuns niciodată la o adevărată spiritualitate. Aceste fapte, oricât de interesante și instructive ar fi – când nu se abat de la buna credință – rămân totuși niște surogate ce au loc în condiții speciale, particulare chiar, așa că ele apar și dispar ca o modă, fie ea și o modă științifică.

Repet, pentru a fi bine înțeles: nu neg unele rezulate și nici anumite perspective; dar...

Construite pe același echivoc și la fel de pline de ispite sunt și afirmațiile următoare: „Un anume grad de perversitate sau de rafinament se îngână cu castitatea"; sau: „La originea celor mai mari austerități există un impuls singular de desfrânare: cu cât desfrânarea ar fi fost mai rușinoasă, cu atât penitența ar fi fost mai crudă în momentul convertirii. Din moment ce ne convertim, rămânem aceiași" – în sensul, desigur, al unor posibilități puternice de angajare cu viața.

Mereu există *ceva adevărat* în ceea ce spune Jouhandeau. Dar la mijloc este un truc, pentru că autorul lipește într-o propoziție lucruri eterogene: începe într-un plan și sfârșește în altul. În definitiv, toate valorile supreme ale vieții, ale spiritului, stau pe o *muchie*; de aceea, în spațiul acesta orientarea trebuie să fie *sigură*, iar armele ridicării, ale salvării, trebuie să fie lipsite de echivoc. Ori, satanismul este tocmai cultivarea jocului dublu, *specularea* situației în care sunt implicate, în același timp, mizeria și grandoarea umană.

Există niște *altitudini*, niște piscuri ale spiritului, niște vârfuri ale minții care sunt realități *ametitoare*. Aici se poate resimți vertijul acela de care s-a vorbit în termeni fermi și tulburători, atracția, vraja aceea care se manifestă brusc, precum o spaimă subită în stare să deruteze chiar și instinctul de conservare. Sinele nostru profund se află aici în putința de a fi transfigurat pentru a cunoaște cele mai mari bucurii sau dimpotrivă: el poate fi împins, îmbrâncit în neant. Aici se îngână vraja Adevărului cu Ispita inexplicabilelor Spaime.

Și pe un drum, și pe celălalt – depinde de semnul de deasupra lor – există posibilitatea ivirii unei puteri care nu-ți acordă răgazul să răspunzi *da* sau *nu*. În asemenea împrejurări, sub vraja celui rău, de cele mai multe ori omul parcă *se grăbește*, dintr-o obscură neliniște, să se arunce tocmai în brațele aceluia care îi inspiră teamă, dar care îl momește cu plăceri deocheate, lașe – cu *iluzia fericirii*. Hăul acesta – în care complexe confuzii se topesc într-o *lumină neagră* – devine pentru noi ceea ce este pentru un fluture lumina lumânării sau pentru o pasăre ochii sticloși și ficși ai șarpelui care o va devora.

Existența noastră, în înțelesul ei cel mai profund, din pricina nesocotinței și a nepriceperii noastre, este dezarmată în fața ispitelor care, după ce i-au săpat temeliile pentru ca ruinarea să fie cât mai sigură, atacă brutal, violent,

sălbatic. Noi – cu mijloacele neajutorate ale inteligenței și puterii noastre – nu ne putem apăra singuri. Mai curând sau mai târziu, cădem victime în cursele meșteșugite, neașteptate, imprevizibile, abil disimulatea ale celui rău. Cu cât ne socotim mai iscusiți sau mai invulnerabili, cu atât suntem, de fapt, mai slabi.

Adevărul este că depindem, atârnăm de un centru inefabil pe care dacă nu-l încredințăm *neîncetat* puterii Vieții – Dătătorului de Viață – atunci amenințarea cu o catastrofă este permanentă. Naturile excepționale pot presimți, la un moment dat, dezastrul, așa cum animalul simte cutremurul sau taifunul; dar catastrofa poate îmbrăca într-o clipă aspectele nemăsurate ale unei explozii. În situații subtile, în situații limită, înregistrăm forța răului ca pe o adevărată *dinamitare* a persoanei. În cazurile obișnuite, banale, fenomenul se resimte ca o sclavie somnambulică, un fel de paralizie a voinței, o neputință permanentă de *a alege*; ca și cum am fi fost seduși, iar furatul și straniul consimțământ ar fi ireversibil.

Situațiile limită pe care viața i le poate pune omului în față sunt greu de descris în substanța lor și reclamă geniul observației și al analizei. Numai ochiul minții, cel care le vede cu adevărat în toată amploarea și grozăvia lor, poate grăi despre ele. Sfinții s-au priceput să vorbească despre acestea, iar dintre noi, cu o mare strălucire și adâncime, Dostoievski. Noi am încercat să dăm niște vagi și stângace indicații – și s-ar putea să nu fi eșuat complet. În orice caz, fenomenul – extrem de complex, teribil de încurcat în ițele lui mai subțiri decât firele de păianjen, de o amploare *cosmică* înlăuntrul universului nostru interior – se reflectă, se oglindește, cu intensități ierarhizate, în toate planurile posibile ale vieții sexuale.

De la *castitate* – care este o teribilă putere, dar și un vifor al ispitelor, pentru că aici se joacă integritatea persoanei, ceea ce duce la refuzul dualității, al echivocului, al

duplicității, la neacceptarea celui străin, adică a oricărei tentative de spargere – și până la disoluția persoanei în prăpastia, în abisul sexului – privită de unii ca o dizolvare în *gen*, în *specie*, iar de alții ca o dizolvare în anonimat, în *nimeni*, cum atât de semnificativ arată Denis de Rougemont, într-un anonimat pe care l-aș numi o *nirvana sexuală* –, toată această claviatură instrumentează, în fond, niște valori spirituale și este, în esența ei profundă, o dramă a spiritului ilustrând Realitatea!

În viziunea aceasta, ne dăm oare seama că în *sex* (etimologic înseamnă *despărțire*, despărțirea de noi înșine și de Dumnezeu, într-o accepție spirituală) transpare realitatea ordinii spiritului, transpare Realitatea? Și nu este vorba de un abuz de interpretare sau de un joc de cuvinte. Să ne gândim la moștenitorii unei științe arcane, la evrei, care au pecetluit Vechea Alianță cu inelul de carne al sexului. Personal, înțeleg cu multă claritate semnificația acestui „obicei" care, de fapt, nu este un obicei, ci o *pecete în trup*, în carne, a Realității spiritului, a interesului pentru trup din această poziție.

Ne putem astfel da seama de ce circulă în istorie teorii care promovează libertatea sexuală și de ce aceste teorii sunt o lucrare de ruinare a ceea ce numim *persoana* omului. Desfrânarea, prezentată ca și cum nu ar însemna nimic rău și ca și cum ar fi numai o împiedicare în prejudecăți, este legată, de fapt, de miezul problemei alienării, de dinamitarea persoanei din interior, din chiar nucleul ei. Evreilor, cărora li s-au încredințat multe taine, li s-a încredințat și secretul acesta, anume că aici, la nivelul sexului, se joacă dinamitarea blocului interior în care sunt incluse puterile pozitive ale împlinirii și salvării integrității.

„Principiul răului – scrie Bulgakov – pe măsură ce se intensifică, provoacă la om mai întâi un oarecare automatism al actelor, apoi face să apară *dublul* individului și, în sfârșit, se produce o adevărată dedublare a personalității –

eul omenesc s-a dezagregat complet. Astfel, răul nu este *omenesc* decât atâta vreme cât rămâne mijlociu, temperat, atâta vreme cât se află în conflict cu binele și nu l-a biruit. Îndată însă ce se transformă într-o forță dominantă, dizolvă personalitatea, distruge caracterul ei ipostatic și îi apare omului ca un principiu fără aspect nici formă, *zeflemitor și rezonabil, polimorf și mereu identic cu el însuși*... Catastrofa spirituală se produce dintr-o dată. Toate faptele care o precedă pot s-o anunțe psihologic, dar nu o determină. *Dintr-o dată* înseamnă o ruptură a curentului psihologic și implică o săritură într-un alt domeniu al făpturii spirituale."

Analiza este cu totul remarcabilă și arată încă o dată caracterul de catastrofă în aria spiritului, în procesul de distrugere, de pierdere a *persoanei*. Analiza se referă la problema binelui și a răului, dar este valabilă, evident, și în cazul temei acestei meditații. Am să reamintesc acum – sub această lumină intensificată și pentru ca să înțelegem mai bine – că adunarea, *concentrarea*, este totdeauna semnul prezenței spiritului; și, dimpotrivă, risipirea, cheltuiala zadarnică, abuzivă de energie, în care intră și împrăștierea sexuală, este semnul unei absențe, al lichidării și dezagregării persoanei. Prin această risipire murim nu numai noi, oamenii, dar pot muri și civilizațiile.

Înainte însă de a ne odihni puțin, aș dori să mai semnalez – tocmai pentru că suntem în această ordine de idei – eroarea grosolană în care s-a dezvoltat, la începutul formației ei, generația mea, a noastră, care, reacționând împotriva ipocriziei morale, altă eroare grozavă a generației precedente, a purces să suprime *pudoarea*, să *naturalizeze*, să animalizeze, de fapt, relațiile dintre bărbat și femeie, să le... elibereze de sub sclavia prejudecăților! Mă refer la vremea cărților *Educația sexuală*, *Ce trebuie să cunoască un tânăr*, *Ce este căsătoria* etc., de altfel bine intenționate, unele, ca și infernul pardosit cu bune in-

tenții, dar, în fond, de o stupiditate monumentală. E vremea acelei campanii – când nu este vremea vreunei campanii?! – de divulgare a *secretelor* sexuale. Bieții de noi, bieții oameni! Victime ale propriei prostii! Sexul transformat într-un soi de demagogie sexuală!

Dar oamenii vor să *trăiască*, neștiind că tot zbuciumul este neant dacă nu trăim pentru *ceva*, pentru Cineva de care atârnă totul.

În lumina aceasta s-ar cuveni ca noi, cei de azi, să examinăm problema *căsătoriei*, în care – evident – este implicată din plin chestiunea sexuală. Căsătoria nu este un contract sau o încercare, ci este confruntarea cu realitatea spiritului. Ea este – am să îndrăznesc să spun în plin secol al XX-lea, veac al aiurelilor – *măsura comună* a întâlnirii noastre cu Dumnezeu. Și sper, iubite cititorule, să înțelegi acum, în chip simplu, adevărul: căsătoria este cu totul altceva decât o înscriere în *registrul de stare civilă*. Căsătoria este o *taină*, cum spune Biserica. Nu desconsider înscrierea în *registrul de stare civilă*, dar am vrut să subliniez dimensiunea care realmente o caracterizează. În căsătoria adevărată, femeia trebuie să înceteze, la un moment dat, să fie obiectul *poftelor*, al *dorințelor*, care nu pot avea decât un caracter efemer, trecător. Bărbatul – prin care femeia ar trebui să afle sensul vieții – ar trebui, în dragoste profundă, să recunoască în ea o valoare omenească absolută și complementul unei integrități personale. Ei trebuie să se regăsească în dragoste *și ca oameni*, în icoana umanității lor. Sexul, știu, este, foarte adesea și mai ales în căsătorie, motivul unor despărțiri, al unor tragice despărțiri, tocmai pentru că partenerii habar nu au de adevăratele probleme și sensuri ale legăturii bărbat-femeie. Căsătoria *nu poate* fi o relație de felul unei contribuții la *creșterea animalelor* sau la satisfacerea mai comodă a unor nevoi. Căsătoria trebuie să înmulțească pe pământ nu numărul

dobitoacelor, ci numărul *oamenilor*, ceea ce, în alt registru, se traduce cu *să înmulțească chipul lui Hristos.*

Dacă, în lipsă de ceva mai bun, se culcă cu muierea lui, cum se spune despre căsătoria banală, vulgară, lipsită de har, atunci situația este și rămâne catastrofală, oricare ar fi aparențele. Iluzia aceasta a *libertății* și a *disponibilității* ruinează atâtea existențe! Nu este ușor să se înțeleagă lucrul acesta. Îmi dau seama, eu, în primul rând, că este foarte greu, că parcă aș vorbi o limbă stranie, ale cărei vorbe au un sens care ne scapă sau, ceea ce este și mai grav, ale cărei cuvinte le percepem ca lipsite de conținut. Dar tocmai pentru că s-ar putea să intrăm într-o perioadă de *eliberări*, de emancipări împinse până la anarhie, în universul spiritului, socotesc a fi de o importanță capitală restructurarea, revalorizarea unor fapte esențiale de viață, a căror semnificație este din ce în ce mai puțin cunoscută sau recunoscută.

Cu cât cineva se vrea mai *liber*, cu atât îl pândesc mai multe sclavii. Cu cât cineva, în numele acestei iluzorii libertăți, va dori să dispună de mintea, de sufletul, de trupul, de sexul său, de căsătorie și de toate câte își închipuie că sunt ale sale, cu atât va merge la mai amarnice dezamăgiri și falimente.

Nu putem fi *liberi* decât în măsura în care *cunoaștem Adevărul.*

Să ne întoarcem iar la *Algebra valorilor morale.* Ce frumos și ce just titlu, căci cu adevărat valorile morale alcătuiesc o grea algebră, precum geometria unei catedrale!

„Prostituatele, stând înaintea porții lor, când își adună amintirile ca într-o centură în jurul pântecelui, bagă de seamă că nu mai cunosc plăcerea de când profesiunea lor este de a da plăceri; de altfel, nimeni nu le-o cere."

Situația aceasta, să nu confundăm, nu este vreo eliberare; ea este starea cea mai deplorabilă, aceea în care omul

pierde conștiința răului pe care îl face, atingând o culme a istovirii simțurilor, tocirea totală a acestora scufundându-l într-o profundă nesimțire. Iar dacă nu ne putem apropia de sufletul nostru – și acesta este adevărul – decât prin mijlocirea cărnii, a trupului, tălmaci în această ecuație reversibilă, este de la sine înțeles că nesimțirea trupului este o catastrofă pentru inefabilul din noi. „Sufletul – scrie inspirat Péguy – este carnal, iar carnea este spirituală." Trupul aparține bunurilor în sens de avere, de bogăție a spiritului, pe care o posedă sau o administrează. Prostituarea trupului și a sufletului, a minții chiar, este o risipă, o împrăștiere, o dezagregare, este, dacă pot spune astfel, o aneantizare a lui Dumnezeu în noi.

„Trupul – scrie Novalis, și poeții știu totdeauna mai mult decât ceilalți oameni – este într-adevăr instrumentul prin care modificăm și perfecționăm lumea. Trebuie deci să căutăm să ne dominăm trupul, să-l desăvârșim, până la a face din el un organ dotat cu toate aptitudinile. Căci modificându-l, modificăm Universul însuși." Universul însuși! Iată ce instrument, ce energie, ce putere a spiritului este trupul!

Nu pot să nu mă gândesc cât de profundă este observația că în viața unor Novalis și Kierkegaard, unde descifrăm o ciudată, obscură timiditate, parcă amestecată cu o obsesie a fecioriei, femeia a fost „o solicitare spre o împlinire imposibilă". Literatura este destul de bogată în relatări de vieți pronunțat *freudiste*, cum afirmă unii cam pripindu-se.

Personal, în astfel de existențe discern tragismul și, uneori, un genial efort laic „în căutarea eului pierdut"; căci, vorba lui Cocteau, la care ader total, există un mister laic, un simț secularizat care adulmecă misterul, fără însă a mai ști nici unde este, nici cum să-l caute.

Prostituția, instituție eminamente laică, profană – fie că are înfățișarea bordelului ori a „creației" filosofice, literare, politice sau științifice – este sfâșierea, este drama nepu-

tinței de a alege între *plăcere*, care se înscrie în aria poftelor înșelăciunii, și *bucurie*; este drama imposibilității de a mai recunoaște Omul și pe Dumnezeu. Iar dacă prostituția stârnește, aproape fără voie, ca un reflex, problema moralității, apoi socot că, aici și acum, este momentul cel mai prielnic să ne dăm seama că esența ei nu-i poate fi omului decât o *intrinsecă*, ea fiind înrădăcinată în substratul cel mai adânc al naturii umane ca o *normă* permanentă, ca un avertisment neîncetat și inefabil că trebuie să facem *ceea ce trebuie*. Și îmi apare teribil faptul acesta: nu există păcătos sau mincinos care să nu știe, în forul său interior, că minte și comite păcate. Nu puțini sunt aceia care știu, care resimt că prin minciună și păcat s-au despărțit de Dumnezeu – sau de o ordine cu un caracter mai gingaș – și că, deși își continuă existența trupească, într-un anume fel au murit și sunt asemenea mormintelor văruite. Astfel, faimoasele imoralisme gidiene, care au făcut ravagii în rândurile câtorva generații, se dovedesc a fi fost doar o cursă savantă, întinsă în primul rând lui Gide care își închipuia că are o repulsie instinctivă pentru diavol. Ce *comedie*! Dar nu este *Divina* !

Îmi apare foarte semnificativ faptul că tocmai acest autor a practicat și teoretizat contrafacerile moralului. Gide își închipuia – diavolul este un foarte iscusit psiholog – că o să-l tragă pe sfoară pe cel cu coarne, că va ceda ispitelor numai dintr-un gust al disponibilității și al juisării, iar apoi se va retrage din acest joc și neatins, și când va voi. În realitate, motivele erau mult mai adânci, mai perfide: era orgoliul de a măsura puterile omenești cu cele ale duhului, amestecat, firește, și cu nevoia de evadare care a caracterizat câteva generații. Gide – din cele ce se știu până acum – n-a cunoscut, sau a ascuns-o foarte bine, deznădejdea pe care a încercat-o Kierkegaard; dar, este adevărat, Kierkegaard nu s-a jucat. Deznădejdile lui Gide, câte le cunoaștem, au fost de o calitate minoră, semănând cu

cele ale lașilor care se cred puternici prin lașitatea lor. Este aici, repet, o încurcătură psihologică, savant alambicată, o *comedie a drăciei.*

Toate *jocurile* acestea, trebuie să insist, pe care le întâlnim din plin și într-o anumită psihologie a sexului, au înțelesul unui *refuz* al realului, al realității date, căreia individul care le practică îi opune o altă *realitate*, una cum ar dori-o el, cum o *visează.* Acest individ visează că lucrurile nu sunt așa cum sunt și dorește sau chiar îndrăznește să *substituie* ordinii reale o lume a imaginației; mai exact, a închipuirii. Pe drept cuvânt, am putea spune că *educația* sexuală nu este atât o educație a *voinței*, cât una a imaginației, în măsura în care, firește, poate fi vorba de o educație, o disciplinare în lumea ficțiunii.

Toți pervertiții trăiesc în ficțiune, într-o proastă, incorectă funcționare a imaginației, într-un refuz al realului. De aceea pervertiții, ca și nebunii, resimt simbiotic prezența unui străin, atribuind altuia tot ceea ce le trece prin cap. Nu o dată privirea lor a impresionat, m-a impresionat, ca și cum dindărătul ochilor lor privea altcineva.

Din analiza aceasta, nădăjduiesc să fi reieșit destul de limpede că, atunci când tendințele, accentele pasionale sunt predominante, viața se desfășoară într-un univers imaginar, că existența este iluzorie – semnul atât de răspânditului bovarism. Iar culmea este că pasionatul își închipuie adeseori, și chiar se mândrește cu aceasta, că trăiește viața... intens! Ne întrebăm: *care* viață o trăiește intens? În mod paradoxal, pasionatul instrumentează mai puține posibilități decât are, își simte mai puțin pasiunea decât acela care trăiește plenar. Pasionatul abuzează de *o parte* din el însuși, de partea aceea care a fost excitată, stârnită, biciuită, uitând sau ignorând o altă parte a lui, deja necrozată, *moartă.* Așa se explică de ce unii dintre ei – ceea ce pare paradoxal – *urăsc* viața. Omul iubește viața cu ceea ce este viu în el, iar când omul este întreg, primește viața

așa cum este. Urâm viața cu mortăciunea din noi, acesta este adevărul imposibil de negat. Cei care nu acceptă viața, o falsifică. Ceilalți străbat cu vederea toate măștile ei, lipindu-se de ea cu toată *inima.* Aceștia resimt viața în inima lor.

Mă întorc la lucru după o lipsă de câteva zile. Împrejurarea a făcut să citesc în răgazul acesta o carte despre Lourdes, orașul unor tulburătoare vindecări. Niciodată nu citisem ceva despre Lourdes, căci, într-un fel, m-am ferit de minunile care stârnesc mai degrabă curiozitatea, mulțumindu-mă cu cele care se văd și se pipăie, când ochii și simțurile nu sunt tocite de familiaritatea cu ele, și socotindu-le îndeajuns de covârșitoare pe cele pe care nu le știi decât tu, și nu le poți spune nimănui – sau aproape nimănui.

Vindecarea oamenilor, împuținarea suferinței m-au mișcat totdeauna în chip deosebit. În faptul vindecării am văzut mereu, prin transparență, chipul lui Dumnezeu. Însă „Urâciunea a tot ceea ce se vede aici sfârșește prin a nu mai fi naturală, ea este în afara măsurilor cunoscute; omul singur, fără o sugestie ieșită din genunile de *dincolo* ale diavolului, n-ar reuși până într-atât să-l dezonoreze pe Dumnezeu; la Lourdes este o pletoră de atâta josnicie, o atâta hemoragie de prost gust, încât, fără să vrei, se impune ideea unei intervenții a Celui mai de Jos".

Cartea este scrisă acum aproape cincizeci de ani, într-o vreme în care oamenii și autorul ei erau, într-o bună măsură, dezorientați în fața unor astfel de probleme. Lucrarea este deci cu atât mai interesantă, iar relatarea faptelor este de-a dreptul emoționantă. Iată, bunăoară, cazul acesta pe care doresc să vi-l împărtășesc, mai ales că și aici, în scrierea aceasta, tot despre boală vorbim și tot căile ei mai profunde le cercetăm.

„O cunoașteți pe doamna Rouchel? – mă întreabă doctorul Boissarie. – Nu. – Ei bine, am să vi-o arăt îndată, căci este la Lourdes și o aștept acum, de dimineață. Și răsfoind un dosar pe care îl adusese, îmi istorisește miracolul adeverit, cert, al unui lupus vindecat instantaneu și care n-a mai reapărut niciodată din anul 1903, când a avut loc vindecarea.

Privesc dosarul împreună cu el; este înțesat de rapoarte, de certificate medicale; această femeie, înainte de a veni aici, fusese examinată de toți medicii din Lorena și tratată de toți specialiștii de boli de piele; toate certificatele concordă și sunt de acord cu imposibilitatea de a vindeca un lupus ajuns într-o asemenea stare. Este de necrezut câte s-au încercat pentru a opri mersul acestui ulcer: nenorocitei i-au mutat falca, scoțându-i dinții; au cauterizat-o, întrecând orice măsură... Dar lupusul n-a încetat s-o devoreze de vie, făcând-o să răspândească un miros atât de puturos, încât nimeni nu mai îndrăznea să o panseze. Era imposibil să-i privești figura fără să te sperii. Nasul și gura, confundate, se deschideau într-un crater roșu, din care curgeau dâre de lavă de culoarea pucioasei; obrajii erau sparți de două găuri de grosimea degetului mic și care trebuiau astupate cu tampoane de vată când biata femeie se pregătea să mănânce și să bea, pentru că altfel alimentele și apa ar fi ieșit prin aceste deschizături. Situația devenise atât de groaznică, încât femeia se hotărâse să se omoare. Vicarul bisericii Saint-Maximin din Metz, unde ea locuia, abatele Hamann, a împiedicat-o și a stăruit să fie primită printre bolnavii pe care acest oraș îi trimitea în pelerinaj la Lourdes. Ajunsă în fața peșterii, ea s-a rugat și aa muiat în apă ce-i mai rămăsese din obraz. A doua zi a făcut același lucru, dar fără nici un rezultat. În aceeași zi, rușinată, simțindu-se ca un obiect pentru care toată lumea avea numai dezgust, la patru ceasuri, în momentul procesiunii Sfintelor Taine, femeia n-a mai voit să intre în rân-

dul bolnavilor, ascunzându-se în Rozariu, unde în vremea aceea nu era nimeni, în dosul marelui altar. Citea, îngenuncheată, rugăciunile dintr-o carte de slujbă, când, procesiunea fiind terminată, Monseniorul de Saint-Die, care ținuse potirul, a intrat ca să-l depună în Rozariu. În acest moment, bandajul care acoperea fața femeii s-a desfăcut și a căzut peste carte, murdărind-o de sânge și de puroi. Ea l-a ridicat, l-a pus la loc și l-a legat zdravăn, înnodându-l de două ori; apoi, intimidată de mulțimea care intra în biserică în urma episcopului, s-a furișat afară și s-a dus la fântână, ca să ia puțină apă. Deasupra gurii de apă fiind, bandajul i s-a desfăcut a doua oară. Oarecum surprinsă de faptul acesta, căci era sigură că-l prinsese zdravăn, l-a potrivit din nou și s-a întors la spital ca să roage să i se pună alt bandaj. Acolo, cele două persoane care i l-au înlăturat au dat un țipăt și apoi au exclamat: *Ești vindecată!* Femeii nu-i venea să creadă. A fost nevoie să se vadă într-o oglindă ca să se încredințeze că într-adevăr lupusul dispăruse, ca la un semn, într-o clipă."

Ești vindecată! Să ne-o închipuim o clipă pe femeia *aceea*, în clipa *aceea*!

Primiți și cuvintele acestea, la care poate vă veți mai gândi și vă veți întoarce: „Suntem în întuneric; simțim nedeslușit în noi și deasupra noastră niște lupte care încep, se termină, reîncep mereu... Partida se joacă în trei: între Dumnezeu, diavol și om. Dar unul din cei trei – omul – nu cunoaște urmarea acestei partide, a cărei miză este chiar el".

Nu cunoaștem oare chiar deloc taina, lupta aceasta?

Să ne întoarcem la oile noastre. Vorbind de bolnavi, voiam să atrag atenția că nu trebuie să uităm vreodată că, în afara celor care nu-și cunosc suferința, sunt destui alții cărora li se potrivește, poate, acest citat din Jouhandeau: „Fiecare crede că dorește ceea ce exemplul lumii îl incită

să facă. În pasiunile celor mai mulți oameni nu există nici un fel de spontaneitate, nimic altceva decât mimetism".

Însă *maimuțăreala* aceasta – să nu uităm că Satana este maimuța lui Dumnezeu – nu trebuie să fie considerată simplist sau cu ușurință. Maimuțăreala este un soi de vrajă, dar dez-vrăjirea, în acest caz, este mai lesnicioasă, așezarea omului întru începutul cel bun fiind mai ușor de realizat, deoarece el este numai amețit, nu și contaminat în esența sa.

În ansamblul acesta de idei, ar mai trebui să ținem seama și de unele cugetări pe care țin să le comunic, deoarece, deși par a nu spun mare lucru sau sunt deja cunoscute, cred că, reluate în acest context, vor apărea mai bogate, mai pline de relief.

„Orice viciu, într-o anumită doză, va naște virtuți într-un suflet sănătos. Un suflet mediocru nu este expus nici la astfel de primejdii, nici la o astfel de glorie. (...)

Moralitatea *(convenționalismul, adică)* permite oamenilor să creadă că au devenit ceea ce cred ei că sunt, când ei nu încetează a fi, fără să știe, absolut aceiași în secret. (...)

Noi ne judecăm, de obicei, din punctul de vedere al moralei: aceasta este conștiința vulgară. Dar nu cunoaștem totdeauna adevăratele motive ale actelor noastre. Dumnezeu, care le cunoaște, ne găsește adeseori mai răi, tocmai când noi ne credem mai buni."

Sub lumina care cade ca dintr-un abajur – și care este toată vorbirea noastră de până acum – socot că nu mai este nevoie să arăt aureola din jurul cuvintelor de mai sus; ea *se vede.* Nevoie este însă să știm că maimuțăreala, obișnuința, nebăgarea de seamă, nepriceperea, răul exemplu, prostul obicei și celelalte lucruri care, la început, *abia ne despart de noi înșine,* sunt în stare „să se organizeze, să se administreze în noi și să ne piardă, fără să ne consulte și chiar fără ca noi să le fi cunoscut până în momentul în care au devenit deja de neevitat". Este vorba

aici de o nesfârșit de mare primejdie – ca tot ceea ce este insidios. Primejdia ca niște mărunte greșeli strecurate în viața noastră, în noi, să se *organizeze* ca un trup, ca un embrion într-un corp; și să ne trezim în noi cu *un altul*, cu un *eu care nu sunt eu*, cu un teribil parazit care se hrănește din noi, cei care ar fi trebuit să fim – și care suntem pe cale de a deveni – cadavre.

Acesta este unul din motivele cele mai puternice pentru care niciodată nimeni nu trebuie să comită marea greșeală de a se bizui *numai pe el*, pe iscusința, pe grozăvia lui; ci să se înarmeze mereu, chiar și cel care are rețineri, cu armele Duhului, pentru că *bătălia* ne depășește totdeauna, căci suntem în întuneric. Esențialul este ca în fiecare clipă – grea, uneori vecină cu deznădejdea – să avem credință sau să ne rămână măcar dorința să credem că „la Dumnezeu sunt toate cu putință". Aceasta este cheia, în fond și în cele din urmă, a Tămăduirii și, de ce nu, a Învierii. Să avem posibilitatea, oricare ar fi jocul în care am fost antrenați, să strigăm cu putere, din toată inima, din străfunduri: *Doamne, pomenește-mă când vei veni întru împărăția Ta!* Înarmarea permanentă cu armele Duhului rămâne chezășia că, măcar în ultima clipă, înainte de a ne îneca, va țâșni din noi strigătul salvator. Și trebuie să spunem aceasta nu numai pentru cei bolnavi și pervertiți, la lumina zilei, ci și pentru acei „eminenți oameni de stat sau ai Bisericii, juriști, capi ai industriei, în aparență atât de sănătoși la minte, cu inteligența verificată, public pătrunși de principii elevate, dominați, dacă nu de rațiune, cel puțin de sentimente comprehensibile, bine organizate, avuabile, dar care, în viața lor privată, fac jocul unei puteri irezistibile care îi mână la băutură, către tinerii bărbați, către fetișcane, spre exhibiționism, la avariție, la brutalitate și la alte soiuri de perversități". Da, da! Să fim atenți, pentru că deseori sunt mai greu de rezolvat dificultățile care țin de resortul relei reputații decât cele care țin de resortul relei

conștiințe; și sunt infinit de primejdioase situațiile acelea definite de priviri fugare, lăturalnice, de răspunsuri evazive, situațiile acelea ale atitudinilor mediocre, conștiința aceea difuză a contradicțiilor intime.

Dacă Legea lui Moise a adus pe lume soiul acesta de încurcături ale conștiinței, și dacă Legea cea Nouă le-a descoperit rădăcina și toată strivitoarea lor semnificație în rosturile vieții, Hristos este Cel Care a încredințat Bisericii Lui toată cheia și puterea dezlegărilor majore. Nu există, în afara acestora, rezolvare adevărată.

Câți însă nu au recomandat, în vremea generației mele, cu un cinism în doze variabile, soluții „păgâne", cum ei înșiși le-au numit. Dar aceasta nu poate fi decât tot o maimuțăreală. Căci *nu mai putem fi păgâni* după două mii de ani de la *revelația creștină*. Evenimentul acesta – oricât s-ar sili cineva să-l răstălmăcească sau să-l împuținieze – este cea mai extraordinară piatră de hotar din conștiința omului. Nu mai putem *re-trăi*, în formă autentică, păgânismul. Nu-l putem decât maimuțări.

„Poate că nimic nu este mai ciudat pentru acela care privește lumea greacă, decât să descopere că grecii ofereau, din timp în timp, un soi de sărbători tuturor pasiunilor lor și tuturor relelor lor înclinații și că instituiseră chiar, prin Stat, un fel de regulament pentru a celebra ceea ce la ei era chiar prea omenesc: aceasta este ceea ce este cu adevărat păgânesc în lume. Ei considerau acest *prea omenesc al lor* ca ceva inevitabil (nu știau că la Dumnezeu totul este cu putință) și preferau, în loc să calomnieze, să acorde un soi de drept de ordinul al doilea. Mergeau până acolo încât să numească divin tot ceea ce avea *putere* în om. Aici este rădăcina oricărui liberalism moral al antichității. Se permitea o descărcare inofensivă a tot ceea ce exista încă rău, tulbure, animalic sau retrograd în natura grecului."

Eu am văzut de aproape falimentul acesta care era printre noi sub forma „estetismului" grecesc. Noi nu ne mai putem „descărca" astfel. Maniera aceasta este pentru noi un fel de a *trișa* cu noi înșine.

Dar chiar și pentru greci, era oare soluția cea adevărată? Poate – pentru un cerc restrâns și pentru o perioadă. Oricum, este în afară de orice îndoială că nu dintr-un echilibru antic și nu dintr-un confort moral s-a născut drama, tragedia greacă, realitatea fundamentală a existenței omului. Au simțit și grecii, cu toate sărbătorile de care ni se vorbea adineauri, că la mijloc este o scamatorie; că, în fond, nu se putea eluda conflictul. De altfel, însuși Socrate, un pisc al descoperirilor interioare, recomandase: „Cunoaște-te pe tine însuți". Recomandarea a rămas esențială până în zilele noastre. Grecii au bănuit și ei ceva; și nu degeaba filosofia lor a fost considerată o revelație *avant la lettre* – ceea ce, de altfel, explică și adeziunea lor atât de profundă la creștinismul cu care s-au întâlnit și pe care l-au ilustrat în chip eminent.

Trgedia greacă este un faliment al vieții, și o văd născându-se dintr-o *neliniște* care apare înlăuntrul vieții și în intimitatea personală, atunci când se trăiește cu toată seriozitatea. Pe această seriozitate se fundează mai târziu eroismul creștin: îndrăzneala de a te realiza ca Persoană. Nimeni nu a înțeles mai profund decât grecul că realizarea personală este, de fapt, întâlnirea cu tine însuți – cu Hristos, în cele din urmă. Iată de ce Sfinții Părinți greci dețin un loc de frunte.

Ne putem explica de ce Morala greacă nu a însemnat niciodată conveționalism sau socoteală, mai mult sau mai puțin socială; Morala greacă era legată de ideile de Formă și Ordine. Morala este Formă și Ordine a vieții. Lipsa ei este destrămare, demoralizare. Nu mai poate fi de mirare că grecii au înțeles valoarea ascezei și că valorile spiritului trebuie slujite și cu trupul. Cu câtă limpezime au înțeles

că acolo unde trupul nu face parte dintr-o armonie, multe lucruri sunt amenințate și compromise în registrul valorilor spirituale!

Într-o perioadă de tragi-comică *întoarcere la păgânism*, s-a accentuat și teoretizat disprețul pentru trup, care a fost abandonat instinctelor animalice, neumane, livrat chiar unui soi de bătaie de joc. „Am uitat – scrie Wilde, care a vrut să facă pe îngerul magician – că cele mai neînsemnate acțiuni cotidiene formează sau deformează caracterul și că, prin urmare, ceea ce facem în taina cabinetului, va trebui odată să strigăm de pe acoperișuri." Găsesc aici un argument peremptoriu pentru faptul că nu mai putem fi păgâni, oricât am amesteca în pălăria scamatoriilor asemenea formule. Soluția este definitiv în altă parte.

„Sufletul – scrie Stocker, și scrie bine – are dreptul la existență în libertate, în vreme ce trupul înflorește în lumea determinatului... Libertate a spiritului nu vrea să spună că spiritul este liber să facă, fără sancțiune, orice și oricum. Acțiunea libertății, a spus Secrétan, *nu constă în a voi fără motiv, ci în a alege între motive fără a fi cu necesitate determinat în alegere de antecedentele interne sau externe ale indivizilor*. Libertatea este astfel fundamentul oricărei morale, căci deciziunea liberă în favoarea răului sau a binelui implică o judecată de ordin moral... Alegerea este *conștiința morală*."

Ultimele rânduri nu sunt prea clare, mai ales pentru acela care știe că valorile morale rămân mereu subordonate și dependente de ordinea spiritului. Dar, în esență, ideile sunt clare: *animalul* – și, evident, trupul nostru – are o lege, o legalitate făcută pentru el, de care *trebuie* să asculte; *Omul* însă alege calea pe care vrea să umble, este liber să se *determine* el însuși. Mai rezultă și că omul este încadrat, păzit între zonele îngerului și animalului. Adică Omul *nu poate* fi înger, duh pur; dar nu poate fi nici un

simplu dobitoc, pentru că va fi totdeauna un animal cu judecată.

Concluzia ar fi că, în Universul nostru, există oarecum obligativitatea de a fi Om, alunecările spre extreme, în sus sau în jos, nefiind, riguros vorbind, posibile, realmente posibile, ele fiind numai închipuiri, iluzionări de sine și, ca atare, destinate, în cele din urmă, neantului. Dacă ne înțelegem situația în chip profund și corect, trebuie să alegem între *a fi* sau măcar *a năzui a fi* Om – chiar dacă nu este deloc ușor – și între a fi nimic, Nimicul.

Există, ca să vorbim cu toată limpezimea, o Cale Imperială, Împărătească, a Adevărului și a Vieții, care este drumul realizării deplinei noastre umanități, al desăvârșirii chipului nostru omenesc, al aspirației către expresia noastră împlinită. Derogările de la drumul acesta măsoară și gradul de participare la realitatea fundamentală, și îmbolnăvirea noastră, la rădăcina căreia stă foarte adeseori tocmai derogarea.

Problema, oricare ar fi forma sub care se enunță, este și rămâne aceasta: *Calea către noi înșine.*

În grădina lui Ion
Toate păsările dorm;
Numai una n-are somn,
Cată să se facă om...

Versurile acestea populare, foarte simple, exprimă ceva tulburător și evident: aspirația, nostalgia de *a fi*, de *a deveni* om. Este greu să fii Om, dar este foarte greu și să nu fii.

(București, 6 august 1949)

Sine intermissione orate

SINE INTERMISSIONE ORATE

Eram student, student la filosofie și la fizico-chimice. Citeam mult și lucram cu asiduitate și viu interes în laboratoare. Câteva aparate pentru gingașe și riguroase măsurători, polarimetre, determinări de lungimi de undă, experiențe optice, examene la microscop, fantasticul univers de frumusețe și geometrie descoperit în lumina polarizată, apoi norii de precipitate colorate din eprubetele de analiză calitativă, izbucniri de microgalaxii în soluții la început limpezi ca lacrima, nori neverosimili, surde explozii, ca dintr-un neant, ca dintr-un nimic, apoi analiza cantitativă, izolarea elementelor și dozarea lor riguroasă la a patra și la a cincea zecimală – toate acestea mă covârșeau cu uimiri, nedumeriri și exuberanțe.

În fața ochilor și a sensibilității mele, o lume feerică, minunată, de rapoarte și proporții, o inefabilă algebră și geometrie, o rețea de enigmatice relații și corespondențe, o ordine anume într-o fabuloasă, neistovită și exuberantă fantezie, o imaginație năucitoare și de o frumusețe care îmi mișca toate corzile inimii și care făcea să vibreze toate gândurile minții mele stârnite de lectura lucrărilor lui Planck, Einstein, Wien, Maxwell, Bohr și alți câțiva.

Imense bucurii, secrete ale unei existențe neînpărtășite: colegii mei de la fizico-chimice erau plafonați, iar prietenii mei de la filosofie, tineri cotați remarcabil, erau preocupați de probleme sociologice sau religioase care pe mine nu mă interesau deloc.

Am mai povestit eu aceste lucruri pe undeva, poate puțin altfel, dar îmi face plăcere să mi le reamintesc, mai ales că nu le văd desprinse deloc de tema acestei mărturisiri.

Aveam în comun cu prietenii mei interesul pentru literatură și pentru artă, în general, muzică și arte plastice, în

special. În acest cadru de discuții și controverse, foarte aprinse de atâtea ori, problemele mele științifice, cu implicații tulburătoare, rămâneau pe dinafară, rămâneau în inima mea; niciodată, în mediul în care am trăit si m-am dezvoltat, n-am simțit că ar stârni vreun interes, ca să le dau în vileag. Era nevoie de o oarecare pregătire științifică, și ea lipsea aproape complet prietenilor mei, iar o introducere prealabilă ar fi fost fastidioasă, insuportabilă chiar.

În situația aceasta m-am găsit toată viața mea. Pe colegii cu o pregătire științifică nu-i interesau speculațiile metafizice, iar pe prietenii cu o certă și pronunțată sensibilitate și pricepere artistică nu-i interesau problemele ridicate de cercetarea științifică. Și pentru unii, și pentru alții, domeniile erau separate și paralele, iar din interferența lor – admițând, prin absurd, că ar fi posibilă – rezulta un diletantism neinteresant și ineficient.

Teoretic, nu eram refractar unui asemenea punct de vedere, dar eu aveam de spus ceva și unora și altora; însă insuficiența unora și suficiența altora au ridicat bariere pe care umorul m-a împiedicat să le violentez.

În viața mea, confluența laboratorului, cu tot ceea ce el înseamnă ca experiență și informație, confluența lui cu problemele de artă și de confruntare cu viața, care veneau pe alte filoane, sporea – simțeam – o fervoare, o bogăție și un interes care aveau să se concentreze, la un moment dat, esențializându-se într-o întrebare a întrebărilor, care apoi a devenit axa de mișcare a universului meu interior.

Într-adevăr, la un moment dat, printr-un concurs de împrejurări, pe care l-am relatat cu alte prilejuri, atât cât asemenea enigmatice lucruri pot fi relatate, întrebarea crucială mi s-a impus cu o forță teribilă și cu un caracter inexorabil: *există sau nu există Dumnezeu?*

Trecuse însă destul timp: fusesem prin străinătăți, terminasem facultatea, stătusem la Paris câțiva ani, citisem, văzusem oameni, locuri, trăisem o perioadă bogată, fertilă a

tinereții, mă căsătorisem: începeam, fără însă a-mi da seama, o altfel de viață, în alt context, cu alți prieteni, alte confruntări.

Întrebarea aceasta nu a fost încă una, supranumerară, pe lângă atâtea altele care se aflau, sub o formă sau alta, în șantierul meu.

Întrebarea era pentru mine ca un nou *A fi sau a nu fi.* Într-adevăr, mi-am dat bine seama, într-o mare și dramatică tensiune, că, în fond, aceasta este întrebarea, întrebarea întrebărilor și piatra de încercare din capul unghiului: *există ori nu există Dumnezeu?* Și că răspunsul, fără echivoc, decide stilul unei existențe: aceasta se va înscrie într-o perspectivă, dacă răspunsul este *există*, și într-o altă perspectivă, dacă răspunsul este *nu există.*

Atunci, în tainicul meu sine, m-am hotărât să obțin o clarificare, oricât de greu ar fi fost acest demers, căci simțeam, cu o extraordinară putere, că de această limpezire va depinde întreaga mea viață. Cred că de pe dinafară nu se vedea nimic deosebit, existența mea urmând, exterior, un curs nediferențiat: aveam cam aceleași preocupări, aceleași relații, aceleași bune și proaste obiceiuri și apucături, înfruntam aceleași ispite. În sfârșit, o existență aproape aidoma aceleia de până atunci.

Se întâmplă însă – totdeauna se întâmplă așa – că hotărârile majore luate de om în secret, cu implicații morale, adică de conduită de viață, solicită sau capătă parcă un concurs foarte ciudat, bizar, ca și cum s-ar răscoli, în nevăzut, niște forțe, niște puteri. Omul simte, pe măsura angajamentului și a angajării, că nu se mai găsește într-un punct sau pe o linie de mișcare a indiferențelor, ci că totul capătă semne și polarități, că nimic – nici oameni, nici lucruri, nici întâmplări – nu mai are un caracter de neutralitate.

Totul devine o solicitare, o ispită, un ajutor sau o împotrivire, o plinătate sau un gol, un pas înainte sau doi îna-

poi. Omul intră într-o altă perspectivă, într-un alt cadran, soarele lui umblă prin noi zodiace și constelații, cunoaște conjuncturi, impasuri sau deschideri pe care nu le-a bănuit și chiar nici nu și le-ar fi închipuit vreodată.

Fapt este – și eu pot spune asta în cunoștință de cauză – că cine caută cu perseverență află, că cine cere cu stăruință capătă, că celui ce bate i se deschide o perspectivă. Numai să nu fie ca acela care, plecând la târg, zicea în sinea sa: „Dă, Doamne, să nu găsesc!".

Nu este în intenția mea să narez, între marginile paginilor de față, confesiuni cu un obiectiv precis, viața aceasta extraordinară și banală în același timp, de o neînchipuită bogăție esențială și de o mare sărăcie, în același timp, de neputințe sau de incredibile prodigii. Ceva, cât am putut, am spus și am scris, iar pentru cine ar dori să afle mai mult decât din cuvinte, mărturie vie și transparentă este toată viața mea, pentru că m-am înscris cu ea în această nedumerire și căutare, iar pe măsură ce se desena o dimensiune a răspunsului, am înscris-o, în filigran, în măruntaiele mele, fiind eu precum peștii sau gâzele prin care se vede, *in vivo*, circulația sângelui și tic-tacul inimii.

Dar altceva este important, și anume să comunic în chip viu, nu din cărți, o experiență personală, atâta câtă este și cum este, cât și ceea ce cred despre Rugăciune – *nervum rerum* al modului de viață pe care l-am ales. Viața este o alegere, pentru care am avut motive să optez și care este slujirea, fie ea cât de neînsemnată, stângace sau împiedicată, a lui Dumnezeu, Făcătorul cerului și al pământului. Și, dați-mi voie să îndrăznesc să spun, am ales să fiu lucrător tocmit în via Lui, printre cei mai de la urmă, și, prin mila și ajutorul Lui, colaborator printre oameni – în neputință, în nevrednicie, în nepricepere – la providențiala Sa lucrare în Lume.

Poate că exprimate așa, chiar rectificate și mai dumirite, lucrurile acestea să apară ambițioase, disproporționate, nebunești. Ele sunt însă simple, dacă ne gândim că nisipul mărilor este format din fire de nisip, că oceanul este făcut din picături de apă, iar miliardele de miliarde de sori și stele sunt din mai nimicul unor atomi.

Vreau să spun acum, dintr-o dată, că, la un moment dat, balanța, în miezul ființei mele, s-a înclinat spre afirmarea și realitatea lui Dumnezeu. Tăgăduitor, indiferent, sau insensibil la acel *Ceva* care ne depășește, care depășește Lumea, mi-am dat seama că nu fusesem. Dar înțelegerea strict estetică și estetizantă a tuturor aspectelor existenței funcționase ca un ecran. Intrasem în atâtea biserici, contemplasem atâtea icoane și statui, atâtea Madone și Hristoși, dar emoția era doar lumească și estetică. Plafonul nu se deschidea, cerul era gol, nu artificial; era cel mult zugrăvit ca tavanul Capelei Sixtine. Era *ceva*, dar era atât de puțin!

Cu ochiul, cu urechea, cu nasul, cu o lectură mai filtrată, mai organizată, cu o cercetare mai atentă a vieții personale, cu ajutorul câtorva oameni de o calitate excepțională și care ieșiseră înaintea mea din atât de fascinanta și nefasta „disponibilitate intelectuală", în orizontul meu închis și banal de atunci, cu toată irizarea lui de culori vii, s-a deschis o breșă, o geană de lumină prin care am întrevăzut o *altă lumină* de care nimic nu a mai putut să mă despartă.

M-am încredințat, ca Toma, că nici vorbă nu este de închipuire, de amăgire, de vreo psihologie sau de vreo *fata morgana* a unor nostalgii sau superstiții, ci de o realitate, imposibil de contestat cu seriozitate. Nu de o realitate, ci de Realitatea fundamentală însăși. Am înțeles însă – și faptul a fost decisiv – că această Realitate nu numai că se revarsă peste maginile unei Filosofii care o intuiește și care, uneori cu reticențe, alteori cu întortocheturi, o proclamă; am înțeles – ca să confirm și ca să contrasemnez –

că Dumnezeul cel Viu nu este o idee, o entitate filosofică, ci o Persoană, Dumnezeul lui Avraam, al lui Isaac și al lui Iacov, așa cum Îl mărturisește experiența Bisericii.

M-am alăturat atunci acestei familii de oameni care-L mărturisesc pe Hristos în Biserică, și în Lume, și în Univers. Viața, confruntările, mulțimea anilor bogați în cercetare și experiență mi-au dat, în privința afirmațiilor și a descoperirilor fundamentale de credință, o certitudine neclintită și mereu înavuțită.

Afirm, așadar, din punctul acesta al vieții mele care n-a fost deloc de huzur și nici măcar comodă, că Dumnezeu – inomabilul, cel de nenumit, dar partenerul nostru prin Hristos Iisus, Fiul Său – este temeiul, stânca întregii existențe. La acest nivel, controversa, semnul de întrebare, dialogul dubitativ, înarmat cu zorzoanele alambicului sau ale oricărui rafinament, sunt astăzi pentru mine fastidioase, penibile, ridicole și, în sfârșit, complet neinteresante.

Nu-L mai apăr de mult pe Dumnezeu, ci Îl afirm, Îl mărturisesc în măsura în care Îl cunosc în mine; și de mult nu mă mai scandalizează cei care Îl tăgăduiesc sau Îl nesocotesc.

Aș vrea să spun însă că, în chiar această invulnerabilă stare de spirit, în care deloc nu mă mai interesează nici un fel de tăgăduire, savantă sau nu, pentru că nu mai este vreun loc pentru ea în mine, n-am încetat contactul cu filonul lecturilor dubitative, mai mult sau mai puțin științifice, mai mult sau mai puțin exegetice, mai mult sau mai puțin arheologice, mai mult sau mai puțin teologice. Aceasta deoarece știu certamente că toate semnele de întrebare pe care le ridică și le va ridica mereu erudiția – și este liberă s-o facă – aruncându-le, cu sau fără discernământ, asupra fiecărui pas sau cuvânt din existența lui Hristos, care devine, epidemic, o temă chestionabilă sau infirmabilă; știu, deci, că toată această volbură nu poate și nu va putea modifica o certitudine care a schimbat, a transfigurat viața

unui om. Când știu sigur că stau pe strada cutare, că pe soția mea o cheamă Maria și că am doi copii, că mă cheamă Alexandru, pentru mine nu poate fi decât un caraghios acela care, în baza unor teorii cosmogonice, a unor relativități și aproximații fizico-economico-matematico-sociale, se încăpățânează să-mi demonstreze că mă cheamă Ion, că strada pe care stau nu există, iar soția mea este o ficțiune. Unii dintre aceștia, teoreticieni sau tăgăduitori, sunt, pentru mine, indiscutabil și fără nici o îndoială, niște proști! Da, doar niște proști! Și țin să menționez că acest cuvânt – proști – este un diagnostic și nicidecum o insultă țâșnită – Doamne, ferește! – din sentimente șifonate.

Și am să dau un exemplu cules din cele citite chiar în zilele acestea. Bunăoară, „savantul" – sau chiar, să zicem, savantul, fără ghilimele (deși am rezervele mele întemeiate asupra acestui soi de savanți, vezi Lîsenko, Lipșinskaia sau chiar Jean Rostand) – deci savantul Julien Huxley consideră „inutilă orice idee a unui Dumnezeu distinct de om... Această zi a sosit. O slabă urmă de Dumnezeu, pe jumătate metafizic, pe jumătate magic, planează încă asupra lumii noastre, asemenea unei strâmbături; dar dezvoltarea cunoașterii psihologice *(?!)* va șterge din univers până și vestigiile acestei urme".

Să lăsăm la o parte invocarea psihologiei, care nu este și nu va fi niciodată o disciplină convingătoare, care nu va ridica nicicând probleme de amploarea, de stringența, de importanța celor ridicate de fizică, de matematică, de filosofie și de științe. Astfel de discipline nu stau în aer, ca psihologia, și nu se pretează, ca ea, la ironii și desene caricaturale. Să lăsăm dar la o parte evocarea aceasta, care îndreptățește nu surâsul, ci ilaritatea, și să observăm curcănească, totala suficiență, care este simptomul caracteristic, infailibil, al prostiei.

Oricum, există istoria și atâtea luminate minți care-L mărturisesc pe Dumnezeu. Poți oare atunci, ca un fel de

toantă-n păpușoi, să proferezi asemenea vorbe cu aerul că în doi timpi și trei mișcări ai șters o astfel de chestiune de pe ordinea de zi? Poți, dar dă-mi voie să exclam: mare prost! Savant, lucrări, cărți, dar mare prost! Și, din nenorocire, nu este o incompatibilitate.

Alt exemplu, dar mai altfel. E vorba de cineva cu numele mai puțin răsunător, Francis Jeanson, care, în cartea sa *La loi d'un incroyant*, scrie cu îndrăzneală că „refuză să mulțumească unui Dumnezeu ale cărui binefaceri ne-ar obliga; să fie iertat de un Dumnezeu care îi este prezentat ca un Creator... Dacă m-a creat, nu-L văd decât pe El care S-ar putea ierta... (Dacă îmi va reproșa cineva) că-L insult pe acest Tată care, în imensa sa bunătate, consimte să-și primească înapoi copiii pierduți, voi răspunde că ar fi făcut mai bine să fi început prin a nu-i pierde... Cum aș putea să-I mulțumesc lui Dumnezeu? Raportul meu cu El îmi scapă în mod total, ca și bunătatea cu care mi Se laudă; nu mă simt deloc la voia Lui, ci numai depinzând de atitudinea mea față de semenii mei și, în alt fel, de hazard; nu am sentimentul că Îi datorez ceva".

Aceste rânduri răzvrătite sunt destul de dure; unii le-ar putea socoti blasfematorii. În orice caz, este altceva; și n-aș putea să-l nesocotesc, gândind în sinea mea: este un prost, iată încă un prost. Aici este vorba despre o dramă, o suferință; în sfârșit, este vorba despre un om care aparține umanității, și nu despre o ipostaziere într-o situație ridicolă, incompatibilă, incomensurabilă; nu este o impostură.

De altfel, în lecturi sau în contactul viu cu oamenii m-am întâlnit cu tot felul de tăgăduitori, de hulitori sau de căutători ai amiezii la ceasurile două din zi. Unii, fără supărare, sunt proști. Alții vorbesc altfel, spun totuși ceva. Și chiar dacă acest ceva nu se acordă nicidecum cu cele aflate și știute din experiență proprie, nu pot să-i înlătur ca și cum m-aș fi întâlnit cu nimicul, cu neantul. Cei pe care i-am numit – fără sfială, dar și fără urmă de resentiment – proști

ies complet din sfera interesului sau a posibilităților mele. Pe unii, vremelnic îi includ în pomelnicul rugăciunii. Fapt este că există oameni care, pe ceea ce pun mâna, transformă în aur; dar sunt și alții cărora le dai un lingou de aur și-l transformă în tinichea. Procesul fizic de transmutație a elementelor are, cu siguranță, un echivalent în ordinea spirituală.

În această nouă perspectivă, în care melcul din om își ia cochilia și pornește către Steaua Polară, care de data aceasta se cheamă Dumnezeul cel Viu, problema principală devine cea a rugăciunii, adică a acelor raporturi care fac posibilă, treptat-treptat, integrarea personală într-o existență duhovnicească.

Am să reamintesc cuvântul Sfântului Antonie cel Mare, stâlp al Bisericii, cuvânt – păstrând proporția – verificat și în puțina-mi experiență de viață: „Să nu zică cineva că-i este cu neputință omului să ajungă la viața cea virtuoasă, ci numai că nu este ușor; nici cei care au dobândit-o nu sunt pe deplin lămuriți asupra acestui lucru".

În orice caz, stăruința până la capăt și rugăciunea sunt absolut necesare, indispensabile pentru înșurubarea într-o existență duhovnicească rodnică, în care să se înfiripeze, să sporească, să se întrupeze acele câteva valori spirituale fără de care totul rămâne o închipuire, o păgubitoare și chiar primejdioasă închipuire. Fără această întrupare, care este un test și un control, urmărirea unor idei abstracte, fie ele și absolute, se transformă în curată nebunie.

Viața duhovnicească adevărată implică un realism, chiar un oarecare empirism, căci viața aceasta este o liturghie, o rugăciune care trebuie să dea roade, rezultate. Fără acestea rămânem în imaginar.

Stăruința și rugăciunea. Stăruința în rugăcine care, la un moment dat, trebuie să devină *sine intermissione*, să devină o neîncetată rugăciune. Afirmația aceasta, îmi dau bine

seama, este de natură să sperie pe oricine o aude prima oară și chiar pe cei care au mai auzit-o. Dar, întrucât aici mi-am propus să comunic o experiență personală, în primul rând acelora care măcar au mai auzit de această chestiune, voi trece peste amănunte, adică nu voi răspunde la o simplă curiozitate. Am să menționez însă că Țara Românească a fost, în această privință, un pământ binecuvântat, și că eu aparțin unei generații prin care această problemă majoră, esențială în creștinism, a renăscut, reînnodându-se firul unei străvechi tradiții. Astăzi, prin tipărirea *Filocaliei* în limbile engleză și franceză, problema aceasta este cunoscută și în lumea occidentală, unde este cercetată cu un interes crescând.

Mă adresez, așadar, celor care, ca și mine, cu ajutorul intuiției și printr-un concurs de împrejurări, sunt în stare să ia lucrarea aceasta în serios, să-și dea seama, la un moment dat, că aici este vorba, de fapt, de o posibilitate care le permite să-și ia existența în propriile mâini și să-i dea expresia cea mai personală. Mă adresez lor, din poziția omului de veac douăzeci și a celui care sunt, ca să-i încredințez că acestui om îi este cu putință să absoarbă, în viața lui, rugăciunea neîncetat. Nu se ajunge dintr-o dată la măsura aceasta, dar se ajunge.

Suntem obișnuiți a vedea în rugăciune *anumite* rugăciuni, cu anumite vorbe, moștenite de la înaintașii noștri și consemnate, după trebuințe și rânduieli, în cărți. Ele nu sunt niște compoziții, de tipul manualelor de școală, care să ne îndemne să facem și noi altele. Ele au țâșnit ca un foc, din fervori, din nevoi profunde, care au revelat situații originare, de o autenticitate în care oricine se poate recunoaște și regăsi în împrejurări similare. Nu este greu să recunoaștem, într-o seamă de rugăciuni, caracterul lor, am să zic, genial. Dar ceea ce este esențial în rugăciune nu este iscusința în tocmirea și articularea cuvintelor, ci atitudinea inimii omului, focul care arde, care îl arde, ne-

voia pentru care tremură, vibrația care îl pune în contact cu Dumnezeu. Sub acest unghi, evantaiul rugăciunii se întinde de la incantația de mare respirație, de la buchetul unor invocații cu dimensiuni de poem, până la suspinul și oftatul din adâncul inimii.

Rugăciunea este și un exercițiu, un exercițiu al inimii și al minții, un exercițiu de disciplinare a văzduhului interior. Dimensiunea aceasta de exercițiu, de rutină chiar, nu trebuie niciodată subestimată, oricare ar fi treptele sau structurile care se adaugă sau apar vremelnic sau insolit pe acest drum sau urcuș cu posibile surprize. Nu se vor putea niciodată cânta – *cânta*, nu descifra sau îngâna – *Appassionata, Sonata Lunii* sau *Toccata*, dacă se pierde gama de fiecare zi, adică temeiul.

Un artist execută gama chiar în absența pianului sau a viorii, tamburinând cu degetele pe brațul scaunului, pe blatul mesei, în tren, în avion, pe drum, în gând, la urma urmei; căci nu se cântă, nu se iubește numai cu arcușul, ci și cu trupul, cu inima, cu toată ființa, ca o prezență, angajând, antrenând întreaga noastră făptură.

Să mai stăruim în corespondențele dintre rugăciune și etapele ei, și folosirea unui instrument muzical. Gama și solfegiul care ne introduc în perspectiva, în lucrarea rugăciunii – la început doar ca un simplu și indispensabil exercițiu, iar mai târziu și mereu apoi ca o substanță care ne hrănește foamea spirituală și răspunde, fără sincopă, tuturor nevoilor noastre de ființe ale lumii acesteia – sunt *Psalmii*, complexă și completă odisee a sufletului omenesc.

Nu pot să nu pomenesc de cuvintele Sfântului Vasile cel Mare, rostite în legătură cu *Psalmii*, și în care mă recunosc cu toată smerita mea experiență: „Psalmul este liniștirea sufletelor, răsplătitorul păcii, potolitorul gălăgiei și valului gândurilor. El face să slăbească mânia sufletului și înfrânează pornirea către patimi; este tovarășul prieteniei, apropierea celor ce stau departe, ca unul care împacă pe

cei ce-și poartă vrăjmășie... Psalmodia aduce iubirea... Psalmul este alungătorul demonilor, aducătorul ajutorului îngeresc, armă pentru teama de noapte...". *Psaltirea* este un fundal, canavaua pe care se înscrie și se țese o existență duhovnicească.

Este apoi evident că, în nici un domeniu de activitate omenească, nu se poate realiza o carieră sau înfăptui ceva consistent, dacă, din când în când, nu ne abstragem din ritmul cotidian, dacă nu ne adunăm, nu ne concentrăm spre a medita, a ordona, a rezolva, a absorbi materialul care s-a acumulat și printr-un joc al întâmplărilor. Funcționar, artist sau cercetător, nimic nu se poate realiza dacă, din timp în timp, nu se face bilanțul. Cei care, dintr-o pricină sau alta, nu-și acordă aceste răgazuri, devin marginali, exteriori. Să existe oare și pentru ei o soluție? Poate. Eu însă nu o cunosc; și nu comunic decât ceea ce știu; și, fără îndoială, nu pot cunoaște nici toate situațiile, nici toate ieșirile din impas.

De altfel, în această materie, prin care omul pătrunde într-un proces activ de creare de sine însuși cu ajutorul lui Dumnezeu, nu poate fi vorba de rețete, de formule, de vreun panaceu, ci numai de îndrumări care pot prilejui reacții și inițiative personale, creatoare și fecunde.

Un scurt interludiu. Traduc: „Dumnezeu Se descoperă fără încetare în Vechiul și Noul Testament, dar fără încetare noi aspecte ale acestei revelații ar putea să ne izbească. Oare Îl vedem îndeajuns? Atâția ruși, înaintea Revoluției, cunoșteau Dumnezeul catedralelor, al structurilor și al Bisericii înscăunate! Când s-au văzut lipsiți de tot și că singur Dumnezeu le-a mai rămas, într-o denudare absolută, câți au descoperit ceea ce s-ar putea numi Dumnezeul subteranelor, acest Dumnezeu Care a acceptat o solidaritate întreagă, nelimitată, o solidaritate totală și pentru

totdeauna, nu numai cu ei, cărora le lipsea totul, dar și cu cei pe care i-am fi aruncat, după vederile omenești, din Împărăția lui Dumnezeu?

Dumnezeul acesta vulnerabil, fără apărare, în aparență învins și, din această pricină, detestabil, Dumnezeul acesta nu se rușinează de noi pentru că S-a făcut unul din noi... O, câtă nenorocire că lăsăm să ne scape acest Dumnezeu atât de lesne de înțeles pentru milioane de oameni cărora catedralele noastre și liturghiile noastre le rămân opace!".

Adevărul este că mereu suntem, și vom fi mereu, în văzul tuturor și în inima fiecăruia, cu paradoxul Dumnezeului ascuns în strălucirea și teribila Lui evidență: ca în Sfânta Euharistie!

Într-o pagină din *Țara dintre râuri* am notat, mai de mult, un gând al meu în legătură cu practica rugăciunii neîncetate, în condițiile omului de astăzi. Nu era doar o părere, ci concluzia unei experiențe și a unei meditații. Mă bucur să aflu, într-una din cele mai recent apărute lucrări, o acoperire a acestui gând, și anume în cuvintele Sfântului Ilarie: „Pentru mine, am conștiința că datoria față de Dumnezeu – de departe cea mai importantă a vieții mele – este să vorbesc despre El în tot ceea ce gândesc și în tot ceea ce spun".

În aceste rânduri se exprimă, după înțelegerea mea, o formă a rugăciunii neîncetate și starea celui care a ajuns la stadiul acesta. Este foarte evident că, la această stare nimeni nu poate ajunge de azi pe mâine, oricât de extraordinară ar fi hotărârea lui, căci mintea, în mod obișnuit, degrabă alunecă la cele foarte omenești și se rătăcește în atâtea meandre, în atâtea conversații pe care socotința comună le numește interesante.

Pentru a ajunge în situația de a pune în funcțiune, cu tot prilejul și în toate împrejurările, un singur câmp de for-

ţe, ca în electricitate şi magnetism, şi anume câmpul duhovnicesc de forţe, este nevoie de un travaliu îndelungat şi disciplinat de ani şi ani de zile. Nu este nimic nou şi nimic de natură să reteze aripile într-o asemenea afirmaţie. Omul este ca partea de jos a unei clepsidre în care firele de nisip, cu timpul, formează grămada, movila. Lectura, meditaţia, preocuparea necontenită de integrare a vieţii personale în perspectiva mereu mai limpezită a unei existenţe creştine ne pot aduce, cu timpul, la starea exprimată de Sfântul Ilarie. Nu la obsesie, manie sau nebunie – Doamne fereşte! – ci la demersul normal, absolut normal, de a descifra, a înţelege, a valorifica şi a discerne totul în lumina criteriilor creştine. Nu este uşor, dar nu e imposibil. Evident, este nevoie nu numai să trăieşti sau să te sileşti să întrupezi un anume stil de viaţă, dar trebuie necontenit să şi ştii – căci este vorba şi de o ştiinţă – în ce constă acest stil.

De altfel, rugăciunea, în ansamblul şi în implicaţiile ei, este o dinamică interioară, o trezvie care sporeşte necontenit şi care imprimă anumite calităţi sau anumite atribute şi vorbei, şi gestului. Nu este vorba, firesc, nici de simulare, nici de cabotinaj şi nici de imixtiunea sau impunerea unei *a doua naturi*. Dimpotrivă, este vorba despre o desţelenire, despre o defrişare, o educare în lumina naturii noastre profunde, originare, de o dezvăluire treptată a ceea ce nici nu bănuim că suntem şi că putem fi, spre folosul omului şi slava lui Dumnezeu.

Ştiu că astfel de persoane nu se lamentează, nu varsă lacrimi de crocodil, cu mâinile încrucişate, peste nenorocirile unui popor, ci înfăptuiesc ceva, de la gestul de a aprinde o lumânare şi a da un acatist pentru semenul său în neputinţă, până la ieşirea mai îndelungată din sterilul confort, cu scopul de a aduce mângâiere sau de a oferi susţinere sau răspuns. Astfel, folos au şi cei care dau şi

cei care primesc, iar lucrarea aceasta este bogată și fecundă. Ea se înscrie în *realismul creștin* care este structura și înțelesul vieții.

Aș vrea să evoc aici un sentiment nou pe care îl încerc mai de mult, o altă imagine despre Hristos, pe care mi-o comunică lectura evangheliilor și care nu se mai suprapune peste aceea pe care am avut-o odinioară, comună și oarecum tipică în lumea creștină. Hristosul din evanghelii, în sensibilitatea și înțelegerea mea de acum, vindecă, tămăduiește, restaurează, nu plânge niciodată steril, ci acționează, și chiar celui neputincios, care așteaptă de 38 de ani în pridvoarele Vitezdei, nu-i spune cuvinte ca acestea: „Vai, vai, sărmanul de tine, aștepți de atât amar de ani și n-ai găsit pe nimeni să se îndure de tine, ah, răutatea oamenilor!..." etc., banale și de o neroditoare și zadarnică generozitate. Hristos se roagă, lucrează, zidește, împlinește cu gestul, cu fapta, cu cuvântul. Nimeni, în contact cu El, nu pleacă fără un anume folos și de nimeni El nu se ferește. Hristos nu este un moralizator, ci un restaurator al naturii funciare, destinate împlinirii și vieții veșnice.

Îl resimt pe Dumnezeu mai ales în atributele și acțiunile Sale paterne; iar în Hristos simt nu frățietatea, ci prietenia, pe care o concep mult mai cuprinzătoare, mai deschisă și incomparabil mai personală decât frățietatea.

Despre ceea ce este sau poate fi creștinismul și viața în Hristos, nici un om nu mi-a adus o imagine mai plenară și mai luminoasă decât aceea oferită de Patriarhul Ecumenic Athenagoras, la care am aderat fără nici o reticență.

Vă aduceți, desigur, aminte de faimoasele cuvinte ale *Ecclesiatului*: „Deșertăciunea deșertăciunilor! Totul este deșertăciune!". Mi se pare totuși că în optica noastră s-a produs o schimbare. În tot cazul, a apărut o altă incidență, o altă interpretare. De un oarecare timp, destul de îndelungat, de altfel, eu nu mai pot subscrie acestor cuvinte

– cel puțin nu fără rezerve și fără comentarii. Mai întâi, pentru a lua firul de la capăt, nu poate fi o deșertăciune a deșertăciunilor întreaga creație a lui Dumnezeu – cerul și pământul, omul, lumea – de grija și dragostea căreia El însuși S-a întrupat pentru a arăta sensurile și înțelesul acestei cutremurătoare, dar minunate lucrări.

Vechiul Testament și apoi Noul Testament luminează, cu o lumină din ce în ce mai pătrunzătoare și mai dătătoare de limpezimi, sensurile majore și tainice ale grandioasei Povești care este istoria lumii, în miezul căreia stă, ca o enigmă și ca o evidență, întruparea lui Hristos-Dumnezeu. Sunt convins că ceea ce a îndreptățit, chiar în lumea creștină, atitudinea *Ecclesiastului*, cu leitmotivul deșertăciunii, nu a fost niciodată prea limpede și că, într-un fel, a rămas în aceeași obscuritate până în pragul timpului nostru.

Viața pe care o duceau popoarele izolate în granițele lor și oarecum suficiente lor înșeși – cu populații și nevoi mai restrânse, cu orânduiri patriarhale care permiteau multora să trăiască retrași și să ignore ceea ce se întâmpla dincolo de proprietatea lor – putea îngădui unora să exclame, la un moment dat, dezabuzatul: „Deșertăciunea deșertăciunilor! Totul este deșertăciune!".

S-au întâmplat însă, în răstimpul ultimelor noastre câteva decenii, evenimente politice, științifice și spirituale de o atât de insolită și colosală însemnătate și amploare, încât, pe bună dreptate, nu mai putem vorbi de o evoluție, ci de o mutație; nu de o altă cadență, ci de altceva, ca și cum ar fi vorba de o nouă istorie, o nouă eră, un nou eon. În conștiința noastră se conturează, din ce în ce mai precis, o seamă de probleme cu un accent acut, care restructurează lumea la un cu totul alt nivel. Nu numai că nu este posibilă nici un fel de izolare, nici chiar în incinta unei mănăstiri, dar nu mai este posibilă – cu nici un chip – evaziunea din co-responsabilitatea în care este implicat

destinul omului, ca o problemă cu reverberații de mister incontestabile.

Ne dăm seama cu din ce în ce mai multă claritate – și din ce în ce mai mulți – că viața, așa cum o cunoaștem pe pământ, este un fenomen unic, imposibil de explicat sau de înțeles, și că desfășurarea istoriei oamenilor este un proces care ne impune conștiința unei solidarități și a unor probleme care se articulează unele într-altele, definind un scop și o destinație.

Întâmplarea, hazardul, evoluția necontrolată sau acel *laisser faire, laisser passer* au devenit formule aproape de neconceput, pe care realitatea însăși ne constrânge să le abandonăm, mai mult, să le repudiem.

Viața, omul, istoria lui ne apar cu o claritate care sporește cu fiecare zi, ca un miracol; expresia aceasta este din ce în ce mai inevitabilă și nu mai este deloc o îndrăzneață figură de stil să vedem omul ca pe un asociat, ca pe un chemat la împlinirea, la ducerea până la capăt a unei opere de creație de o importanță cosmică. Nu știm încă unde este acest capăt sau ce va fi dincolo de el. Dar că nu ne mai este îngăduit să orbecăim și să ne permitem orice, știm; și vom ști din ce în ce mai bine și mai mulți – ca să fim destui.

Vom continua să murim, desigur, dar nu cu sentimentul acela care îndreptățea, poate, cinica exclamație *După mine, potopul* sau dezamăgirea totală exprimată în *Deșertăciunea deșertăciunilor*. Vom muri solidari și având conștiința că ne-am adus contribuția la *ceva* care ne este tuturor comun; ca mădulare ale unui trup care are formă și care se îndreaptă spre o finalitate bine intuită.

În această perspectivă și ambianță vom fi siliți să ne cunoaștem mai temeinic și mai profund – fiecare pe el însuși și unii pe alții. Numai astfel vom descifra ce anume trebuie să mărturisim în comun, ca să fie de folos și să aibă un sens. Numai astfel, după măsura dată fiecăruia,

vom descoperi împreună Adevărul, calea cea de reală prosperitate a vieții. Firește, în cele ce spun nu este vorba nici o singură clipă de vreo viziune idilică; lucrurile trebuie înțelese în sensul în care unele existențe omenești, cu toate suferințele și zbuciumul lor, au un rost pozitiv, un bilanț semnificativ.

O seamă de profeți – între care am să-l includ și pe Dostoievski, mereu atât de contemporan – au clamat și au dovedit că totul este permis *doar* acceptând primejdia distrugerii, a distrugerii personale. Astăzi știm cu certitudine că principiul este esențial, valabil și în universul nostru material, așa că îl descoperim ca pe un fir roșu al Vieții, în inefabilitatea și în materialitatea ei care sunt nedespărțite, indisolubil sudate.

Nu totul este permis, indiscutabil. Dar ce este oare permis? Fără îndoială, ceea ce ajută la prosperitatea, la împlinirea efectivă, reală a Vieții. Există deci lucruri și acțiuni bune, lucruri și acțiuni rele. Mai este oare un abuz, un demers arbitrar, să vedem o etică, o rânduială morală, ca o structură fină, în urzeala întregii realități? Foarte la curent cu luminile și umbrele veacului nostru, pe care îl consider în multe privințe extraordinar, nu cred că multă vreme, de la un anumit nivel în sus, va mai putea fi infirmat sau ocolit acest mod de a gândi și de a resimți realitățile în mijlocul cărora existăm.

Cunoaște-te pe tine însuți! Iată un demers, o acțiune din ce în ce mai puțin filosofică, din ce în ce mai puțin gratuită. Dimpotrivă, de o mare stringență și de o strictă utilitate. În mijlocul atâtor complicații inutile sau păgubitoare, văd semne consistente că se aspiră spre o simplificare, o simplitate, spre căutarea unui răspuns la o întrebare pe care o respirăm cu toții: Oare ce este *esențial* în horbota asta de lucruri și idei?

Într-adevăr, ce este esențial? Căci *ceva* este sigur esențial!

Unii întotdeauna au cunoscut acest esențial și, cu mari puteri și sacrificii, l-au menținut de-a lungul veacurilor; prin această acțiune mereu salutară, omenirea, în lupta cu moartea și tenebrele, a supraviețuit și a realizat frumusețea și grandoarea pe care le cunoaștem și care au rămas gravate în blazonul de noblețe al omului.

Numărul acestora va crește.

Rugăciunea și meditația sunt oare calea și soluția care ne înscriu cu fermitate și eficiență în această perspectivă benefică și eficientă? Sunt sigur că da; și nu cunosc o altă cale, o altă soluție are să pătrundă mai mult în miezul lucrurilor. Pentru mine Rugăciunea este *nervum rerum* al problemelor interioare, de care depind, firesc, și cele exterioare. Această legătură ombilicală, sursă generatoare și regenaratoare, este cu siguranță un mister.

Rugăciunea – ca și Viața – este precară și necontenit amenințată cu instabilitatea, căci nu se păstrează chiar de la sine un echilibru, o unitate spiritual-naturală. Dar ar fi o mare eroare să credem că această coloană vertebrală a Lumii, care este Rugăciunea, este numai închipuire sau că ea a fost exterminată. Cum soarele și ploaia nu încetează *să fie*, tot astfel și rugăciunea *este* în viața lumii, în viața noastră, *sine intermissione*. De fapt, problema este de *participare*; de participare la binefacerile soarelui și ale ploii, ca și la binecuvântata revărsare de har. Știu, există oameni care, din ignoranță sau stângăcie, sunt mereu în contratimp sau absenți. Fie că plouă, fie că este soare, aceștia se află mereu acolo unde nu trebuie. De aceea repet: esența constă în participare; iar cine nu înțelege aceasta, nici nu se rumenește, nici nu se coace...

Am să închei, dar nu citând vreo faimoasă propoziție – și sunt atâtea! – din Scripturi sau din Sfinții Părinți, ci pomenindu-l pe Balzac, cel care a purtat în măruntaiele lui, într-un fel monumental (căruia i-a dat expresie Rodin),

o întreagă umanitate de păcate și de pasiuni teribile. Cu geniul său, Balzac a scris și aceste cuvinte, pe care mi le aduc aminte cu o concentrată emoție: „Și iată, astfel, înainte de restaurarea lumii, toate religiile se atingeau între ele într-un singur punct: *Rugăciunea*".

(București, 17 august 1970;
Sf. Mc. Miron, Ciprian și Iuliana)

Azaria și Misail

Dialog asupra culturii

AZARIA ȘI MISAIL

Dialog asupra culturii

AZARIA

Cultura trebuie înțeleasă și simțită ca poezia, ca melodia, ca arta, ca o prezență a Duhului lui Dumnezeu, Ce suflă spre a ridica, spre a face să crească aluatul omenesc dincolo de măsura lui obișnuită.

Pe cărarea mereu urcândă a culturii, oamenii mi-au apărut totdeauna ca un alai în procesiune spirituală, legănat de ritmul unei cosmice respirații sau de cel al unei tainice melodii, lucrând, trăind, vorbind despre lucruri și despre câte toate ca într-un imn închinat lui Dumnezeu.

Așa îmi apare, bunăoară, în vrednica ei măreție, cultura Egiptului, această monumentală și poate – sau aproape – de nepătruns hieroglifă, simbol de linii drepte și verticale, această solemnă geometrie a vieții și a morții, în care, ca într-o apă înghețată, asemenea unui urias cristal, se reflectă încă adâncimea cerului și misterul stelelor. Îi simt aici pe stăpânii secretelor, cei dintâi mai aproape de esențe și principii ce apar prinse într-o emoționantă împietrire. Trăiește acolo, în privirile acelea infinite, mărturia ascunselor evidențe, așezate parcă într-un somn ciudat.

Și cum s-ar mai putea vorbi despre asemenea lucruri? Nu îți dai oare seama că realitatea nu este cu desăvârșire adevărată decât dacă o pătrunde și o transfigurează poezia?

Cultura este un mesaj. Omului i s-au încredințat misiuni pe care el le simte – uneori mai mult, alteori mai puțin – în acele legături, în acele raporturi interioare ale sale cu Dumnezeu. Zadarnic au încercat unii, în răstimpuri, să le răstălmăcească sau să le tăgăduiască. Ele există neîn-

doios în conștiința și în inima omului. Se află acolo chipul unei realități, sentimentul că există realmente ceva care nu este nici minciună și nici iluzie.

MISAIL

Este reazemul dinlăuntru al omului. Este locul certitudinilor care nu se pot *dovedi*, este punctul de tangență a două lumi, până la care este foarte, foarte greu de străbătut. Însă poetul și profetul lărgesc dintr-o dată marginile cunoașterii, tot așa cum alții, lipsiți de sclipiri dezvăluitoare, nu reușesc s-o facă.

Tulburarea profetică și vălul poeziei acoperă, în fond, o unitate esențială care este tocmai miezul certitudinii despre care pomeneam.

AZARIA

Cultura însăși nu poate fi decât o învolburare de imagini, de metafore acoperind necontenit ceea ce nu este cu putință a fi, dintr-o dată, divulgat.

Vezi, tehnica este o teoretizare a materiei, iar inginerul este păzitorul unor metode. Savantul, și el, trăiește în mijlocul unei naturi artificiale. Unul caută uniformitatea și mașinăriile cele mai uimitoare; pentru celălalt, generalitatea este o repetiție de identități în care individualitatea nu mai are nici un înțeles. Dar nici unul, nici celălalt nu reprezintă o cultură...

Cultura este o față vrăjită a adevărului, este un fel de a comunica tocmai ceea ce, în fond, este de negrăit. Taina aceea, pe care o închide orice cultură, nu se poate spune oricui și nici destăinui oricum.

MISAIL

Inginerul și savantul sunt făuritorii și interpreții locului comun. În lucrul de serie, sunt la largul lor; iar banalitatea – firește, nu totdeauna în înțelesul vulgar – este imperiul lor. Ei explică ceea ce nu înțeleg niciodată prea bine, și

explicațiile lor, atât de „precise", nu supraviețuiesc unei generații.

AZARIA

Înțelegerea implică o altă străduanie, o așteptare, așteptarea unei lumini care poate să coboare, dar și să nu vină niciodată, pentru că între adevăr și noi străjuiește moartea, moartea aceea care trebuie biruită prin încrederea nemărginită în imposibilul învierii.

Se află aici chemarea la viață a unui sentiment care este altceva decât o emoție sau o stare subiectivă, a unui sentiment care este un mijloc de cunoaștere, de surprindere a unor realități superioare ce abia ne ating, precum o adiere, o fâlfâire nevăzută de aripi de heruvimi; un mijloc de a atinge ușor acel polen al lucrurilor, prin care floarea nu mai este o zădărnicie și fluturele palpită în azur; este, în sfârșit, legătura aceea a noastră cu nevăzutul, cu unicitatea lucrurilor și a evenimentelor.

MISAIL

Și în toate se amestecă inefabilul, mai ales inefabilul. El este măsura și ultima realitate a lucrurilor.

Viața religioasă nu este altceva decât aspirația și sensibilitatea care cunoaște integral realitatea; care cunoaște ordinea adevărată în care lucrurile și evenimentele sunt cum sunt. Paradoxul este că există lucruri pe care numai inteligența este în stare să le caute, dar pe care ea singură nu le poate niciodată găsi, precum și lucruri pe care numai instinctul le află, dar pe care niciodată nu le caută. De aceea, pricep acum, nu există cultură decât înlăuntrul unei viziuni religioase a lumii.

AZARIA

Negreșit. O cultură, fiind, în fiecare moment al ei, o realitate totală a unui univers uman deplin și un mod singular de a fi al întregii existențe, este, în același timp, o

izbucnire a unor posibilități originare și un raport incomensurabil cu existența însăși. Trăind în ea o singură dată și într-un chip neasemuit, unic, totul, o cultură nu se poate transmite și nu se poate rezuma. Iată care este, mai ales, motivul pentru care nu discursul este ceea ce îi convine, ci simbolul care o pecetluiește, semnul care o evocă, o luminează, o semnifică și o deslușește.

În acest semn de deasupra oricărei culturi, este ceva din virtutea nedezlegată a faimosului p care definește în chip deplin o relație ce se strică și se pierde în inexactitate atunci când se trece de la desăvârșirea geometriei la stângăcia numerelor.

MISAIL

Utilul se înfundă numaidecât în aproximativ; iar adevărul nu este decât acolo unde trăiește întreg.

AZARIA

Forma, cercul și diametrul său, semnul, este ceea ce poate cuprinde laolaltă rationalul și irationalul, rezolvarea atâtor nepotriviri, atâtor incompatibilități, atâtor contrarii, punând limite și creând evidențe.

MISAIL

Religia nu este ea oare, în împărăția vieții trăite, o sinteză fericită între libertate și necesitate, o reconstituire a unei unități primordiale în care se dizolvă și dispare orice opoziție a contrariilor?

AZARIA

Pentru mine nu este nici o îndoială. Realitatea omenească poate să existe, în rotundul unei culturi, dintr-o dată și întreagă, cu toate virtualitățile, cu toate potențele ei, și nu numai ca o succesiune, care, în fond, trăiește și consumă belșugul unei intuiții profunde și originare.

MISAIL

Atunci, o cultură îmi apare ca o operă de creație care înavuțește mereu darul dintâi al intuiției.

AZARIA

Comparația este foarte nimerită. Nu pot vedea o cultură ca pe o *sumă* de stări trăite una după alta și adunate, umplând un cadru, ci ca pe o izbucnire neașteptată a eternității într-o structură omenească particulară. La temelia oricărei culturi stă o intuiție, un fulger care a dezvăluit – o clipă – un spectacol al existenței, o revelație. Ea străpunge toate planurile, lăsând o urmă care nu este decât straniul consens al oamenilor și al activităților care formează, la un loc, fără voia lor, familia de spirit și climatul unui eon. Revelația este, mai ales, cea care închide un mister fundamental, despre care, oricât am vorbi, simțim că rămâne, în fond, acoperit și nedezlegat.

Altfel spus, o cultură este o enigmă de la începutul și până la sfârșitul ei; și, oricât am explica-o noi (oamenii găsesc totdeauna o explicație!), nu este deloc greu să ne dăm seama că rătăcim pe drumuri ocolite și că ne rotim în jurul unei virginale și stăruitoare necunoașteri.

O cultură nu este *numai* (mai ales asta nu este!) ceea ce se vede sau *numai* ceea ce a rămas. Nu este *numai* un muzeu sau *numai* un cimitir; ea este o experiență profundă de viață, care a istovit, o dată pentru totdeauna, înțelesurile unei revelații. O cultură nu se mai poate retrăi, deoarece este ireversibilă ca însăși viața omului.

MISAIL

Cât de bine înțeleg că Viața aceasta este, în primul rând, o valoare spirituală! Păcatele noastre, impasurile noastre, naufragiul nostru în materialitate – toate acestea mă fac să spun că nu există viciu, nu există abatere decât de natură spirituală. Inteligența însăși, bag seamă, ca și

orgoliul, este un viciu, un păcat, atâta vreme cât rămâne un principiu al izolării, al spargerii, devenind astfel izvorul despărțirii, al tuturor despărțirilor.

AZARIA

Din când în când ne este dat nouă, oamenilor, să străbatem opacitatea aparențelor care ne împrejmuiesc și să pătrundem într-o lume a prezențelor, a certitudinilor ultime, a semnificațiilor. Și atunci viața noastră se încarcă, dintr-o dată, de sensuri bogate, integrându-se într-un tot, într-o ordine a proporțiilor cosmice. Faptul acesta depășește marginile inteligenței, revărsându-se dincolo de ele, răscolind în noi uimirea și lăsând în urma lui drumul semănat cu nenumărate nedumeriri, cu veșnicele nedumeriri. Legea nu mai funcționează, iar aspirația către adevăr devine o aventură spirituală în care suflă deopotrivă libertatea deplină, bucuria neînțeleasă și deznădejdea unei stranii singurătăți și poate a îndoielii dramatice că expresia omenească nu va reuși să cuprindă niciodată adevărul întreg.

Astfel, originalitatea unei culturi nu rezultă din dorința de a nu semăna cu celelalte, ci din nevoia de a-și adăpa credința la izvoarele autenticității în care ne găsim la un anume moment, cu teama stranie că totuși nu o vom atinge.

MISAIL

Într-adevăr, în viața omului singur – ca și în existența unei întregi epoci – apare un moment în care izbucnește o patetică luptă cu neantul. Atunci, pentru ca lumea să continue să existe, trebuie să se re-creeze necontenit. Este semnul că Însuși Dumnezeu este în luptă cu neantul. Da, da, la baza oricărei nevroze sau crize deslușesc un conflict metafizic. Îi revine spiritului sarcina să salveze tot ceea ce *a fost*, tot materialul acela pe care trecutul l-a

dăruit neființei și care trebuie, din nou, încredințat vieții printr-un act de spiritualizare a realității.

Problema nu mai este a jocului, ci a unei fidelități a omului față de valorile permanente și fundamentale ale vieții. Problema este a încrederii, a unei *credințe*.

AZARIA

Procesul este complex și ciudat; și, aș putea spune – completându-l pe Dostoievski – că o cultură, ca și o națiune, nu s-a organizat (niciodată) pe principiile științei și ale rațiunii, care n-au jucat în viața popoarelor și a culturilor decât un rol secundar. Națiunile, ca și culturile, se nasc, se formează, se dezvoltă în virtutea unei puteri, a unei tainice puteri care stăpânește ființa omenească, putere a cărei origine este necunoscută și inexplicabilă, pentru că o cultură nu se naște din zona aceea impersonală a omului, care ține de social și de banalitate, ci din partea cealaltă, unde trăiește o sete de absolut și o năzuință nepotolită care aspiră spre Dumnezeu.

Ori de câte ori oamenii au pornit, în sufletul lor, să-L caute pe Dumnezeu, s-a născut o cultură, iar împrejurarea – din punct de vedere istoric – a coincis cu perioadele de răspântie, de mare tulburare, de dezordine împinsă până la coșmar, până la apocalipsă: semnul dezagregării unei lumi și al unui răsărit de lume nouă. Destrămarea, confuzia aceasta înseamnă refuzul, repudierea, înseamnă incapacitatea de a mai primi spiritul care lucrează în lume. Dar existența, ființa nu pot să piară; și atunci Duhul se întrupează într-o nouă unitate, mai sensibilă, mai primitoare, creând o nouă cultură care va oglindi din nou, la alt nivel, acea supremă unitate vie, fecundă, care nu mai exclude contrariile, ci le domină, și care este, în ultimă analiză, ființa însăși: icoana și asemănarea lui Dumnezeu.

Însă din clipa aceasta, raportul realității umane cu cealaltă realitate (care o depășește pe cea dintâi și o sem-

nifică) *devine o problemă*, o problemă care se cere – dacă nu rezolvată – măcar lămurită. Realitatea umană, care se transformă în umanitatea unei culturi, va trebui, de acum înainte, să mărturisească *ceea ce există*, adică tocmai raportul de care pomeneam, să-l descopere și să-l divulge, dar și să răspândească ceea ce, de acum înainte, aparține vieții însăși, adâncurilor vieții. De aici și pateticul acela niciodată domolit, care străbate întreaga istorie împotriva teoriilor și a socotelilor de bibliotecă; de aici măreția și drama, de mai multe ori milenară, a istoriei și zbuciumul ei asemenea noianului de ape.

Viața oamenilor este un continuu freamăt de pasiuni și de emoții. De aceea istoria nu este o știință, ci un sens, un șir de semnificații, este împingerea, la proporțiile universului, a însăși dramei existenței. Popoarele fericite, presupunând că ele ar putea să existe, ar fi lipsite de istorie și de cultură, ca și popoarele care n-au cunoscut decât mizeria și resemnarea.

MISAIL

În marile prefaceri ale istoriei este totdeauna ceva obscur, ascuns – și parcă ceva de dincolo de simțurile noastre. În omenire, lucrurile cele mai extraordinare s-au întâmplat întotdeauna sub ochii noștri nu numai neînțelegători, dar și absenți. Ei au privit, dar n-au văzut niciodată; niciodată nu au putut să treacă dincolo de o anume opacitate. Creștinismul a biruit după aproape patru secole traversate în întuneric. Patru secole a umblat ca o cârtiță, străbătând, de-a lungul și de-a latul, prin subteranele sufletului atâtor popoare. El a izbucnit tocmai atunci când cele câteva alambicate inteligențe îl socoteau mort și nici nu-și mai aduceau bine aminte de toată povestea.

Totul în istorie se petrece ca și cum pânza ei s-ar țese și s-ar destrăma dincolo de priceperea și de jocul oame-

nilor. Cu cât faptele și întâmplările sunt mai cuprinzătoare, mai bogate, mai generoase, mai adânc omenești, cu atât ele se ascund de neîndemânarea, de orgoliul, de interesele noastre mărunte, de inteligența și de prostia noastră. Aproape că toate evenimentele mari ale istoriei nu mai au nici o „istorie"; ele au fost și sunt, atâta tot. Restul – doar gâteală de vorbe, amestecată cu ignoranță.

Și toate acestea seamănă teribil cu o operă de artă, cu procesul ei de elaborare și de creație, ascuns, învăluit în giulgiurile unei stranii nopți, ale unui tainic, nedezlegat mister. Este aici, în istoria aceasta, tocmai când te aștepți mai puțin, o unitate în cea mai deznădăjduitoare dezordine, o semnificație acolo unde totul părea întâmplător, o lege de fier acolo unde socoteam că domnește anarhia. Totul, până la urmă, se leagă și se susține, spre marea noastră uimire...

Diversitatea conștiințelor și libertatea acestora aparțin – chiar când ele nu știu lucrul acesta – unei universalități și unui ideal comun. Fiecare om, în fond, cu toate strâmbătățile lui, aspiră totuși să realizeze o icoană a umanității, a umanității întregi. Aș putea să spun că individualitatea noastră este făcută din universalitate cu mult mai mult decât ne închipuim de obicei.

Și totul se leagă... Ceea ce este Personalitatea pe treapta de observație a individului, ar fi Cultura la nivelul comunității omenești. Cultura aceasta care implică, în același timp, persoane și universalitate, libertăți creatoare dar și nevoia de a realiza o aceeași figură. De altfel, cred că nici nu se poate vorbi în termeni proprii de *o comunitate* acolo unde nu există *o cultură* care fixează un cadru și un câmp de forțe nevăzute, un câmp de orientare; prin urmare, o ordine și nu o anarhie. Și poate, mai ales, o largă bază de înțelegere prin intermediul semnificațiilor și al consensurilor aflate doar în climatul unei culturi.

AZARIA

Si nici o clipă să nu pierdem din vedere că înțelegerea dintre oamenii aparținând aceleiași culturi este singura înțelegere adevărată. Oamenii nu se înțeleg între ei pentru că vorbesc aceeași limbă. Oamenii pot folosi aceleași noțiuni, aceleași propoziții, și totuși divergența dinte ei poate fi profundă, iar spărtura – mai adâncă decât orice prăpastie. Cuvântul este ceva viu; el trăiește cu mult mai mult prin vibrația, prin căldura lui omenească, prin tonul cu care este rostit, prin solidaritatea lui într-o comunitate de cuvinte, decât prin înțelesul său rece, uscat, prin înțelesul său din dicționar.

Vibrația aceasta, tonul acesta sunt, până la urmă, o problemă de ambianță și de răsunet sub cupola unei culturi. Orice cultură are un ton al ei, un diapazon propriu; iată de ce cuvintele se împotrivesc aceluia care ar mai îndrăzni să le folosească pentru a *dovedi* cu ele *orice*. Într-o cultură nu se poate susține *orice*. Spiritul se sprijină bine pe cuvânt, pe fidelitatea, pe credincioșia lui; iar cuvântul îl restituie în spațiul culturii sub o incidență constantă.

Astfel, înlăuntrul unei culturi, totul se întâmplă, totul se adună ca să se realizeze o organicitate. Fiecare detaliu reprezintă funcția unui organism, tot așa cum într-o comunitate creștină fiecare om este un mădular al Cuvântului însuși. Iar atunci toată viața este ca un ceremonial și pe bună dreptate s-a putut spune: „nu pot să privesc o frunză fără să nu fiu covârșit de universul întreg".

Filosofia însăși, îndeletnicirea unei mari libertăți de gândire, atrage și ea luarea aminte a inteligenței că totuși știința și conștiința nu au alt rost decât să ne aducă în nevăzuta atingere a necunoscutului.

Experiența trăită înlăuntrul unei culturi – oricât de aproximativă ar fi înfățișarea ei în stângăcia noțiunilor și a raționamentelor – rămâne *faptul sigur*, într-o bogăție care poate înflori în multe chipuri...

Ca să existe o înțelegere între oameni, trebuie mai întâi să se realizeze între ei un acord, ca între instrumentele muzicale ale unei orchestre. Oamenii trebuie să fie temeinic însuflețiți de același spirit. Și aș putea să spun, împingând imaginea la limita ei, că oamenii nu se înțeleg desăvârșit decât atunci când între ei este Însuși Dumnezeu, când legătura dintre ei este dragostea Lui și când toții slujesc, împreună, Adevărul. Dar până acolo, până la dragostea lui Dumnezeu în inima tuturor, calea este foarte, foarte lungă...

MISAIL
...în orice caz, este cultura...

AZARIA
...cultura care ajută înțelegerea, pentru că și ea este pecetluirea oamenilor într-un destin, destinul comunității, obligația metafizică, morală, de a realiza împreună o anumită figură a existenței, a vieții.

MISAIL
Atunci morala nu mai este o luptă cu natura răzvrătită și nici ceva care se suprapune ei. Natura și morala se organizează ca firele într-o urzeală. Morala devine atributul de căpetenie al naturii, iar omul care aparține unei culturi își dă astfel seama că, pentru a reuși să fie el însuși, este necontenit nevoie să aspire către ceea ce *ar trebui să fie*. Dar, fără îndoială, la plenitudine nu va putea ajunge decât acela care va face efortul să atingă zenitul întregii lui omeniri, adică să redobândească însuși chipul lui Dumnezeu.

AZARIA
Să nu uităm că, de altfel, natura omenească nu este cu desăvârșire impermeabilă Adevărului, chiar dacă i se op-

une cu înverșunare. El ajunge mereu până la noi, dar în atingere cu natura noastră omenească se frânge ca raza de lumină a soarelui care trece prin oglinda apei: bastonul apare frânt. Este pentru mine însă mai presus de orice îndoială că omul nu poate să se afirme pe el însuși dacă nu afirmă, în același timp, că există numai în virtutea a ceva care nu mai este el (în formula lui particulară). Cultura, care este o viziune de ansamblu, îl va împiedica să cadă în eroarea narcisismului, în eroarea unei concepții solipsiste, într-un univers interior iluzoriu.

Cultura este o *experiență* căreia, într-un fel, i ne și supunem. *Trebuie* să i ne supunem dacă înțelegem că nu ne trăim viața decât dacă o împărtășim din viața altora, din amintiri, din viața viilor și a morților, din speranță și certitudini, din vremea care trece și din eternitate. Experiența – cea istorică, dar și cea personală – ne arată că nu putem trăi *numai* pentru noi înșine. Chiar și cele mai sălbatice acte de egoism sunt, în cele din urmă, de un folos obștesc, pentru că ele există mereu, chiar și atunci când nu ne dăm seama de acest lucru, înlăuntrul unei economii morale care ne depășește. Primim și răsfrângem. Cel mai anarhic dintre actele noastre încă îl vom afla, cu rosturile lui, înlăuntrul acestei economii.

MISAIL

Am trăit, în ultimii douăzeci-treizeci de ani, o vreme de grozavă barbarie, de profundă anarhie. Și nu mă gândesc numai la atrocitățile care s-au comis sau la lipsa oricărui criteriu, a oricăror principii etice; mă gândesc la înspăimântătoarea fărâmițare a disciplinelor, la mulțimea lor, la dezrădăcinarea lor din fundamentul esențial, la dramatica lor situație de a nu mai avea coerență, unitate – în afară de cea administrativă. Iată, disciplinele dintr-o Universitate nu mai au nici o rădăcină comună, nici o unitate organică. Totul este spart. Marea unitate a *Științei*

nu mai există, cel puțin în momentul de față, decât din punct de vedere administrativ. Suprimă tehnica *programului* și totul se va prăbuși într-o anarhie de nedescris.

Acesta mi se pare unul din semnele cele mai caracteristice ale destrămării în care am trăit și al lichidării unei culturi care de mult își pierduse orice credință. Individualismul libertar, anarhic, de la începutul veacului 20, pe care mulți l-am prețuit, era, de fapt, semnul cel mai evident al decadenței. Individualismul acesta anarhic și, în fond, steril, care năzuia la autenticitate și originalitate cu orice preț, s-a rezumat în cele din urmă – ce teribilă ironie! – în idealul uniformei și al standardului de viață. Gândurile, și ele, s-au adaptat, treptat-treptat, la măsura faptelor, ca să se potrivească *numai și numai* nevoilor biologice, necesităților dobitocului din om.

Actul de creație a fost înlocuit cu simpla observație sau cu ingeniozitatea tehnică, iar marile aspirații morale s-au topit în teorii făcute din „potrivirea" câtorva idei.

AZARIA

Iar aceasta nu mai merită numele de cultură, pentru că în cultura ca și în viziunea religioasă a lumii nu gândurile se dau după fapte, ci acestea sunt aspirate la înălțimea gândurilor și a sentimentelor. Numai așa este posibil ca *realitatea umană* să domine și să se transforme, urcând.

Despărțiți de lirismul vieții, de un anume patetism al ei, care leagă marile fapte omenești de dragostea și aprinderea pentru Adevăr, nu mai suntem decât – cel mult! – un biet mușuroi de larve și de furnici. Nu știu cum va fi de acum înainte; dar îți spun că istoria este făcută mai mult din speranțe decât din amintiri.

MISAIL

Și speranța este suflul Poeziei.

AZARIA

Al Poeziei, dar mai ales – oh, mai ales! – al Rugăciunii. Vezi tu, vremea noastră a pierdut simțul *fastului*, al *hieraticului*, al *ceremonialului*.

Sensibilitatea noastră este aproape întreagă numai pentru spectacol; acesta *teatralizează* evenimentele vieții noastre, dar nu poate să ridice – nici măcar un singur moment – întâmplarea la valoarea semnificației ei. Consfințirea aceasta nu poate apărea decât în ritmul acela care străbate *oficierea* vieții și care este, în fond, o sacralizare a ei, o integrare a ei în marile înțelesuri și ritmuri, în plenitudinile existenței. Aș vrea să mă înțelegi bine: fastul, ceremonialul, include o anume simplitate, o simplificare ce merge până la arhitectura liniilor esențiale ale unui eveniment. Spectacolul, dimpotrivă, este ceva încărcat, lipsit de simțul echilibrului, al justelor proporții. El vrea mai mult să intimideze, să sperie; el ține de teatrul vieții și este, în primul rând, o problemă de regie. Într-un fel, o anume regie este implicată și în ceremonial, însă doar ca o consecință, ca reflexul unei ordini, al unei economii lăuntrice; pe câtă vreme dincolo, regia creează spectacolul, ceea ce nu se întâmplă dincoace, unde ea rămâne mereu subordonată fastului.

Discriminările acestea, care sunt mai degrabă niște indicații fugare, îmi îngăduie totuși să trec mai departe, într-un strat mai adânc, și să observ că spectacolul sau, mai exact, *spectaculosul* corespunde unei vulgarități sufletești, unei anumite nevoi de calitate inferioară de *a arăta*, de a face paradă, de a da în vileag tocmai ceea ce sfiala, gingășia sufletului omenesc acoperă. Este, în toate acestea, vreau să spun, o ostentație, deoarece pe dinăuntru este secetă, uscăciune, gol. Oricum, este vorba doar de o mare iluzie, pentru că solidaritatea pe care o făurește spectacolul este aceea a unui fior, a unor

tremurări sentimentale, deci ea este sortită unei lesnicioase destrămări.

Ceremonialul, dimpotrivă, presupune o organicitate, o creștere în timp, o agonisire de semnificații, o adâncire de sensuri. Ceremonialul nu se poate improviza. El presupune o bogăție morală, o acumulare de viață, de tradiție, de existență a oamenilor într-o comuniune de experiență comună. Ingeniozitatea și fantezia nu au ce căuta aici, pentru că ele nu au rădăcini adânci în viața în comun a oamenilor, ci doar un caracter personal și vremelnic. Ele prilejuiesc concurența și disputele. Ceremonialul este povestea unei trăiri în comun a vieții, este oglinda unei înțelegeri – și chiar mai mult decât a unei înțelegeri. Prin el, oamenii realizează o familie. Generațiile se înlănțuie. Mentalitatea poate să se schimbe, dar schimbarea aceasta nu va fi niciodată anarhică, ci va asculta de principiul unei unități interioare.

Spectacolul este o problemă. Ceremonialul este un fapt – ca tot ceea ce aparține cu adevărat vieții.

MISAIL

Îmi aduc aminte că am citit undeva descrierea unei scene simple care m-a impresionat mult. Era vorba despre doi copii chinezi care stăteau, serioși și solemni, unul în fața altuia, exersând alambicatul salut din țara lor. Plecăciunea și gestul trebuiau să fie desăvârșite. Mai departe și din pragul casei, un bătrân chinez îi privea cu luare aminte, cu o tainică bucurie; și surâdea cu o deplină mulțumire. Parcă îl și vedeam pe bătrânul chinez surâzând cu acel surâs șlefuit de cinci mii de ani de civilizație.

AZARIA

Da. Așa este. Nu mai știm ce să facem cu mâinile și am pierdut înțelesul și taina cuvintelor. Gestul trădează anarhia, iar cuvântul – scorbura din noi. Iată, mâna este

săracă și cuvântul sterp. Mâna a ajuns o armă și cuvântul o minciună. Nimic nu se mai leagă de el, pentru că nu mai este parte din lumina gândului și din căldura inimii. Nu vezi că toate cuvintele au devenit doar niște fantome în care șuieră vântul? Niște zgomote care nu mai pot alcătui o simfonie? Cuvântul nu mai este bătut ca o medalie. Cuvintele și gesturile noastre s-au sleit, s-au uscat; ele nu mai au umiditatea pământului și a vieții.

Nu mai știm ce este un salut; și nici o strângere de mână.

MISAIL

Și totuși... țăranul cunoaște încă prețul, duhul cuvintelor. El formează un zid de care s-au spart mereu toate furtunile.

Nici gând să fac pe tema aceasta vreo ieftină literatură. Dar ori de câte ori am plecat la țară din neantul, din amețeala, din spaimele, din exasperările cetății, am înțeles că omul care calcă arătura cu talpa goală, care privește răsăritul și asfințitul soarelui, care se bucură de ploaie și de belșugul pământului, este însuși Omul – de la care multe încep și toate se sfârșesc.

AZARIA

Precum spui. Și nu este deci deloc o întâmplare că o cultură este și ea un rod al pământului, că trece cu rădăcinile ei prin stratul acesta de țărani, ca abia apoi să caute, ca o floare, lumina cerului și a soarelui. Aceasta, fără îndoială, pentru că țăranul trăiește într-o lume nesfârșit mai bogată, o lume plină de nenumărate prezențe! Țăranul singur nu este *toată* lumea lui, iar pentru el Natura nu este un decor, ci se îmbină cu viața-i precum o realitate care trăiește și respiră împreună cu el; și pe care o simte, într-un fel, ca pe o Persoană.

Natura, bogăția aceasta a lui Dumnezeu, și Cultura au cel puțin un punct comun: amândouă lucrează asupra omului care, la rându-i, se potrivește, se smerește lor, și prin care, într-un fel, ele se exprimă, își găsesc expresia. Chiar dacă una lucrează mai mult asupra materialității omenești și cealaltă asupra structurii morale, apropierile sunt nenumărate și legăturile temeinice. Totuși împrejurarea nu trebuie să te facă nici o singură clipă să crezi în îndreptățirea analogiei dintre organism, considerat în biologia lui, și comunitatea omenească. Personal, socotesc că această analogie, pe care unii o folosesc în prejudecățile și concluziile lor, este eronată, pentru că viața unei comunități nu este doar naturală, ci și spirituală; mai ales spirituală. În orice caz, cultura începe de acolo de unde se sfârșește împărăția biologicului.

Uneori în această confuzie, alteori în neputința de discriminare, descopăr toată rătăcirea concepției care reduce proporțiile întregului univers uman la măsura biologicului. Biologicul nu istovește natura, natura omului – infinit mai bogată și mai neașteptată. Iată, fără îndoială, unul din motivele care îmi dau dreptul să afirm că Spiritul este o putere ce poate birui nevoia și instinctul, iar Cultura – cel mai de seamă eveniment al universului moral.

Negreșit, materialitatea poate și cotropi dubla natură umană, covârșind, copleșind pe una din ele. Această materialitate pune în noi uitarea, uitarea că suntem *și* oameni. Atunci – și numai atunci – Omul se ofilește, se prăpădește și moare pentru viața spiritului. Inima lui se împietrește în nesimțire – care este moartea cea dintâi, mai grozavă decât moartea de care ne temem de obicei, fie și pe nedrept, poate!

Dar vezi, țăranul niciodată nu poate să moară astfel. Natura cealaltă, frumusețea cealaltă îl acoperă și îl apără de o asemenea primejdie, salvând temelia de la care în-

cepe orice Cultură. Astfel pământul hrănește – deopotrivă – omul și valorile lui morale.

Ideea aceasta o socot esențială și îmi îngădui să atrag luarea aminte asupra ei oricărui Om care nu vrea să se piardă. Ea nu este, poate, străină de *întoarcerea* omului de cultură, la un moment dat, la țară; și, cu siguranță, nu este deloc străină de fuga omului spiritualizat, îmbunătățit, în pustie: pentru marea întâlnire cu Dumnezeu.

MISAIL

Pustiul – lasă-mă să te întrerup o clipă – mi-a apărut și mie, în visurile mele, ca un loc al liniștei, al tăcerii, al risipirii tuturor închipuirilor, ca o negație a tuturor iluziilor; imperiul de aramă al aprinselor realități interioare. Nimic din ceea ce mai era pe dinafară nu mai poate birui. Toată nălucirea realităților de aici este arsă, pârjolită. Nici chiar pietrele nu mai rezistă suflului aceluia de Duh care arde tot ceea ce *nu există* în puterea Adevărului. Acolo unde soarele este ca jarul, iar vântul ca văpaia vâlvătăilor de foc, întreaga orânduire naturală se scrumește și nu mai este decât pulbere și cenușă. Pustiul este simplificarea la esențele tari ale existenței; cu cât obiceiurile sunt mai aspre, cu atât gândul merge mai în adânc, iar Duhul se întraripează. Numai aici, în lupta aceasta voinică a omului cu el însuși, este Dumnezeu mereu prezent; aici, pretutindeni prezent este El, în pustiul acela care este pământul certitudinii, exaltarea absolutului și arătarea, sub toată lumina, a deșertăciunilor omenești, prea omenești...

AZARIA

M-ai cam tulburat, frate, cu mai mult decât vorbele tale. Iată, îți mărturisesc, îmi vine greu să mai înnod firul dintr-o dată.

MISAIL

Să nu lăsăm totuși lucrul la calea aproape trecută de jumătate. Tocmai vorbeai de întoarcerea omului de cultură la țară; de regăsirea lui și de marea întâlnire, când... te-am întrerupt.

AZARIA

Da. Voiam să spun că, pentru omul dezrădăcinat din sensurile acelea negrăite, pe care le păstrează, ca un comornic, Natura, pentru omul acesta transplantat în universul mecanic al Cetății sau chiar în climatul, în bună parte încropit, al cărților, Dumnezeu devine o idee sau o problemă – ceea ce n-are să se întâmple niciodată unui țăran.

Dincolo, în cetatea cărților, riscurile gândurilor și ale unei experiențe nu mai pot fi împinse mai departe de orizontul unei ipoteze. De ce? Pentru că omul care s-a înfundat în aritmetica gândurilor s-a abstractizat, nu mai trăiește cu toate rădăcinile ființei lui înfipte în humusul vieții. El este lovit de o infirmitate, iar pe dinăuntru este pocit.

MISAIL

Este momentul în care cultura va prinde să se dezire ca o gingașă țesătură. Dezechilibrul acesta, spargerea aceasta – ai dreptate – nu o va cunoaște niciodată omul trăind la țară.

AZARIA

Da. Este aici mereu un temei și – fie spus în treacăt – pricina pentru care oamenii aceia cu care Dumnezeu a răsturnat lumea au fost niște simpli pescari, niște simpli țărani. Nu toți; dar și ceilalți aveau ceva comun, ceva substanțial comun cu omul de la țară. Din preajma apelor,

din fosnetul pădurilor, din brazdele fumegânde ale pământului începe orice mare poveste...

MISAIL

Totuși, în măsura în care la originea oricărei nevroze bântuie un conflict metafizic – așa cum au și arătat, cu înfricoșatul lor exemplu, câțiva mari nebuni ai gândului –, și acești oameni contribuie, ca și pământul, la nașterea unei culturi, ca să se dovedească încă o dată că izvorul și întemeierea tuturor lucrurilor se află într-o prezență, într-o fluturare a Duhului care există oriunde se întâlnesc cele două firi, cele două măsuri, dar fără să se amestece.

AZARIA

Undeva, în inima omului, este un loc tainic unde se întâlnesc cele două firi, cele două naturi, care tremură una pentru alta.

Viața oamenilor acestora, a marilor nebuni ai gândului – cum drept ai spus –, tentativa aceasta de a dărui o expresie, o icoană profundă unor realități care palpită în marile neliniști și tăceri ale sufletului, este teribilă. Existența lor se zbuciumă să exprime, să dea la iveală tocmai ceea ce, în fond, depășește viața obișnuită; dar strădania aceasta prea adeseori moare în cea mai tragică dintre târguieli: compromisul între posibil și imposibil.

Cele mai neînțelese primejdii amenință asemenea oameni care vor parcă să spargă un zid, să străbată într-o lume a unui univers cu patru dimensiuni: trei pe care le cunoaștem cu toții, care ne sunt familiare, și cealaltă – a eternității – care le întregește pe primele trei. Viața lor, deși printre cărți și printre zidurile văruite ale cetății, pare totuși închinată clipelor acelora în care se dezvăluie taina gândului, a nădejdii, taina fiecărui lucru atârnat de firul nevăzut al marii frumuseți și al singurului înțeles. Iată de ce oamenii aceștia, rătăciți parcă printre noi, au lăsat

mereu impresia că au primit un dar în plus și că sunt un semn, o mărturie. Tulburarea aceea, prin care spiritul omului cunoaște Adevărul cel dintâi al lucrurilor, nu este deloc un joc și nici o glumă, pentru că atunci nu omul judecă adevărul ci, dimpotrivă, el, omul, stă înaintea Lui la judecată.

MISAIL

Și apoi, sunt atâtea piedici: natura limitată a omului, a fiecărui om, climatul vremii, momentul social, confluența prejudecăților și a sugestiilor... Spun toate acestea mai mult gândindu-mă că, într-un fel, adevărul este nedespărțit de istorie, în sensul că este nedespărțit de spiritul care îl caută și care, prin om, trăiește în timp, în istorie.

AZARIA

Da și nu.. Nu m-ai căuta, dacă nu m-ai fi găsit deja. Suntem și nu suntem ai lumii acesteia. Plutim și într-o altă realitate. Suntem în vremelnicie, dar participăm și la ordinea eternității. Suntem sclavii întâmplării, dar viața noastră este și un șir neîntrerupt de miracole. Avem fiecare – și toți împreună – o poveste, o istorie; dar trăiește în noi și *ceva* care este din tot începutul.

Noi, cei de acum – oamenii tuturor *clarităților* – trăim învăluiți în tot soiul de neguri, dar nu totdeauna a fost așa; sau *parcă* nu totdeauna a fost așa. Pentru cei vechi, făptura omului și viața erau cu mult mai enigmatice, mai pline de mister decât ni le mai putem noi închipui acum, noi care am uitat cu desăvârșire că să cunoști adevărul nu este o tâlhărie, ci un act de dragoste, de dăruire; că omul cunoaște lumea nu prin ceea ce fură de la ea, ci prin ceea ce adaugă, prin ceea ce împlinește – adeseori în sacrificiu.

Uneori – și acesta este un simțământ al meu lăuntric – mă cuprinde îndoiala asupra așa-zisei noastre culturi. Mai

trăim noi, oamenii aceștia ai veacului 20, înlăuntrul unei culturi? Am, mărturisesc, momente când îndoiala mă covârșește.

O cultură în desfășurarea ei – lucrul acesta îmi apare foarte limpede – trebuie să îmbogățească, să sporească personalitatea unui om; aceasta reiese din tot ceea ce am vorbit împreună. Omul este atunci ca o plantă într-un pământ îmbelșugat și sub revărsarea binefăcătoare a soarelui. Ori noi suntem săraci, din ce în ce mai săraci. Nu vezi ce bătuți suntem de toate vânturile? Și cât de neputincioși! Am impresia că am pierdut cu desăvârșire toate secretele vieții. Mă gândesc uneori că toată lumea aceasta pe care o cuprinde cunoașterea noastră istorică nu mai este decât pragul de jos al unei cascade, aspectul decadent al unei lumi care a fost altfel decât a noastră, care a fost legată cândva de chiar izvoarele ființei și din care noi nu mai păstrăm decât o din ce în ce mai palidă amintire. Am pierdut ceva, secretele esențiale ale vieții, ale existenței; iar sălbaticii din vremea noastră – vreme în care înclin să văd mai degrabă rămășița unei culturi decât manifestarea primitivă a uneia viitoare – au pierdut totul. Ei sunt o ultimă caricatură, o ultimă strâmbătură a omului.

Creștinismul a fost o mare izbucnire de lumină în această lume, mai cuprinzătoare, a noastră și aproape două mii de ani a hrănit un nou chip al existenței și, firește, un nou tip de cultură, care însă parcă a intrat într-un proces de destrămare, înainte chiar de a fi reușit să ajungă la o închegare. Este o întâmplare destul de ciudată! Căci astfel cultura aceasta ar muri înainte de vreme, dintr-o stranie neputință a noastră de a rămâne credincioși celei mai mari și mai desăvârșite icoane de omenie care s-a întruchipat și a trăit printre noi și în care, pe bună dreptate, am văzut însuși chipul lui Dumnezeu. Și nu este vorba de o întoarcere la păgânitatea din noi, de o

recrudescență a păgânismului, ci, aș putea spune, cu o expresie care sună strident, de o trădare metafizică.

„Păgânismul" grecesc, în fond, nici n-a existat. El a apărut când am privit înapoi și este o noțiune care s-a format înlăuntrul revelației. În realitate, în vechea Eladă a suflat un puternic duh religios și s-au împlinit acolo câteva figuri de cea mai profundă și autentică umanitate, peste care și începuse să strălucească – este adevărat, împăienjenit – nimbul sfințeniei creștine; ceea ce este, desigur, încă o dovadă că omul n-a trăit cu desăvârșire lipsit de harul lui Dumnezeu. Sufletul omenesc L-a căutat totdeauna și pretutindeni. Oamenii L-au desfigurat mai mereu și L-au înlocuit adeseori cu te miri ce; dar inima lor a bătut mereu pentru El și ei mereu L-au căutat, fără odihnă, chiar în mijlocul rătăcirilor. Și chiar atunci când Îl tăgăduiau, au făcut-o sprijinindu-se pe temeiuri care, într-un fel tainic, Îl afirmau ca pe o rațiune ultimă a existenței.

Cu cât mai stranie mi se pare situația, poziția acestei culturi – a noastră! – care, chiar dacă nu moare, tânjește, agonizează... Dacă păcatul este o depersonalizare, apoi niciodată oamenii n-au fost mai păcătoși, mai nevrednici decât noi, cei de astăzi.

Gândește-te, situația noastră este de un tragism paradoxal: pierim, murim, deși avem cele mai extraordinare mijloace – și de toate felurile – ca să ne realizăm, ca să ne salvăm. Există un cuvânt în popor: *Moare cu mămăliga la nas.* Doamne, cât ni se potrivește!

Am tot dreptul să mă întreb: *Unde sunt virtuțile acestei culturi? Și mai există ea oare cu adevărat de când sensibilitatea noastră, pentru ceea ce este de negrăit în lucruri și întâmplări, s-a ofilit?*

Îți spun că din crusta aceasta, în care ne-am săpat mormântul ca o crisalidă, nu vom putea ieși din nou la lumină decât printr-o re-afirmare a imposibilului, printr-o

re-confirmare a nevăzutului, printr-o *încredere în faptul învierii.*

Nu este deloc o întâmplare că pierim prin *Știință*, că nu prididim gustând ca nebunii din roadele ei, că nu mai știm ce este acolo umbră și înfricoșată nedumerire. Și nici că arta, întâia răsfrângere a sufletului, în același timp s-a veștejit, s-a împuținat, a sărit în cioburi din care nu mai putem reconstitui decât coșmarul și balamucul. Nu vezi? Arta aceasta a noastră nu mai răspunde deloc marilor nedumeriri; iar întrebările ei, câte mai sunt, sunt ale infernului; *ale infernului din noi.* Arta aceasta a noastră – și o spun cu atâta strângere de inimă – nu mai este creatoare de viață, ci slujnică a nebuniei, a spargerilor nesfârșite, a morții, a pustiilor lunare.

Ori, o Cultură este înainte de toate Artă, este Marea Artă în care Știința însăși este o artă: Arta de a sluji Viața și Adevărul. Și chiar atunci când în sărbătoarea Vieții se face loc de cinste Morții, aceasta este tot pentru a descoperi înțelesurile cele mai tainice ale Vieții, ale existenței. Căci să nu uităm, dragul meu prieten: din meditația și aducerea aminte de moarte s-au ridicat cele mai adânci înțelesuri ale vieții.

Dar (și mă întorc la ceea ce îmi este foarte la inimă) trebuie să înțelegem că, deasupra a toată arta și știința, împărățește Poetul, credința că numai Cuvântul poate crea din nou și mereu lumea. Ori, noi venim cu mâinile goale în întâmpinarea poemei lui Akenaton, a *Psalmilor* lui David, a *Cântării Cântărilor*, a *Odiseei*, a *Divinei Comedii.* Care este cuvântul nostru, cântecul nostru, tremurarea aceea pentru o floare legănată pe lujerul ei, pentru goana unui nour, pentru eroismele și sfințenia noastră sau pentru pâlpâirea unei stele în înaltul fără sfârșit al cerurilor? Litania, veșnica reînnoire desăvârșită, se poticnește la noi, în împietrirea noastră, în ne-simțirea noastră.

Poezia aceasta – vraja unei frumuseți – de care abia mă pricep să-ți vorbesc (și cu câtă stângăcie!), noi am pierdut-o; și, o dată cu ea, simțul eternității. Arta și știința nu se mai hrănesc din izvoarele adânci ale vieții, din cântecul ei, ci sunt doar ingeniozitate și, de multe ori, scamatorie! Scriem cu capul, pictăm cu capul, lucrăm numai cu capul și cântăm cu scăfârlia. Inima nu mai bate pentru nimic, iar când mai tresaltă, o face pentru simțurile noastre josnice.

Risipim și distrugem. Creăm ca să risipim și să distrugem – iată tot ceea ce mai putem face. Ori, omul nu este cu adevărat stăpânul creației decât în măsura în care o servește, decât în măsura în care se slujește de ea ca să exprime misterul vieții și al existenței; altfel, sceptrul și împărăția lui sunt o iluzie, iar coroana, doar semnul neputinței sau, mai rău încă, al celei mai de rând sclavii.

Ne-am înecat în șovăială, în incertitudine, în provizorat. Piatra este mai degrabă moloz; iar idealul – să construim pentru douăzeci de ani. Am ajuns să trăim grăbiți, într-un univers *inform*, într-un univers în care nici un lucru și nici un eveniment nu se mai ridică, nu mai reușește să capete o semnificație cosmică și, prin urmare, să dobândească o *valoare supremă*. Ne mișcăm prea repede, cu închipuirea că trăim mai multe vieți într-una singură; dar să luăm aminte ca nu cumva elanul acesta să fie cel al bolovanului care se rostogolește în prăpastie sau al nebunului care se aruncă de sus, schilodindu-se pe caldarâm. Trăim în înșelare, ține minte ce-ți spun!

Natura este infinit mai personală decât și-o închipuie omul care o pândește și o exploatează ca un negustor. Cine vrea s-o domine nu este stăpânul ei; și cine o siluiește se aprinde de patimi, de grozave păcate – și moare. Natura este o bucurie, dar este și o osândă. Caut-o – și este o bucurie, o revărsare de daruri. Lovește-o cu orgoliul tău – și blestemul se va abate asupra ființei tale. De

ce nu putem oare pricepe că Natura este spre laudă și înțelegere?

În mijlocul ei răsună jazul, iar gorila pădurii a intrat în cetatea telefonului și a avionului, închipuindu-și că porcul ce zboară în azurul cerului nu mai este porc, uitând că Omul se coace foarte anevoie, dar se strică mai iute ca o poamă lovită de mană. Câți mai înțeleg oare – și cred cu adevărat – că toată lumea asta, de la piatră la vultur, de la floare la buchetul de cristale, de la om la stea, este – întâi și înainte de toate – o problemă spirituală?

Iată de ce, dragă prietene Misail, o cultură nu poate fi decât mărturia, în semne, a integrării cosmice a omului, a conviețuirii lui cu întreaga creație; o cultură nu poate fi decât traducerea acestor profunde și vii legături. O adevărată cultură – este mai necesar ca oricând să afirmăm acest lucru – are o valoare, o semnificație, iar înțelesul ei nu poate fi decât religios. Ea exprimă, într-o negrăită algebră, *relațiile* dintre lăuntrul omului și cele din afara lui. Relația aceasta – este evident – nu poate exista dacă are doar un singur termen. Cele *din afară* există totdeauna, cele *din lăuntru* însă nu; din pricina aceasta, nici cultura nu se realizează decât din când în când.

Cultura nu înseamnă idei și, încă și mai puțin, jucării, produse fabricate. Cultura nu este, cum destui își închipuie, un comerț de idei și o industrie de obiecte – fie ele nobile sau ingenioase. Ea nu este nici o *necesitate* intelectuală și nici reflexul unor decantări psihologice.

Cultura este o credință și tâșnește, ca o catedrală, din focul unei credințe.

Într-o cultură, fără îndoială, omul creează obiecte și forme; dar doar ca să se bucure de semnificația lor, de libertatea lor, de cununia lor cu întreaga viață. Altfel, omul le făurește numai pentru a le mânca, a le devora, a le poseda; obiectele și formele care nu țin de o cultură sunt lipsite de orice dragoste, iar omul nu le mai îmbrățișează, ci le strivește, le ruinează.

Nu este o întâmplare că toată vraja raiului dintru început s-a desirat în clipa în care omul a mâncat precum un dobitoc ceea ce trebuia doar să privească, uimit și cu nesfârșită grijă. Deci să nu te miri dacă am să-ți spun că trebuie să ajungem să fim *din nou*, în mijlocul „civilizației", asemenea „primitivilor", adică să redobândim prospețimea sufletească pe care am pierdut-o, să fim *iar* în stare să privim toate lucrurile cu uimire, ca și cum le-am vedea pentru prima oară, ca și cum abia le-am descoperi.

Mentalitatea veacului 20, pe care noi am împins-o spre consecințele cele mai nefericite, ne-a deprins să lucrăm mai mult pe cărți, decât pe realități; știința însăși, în mecanismul ei, folosește mai mult ideile, conceptele, decât realitățile existenței. Astfel, meditația a ajuns să fie de prisos, inutilă; iar acțiunea – disproporționată.

Cultura noastră – lucrul acesta îmi apare foarte limpede – a ajuns la o mare răscruce: încă un pas greșit și, pentru multă vreme, întunericul o va înghiți. Reafirmarea ei depinde numai de putința noastră de rugăciune, de întâlnire cu noi înșine, de re-întoarcere la izvoarele originare ale vieții, ale existenței. Noi, oamenii, trebuie să aflăm din nou temeiurile încrederii în destinul nostru și în valorile vieții – ceea ce este totuna cu o recunoaștere a caracterului spiritual al atât de încercatei noastre umanități. Și – ca să rostim, încheind, ultimul cuvânt – reafirmarea culturii noastre înseamnă o re-descoperire, în lăuntrul nostru cel mai adânc și mai tainic, a rădăcinilor religioase ale întregii creații.

Iartă-mă, frate Misail, dacă prea mult m-am aprins!

MISAIL

Este și foarte de înțeles! Dă-mi voie să mai spun doar atât: cum nimeni dintre oameni nu cunoaște mersul vremurilor, fără numai Cel Preaînalt, să păsim înainte cu în-

credere și, pe cât ne este cu putință, toate să le facem – fie și numai de jur împrejurul nostru – cu dreaptă socoteală!

AZARIA

Dă-mi voie să te îmbrățișez pentru cuvântul acesta de încredere și de înțelepciune.

(București, 1940)

NOTĂ BIO-BIBLIOGRAFICĂ

Savant și scriitor, figură proeminentă a grupării spirituale a „Rugului Aprins", om de cultură, dar și de discretă și profundă duhovnicie, Alexandru „Codin" Mironescu se născuse la Tecuci, pe 10 iulie 1903.

Licențiat al Facultății de Științe din București (1926), doctor „es Sciences Physiques" la Paris (1929), profesor universitar de chimie organică, el a îmbinat cercetarea cu credința și scrisul cu rugăciunea, impunându-se încă din perioada interbelică, atât ca teoretician al cunoașterii științifice, mai ales prin volumele *Spiritul științific* (1938), *Limitele cunoașterii științifice* (1945; reed. 1994) și *Certitudine și adevăr* (1947; reed. 1992), cât și ca romancier, prin *Oamenii nimănui* (roman prefațat, în 1935, de Panait Istrati) și *Destrămare* (1939; roman consemnat de Călinescu în *Istoria*... sa: „... un volum de agreabile amintiri din copilărie, scrise cu ușurință și spirit...").

Părintele Andrei Scrima îl portretizează cu căldură, în *Timpul Rugului Aprins*... (1996); profesorul Mironescu a ars în flacăra vie a spiritualității de la Mânăstirea Antim (a se vedea și Cuvântul înainte al D-lui Virgil Cândea la ediția de față), dar a împărtășit și mucenicia multora dintre cei trecuți pe acolo (în timpul războiului, dar și câțiva ani buni după aceea); refuzând orice compromis cu regimul comunist, a fost condamnat, în 1958, la 20 de ani de închisoare, din care a efectuat 5. Deja bătrân și slăbit de anii de detenție, avea să moară de cancer, la 20 ianuarie 1973.

„Al. Mironescu a iubit credința autentică, a cunoscut-o, a trăit-o și a mărturisit-o fără emfază, «cu simplitate și cu normalitate», cum îi plăcea lui însuși să spună, așa cum vorbim despre lucrurile dragi și de maximă seriozitate ale vieții noastre de oameni. Nu mai spun că Al. Mironescu

era și un ecumenist lucid și convins. Despre toată credința aceasta a lui vor mărturisi, la vremea lor, manuscrisele care au rămas de la el", spunea Părintele Benedict Ghiuș, în cuvântul rostit la înmormântarea vechiului său prieten.

Într-adevăr, de la Al. Mironescu ne-a rămas o vastă operă postumă, chiar dacă anumite lucrări n-au mai apucat să fie încheiate și șlefuite. Unele au văzut lumina tiparului după 1989: volume de proză literară, ca *Ziduri vii* sau *Serile singurătății*, și eseuri, precum *Kairos. Eseu de teologia istoriei* (apărut chiar la „Anastasia", în 1996). Destinul său postum este vegheat mai cu seamă de fiica sa, D-na Ileana Mironescu Sandu (stabilită actualmente în Elveția, la Geneva).

Ipostaza de poet a lui Al. Mironescu este mai puțin cunoscută. Versurile sale – mai mult de înfiorare mistică decât de exigență estetică – sunt reunite sub titlul *Poeme filocalice* (așteptându-și și ele, în curând, editarea); autorul le socotea drept partea cea mai importantă a creației sale.

Ca și viața sa, opera lui Al. Mironescu, în diversitatea ei, mărturisește despre o mare conștiință totalizatoare, în care Știința a avut luciditatea ultimă de a se smeri dinaintea lui Dumnezeu, până la puritatea trăirii filocalice.

R.C.

CUPRINS

Cuvânt înainte (Virgil Cândea) V

Precizare editorială XXI

STEAUA DINLĂUNTRU A MAGILOR 1

1. Cuvânt al Părintelui Ioan către ucenicii săi 3
2. Calea către inima mea 7

TALANT ÎN NISIP 37

DOCENDO DISCITUR 133

1. Problema culturii majore – comentariu la *Pagini despre sufletul românesc* de C. Noica 135
2. *Effată* – locuri comune și erori tipice 155
3. „Credința ta te-a mântuit; mergi în pace!" 169
4. Poftele înșelăciunii sau chipul omului celui stricăcios 183

SINE INTERMISSIONE ORATE 221

AZARIA ȘI MISAIL. DIALOG ASUPRA CULTURII 243

Notă bio-bibliografică 273

Redactor: *Ileana Buculei*
Tehnoredactor: *Cristian Lupeanu*

Tiparul executat la Regia Autonomă „Monitorul Oficial“

ALEXANDRU MIRONESCU

*Cei care nu acceptă viața, o falsifică. Ceilalți străbat cu vederea toate măștile ei, lipindu-se de ea cu toată inima. Acestia resimt viața în **inima** lor.*

Există, ca să vorbim cu toată limpezimea, o Cale Imperială, Împărătească, a Adevărului și a Vieții, care este drumul realizării deplinei noastre umanități.

*Problema, oricare ar fi forma sub care se enunță, este și rămâne aceasta: **calea către noi înșine**.*

Alexandru Mironescu

Această culegere de meditații și mărturisiri este un document puțin obișnuit în vremea noastră. Este relatarea sinceră a unui itinerariu spiritual parcurs cu convingere și tenacitate, nu de un monah sau un „Pelerin rus", liberi de ispitele culturii moderne, ci de un universitar care înaintează și biruiește cu toată povara formației sale științifice și a pasiunii pentru filosofie, literatură și arte.

*Recunoașterea postumă a biruinței lui este și această carte care confirmă dictonul **Vincit omnia veritas**. Fie și postumă, cartea își împlinește menirea de a spori „lumina care luminează **în** întuneric" și **după** întuneric.*

Virgil CÂNDEA

colecția Elita interbelică anastasia